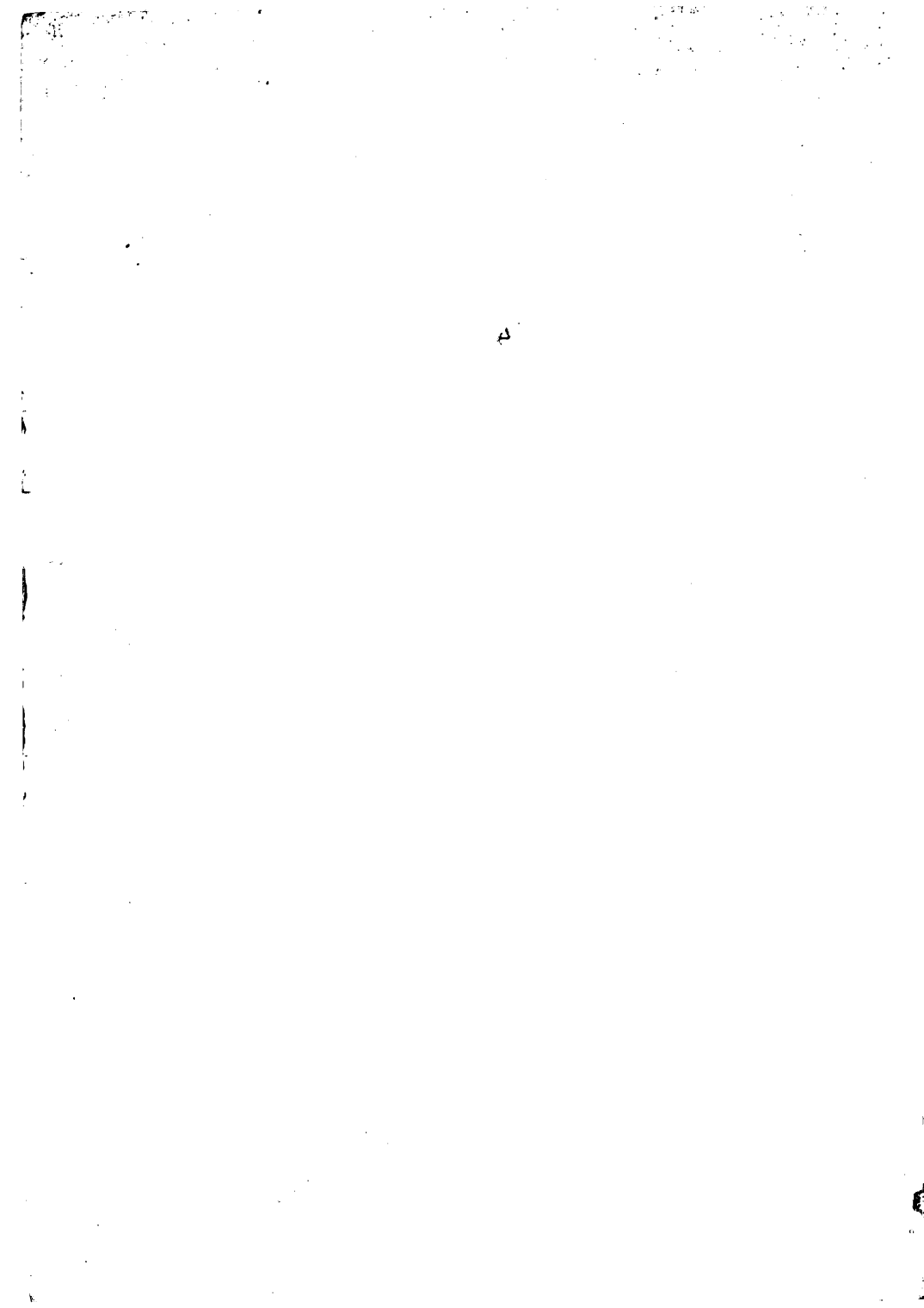

COMMUNICATIONES
EX
BIBLIOTHECA HISTORIAE MEDICAE
HUNGARICA

23

COMMUNICATIONES
EX BIBLIOTHECA HISTORIAE MEDICAE
HUNGARICA

ADIUUVANTIBUS

J. BENCZE, A. DADAY, K. FARKAS, G. HAHN, I. KATONA
L. NEBENFÜHRER, GY. REGÓLY-MÉREI, E. RÉTI

REDIGIT

A. PALLA

23.

BUDAPEST, 1962

REDACTIO

Budapest, II., Török utca 12.

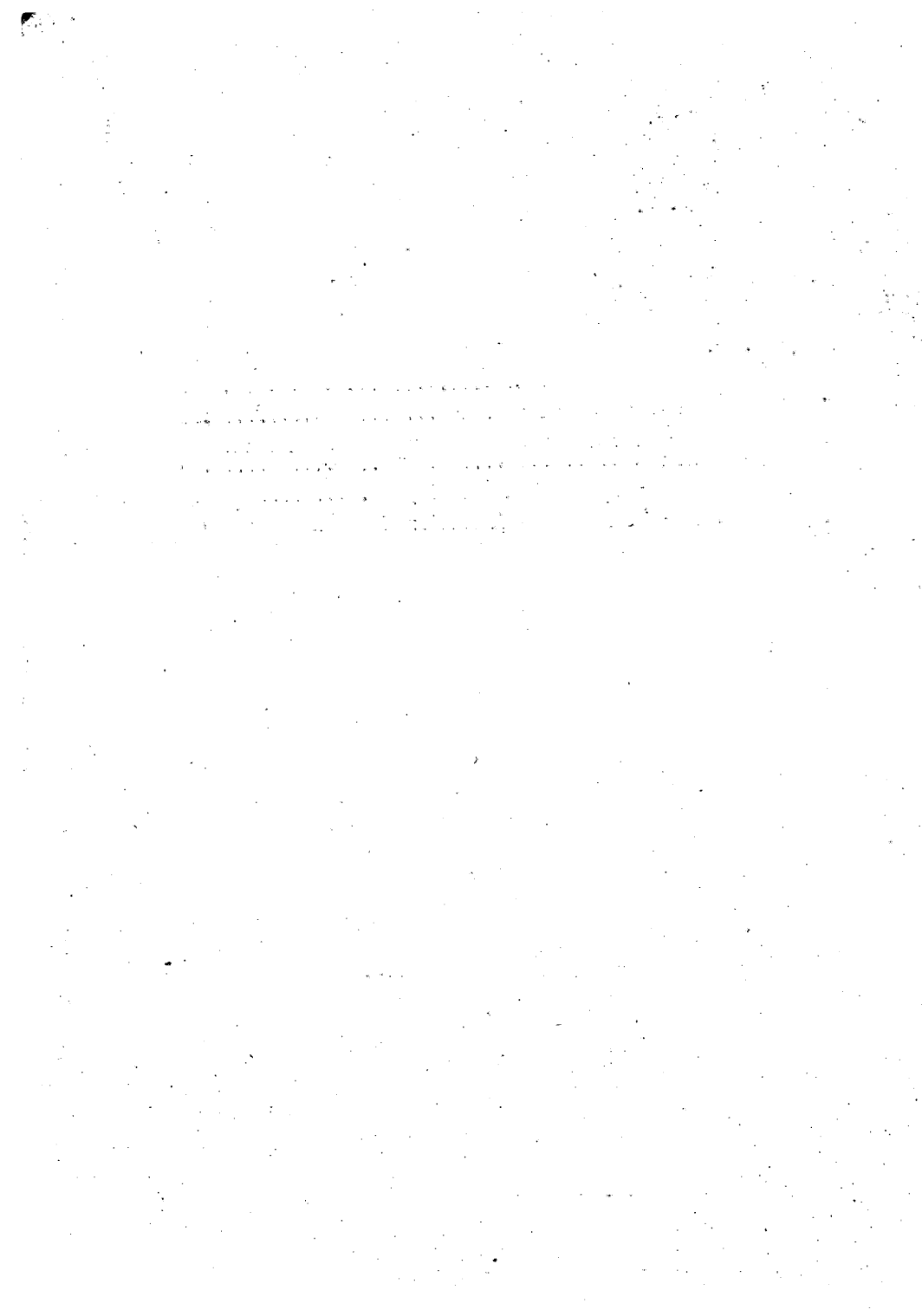
A kiadásért felel a Medicina Egészségügyi Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette: Sellő Tiborné

Műszaki vezető: Rózsa István — Műszaki szerkesztő: Kerék Elemér
Terjedelem: 23,25 (A/5) ív — Példányszám: 600 — Azonosítási szám: 638

61.14565 Egyetemi Nyomda, Budapest — F. v.: Janka Gyula igazgató

TARTALOM

Herbárium	5
Dr. Bán Imre: Melius Juhász Péter	252
Dr. Halmai János: Adatok a Herbárium orvos-botanikai értékeléséhez	281
Natter-Nád Miksa: A Herbárium növényei	335
Dr. Incze Gábor: Útmutató a Herbárium használatához ..	360

HERBARIVM. AZ FAKNAC FVV

EKNEC NEVEKRŐL, TERMÉSETEK-
ről, és hasznairól, Magyar nyelvre, és ez
rendre hozta az Doctores Könyveciből
az Horhi Melius Peter.

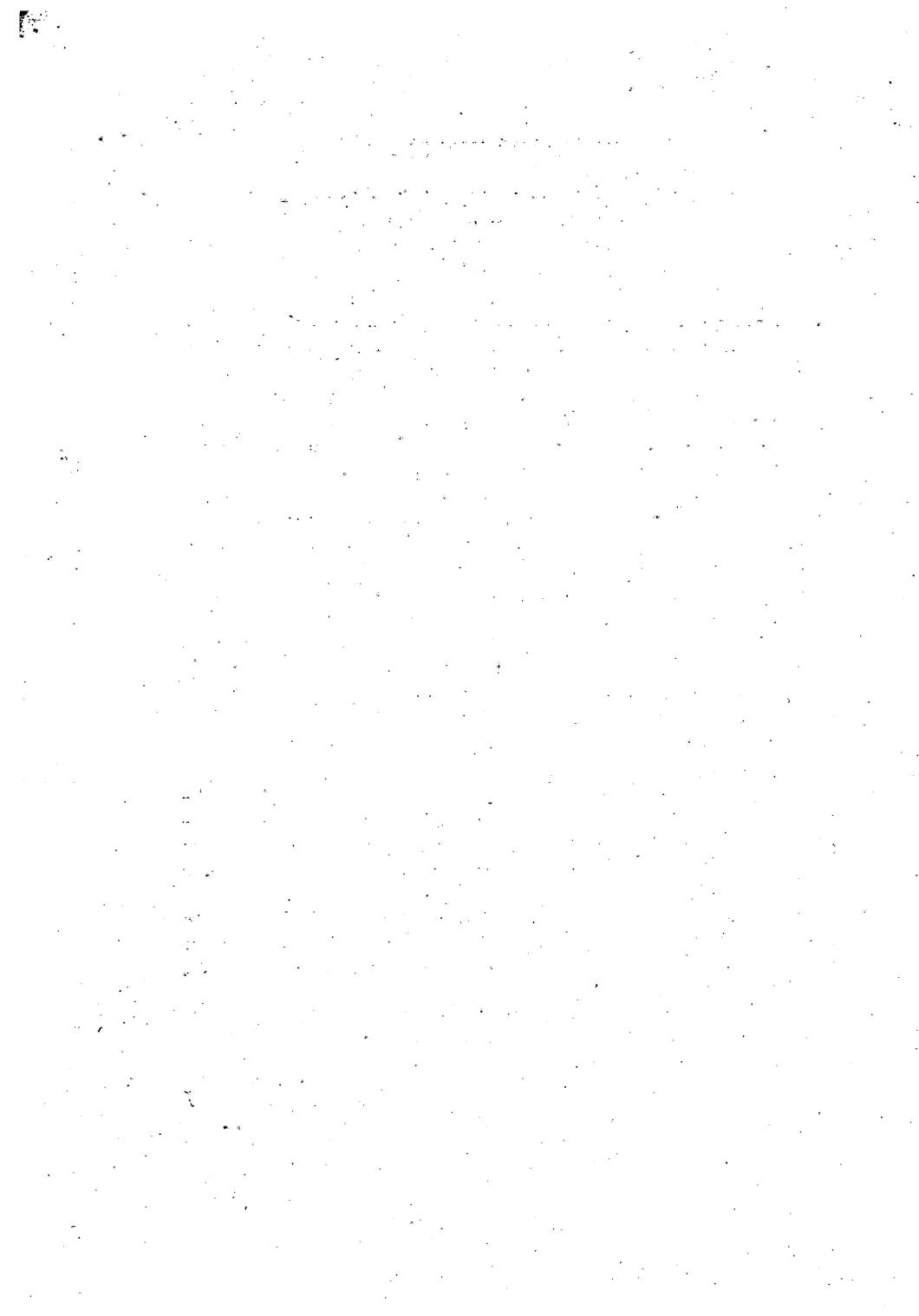
Nyomtatott Colofuárat Heltai Gaspárne
Műhelyébé, 1. 5. 78. Értendőben.

ELŐJÁRÓ BESZÉD

Az Bódog emlékeztető Heltai Gáspár meg-
hagyott Felesége kíván Istentől
jó egészséget minden jámbor
istenfélő embernek

A Bölcs Isten megjelentette magát az ő teremtésében minden módon, hogy az emberek őtet megismerjék, őtet tiszteljék segítségre való hívással. Azokáért megékesítötte a Mennynek külső látható boltozását szép ékes csillagokkal a Nappal és Holddal egyetemben, melyek világosságot adnak e földön minden teremttött állatoknak, az Egeket is megékesítötte szép külömb-külobmféle madarakkal. A vizeket azonképpen csodálatos sokféle halakkal is. De főképpen a földet nemcsak sziligy és vad oktan állatokkal, hanem Fáknak, Füeknek megmondhatatlan sokféle gyönyörűséges voltával, melyekkel az embereknek nemcsak testek tápláltatnék, hanem szemek is tekintettel gyönyörködnek és ha betegségek történnek, Orvossággal testeket gyógyítanak. Ezeket meggondolván eleitől fogva sok bölcs férfiak írtak mind a Csillagoknak forgásának természetiről, mind az Égi Madarakéről és a földi oktan állatokról, Halaknak tulajdonságokról, köveknek, fáknak és füeknek erejéről. Ezen dologban törte fejét a mi időnkben a bölcs férfiú, Melius Péter Döbrötzeni keresztyén egyház Pásztor. Közönséges betegségekről való orvosságoknak összeszedegetésében és Magyar nyelvre való fordításában munkálkodott. Azért az írása és külömb-külobmféle bölcs Orvosoknak könyvéből egybeszedése és fáradsága a Jámboré volt, a kinyomtatásnak munkája és költsége enyim. Ezt éntölem ilyen szegény özvegy asszontól a Magyar nemzet jó néven vegye.

Kérem ezen a hatalmas Istent, hogy a Jámbornak igyekezete és az én kicsinded munkám is e kőnynek kiadásában legyen hasznos és a Magyar nemzetségnek épületire és méltóságára.

INDEX

Index avagy Laistrom, Melyben előszer a betűknek
rendi szerént Fáknek, Fűeknek neveket, kik e Könyv-
ben vannak megírva Deákul, Magyarul és Németül
megtalálod. Azon egy fűnek kedig minde-
nik nyelven sokképpen való nevét,
ha egyik nyelven nem tudod,
másik nyelven a bötű sze-
rént megtalálod

Előszer a Fáknek Deák nyelven való nevekről

A		Corilus	14
		Castanea	15
Agnus castus	folio 10	Chamelea	20
Alnus	11	Coluthea	22
Amygdalus	12	Capparis	22
Abies picea	17	Cynosbatos	23
Acer	19	Cynosrhodos	23
Aurea mala	4	Cedrus	30
Acte	24		
		E	
B		Ebulus	24
Betula	17	Erica	20
Buxus	8		
		F	
C		Ficus	2
Cerasus	3	Fagus	16
Cornus	ibidem	Fungi	28
Cupressus	8	Fraxinus	25

INDEX

G

Genista	21
Galla	16

I

Iuniperus	9
Iuglans	13
Iuiube	28

L

Labrusca	6
Laurus	7
Larix	18
Ligustrum	25
Lignum guaiacum	31

M

Morus	1
Mespilus	3
Malus Citria	4
Malus Narantia	4
Malus punica	ibidem
Malus cydonia	5
Mixa	27
Muscus	29

N

Nux regia	13
-----------	----

O

Oliva vel Olea	7
Ornus	16

P

Pirus	1
Persica	3
Phoenix	5
Populus alba	10
Pistacia	14
Pinus picea	17
Prunus syluestris	26
Prunus	27

Q

Quercus	15
---------	----

R

Rosa	23
------	----

S

Sambucus	24
Sabina	8
Salix	10
Sorbus	26
Spartion	21

INDEX

<i>T</i>		<i>C</i>	
Terebinthus	19	Cseresznye fa	3
Tilia	17	Citrom	4
Thimaelea	20	Cyprus fa	8
		Cser fa	15
		Cyprus vad	20
		Csipke fa	23
		Cedrus fa	30
<i>V</i>		<i>D</i>	
Vitis	6	Dió fa	13
Viscus	30		
Vlmus	12	<i>E</i>	
		Eb fa	12
		Eger fa	11
<i>Z</i>		<i>F</i>	
Ziziphus	28	Fagyol fa	25
		Fönyű fa	9
		Fige fa	2
		Fűzfa	10
		Frantzos fa	31
Azon fáknak Magyar nyelven való neve a betűk rendi szerint hol megtalálhassák			
<i>A</i>		<i>G</i>	
Alásfa	12	Gesztenye fa	15
		Galles	16
<i>B</i>		Gyertyán fa	16
Barackfa	3	Gyűrő fa	20
Bisalma	5	Galagonya fa	23
Bajfűfa	7	Gombák	28
Bódogasszony ága	8	Gyöngy, fái	30
Bykfa	16		
Bodzafa, földi bodza	24		
Berkenye fa	26		

INDEX

H

Hályog fa	14
Hárs fa	17

I

Jávor fa, fodor	19
Iglitz tövis	21
Iuiubak fa	28

K

Körtvély fa	1
Kecskerágó fa	10
Kapornya fa	22
Kökény tövis	26
Körös fa	25

L

Luc főnyű fa	18
--------------	----

M

Mondola fa	12
Mogyoró fa	14
Mogyoró damascusi	27
Moh, fa moha	29

N

Nospolya fa	3
Narancs fa	4
Nyár fa	11
Nyír fa	17

O

Olajfa	7
--------	---

P

Pomagranat	4
Palma fa	5
Puszpang	8

S

Sebastian fa	27
Som fa	3

T

Terpentina fa	19
---------------	----

V

Vad szőlő	6
Veres főnyű	18

SZ

Szederj fa	1
Szőlő fa	6
Szil fa	12
Szömörke fa	17
Szanot	21
Széna kóró	22
Szilva fa	27

INDEX

Második Lajstrom, A
Fűeknek, kiket ebben a
Könyvben megta-
lálsz nevéről. Elő-
szer Deák nyelven.

A

Aizoon	32
Acetabulum	35
Arcion	40
Atractilis	44
Achantion	45
Acanthus	46
Anonis	48
Am brosia	50
Aloé	57
Anemone	62
Aquilegia	65
Auricula muris	79
Alcachengi	85
Aster atticus	87
Amaranthus	92
Asphaltion	94
Acalippe	99
Apiastrum	101
Amaracus	111
Asarum	130
Ascyrum	135
Androsaemon	136
Alisma	137
Aristolochia	143
Asparagus	148
Arnaglosson	149
Aconitum	155
Absinthium	158
Abrotonon	160
Artemisia	161

Antirrhinum	165
Amatoria	166
Althaea	168
Alcea	169
Aiuga Abiga	171
Alliaria	173
Astrion	176
Alsine	181
Anagallis	182
Arundo	188

B

Barba Iovis	32
Bacca gallinaria	33
Branca vrsina	46
Botrys	50
Balsamina	53
Buphtalmus	71
Barba hirci	80
Barba caprina	81
Ballote	100
Basilicum	109
Bellis	136
Barbasylvana	137
Bursa pastoris	145
Buglosson	151
Borrage	ibidem
Bucranion	165
Batrachion	175

C

Cotyledon	35
Camedris	36
Cartamus hortensis	42
Cnicus	ibidem

INDEX

Crocus hortensis	42	Consolida petrea	ibidem
Camelaeon	43	Cruciata	157
Carduus Veneris	42	Canabus	162
Carduus suarius	43	Cynocephalea	165
Cardopatium	43	Catanance	166
Carduus sylvestris	44	Camecyparissus	170
Carduus benedictus	45	Camepitis	171
Colus rustica	44	Cardeaca	172
Carduus Mariae	46	Coronopus	176
Carduus scolimus	47	Chelidonium maius	178
Carduus strobilus	ibidem	Chelidonium minus	179
Centum capita	48	Capnos	180
Carantia	53	Corrigiola	183
Coriandrum	58	Centum nodia	183
Centaurium maius	66	Clematis	183
Centaurium minus	67	Ceruicaria	184
Chrisanthemon	70	Campanulla	ibidem
Caltha	71		
Camomilla	72		
Cicorea luthea	75		<i>D</i>
Cicorium	77		
Condrilla	78	Dipsacus	43
Cataputia maior	82	Digitalis	51
Cataputia minor	83	Dracunculus	89
Colubrina	89	Diptamus	108
Cytysus	97		
Citrago	101		
Calamintha	113		<i>E</i>
Cunila	115		
Consolida minor	136	Eringion	48
Crothiritis	ibidem	Egiloa	65
Coniza maior	138	Endivia Sylvestris	78
Coniza media et minor	ibidem	Erigeron	82
	ibidem	Esula	83
Cunilago	ibidem	Euphrasia	91
Columbaria	144	Enula campana	141
Candela regia	146	Echion	151
Cinoglosson	150	Ebiscus	168
Consolida maior	153	Eruca	176

INDEX

Elleborus	186
Elleborus albus	187

F

Foenum grecum sylvestre	95
Foenum grecum	96
Flos tinctorius	98
Faba alba	155
Flamula	175
Fumus terrae	180
Fumaria	ibidem
Flos Cuculi	186

G

Gariophilata	131
Gladiolus	40
Gyt	59
Gytogo	83
Galeopsus	100
Glechus	113
Gallitricum medior	123
Gentiana	142
Glastum guadam	158
Geramion	162
Gramen	188

H

Herba tunici	38
Hyosciamus	63
Hieracion	75
Herba regia	95
Hysopus	121
Herba benedicta	131
Hipericon	134

Heleciūm	141
Herba Simeonis	169
Hyberis	174
Hidro piper	174
Herba acetaria	176
Herba S. Barbare	178
Hirundinaria	178
Hippoglottos	184

I

Iringus	48
Iuncus	55
Intibus	77
Isatis	158
Ibiscus	168

L

Lappa maior	40
Lappa minor	41
Labrum veneris	42
Lanaria	54
Lunaria minor	55
Litosperma	56
Lolium	59
Lapathion	69
Lactuca	73
Lathiris	83
Lotus satiua	94
Lotus syluestris	95
Lotus magna	97
Libanotis	124
Lauendula	128
Lingua Canis	150
Luparia	155
Licotonon	ibidem

INDEX

Litrum Indicum	158		O
Linum	163		
Linaria	164	Ophioglosson	90
Lichnis agria	165	Ophthalmica	91
Lepedion	174	Ocimum	109
Laurus Alexandrina	184	Origanum	114
Laureola	185	Osiris	164

M

Mandragora	51
Mala insana	52
Milium solis	56
Myrtus sylvestris	56
Melanthion	59
Moecon	61
Melilorus	95
Marabium nigrum	100
Melissophillon	101
Melissa	ibidem
Menta, vmbra, crispa	104
Menta aquatica	107
Morsus diaboli	155
Matricaria	161
Malua	166
Morsus gallini	181
Melampodium	186

N

Nigella	59
Nepeta	103
Nasturtium aquaticum	107
Nardus	128
Nardus agrestis	129
Nasturtium	172
Nasturtium album	173

P

Portucala	33
Personata	40
Pes vrsinus	46
Peucedamus	49
Pinastella	ibidem
Porcinum foenum	49
Papauer nigrum	59
Papauer rubeum	60
Papauer erraticum	ibidem
Papauer sativum	61
Papauer cornutum	62
Pseudomelanthion	63
Pilosella	79
Pignocomon	81
Pappus	82
Palma Christi	82
Pes Anserinus	87
Prunella	88
Pes vituli	89
Pulegium	107
Pseudonardus	128
Peganone	132
Primula veris	136
Plantago aquatica	137
Pulicaria	138
Pulicaria maior	140
Plantago	149
Psora	154

INDEX

Praemorsa	155	Serpillum romanum	118
Pedicularis	156	Satureia	120
Pituitaria	ibidem	Salvia	123
Pes Columbinus	162	Stoechas	126
Pseudolinum	164	Sanguinaria	145
Piperitis	174	Succisa	155
Persicaria	174	Sesamum	164
Pes coruinus	175	Sinapi sylvestre	173
Poligonon	183	Scrophularia minor	179
Pagana lingua	184	Semper virum	32
Poligonoton	185	Sphatula foetida	40
		Struthion	54
		Sideritis	63
		Senecio	82
		Serpentaria	89
		Spanachia	90
		Sertula campana	95
		Sampsucum	111
		Sisymbrium	107
		Saliunca	128
		Solidago	136
		Simphiton	153
		Scabiosa	154
		Straphis agria	156
		Staurotypos	157
		Scelerata	175
		Sinapi	176

R

Rhodia radix	36		
Radicula	54		
Rapontica	66		
Rheubarbarum	68		
Rhaponticum	ibidem		
Rumex	69		
Ranunculus	175		
Resta bouis	48		
Remor aratri	ibidem		
Ruscus	56		
Ricinus	82		
Rosmarinus	124		
Rostrum ciconiae	162		

S

Spina alba	46
Selinitis	55
Sonchus	76
Solanum	85
Solatrum	ibidem
Strichnos	ibidem
Serpillum	116

T

Tragus	33
Teucrion	37
Trissago	ibidem
Tribulus aquaticus	41
Tragopogon	80
Tithimallus	83
Trichnos	85
Trifolium	93

INDEX

Trifolium odoratum	94
Telis	96
Thimis	118
Thimbra	120
Tapsus barbatus	146
Tanacerum	161
Tages Indica	ibidem
Thlaspi	173

V

Vmbilicus veneris	36
Veronica	38
Vrtica	99
Vrtica mortua	100
Valeriana	119
Verbena	144
Verbasum	146
Vua versa	155
Vnica peruinca	183
Veratrum	186
Veratrum album	187

X

Xyris	40
Xanthion	41

$$Z$$

Zizania 59

Azon Füeknek neve im-
már Magyar nyelven
megtalálod

A

Áldott fű	45
Atratzél	150
Arany fű	178

$$B$$

Bak fű	33
Bojtorján	41
Bogács kóró	42
Bába kalácsa	43
Bódog asz. tövise	46
Belénd fű	64
Bak szakál	80
Béka terjék	87
Borjú lábú fű	89
Bársony virág	92
Bak szaru	96
Bódog asz. mentája	104
Basilicum	109
Bors fű	120
Balhaölő fű	138
Béka lencse	145
Bárány Iröm	159
Borjú orrú fű	165
Béka lenese	173
Béka fű	175
Borostyán	184

C

Gigán petreselyem	58
Csamoly fű	65
Cicoria	77
Csoda fa	82
Christus keze	ibidem
Csillag fű	87

INDEX

Csalán	99
Csombor	107
Csengő fű	134
Csap fű	184

D

Disznó tövis	43
Disznó kemény	49
Disznó bab	64
Disznókék	76

E

Öker gus	48
Éke akadály	ibidem
Erdei kömény	49
Egér tövis	56
Öker szem	71 et 137
Egér fül	79
Eb szőlő	85
Ezer jó fű	108, 137
Erdei szakál	137
Ökör fark	187
Eb nyelv	150
Ökör nyelv	151.152
Ördeg harapta fű	155
Esztrag orrú fű	162
Eb fejü fű	165
Erősítő fű	166
Erdei torma	174
Ördeg rakolya	187

F

Fül fű	72
Fodorka	37
Fürtés fű	50

Fekete Colandrum	59
Fekete mák	ibidem
Fodor ménta	104
Franciai spica	126
Farkas alma	143
Farkas bab	155
Fejér irom	158
Fekete iröm	161
Fejér malva	168
Fecske fű	178
Földi füst	180
Folyó fű	182
Fejér gyökér	185
Fekete hunyor	186
Fejér hunyor	187

G

Gyűsző fű	51
Gyűrő virág	71
Gyopár	115
Galambfű	144
Galamb béggy	179
Gyékén	188

H

Hold ruta	55
Here	93
Holt csalán	100
Hunyor	174
Holló láb	176
Harang fű	184

I

Isten kenyere	50
Isponatz paré	90

INDEX

Isop	121	Ló ménta	107
Iröm	158	Lauendula	128
Isten fája	160	Len levelű fű	164
In fű	171		

K

Köldök fű	35
Keserű lapu	40
Kuldus tetű	41
Kénköves gyökér	49
Káka	55
Konkoly	59
Kerti mák	61
Kököresin	62
Keselő fű	65
Kotáng kóró	78
Ketske szakál	81
Kígyó trank	89
Kígyó nyelv	90
Királné asz. káposztája	95
Kakuk fű	116
Kapotnyak	130
Keserű gyökér	142
Kalaris fű	148
Köles fű	154
Keresztes fű	157
Kender	162
Kerti cypros	170
Kakas láb	175
Kakuk virága	186
Kakuk terjék	182
Káka bot	188

L

Lúd láb	87
Lóhere	95

M

Medve köröm	46
Medve talp	ibidem
Macska tövis	48
Momortika	53
Moly fű	94
Méh fű	101
Ménta	103
Maiorána	111
Mária Magdalna füe	128
Mátra fű	161
Malua	166
Malua rosa	169
Mustár	176

N

Natragulya	51
Nyúl láb	95
Nadályfű	153
Nyúl árnyék	148
Nyak fű	184
Nád	188

O

Olasz rosa	36
Ölyw fű	75
Olasz úti fű	137
Örvény gyökér	141

INDEX

P

Porc fű	33 et 183
Palaszk féreg fű	40
Pápa fű	45
Papacs	60
Pap monya	85
Pesztérze	100
Pemet fű	ibidem
Póla	107
Pásztor erszénye	145

R

Róka mony	35
Rapontz	66
Rontó fű	82
Római spica	127
Réti arany virág	70
Rosmarin	124
Ruta	132

S

Sulyom	41
Sóska	69
Sárfű	82
Sárkány gyökér	89
Sárkerép	95
Spicanard	128
Sül fű	179
Sállya	38, 123
Sáfrány	42, 44
Sas	55
Saláta	73
Sárga festő fű	98
Szárga fű	148

T

Tyik húr	33
Tengeri köles	56
Tisztes fű	63
Terjék fű	129
Tetű fű	156
Torma	172
Tengeri retek	173
Tyik szem	181
Torok fű	184

V

Veres mák	60
Vad kék	75
Vér fű	136
Vizi úti fű	137
Úti fű	149
Var fű	154
Vad kender	162
Vad len	164
Vad cyprios	171
Vad mustár	173
Vad Szegfű	186
Varadics	161

SZ

Szappanozó fű	54
Szegfű	72
Szőszös fű	82
Szemvigasztaló	91
Szent Simon füe	169
Szent Barbára füe	178
Szarvas mák	62
Szép szőlő	85

INDEX

Szilva levelű fü	88
Szegfü szagú fü	131
Szapora fü	144
Szanot	97
Zab tövises lapu	47

Regifter mancherley Teut-
scher namen in disem Un-
gerischen Kreüterbuch
nach dem Alpha-
bet zu fin-
den

A

Abbis	155
Ackeley	65
Ackerletten	41
Ackernept	103
Agley	65
Ahorn	19
Alantkraut	141
Aloë	57
Alraun	51
Anemone röfzlin	62
Apofiemenkraut	154
Attich	24
Augentroft	91

B

Bachmüntz	107
Baldgreiz	82
Baldrian	129
Balfamöpfel	53

Bappeln	166
Bafilien	109
Baurenfenff	173
Beinhöltzlin	25
Bellen	11
Benedicten wurtz	131
Bergmüntz	103
Bern klawe	46
Bern tap	ibidem
Binetsch	90
Binzauge	100
Bintzen	55
Bircken	17
Byrbaum	1
Blutwurtz	145
Bockshorn	96
Bornwurtz	45
Borrich	151
Braunellen	88
Brunkrefz	107
BrufBeerlin	28
Bubenleufz	41
Bubenftrell	42
Buchbaum	16
Burgel	33
Buchsbaum	8

C

Capres od' Cappern	22
Cardobendict	45
Chamillen blumen	72
Cederbaum	30
Cytrinatöpfel	4
Coriander	58
Cornelbaum	3
Creutzwurtz	157
Creutzbaum	82

INDEX

D

Dactilbaum	5
Diptam	108
Donderbar	32
Dofen	115
Dreydiftel	44

E

Eberwurtz	43
Eichbaum	15
Eisenhart	144
Eisenkraut	ibidem
Encian	142
Erdgal	66
Erenpreis	38
Erlen	11
Erdrauch	180

F

Feigenbaum	2
Feldeypreffen	171
Feldmagfamen	60
Ferbblumen	98
Feigwardzenkraut	179
Fieberkraut	67
Fingerhut	51
Flachs	163
Floramor	92
Flökraut	138
Foenugrec	96
Frantzofenholtz	31
Fraw Venus bad	42

G

Galöppfel	16
Gamanderle	36
Garten magfamen	61
Gauch blumen	186
Gauchheil	182
Geifzbart	81
Geifzkleee	97
Geeler klee	95
Gelb Oelmagen	62
Gemein ochfenzung	152
Genfzfus	87
Geweyhetkraut	144
Ginst	21
Glockenwind	184
Goldwifenblumen	70
Gots vergis	100
Granatöppfel	4
Gras	188
Grenfel	33
Grindtkraut	154
Grindmagen	60
Grindtwurtzl	40
Gros Bathengel	38
Gros kletten	40
Gros taufent gülden	66
Gros dürwurtz	138
Grundheyl	38

H

Habichskraut	75
Hagdorn	23
Hageichen	15
Hanbuchen	16
Hanbüthen	23
Hanenfüs	175

INDEX

Hanff	162	Klapperrosen	60
Halskraut	184	Klee	93
Harthew	135	Klein Bathengel	36
Harstrang	49	Klein Kletten	41
Hafelnufzbaum	14	Klein Schelwurtz	179
Hafelwurtz	130	Klein Sonnen würbl oder	
Hafenköl	76	Wendel	78
Hafenpfötlin	79	Kloster Ifop	121
Hauszwurtz	32	Knoblochkraut	173
Heyden	20	Königskertzen	146
Heydenschmuck	98	Kornneglin	63
Hochleuchten	169	Kraus Bafilien	109
Holunder	24	Kreffen oder Kreen	172
Holwurtz	143		
Hundsagen	138		
Hundskopff	165		
Hundspfeffer	174		
Hünerdarm	181		
Hundszung	150		

I

Ibifch	168
Je lenger je lieber	171
Ifop	121
Garten Ifop	ibidem

K

Kalbfnas	165
Kartendiftel	42
Keelkraut	184
Kellershalz	20
Keftenbaum	15
Keusch	10
Khunrath	136
Kirfchenbaum	3

L

Lattich	73
Krauf lattich	ibidem
Lauendel	128
Lein	163
Leindotter	164
Lerchenbaum	18
Leufzkraut	156
Linden	17
Linde hundfzung	150
Lorberbaum	7

M

Maioran	111
Mandelbaum	12
Manfztrew	48
M. Magdalene blume	128
Maslieben	136
Maulberbaum	1
Maurpfeffer	32
Melanzan	52

INDEX

Meliffen	101	Pfefferkraut	174
Menfchen mörder	20	Pferfingbaum	13
Mergendiftel	46	Pflaumenbaum	27
Merhirfen	56	Pffingkraut	174
Merretich	173	Pfrimmen	21
Mefpelbaum	3	Pimpernüzlin	14
Meufzdorn	56	Poley	113
Meufztodt	43	Pomerantzen	4
Meufzohr	79	Pfillienkraut	174
Mintz	104		
Mirtendorn	56		
Miftel	30		
Moofz	29		
Monkraut	55		
Monraut	ibidem		

N

Nabelkraut	35
Nachtfchatten	85
Naterwurtz	89
Naterzünglin	90
Neglinkraut	131
Neffeln	99
Niefwurtz	186
Nusbaum	13

O

Ochfenbrach	48
Oelbaum	7
Oelmagen	62
Orant	166

P

Palmbaum	5
Pappelbaum	11

Q

Quittenbaum	5
Quendel	116

R

Rappen füs	176
Rauten	132
Reinfarn	161
Rhabarbara	68
Rhor	188
Rhorkraut	55
Rindfaug	71
Ringelblumen	71
Römifcher fpicka	127
Rofen	23
Rofenwurtz	36
Rofmarin	124
Rot müntz	104

S

Salbey	123
Samettröfzlin	161
S. Barbarnkraut	178

INDEX

Sawdiftel	78	Springkörner	83
Saurampfer	69	Stabwurtz	160
Scampanien wurtz	187	Steingünfel	153
Schaffmülle	10	Steinklee	95
Schaffzung	149	Steinfamen	56
Scharlach	122	Sernkraut	87
Schartenblumen	87	Stoechaskraut	126
Schlaffkraut	85	Strobildorn	47
Schlangen wurtz	89		
Scheifzkraut	89		
Schelwurtz	178	T	
Schlehendorn	26		
Schwalbenkraut	178	Taubenkraut	144
Schwarz Andorn	100	Taufentschön	92
Schwarz Coriander	59	Thanenbaum	18
Schwarz Walwurtz	153	Terpentinbaum	19
Schwebel wurtzl	49	Tefchel kraut	145
Schwemme	28	Teuffel bis	155
Sebaften	27	Teutfcher fpicka	128
Sedeney	120	Teutfch Nabelkraut	36
Senet	22	Tiriackskraut	129
Senff	176	Traubenkraut	50
Sewbon	64	Türkifch beyfus	50
Seuenbaum	8		
Seuffenkraut	54		
Sewmeld	76	W	
Sewfenchel	49		
Seydelbaft	20	Waldsbart	137
S. Johannes blumen	71	Wald palmen	183
S. Johannes kraut	134	Wallendiftel	48
Sibengezeit	94	Walwurtz	153
Sigmarfwurtz	169	Wandleufzkraut	40
Singrün	183	Wantzkendil	58
Sonnen würbl	77	Waffernütz	41
Spargen	148	Waffer wegerich	137
Speichelwurtzl	54	Weckholterbaum	9
Speyerling	26	Wegerich	149
Spinat	90	Wegdrit	183
Sporöpfel	26	Wegwart	77

INDEX

Weidt	188
Weyden	10
Weinstock	6
Weif Gartendiftel	46
Weif Niefwurtz	187
Weifwurtz	185
Welfch Diftel	47
Welfch Quendel	118
Welfcher flöhesamen	140
Welfch Wegerich	137
Wermut	158
Wilder Feld faffran	44
Wilder faffran	42
Wild ochfenzung	151
Wolffsbeer	155
Wolgemut	115
Wol reichender klee	94
Wulkraut	146
Wunderbaum	82

V

Vilfamkraut	64
Vlmenbaum	12
Vnholdenkertz	146

Z

Zapffenkraut	184
Zebaft	20
Zyland	ibidem

Második Lajstrom mely-
be minémű Betegségek-
ről való Orvosságot a-
karsz tudni megtalálod
ez renden amint jegy-
zése vagyon a Nume-
rusnak, az 1. a Nu-
merus után első
faciest jegyzi, a
2. a másikat
hogy meg-
fordítod
a levelet

A

Aszú kórság ellen folio
7. facies 2. 13 f 2. 45
f 2, 63 2, 67 1, 69 2,
142 2, 167 1, 181 2,
187 2.
Asszony embert med-
dőe téssen 132 1.
Asszony embernek meg-
szállott vérét indit 10 1,
45 2, 101 2, 102 2, 112 2,
155 1.
Asszony ember vér-
folyása ellen 24 1, 33 2,
55 1, 93 2.
Aluszkonság ellen
29 2, 52 2, 114 2, 115 2.
Aki nem alhatik 34 2.
60 2, 64 1, 74 1, 86 2.
Alfelen való fakadék
ellen 43 2, 57 2.
Ágyéknak dagadása
ellen 49 1, 76 2, 96 1.

INDEX

Alfelen való Sül el-
len 99 2, 125 1.
Aludt vért kiviszen
Emberből 88 2, 92 2.
112 1, 118 2, 142 2, 185 2.
Asszonynepeknek há-
tok és oldalak fájdalma
ellen, avagy lábok daga-
dásáról 101 1.
Ágyéknak fájásáról
102 2, 132 2, 134 2, 151 2,
168 2, 170 2, 180 2.
Ajaknak hasadásáról
110 2.
Agyvelőt tisztít 111 2,
110 2.
Ájulás ellen 111 2,
Apró fakadékokról
114 2.
Aki aluszik, hogy Ki-
gyó, vagy Béka hozzá
ne menjen 116 1.
Asszonyállat feje-
vére folyását állatja
127 2.

B

Balhák ellen 12 1, 139 1.
Büdös száj ellen 4 1.
Barom sebében férget
megöl 175 1.
Bőrhámlást gyógyít 13 2.
Barom döge ellen 44 1.
Bélnek sebeit gyó-
gyítja 53 2.
Bolondulásról 64 2,
134 1, 187 1.

Bélfájástúl 65 2,
72 2, 76 2, 93 2,
97 1, 135 2, 169 1.
Belső betegség ellen
67 1, 84 2, 88 2,
89 2, 97 2, 120 1,
103 2, 144 2, 145 1,
145 2, 149 2, 185 2.
Buja kívánságtól 74 1,
78 2.
Belső dagadástól 86 1,
180 2.
Belső dögösségtől 89 2.
117 1, 181 1, 182 2.
Békát emberben meg-
öl 94 2, 114 1.
Buja kívánságot in-
dít 99 2, 120 1.
Bánatot szüből elűz
102 1, 114 1, 151 2,
153 1.
Bőrt szép színűvé teszi
102 2.
Békát háztúl elűz
104 1.
Barom rühe ellen 122 1.
Bél tisztításra 124 1,
126 2.
Bornak jószagot ad 132 1.

C

Csömörlés ellen 4 1,
5 2, 66 1, 76 2, 97 1,
102 2, 105 2, 120 2,
160 2.
Csoklás ellen 5 2,
29 2, 69 2, 102 2,

INDEX

105 1, 105 2,
 107 2, 114 1, 143 2.
 Csecsnek betegsége
 ellen 35 1, 53 2,
 105 1, 130 2, 162 2.
 Csecsnek keménysé-
 gét gyógyítja 171 2.
 Csimazok ellen 40 1,
 139 1.
 Colica ellen 42 2,
 60 2, 68 1, 74 1,
 97 1, 99 1, 102 1,
 132 2, 160 1, 163 2,
 171 2, 176 2, 188 2.
 Csepegő vizeletöt
 állat 92 2, 139 1.
 Csontot össze forraszt
 177 2.
 Combnak dagadása
 ellen 188 2.

D

Dagadás ellen 2 2,
 6 2, 7 1, 12 1, 16 2,
 42 1, 45 2, 49 1,
 59 2, 69 2, 78 2,
 83 1, 86 2, 89 2, 93 2,
 98 1, 122 1, 149 2, 153 2,
 158 1, 163 2, 164 1.
 Dagadást lágyít 172 2.
 Dühös marás ellen
 14 1, 31 1, 41 1, 99 2,
 102 2, 105 1, 109 1,
 124 2, 131 1, 142 2,
 150 2, 182 2.
 Disznó dög ellen 44 1,
 157 2.

Darázs csípés ellen
 114 1 et 2, 168 1.
 Dögös házat tisztít 130 1.
 Dühös baromnak or-
 vosság 159 1.
 Égés ellen 5 2, 17 2,
 18 1, 25 2, 32 2,
 45 2, 53 2, 93 1,
 108 1, 119 2, 134 1,
 136 1, 163 2, 164 1.
 Epét tisztít emberben
 6 1, 120 1.
 Eb marás ellen 13 1.
 Etetés ellen 14 1,
 45 2, 109 1, 159 2.
 Elesett tagokat gyó-
 gyít 18 1.
 Elmét erősít 39 1,
 45 1, 92 1, 105 1,
 111 2, 131 2.
 Egerek ellen 57 1,
 157 1, 188 1.
 Emésztésre jó 58 2,
 105 2, 113 2, 117 2,
 125 2, 127 2, 135 2,
 160 1.
 Erőtlenségtől 69 2,
 167 1, 169 1.
 Émelgő gyomrot
 könnyebbit 116 1.
 Ételt kívántat 117 2,
 125 2, 160 1.
 Étél utalástól ki nem
 ehetik 120 2.
 Ezekről, kik nem
 emészthetnek 141 1,
 159 1.

INDEX

F

Fog	fájástól	2	1,
15	2,	18	2,
24	2,	31	1,
47	2,	48	2,
64	2,	70	2,
85	1,	90	1,
110	2,	114	1,
116	2,	122	1,
144	2,	148	2,
169	2,	174	2,
183	1,	188	2,
Fulladás	ellen	2	2,
7	2,	12	2,
122	2,	132	2,
143	2,	160	2,
173			1,
Fül	mellett való ke-		
lésre jó	140	2,	172
Fülnek csengése el-			
len	2	2,	7
61	2,	112	2,
Főfájástól jó			4
8	1,	24	2,
34	1,	36	2,
64	1,	66	1,
78	2,	89	1,
137	2,	149	2,
Fő	dagadástól jó		
163			1,
Fogak	ínyének rothadá-		
sa	ellen	5	1,
Fülből való folyás			
ellen	7	1,	10
Fekély	ellen	7	1,
Fülnek fájása	ellen	7	2,
24	2,	50	1,
49	1,	80	2,

Farsábásoknak	11	1,
13	1,	18
22	2,	41
92	2,	121
171	2,	174
Férfiúságot indít		
123	1,	163
Fáradtságból dagadás		
ellen	12	1,
Flegma tisztítására	22	1,
Fekete sár tisztítására		
22	1,	120
Fővelőnek erősítésé-		
re	22	2,
Fülbenvaló féreg	ellen	
23	1,	31
66	2,	163
Fülben kelevény	ellen	103
105	1,	116
133	1,	140
Frantzu	ellen	31
39	2,	67
150	2,	180
Fene sebre		32
36	1,	46
85	1,	126
168	1	et
Fog erősítésére		
42	1,	19
Főnek szédélgéséről		
39	1,	45
50	1,	69
108	1,	117
126	2,	131
139	2,	148
Fakadékok	ellen	39
132	1,	140
145	1,	

INDEX

Férget emberből üz
 44 1, 67 1, 147 1.
 Fáradtság ellen 44 2,
 116 2.
 Régi főfájás ellen 50 1.
 Főlisztításra 54 2,
 64 1, 90 1, 123 1,
 188 1.
 Fő folyástúl 61 2.
 Fejsze avagy Szablya
 élit erősíteni 80 2.
 Folyó tüzes sebre 87 1.
 Fognak odvasságátúl 90 2.
 Fülnek dagadásáról
 123 2.
 Fog tisztításra 126 1.
 Fekete orcát tisztít
 126 1, 148 1.
 Farcsiknak fájdalma el-
 len 142 1.
 Farkas sebre 145 1, 149 2.

G

Gelyvás toroktól 2 2,
 23 1, 38 1, 47 1.
 49 1, 52 2, 83 1,
 116 2, 123 2, 125 1,
 138 1, 165 1, 179 2.
 Gyomor hidegsége ellen
 4 2, 7 2, 37 2,
 67 1, 104 1, 105 2,
 123 1, 127 2, 129 1,
 131 1, 141 1, 159 1.
 Gyomor hévségéről 5 2,
 77 1, 88 1, 91 1.
 Gyomor lágyításra 7 1.

Gyermekegybeli asszo-
 nyoknak jó 132 1.
 Gyermekeket anyja mé-
 hében öl és holtat kihoz
 8 2, 161 2.
 Gyermekek köldökét és bé-
 le alászállását gyo: 140 2.
 Gyomor tisztítására 12 1.
 Gyermekeket anyja mé-
 hében megöl 173 1.
 Gyermekek belső beteg-
 ségére 19 1.
 Gyomorfájásról 26 2,
 29 2, 35 2, 39 1,
 47 1, 77 1, 82 2,
 98 2.
 Gelesztát kiveszt
 27 2, 32 2, 58 2,
 59 2, 60 1, 68 1,
 92 2, 101 1, 103 2,
 105 1, 118 2, 121 2,
 133 1, 159 2, 161 2.
 Gyermekek hideglelé-
 sére 34 1.
 Gyermekek köldökére
 34 2.
 Gyermekek tökösségé-
 re 35 2, 140 2.
 Görcs ellen 46 2,
 47 1, 50 1, 108 1,
 110 2, 112 2, 126 2,
 153 1, 160 2, 181 2.
 Gégének szárazságátúl
 69 1.
 Gyermekek hasát gyó-
 gyítja 78 2.
 Gyomor erősítésére 78 2.
 Gyomor dagadásá-
 ra 80 1.

INDEX

Gyermek fereszteti,
kiknek bőrök hámol, vagy
varasok 101 1.

Guta ütést elűz
110 2, 112 2, 126 1,
126 2, 128 2, 147 2,
172 2, 181 2, 187 1.

H

Hasfájás ellen

1 1, 6 1, 7 2,
18 1, 26 2, 47 1,
49 1, 33 2, 45 2,
50 1, 53 2, 66 1,
68 1, 69 1, 72 2,
98 2, 103 2, 107 2,
132 2, 135 1, 149 1,
155 1, 179 1, 184 1.

Hastekerés gyógyít

125 2, 140 1, 177 1.
Has indításra 1 2.
2 2, 3 2, 4 1, 5 1,
24 1, 42 2, 54 2,
62 1, 77 1, 99 1,
126 2, 150 1, 164 2.

Házból férget űz ki

139 1.

Has keményítésére

3 1, 5 1, 5 2, 6 2,
8 1, 79 1.

Has dagadástúl 127 2,

129 1, 133 1, 145 1,
169 2.

Haj nevelésre szépen

2 1, 14 1.

Hideg verte lábra jó

176 1.

Hurut ellen 2 2, 3 1,

6 2, 7 2, 12 2,
18 1, 19 2,
37 1, 39 1, 25 1,
27 2, 28 1, 55 2,
61 2, 75 2, 99 2,
103 2, 110 1, 115 2,
117 2, 122 1, 125 1,
132 2, 141 2, 147 1,
154 2, 163 2, 167 1,

Has kenésre jó 141 2.

Hideglelés ellen 4 2.

6 1, 19 1, 22 2.
24 1, 27 2, 37 1,
39 1, 41 1, 45 2,
43 1, 65 2, 68 1,
70 1, 73 2, 75 1,
78 1, 80 1, 86 2,
94 2, 103 2, 134 1,
135 2, 136 2, 140 1,
149 1, 151 1, 152 2.

Hévség ellen 6 2,

24 1, 60 2, 74 2,
75 2, 137 2.

Haj festeni 8 1,

41 1, 72 1.

Hólyagnak fájását

167 1.

Has korrogása ellen

13 2, 128 1.

Has folyást megál-

lat 16 1, 23 2, 26 1,
46 2, 89 2, 127 2,
145 2.

Hasban való féreg ellen

19 1.

Hasat lágyít 148 1.

Hallást nyit 13 2, 45 1.

INDEX

Holt gyermeket ki-
hoz 29 2, 54 2,
66 1, 68 1, 107 2,
108 2, 113 2, 123 2,
139 1, 142 2, 143 2.

Hályogrúl és homá-
lyos szemről 31 1, 43 2,
96 1.

Hagymáz ellen 33 1,
34 1, 43 1, 50 1,
60 1, 61 2, 74 1,
81 1, 86 2, 117 2,
133 1, 139 2, 145 1,
148 2, 149 2.

Hulló hajtúl 57 2.
Havi kórságtól 59 2,
72 1, 73 1, 92 2,
94 2, 103 2, 108 2,
111 2, 113 2, 143 2,
144 1, 149 2, 161 2,
184 2.

Húst össze forraszt
67 2.

Halak bolondítására
85 1.

Has lágyításra 91 1.

Himlős orcát gyógyít
114 2, 116 2,
143 1, 165 1.

I

Inak fájása ellen 8 1,
13 2, 35 1, 50 1,
63 1, 68 1, 82 2,
133 2.

Ínyeknek fájása ellen
10 1, 55 2,

Ínyeknek rothadása
ellen 27 2, 167 2.

Juhok betegsége ellen
39 2.

Inak sugorodása ellen
160 2, 162 1, 164 1,

K

Kórság ellen 2 2,
11 1, 17 1, 30 1,
31 2, 37 2, 41 1,
50 1, 72 2, 81 2,
88 1, 94 2, 100 1,
102 1, 108 1, 122 1,
125 1, 134 1, 135 1,
139 1, 157 2, 187 1.

Kelés ellen 2 2, 3 2,
45 2, 116 2, 125 2,
126 1, 127 2, 138 1,
154 2, 158 1.

Köldöknék fájásáról

134 2.
Kő ellen 3 1, 7 2,
15 2, 17 2, 21 1,
24 1, 25 2, 27 2,
36 2, 42 1, 45 2,
46 1, 48 2, 18 2,
81 1, 86 2, 97 1,
98 1, 107 2, 120 2,
130 1, 134 1, 141 2,
153 2, 171 2, 188 2.

Vak körömré
9 1, 163 2, 176 1.

Könnyező szemre jó
10 1.

Kelevént érlel 168 1,
169 2, 175 1, 182 2.

Köszvény ellen 10 2,
25 1, 32 2, 35 1,
64 2, 65 1, 68 1,
77 1, 78 2, 107 2,

INDEX

119 1, 136 1, 137 2,
 140 2, 147 2, 163 1.
 Keze leesteknek
 128 2, 131 1, 133 2.
 Kopaszság ellen
 14 2, 161 1.
 Követ ront
 172 1, 173 2, 182 2.
 Kosz ellen 16 2, 26 1,
 37 2, 39 2, 44 2.
 66 2, 69 2, 85 2,
 96 1, 97 1, 99 2,
 101 1, 116 1, 124 2,
 133 1, 144 2, 154 2,
 157 1, 168 1, 172 2,
 176 1.
 Kígyó harapás ellen
 4 1, 40 2, 42 1,
 46 1, 47 1, 50 1,
 74 2, 79 1, 88 1,
 90 1, 91 1, 92 2,
 98 2, 102 2, 108 1,
 109 1, 111 1, 124 2,
 131 1, 139 2, 141 2,
 142 2, 188 2.
 Kígyót emberből kiűz
 45 2, 60 1, 67 1,
 94 2, 114 1, 145 1.
 Kéztől
 91 1, 97 1, 101 2,
 104 1, 110 2,
 113 2, 117 2, 121 2,
 154 1, 167 1.
 Kígyót háztúl elűz
 104 1, 160 2.
 Kötés ellen kit meg-
 kötnek 105 1.
 Kékült testre verés

miatt 111 2, 116 2, 119 1,
 175 1, 177 2, 186 1.
 Korpás fejet tisztít
 122 1, 124 2.

L

Lépnek fájása ellen
 8 1, 19 1, 37 1,
 38 1, 49 1, 54 2,
 68 1, 72 2, 139 1,
 149 2.
 Lépet tisztít
 145 1, 148 1, 172 1.
 Leves vartúl
 12 2, 13 1, 40 1.
 67 2, 184 2, 187 2.
 Legyek ellen
 29 1, 188 1.
 Ló turjára való
 54 1, 157 2.
 Lidérces betegség ellen
 74 1, 78 2, 132 2.
 Legyek ellen, hogy a
 húst meg ne ülje 102 2.
 Ló rihtől 122 1.
 Lélegzetet kik nehe-
 zen vésznek 141 1, 147 1.
 167 2.

M

Mátra ellen 1 2, 2 2,
 5 2, 72 2, 93 1,
 97 1, 139 1, 144 1,
 162 2, 168 2, 184 1.

INDEX

Méreg hogy ne árt-
son 187 1.
Mely tisztításra 2 2,
3 2, 12 2, 25 1,
102 1, 103 2, 122 1.
126 2, 157 1, 169 1.
Melynek romlására
3 1.
Mérges ételtől, italtól
való orvosság 4 1,
7 1, 15 1, 28 2.
Magtalanná teszi az
asszony embert 163 1.
Mérges marás ellen
4 2, 9 1, 15 2,
40 2, 45 1, 101 1,
112 2, 115 2, 141 2,
151 2.
Mely fájástól 7 2,
10 1, 17 1, 64 2,
69 1, 83 2, 101 2,
153 2, 172 2.
Mérges fakadék ellen
7 2, 32 2.
Máj fájástól
8 1, 12 2, 18 1.
35 2, 39 1, 54 2,
62 1, 75 1.
Minden marás ellen
14 1.
Májnak hévségét elűzi
182 1.
Méreg ellen
15 1, 124 1, 125 2,
132 2, 134 1, 142 2,
159 1, 166 1, 171 1 et 2.
Magot nevel férfiú
testében 17 1.

Májat tisztít
170 2, 172 1.
Melancholiától
22 1, 69 2, 112 2,
139 2, 151 1.
Mérges sebet gyógyít
23 1, 34 2.
Mérget tisztít emberből
182 2.
Magnak folyásáról
24 1, 34 1, 15 2,
74 1, 78 2, 132 2.
Mely ellen ne egye
a ruhát 93 1, 165 1.
Mérges állatot az
emberben megöl
109 1, 138 1.
Mérges állatot ház-
túl elűz 109 1.
Menyülestől
112 1, 147 2.
Méhnek csipése ellen
114 1.
Meddő asszonyoknak
123 1, 148 1,

N

Nátha ellen
7 2, 8 2, 19 2,
60 1, 61 2, 66 1,
90 1, 92 2, 111 2,
113 2, 150 2, 165 1,
177 1, 179 2, 185 2.
Nyalat emberből tisztít
22 2, 117 1, 120 1,
121 2, 172 2, 173 2,
185 2.

INDEX

Nyílalás ellen
 23 1, 26 2, 121 2,
 141 2, 154 2, 167 2.
 Nyarlott bortúl orvosság
 27 1.
 Nyelvnek dagadásáról
 34 2, 60 2, 88 2,
 110 2, 141 1, 152 2.
 Nehéz vizelettől jó
 37 1.
 Nehezen lélegzéstől
 39 2, 50 1, 51 1,
 60 1, 110 1, 118 2.
 121 2, 131 1.
 Nyeldeklő fájdmától
 66 2.
 Nyelvcsap leesésétől
 102 1, 116 1, 147 1,
 177 2.
 Nyálat emberből kivonszon
 110 1.
 Nyilat emberből, vagy
 egyébütt testben valót
 kivonszon
 109 1, 123 2, 144 2,
 168 2, 172 2, 188 2.
 Naptúl feketült orcát
 gyógyít 114 2.
 Nyaknak dagadásától
 152 2.
 rebegő Nyelvet gyógyít
 172 2.

O

Orrában való fekély
 ellen 9 1.
 Orra vére állatásról

10 1, 29 2, 60 2,
 99 1, 100 1, 114 1,
 146 1.
 Orcát tisztít sömörtől
 163 2, 165 1, 174 2.
 Orbánc ellen
 36 1, 130 1, 143 1,
 145 1, 147 2, 149 2,
 158 2, 163 1, 171 2,
 188 2.
 Orcán való kelevén
 131 1, 167 2.
 Olt var ellen
 27 2.
 Orra csepegést gyógyít
 tisztít 165 1.
 Omlott szájtól 31 1.
 43 1, 47 2, 114 1,
 116 1, 128 2, 188 2.
 Okádást állat 37 2.
 Oldalfájástól 53 2.
 Orcának színt ad
 76 1, 165 2.
 Orrában való Sültől
 90 1.
 Okádást indít 91 1,
 115 2, 121 2, 159 1.
 Okádást állat
 114 1, 127 2.

P

Palaszk féreg ellen 40 1.
 Purgatio alól 68 1,
 78 1, 115 2, 137 2.
 Pók harapástól
 74 2, 90 1, 98 2.

INDEX

Pokol váltól
78 2, 155 1, 158 2.

Rettegőknek hasznos
139 2.

R

Rekedés ellen 2 2,
4 1, 111 2, 115 2,
128 2, 132 2, 152 2.
Rászt ellen 6 1,
10 1, 13 2, 23 1,
25 2, 26 1, 39 1,
50 1, 68 1, 69 1,
72 2, 97 2, 103 2,
104 1, 109 1, 112 1,
116 1, 122 1, 129 1,
143 2, 158 1, 168 2,
171 2, 177 2, 180 2.
Részegség ellen 13 1.
Rókat megöl 13 1.
Rih ellen 13 1, 16 2.
30 2, 31 1, 85 1.
96 1, 99 2, 133 2.
157 1, 158 2, 181 1.
Régi seb gyógyítani
21 1.
Rothadt sebre
39 2, 50 2, 52 2,
62 2, 89 2, 132 1,
143 1, 144 1, 178 1.
Részegségből való fő
fájástól
5 2, 6 2, 13 1.
belső Rothadástól
101 1.
Reszketegességtől
126 2, 143 2, 153 1.

S

Szömölcsök ellen 4 1.
23 1, 44 2, 52 2.
59 2, 82 1, 83 1,
97 2, 100 1, 103 2,
114 2, 133 1, 149 2.
Seb rekedéstől 8 1.
Sebre minden külső
és belsőre 134 1.
Sárgaság ellen 8 2,
17 2, 25 2, 29 2,
57 1, 66 1, 67 1,
68 1, 70 1, 71 1,
71 2, 73 2, 80 1,
83 1, 89 2, 92 1,
122 1, 125 1, 125 2,
128 1, 129 1, 135 2,
139 1, 145 2, 148 1,
159 1, 170 2, 171 2,
177 2, 178 2.
Sömörög ellen
13 1, 39 2, 43 2,
59 2, 83 1, 133 2,
148 1, 186 1.
Seb tisztítani 15 2,
68 2, 88 2, 99 2,
124 2, 136 1, 137 2,
139 2, 176 1, 182 2.
Seb forrasztani
15 2, 53 2, 55 1,
57 2, 63 2, 66 1,
68 2, 80 2, 134 2,
137 2, 139 2, 145 1,

INDEX

154 1, 158 1, 162 2,
171 2, 188 2.

Sárvíztől

17 1, 29 2, 55 2.

Seb dagadásra

168 1, 182 1, 183 2.

Sajt meg ne férge-

sellyen 17 2.

Sártúl 21 2, 71 2,

78 1, 81 2, 83 1,

84 1, 96 2, 103 2,

105 1, 115 2, 134 1,

134 1, 136 2, 137 2,

139 2, 140 1, 156 2,

173 1, 185 2.

Sültől 34 1, 36 1,

38 1, 43 2, 71 2,

93 2, 100 1, 103 2,

123 2, 149 2, 150 2,

158 1, 179 2.

Seb gyógyítani

41 1, 42 1, 50 2,

95 1, 109 1.

Sebből vasat vagy

tőviset kivonszon 182 2.

Semergezett orcá-

nak való orvosság színt ad

76 1.

Sennyedék ellen 85 1,

101 1, 143 1, 154 2,

158 2.

Seggi remeseje avagy

torong a ki esik

88 1, 162 1, 183 1.

Séréstől jó

116 2, 154 1.

Serkét megöl a főben

124 2.

Süketséget gyógyít

149 2.

T

Tüdő rothadás ellen

1 2, 2 2, 3 2,

39 1, 65 2, 167 1.

Téj, hogy meg ne

aludjék 105 2.

Torok dagadásáról

3 2, 60 2, 99 2,

123 2, 126 1, 152 2,

177 2, 179 2.

Torokgyík ellen jó

2 2, 25 1, 31 1,

50 1, 88 1, 107 2,

111 2, 114 1, 117 2,

121 2, 124 2, 139 1.

Tökösség ellen

9 1, 53 2, 65 2,

80 1, 92 2, 115 2,

125 2, 154 1.

Tüdőfajás ellen 9 2,

12 2, 15 1, 35 2,

45 2, 59 2, 101 2,

143 2, 153 2, 161 2.

Téj nevelésre 10 1,

59 2, 74 1, 76 2,

91 1, 93 1, 98 1,

151 2, 167 1.

Tüzes dagadástól jó

11 1, 14 1, 25 2,

45 2, 58 2, 62 2,

74 2, 147 2, 149 2,

158 2.

Törött lábról

12 2, 41 1.

INDEX

Túrt gyógyít 155 1.
Térd fájásáról jó
21 2.
Taga leesetteknek jó
147 1,
Töviset kivonszon
23 2, 49 1.
Turhát kihányat
51 2, 113 2, 114 1,
118 2, 125 2.
Tetű és serke ellen
miképpen el kell veszteni
31 1, 93 1, 156 1,
188 1.
Tekerő csömörtől
33 2, 107 2, 127 2,
133 2, 149 1, 171 2.
Torok fájástól
37 1, 147 1, 149 2,
Tüzes fakadéktól
76 1.
Testbe lőtt nyilat ki
vonszon 82 1.

V

Veséknek orvossága
2 2, 6 2, 12 2,
34 1, 50 1, 81 1,
99 1, 127 2, 145 1,
147 1, 148 2, 165 1,
172 1, 180 2.
Var ellen 2 2, 7 1.
Vérhas ellen 3 1, 6 1,
26 2, 34 1, 69 2.
Vérpökéstől 3 2, 9 1,
34 1, 47 1, 141 2.

Víz kórságtól való
6 1, 18 1, 19 1.
20 2, 21 1, 25 1,
26 1, 29 1, 37 1,
44 1, 65 2, 78 1,
80 1, 84 2, 94 2,
111 2, 122 1, 131 1,
164 2, 177 2, 180 2,
182 2.
Vér állástól
7 1, 8 2, 16 1,
63 2, 147 1, 162 2.
Vad húst kiveszt a
sebből 178 1.
Vizelet csepegése
ellen 11 1, 18 1,
150 1.
Vér folyástól hasz-
nos 15 1, 105 1,
116 2, 125 1, 132 2,
162 2, 184 1.
Véres vizelettől jó
27 2, 145 2, 149 1.
Vért tisztít
125 2, 180 2, 184 2.
Vér kórságtól jó
29 1, 53 2, 58 2,
159 2.
Váll között nyílalás
ellen 35 1.
Viszketegtől
57 2, 70 2, 116 1,
147 2, 172 2.
Véres szemre hasznos
68 2, 111 1, 165 1.
181 1.
Vízi borjút vagy
bogárt ki megitt 115 2.

INDEX

SZ

Szájnak orvosságáról			
2	1,	5	1, 10 1,
16	1,	17	2, 19 2,
29	2,	34	2, 55 2,
61	1,	88	2, 137 2,
145	1,	185	1.
Száj mosni jó			
			167 2.
Szem tisztulástúl			
			7 1,
9	2,	11	1, 42 1,
58	1,	170	1, 177 2.
Szent Antal tüze ellen			
7	1,	9	1, 24 2,
33	2,	34	1, 35 ,
46	1,	52	2, 59 1,
60	2,	61	2, 74 2,
85	1,	90	1, 102 1,
126	1,	131	2, 140 2,
149	2,	171	2, 172 2.
Szomjúságtól			
7	2,	13	2, 24 1,
37	1,	44	1, 122 2,
153	2,	163	1.
Szem dagadásra			
10	1,	32	2, 64 1,
72	1,	74	2, 78 2,
83	2,	86	2, 87 1,
130	1,	143	1, 147 2.
Száradás ellen			
			17 2.
Szűnek fájásátúl			
19	1,	26	2, 80 1,
128	1,	132	2, 177 1.
Szülő asszonyok köny-			
nyebbségére			
29	2,	50	1, 77 1,
126	2,	143	2, 184 2.

Szakadás ellen			
35	2,	47	1, 63 2,
69	1,	115	2, 117 1,
125	2,	143	2, 153 2,
154	1,	160	2, 170 1.
Szemnek viszketésétől			
			45 2.
Szemnek homályos-			
sága ellen			
66	2,	78	2, 96 1,
101	1,	107	2, 119 1,
126	1,	130	1, 131 1.
Szemfájástúl igen jó			
76	1,	91	2, 149 2.
Szórt a személdről			
elveszt			
77	1,	96	1, 126 1.
Szeméremtestnek be-			
tegségére			
87	1,	96	1, 102 2,
119	1,	124	2, 133 1,
141	2,	162	2, 183 2.
Szű fogás ellen			
			100 1.
Szű rettegés ellen			
			100 1.
Szeretetöt indít em-			
berben feleségéhez			
			120 2.
Szórt nevel emberen			
Szeplőt elveszt orcá-			
ról			
			169 facies 2.

Vége vagy on min-
denik Lajstromnak, amint
idefel rend szerint szé-
pen megtalálod.

HERBARIUM

AZ FÁKNAK FÜVEKNEK NEVEKRŐL, TERMÉSZETEKRŐL

és hasznokról, Galenusból, Pliniusból és Adamus Lonicerusból
szedetették ki.

Kezdetik azért előszer a Fákról, nevek kedig Deákul, Magyarul
és Németül: Némely helyeken kedig Görögül is megvannak a
nevek deák betűkkel.

Pyrus

Körtvélyfa

Byrbaum

Görögül Apion. A Körtvélynek természeti ez, hogy igen hide-
gitő, de fél részént szorító. Amely kedig igen megért és édes,
nedves és melegítő valami kevéssé.

HASZNAI BELŐL EZEK

Az ért édes Körtvély jó hasafájónak, de a savanyú vad Kört-
vély szárító, árt és Colikát hoz, a magvai a Körtvélynek hasz-
nálnak a Tüdőnek rothadása ellen, de ártnak a magok a Vesék-
nek.

KÜLSŐ HASZNAI

A kerti Körtvélyeknek és a Vadkörtvélyeknek főzd meg
leveleit és az Asszonyember leesett Matrájára kösd és használ.

Morus

Szederj

Maulberbaum

Görögül Morea,

Eperfa

Mind a fái és földi Szederj nyers korában hidegitő, nedves
mikor megérik, kevés melegség vagyon benne.

BELSŐ HASZNAI

Mikor megérik jól, az embernek hasát lágyítja, megindítja, ha penig nyersen megszáraztrod, megkeményíti és megállatja az ember hasát.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a Szederjből kötést csinálsz és a toroknak dagadására kötöd, igen hasznos.

A Szederj kinyomott levét főzd meg, vess Mézet belé és akinek torka, szája megvész, megállatja. De így, hogy a Szederj vizében, vagy succusában a Gallost, Ténsót, Sáfránt és a Kékliliom tövét egyarányú mértékkel főzd meg. Igen jó a torokfájás ellen és minden szájveszés ellen. De ilyen mértékkel élj, hogy egy messzely Szederj vízben legyen fél dragma, azaz három pénz nyomónyi Temjén, azonképpen a Timsó, a Gallos, a Sáfrán, a Liliom töv, mind annyi nyomó. Ezeket porrá törd, vedd a Szederj vízbe, hidegen mosd evvel a megveszett száját.

E port csak egy kevéssé forrald meg a Szederj succusában. Igen jó, hasznos. Osztán a Szederj levelét ecetben főzd meg, kösd az égésre.

Ha kedig esővízben megfőzed a levelét és főt moss véle, szép hajat csinál.

Immár végezetre a fogfájástól is jó, ha borban a tövel levelét megfőzöd és egy kis Gumit vetsz belé.

Ficus

Figefa

Feigenbaum

Görögül Sycon. Száradva kedig Ciracenak híják.

TERMÉSZETI

A Figefa levelei, vize, succusa igen melegítő. A Fige gyümölcs is meleg, de fél részént száraztók.

BELSŐ HASZNAI

Az új Figék igen jó éhjomra enni, ha meghinted az aszú Mondolával, a Tüdőt, Mellyet tisztítja, az embernek hasát megindítja.

A Figék, kiket besóznak, igen melegítők, a Veséknek és a vizelet hólyagának hasznos.

Ha kedig a Figét megfőzed lágy borban és Hysopot vetsz beléje s iszod, hurutot, fuladást, kórságot meggyógyít.

Aki pengig sokat eszik a Figében délest, árt a gyomornak.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a Figét megfőzöd rekedést, torokgyíkot meggyógyít, ha élsz véle.

A Figét a Foenum graecum magvával, Árpa lisztel, ha összeitimporárod, ama gelvékat, dagadásokat elront.

Az asszonyállat matrája dagadását meggyógyítja, ha a Figét sóval, kovással összeitimporárod, varat és egyéb kelést meggyógyít.

A Fige succusát a Mustárral ha összeccsinárod, a Fül csengését megállatja, ha belé ereszted.

Mespilus

Nyospolyafa

Mespelbaum [3]

A Nyospolya, mint a Sorbum, Berkenye hidegítő és szárasztó természetű.

HASZNAI

Igen szorító. Mézzel egyed és igen jó vérhas és nyers nyálás has ellen.

Cerasus

Cseresznyefa

Kirfchenbaum

TERMÉSZETI

A Mely Cseresznye igen édes, aki feketébb, nedves és hideg természetű, jó vért csinál.

HASZNAI BELŐL

A cseresznye hasat tisztít, kövöt ront, nedvességet tisztít, jó vért csinál, de a száraz Cseresznye megállítja a hasat.

A fekete Cseresznye vize a Mellnek ázása és romlása ellen jó. Hurut ellen jó a Cseresznyefán termett enyvét, ha borban megiszod.

Cornus

Somfa

Cornelbaum

TERMÉSZETI

IGen szárazsító a Somnak a levelei és ennek a Somja.

HASZNAI BELŐL

A Som, Nyospolya, Kókény egyaránt igen szorító állapotok, a folyó vérhast megállítják, ha megfőzöd esővízben, vagy vizes borban a Somnak gyümölcsét.

KÜLSŐ HASZNAI

A Somnak levelei és a Somnak virága, a vesszejének a felső tetejét, ha borban megfőzöd kelést, sebet meggyógyít, elszárazsít, ha reá kötöd.

Persica

Barackfa

Pferfingbaum

TERMÉSZETI

Virága, levele bélmelegítők és szárazsítók, a Barackja pedig, a gyümölcse hidegítő és nedves.

BELSŐ HASZNAI

A Baracknak a virágít és a Barackfának az enyvét, ha borban megfőzöd, igen használ a vérpököknek, a Tüdőt, Mellvet megtisztítja.

A virága hasat tisztít, követ ront, ha együtt veszed a virágát és a gumiját, ki rajta terem, azt az enyvét borban iszod.

A Barack virágot és enyvét, ha borban főzöd s megsáfrányozod, dagadását a [4] toroknak elrontja, rekedést gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A Baracknak magvait Rózsaecettel, ha megfőzöd, főfájást gyógyít, ha reá kötöd.

A Barack enyvét ecetben olvaszd meg, varat olt, szömölcsöt gyógyít.

Malus Citria

Citrom

Citratöppfel

TERMÉSZETI

A Citrom héja igen szárasztó, melegítő, a húsa hidegítő, nedvesítő. Ama savanyú belső része hidegítő, de a magva melegítő.

BELSŐ HASZNAI

A méreg ellen igen jó a Citromot enni, ha pedig borban iszod a Citromot, hasat indít, mérget űz.

A bűdös száj ellen, a csömörlés ellen jó, ha észed, szájad véle mosod a héjával, boros ecetben, vagy Rózsaecetben megfőzöd, igen jó.

A Citromot mind héjastúl egyed, de mézzel, vagy Nádmézzel hintsd. Igen jó harag, bántódás ellen. A kiomlott haragos epét megszáraztja. A magva jó mérges állat harapás ellen.

Ha szemedet mosod a vizével éjjel, szemre kötöd, sandallá téssen.

DE MALO NARANTICIA

Aurea mala

Narancs

Pomeranzen

TERMÉSZETI

Természeti, mint a Citromnak azon, melegítő a héja. A Narancs héjából csinálj Electuariomat, mint a Bisalma Lictarium, Mézben főzd meg, Nádmézzel hintsd meg, a hideg gyomornak igen jó.

DE MALO PUNICO

Malus Punica

Pomagrana

Granatöppfel

TERMÉSZETI

Száraztő, melegítő, szorító, aki savanyú.

BELSŐ HASZNAI

A Pomagranát succusa és magva jó a gyutókvány hideg ellen, szomjúság [5] hévsége ellen, a gyomornak igen jó.

A Pomagranát magvát aszald meg, törd meg, étekben edd meg, vérhas ellen jó.

Ha esővízben főzöd a magvát, a vérpökést megállatja.

KÜLSŐ HASZNAI

A Pomagranát succusát mézezd meg, a száznak és a fogak ínének rothadását meggyógyítja, a külső keléseket embernek orrában, szájában való fakadékokat meggyógyít.

Ezen mézes succusa a Pomagranátnak a hámló szárát meggyógyítja.

DE MALO CYDONIA

Malus Cydonia

Bisalma

Quittenbaum

TERMÉSZETI

Hidegítő, szorító és száraztő félrészent.

BELSŐ HASZNAI

A Bisalma étel előtt szorít hasat, étel után sülve hasat lágyít. A Bisalma Lictarium igen jó Részegségből esett főfájás ellen.

Te paraszt ember süsd meg és úgy egyed a zabálódás után, főfájást, gyomrot gyógyít, csoklást, okádást, nauseát, ételutálást, csömörlést gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A Bisalmát főzd meg Emphlastrum módra, kösd a gyomorra, csömört, csoklást, okádást, gyomor hévségét, hasnak igen menését igen megállatja.

Az asszonyember matráját ez levele főzve meggyógyítja. Égest Rózsavízben a Bisalma mag meggyógyít.

DE PHOENICE

Palma

Pálmafa

Palmbaum

Görög: Phoenix, avagy Dactilloc

oder Dactilbaum

TERMÉSZETI

A Pálma fagyü: szárazító és melegítő.

BELSŐ HASZNAI [6]

Ha keveset észel az aszú Pálmafa gyümölcsében, vérpökést gyógyít, Vérhast, hasfájást a soka megdagaszt.

Ha Lictariomot csinálz a Pálmafa gyümölcséből a nyálat, Bilist, Epét tisztít a gyomorból.

Ha Reubarbarummal, Cassia nigrával azt a pálma gyümölcsét, akit Oxiphenixnek, Tarandi neve a Paticariusnál, igen jó hideg-lelés ellen, rászt ellen, de három pénz nyomó legyen a Reubarbarum, a Vízkórság ellen is igen jó.

KÜLSŐ HASZNAI

A Pálmafa gyümölcse magvát főzd meg egy fazékban, égesd meg, borban oltsd meg, a csipás könnyes szemöt mosd véle.

DE VITAE

Vitis. Viti fera

Boros szőlő

Weinftock

TERMÉSZETI

A Zéretlen szőlő hideg és szárazító, de az ért szőlő meleg és nedves természetű.

BELSŐ HASZNAI

A szőlő levélnek succusa Vérhasat, vérpökést, hasfájást és amaz undokság kívánó hasas Asszonyemberek kívánságát gyógyítja, a szőlő kocsainak ezön haszna.

Az ért új szőlő hasat tisztít, a törkölyben tartott szőlő, mint aki a Bor söprőben vagyon, hasat storít.

A Malozsa szőlő kásával, árpa liszttel, tyikmonnyal, mézzel, borssal össze főzd, úgy egyed, Vérhasat, taknyot tisztít a hasból, hurutást, Vese fájását rontja. Igen hasznos a szőlő étel előtt, de a magvát, héját el kell pökjed.

KÜLSŐ HASZNAI

A szőlő levelét, kacsait főzd össze, fejet, hasat gyógyít, hévseget, dagadást enyhít, de főzd össze ezeket Rózsa ecettel, vagy esővízzel, hidegen kösd reá, vagy csak összetörd a szőlő levelét és kacsait.

DE LABRUSCA

Labrusca

Vad szőlő

Wilderweinstock

TERMÉSZETI [7]

VAd szőlő szorító, melegítő. E vad szőlőnek vize, levele hasat megállat és minden varat gyógyít.

DE OLIVA

Olea

Olajfa

Oelbaum

TERMÉSZETI

AZ Olajfa levele igen szorító, az éretlen Olaj mag szárasztó, hidegítő szorító, a Tüdőnek árt.

BELSŐ HASZNAI

A faolaj melegítő, a gyomrot lágyítja, minden méreg ellen jó.

KÜLSŐ HASZNAI

A levelét, ha borban egy hétig áztatod, azután a succusát vészed, kifacsarod, igen jó var ellen, vért állat, szemet tisztít, folyó fülöt gyógyít.

Az olajjának levelét törd meg mézben, szent Antal tüzeit, mindenféle dagadásokat fekélyeket gyógyít.

DE LAURO

Laurus

Bajfűfa

Lorberbaum

akiből olajt csinálnak

TERMÉSZETI

MElegítő a Laurusnak magva és levele.

BELSŐ HASZNAI

A Laurea baccának a magvának vond le a héját és törd meg Mézzel, vagy édes borral főzd össze, hidegen add innya, az aszú kórságot, szomjúságot gyógyít, hurutot, fuladást, náthát, Mellyet gyógyít.

Borban igyad a magvát törve, hasfájást gyógyít, Kövöt ront.

Ha a Laurus magnak héját törve borban iszod, de két pénz nyomóni légyen, akit iszol, gyomort melegít.

KÜLSŐ HASZNAI

A Laurusnak levele mérget gyógyít, csengését és a fülnek fájását gyógyítja a Laurus succusa.

A Laurus olaj melegítő, lágyító, reke[8]déseket a testben kinyit, Colicát ront, hideg hasfájást, főfájást, Májnak, Vesének, Lépnek, Inak fájását meggyógyítja, minden nyers nedvességet megemészt.

DE BUXO

Buxus Puxpám
Görögül: Pyxos. Puzban, aki télben is zöld.

Buchsbaum

TERMÉSZETI

Szorító és szárasztó.

HASZNAI

A Folyó hasat megszorítja, Ír közé seb gyógyítani jó a gyökere, aki a Kígyók sebet gyógyítja.

Az ember haját a levele lúgban csinálván megfesti, gesztenye színűvé teszi.

DE SABINA

Sabina B. Asszony ága
Görög: Brathys Cyprosfa, igen szagos Cypros

Seutenbaum

TERMÉSZETI

M Elegítő, szárasztó, igen emésztő, keserűbb ama mezőn termő magas főnyő Cyprosnál.

BELSŐ HASZNAI

Senyvedt, rothadt vért kiviszen a vizeleten, ha borban megiszod.

Az asszonyállat méhében az élő gyermeket megöli és a holtat kiűzi. Borban, mézben, ha iszod, Sárgaságot gyógyít. Galénus mondja.

KÜLSŐ HASZNAI

Ennek a levelével füstöld a Náthásokat, meggyógyul.

Ha mézben megfőzöd e Sabinát, vagy szagos fái Cyprost, minden feketeséget, rütságot, fekélyt eltisztít, ha kened véle.

Ha füstölöd véle a terhes asszont, kiűzi s öli a gyermeket.

DE CVPRESSO

Cupressus Cyprusfa *Cypreffenbaum*
Görögül: Cyparissuss. Olaszországban termő igen magas
Cyprusfa. akiből jószagú [9] ládákat csinálnak, igen nagy
magas fa.

TERMÉSZETI

Hidegítő és igen szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

Ennnek a levelét mézes vízben főzd meg, vess egy kis Mirhát
belé, add meg és a csepegő vizeletet megindítja.

Ha a gyümölcsét a Cyprosfának megiszod borban megtörvén,
Vérhast, hurutot, fuladást, vérpökést gyógyít.

Ha megfőzöd a Cyprusfa forgácsát borban, Asszonyember
megállott vérét megindítja, mérges harapást gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a gyümölcsét s levelét megtöröd, Figével összefőzöd mézes
vízben az ember orrában nőtt fekélt, dagadást gyógyít.

Ha ecetben főzed, a Török babbal összetöröd a fái Fönyű
dióit, vagy levelét, Tökösséget gyógyít, rút körmöt elvét.

Ha összetöröd a levelét, sebet és Sz. Antal tüzet gyógyít,
ha ecettel, péppel ölgíted. A succusa e Fönyűnek faolajjal
ölgítva szemnek homályát elveszi.

DE IUNIPERO

Iuniperus Gyalog fönyűfa *Weckholdtlerbaum*
Görögül: Arceuthos Fönyűmag olyan, mint egy
egy borsszem a gyümölcse

TERMÉSZETI

A Gyalog Fönyűfa melegítő és igen szárasztó, a magva pedig
melegb természetű és kevésbé szorító.

BELSŐ HASZNAI

A Fönyű magot idd meg borban főve, igen jó hurut ellen, Tüdőnek, mellynek fájása ellen. Vizeletet indít. megszakadtaknak igen jó.

Ha sokat észel a Fönyű magban, a gyomornak, főnek is árt.

KÜLSŐ HASZNAI

A Fönyűnek a gummija a rernix, azaz amaz, kit a Fönyű tobozban árulnak, egy kis Temjénnel tyikmonyfejérrel az oká[10]dást megállatja, hasat megállat.

A Fönyű víz hasat, könnyes szemet gyógyít.

A Fönyű szurok, aki a Tobozban a tyikmony fejérrel együtt összetörve a vak szemre kötve az orrod vérét megállatja.

DE AGNO CASTO

Agnus castus
Görögül Hagnos

Kecskerágó fa
Szűz fa

Schaffmülle
Keufch

TERMÉSZETI

Melegítő és szorító

A Kecskerágó magvát törve borban idd hat pénz nyomónit. Asszonyember szorult vérét megindítja, Tejét neveli, rásztot, mellyfájást gyógyít, a soka, ha észed, árt a főnek.

KÜLSŐ HASZNAI

A levelét mézes borban főzd meg, a száznak, ínyének fájását meggyógyítja. Ha vízben megfőzöd a levelét, mosod az alfeledet, ha dagad, meggyógyítja.

DE SALICE

Salix
Görögül Itea neve

Fűzfa

Weiden

TERMÉSZETI

Szárazztó, szorító a levele és a héja.

BELSŐ HASZNAI

Fűzfa levelét főzd meg borban és egy kevés borsot vess belé.
Colica ellen jó. Ha megiszod, vérpökést gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A Fűzfa levele, succusa veres dagadt szemet gyógyít.
A Fűzfa héját Rózsavízzel, Pomagranáttal főzd össze, a fül
fájását és a folyását megállatja.
Főzd meg a Fűzfa levelét és köszvényes tagot könnyebbít.

DE POPULO ALBA

Populus alba	Nagy Nyárfa	<i>Bellen [11]</i>
Görögül Leuce	Jegenyefa	<i>Pappelbaum</i>

Ebből csinálnak a Borbélyok Popium olajt.

TERMÉSZETI

NEdves, hideg természetű, de a bogyója meleg. Kétféle ez a
Nyárfa, az egyje fehér, a másik fekete Nyár.

BELSŐ HASZNAI

A fehér Nyár héját törd meg egy unciát, azaz nyolc arany nyomó-
mányit, vagy nyolc pénz nyomónyit borban igyad. Ama far-
sábásoknak, kiknek a keresztcsont fáj, igen jó, csepegő vizeletet
megállat.

A fekete Nyárnak a magvát ecetben idd meg, kórságot
könnyebbít.

KÜLSŐ HASZNAI

A Nyárfáknak levelét melegen kösd a fülre, vagy csepegtesd
a fülbe, használ.

A Nyár bimbóit, ha mézben főzöd, homályos szemet gyógyít.

A Popium olaj jó hévségből támadt dagadások és fájások
ellen.

A Popium, vagy Opium olajt így csináld:

Szedd meg a Jegenye Nyárnak a bimbóit azelőtt, míg meg nem levelezik, ezt hadd disznóhájban, tartsd ott, míg a több füvek kinőnek, tégy azután Aizomát, azaz a házon termő zöld füvet, a mezőn termő zöld Sül füvet is, Crassula maiort, vagy Cotyledont, aki olyan, mint a bab, a tövének sok bubuliskói vannak, mint egy földi Mogyorónak, Róka monnak és Vad babnak híják e füvet. Bryonia albát, Földi tököt, akinek nagy gyökere vagyon a kertekben terem, mind a kétféle Csipkének Rózsa bimbóját, az egyik Rubus Cypke, a másik Eb cypke, azaz Galagonyafű, ennek is a bogyóját és nagy Lapunak és a Solanum, azaz Ebszólót. Ezeket törd össze s mind a füveket és a levében a disznóhájbeli Popiumat főzd meg erősen, keverd jól, legyen kenő Ír benne.

DE ALNO [12]

Alnus

Egerfa

Frlen

TERMÉSZETI

Tűz és ég természetű az Egerfa. A vizes földben mint egy csont, úgy áll, a föld kívül megrothad.

HASZNA

Dagadást a levele gyógyít. Fáradtságot, dagadást a levele kivonszon, ha azzal mosod a lábodat.

A levelét hintsd meg és a házban terítsd el és a balhákat kiűzi.

DE ULMO

Ulmus

Szilfa

Vimenbaum

Görögül Ptelea

Alásfa

Rüftholtz

TERMÉSZETI

A Szilfa héja a sebet ugyan szorítja, az ágai és levele is szorító. Dioscorides mondja, hogy a Szilfának héját, ha egy unciát,

azaz negyvennyolc pénznyomónyt borban, vagy hideg vízben megiszol, a nyálat kihozza a gyomorból.

A Szilva virága árt a Méheknek, mint az Ebtej virága megöli a Méheket.

KÜLSŐ HASZNAI

A Szilfa zöld levele, vagy a belső héja sebre jó, amaz undok varat, aki leves var, meggyógyítja.

Ha a levelét ecetben főzöd, törött lábnak igen jó, a héját és gyökerét reá kell kötnöd.

DE AMYGDALO

Amygdalus

Mondolafa

Mandelbaum

TERMÉSZETI

AZ Mondolának levében, ha a tüzes acélt megoltod, a hasat megállatja.

A keserű Mondolák a Mellyet tisztítják, Vérpökést gyógyítanak.

Ha étekben észed, igen hasznos a Tüdőnek, a Májnak, a Lépnak, veséknek; hurutást, fuladást meggyógyít.

Az édes Mondola tej jó Colicásnak, a succusa a Mondolafának jó az Ischasok[13]nak, azaz Farsábásoknak. Részség ellen jó, ha éjómra két Mondola bélt észel.

A Rókák meghalnak a keserű Mondolával, a Macskákat is megöli a keserű Mondola.

KÜLSŐ HASZNAI

Törd meg az édes Mondolát Rózsa olajjal, kösd a két vakszemre, főfájást gyógyít.

Ha borban töröd a Mondolát, leves koszt és fakadékokat gyógyít.

Ha mézben a Mondolát habarod törve, az ebnek marását meggyógyítja.

A Mondola enyv az ecetben elolvasztván a bőrhámlást és rihet, csömört meggyógyít.

A keserű Mondola gyökerét, ha borban főzed, csömört, fekélt gyógyít.

A Mondolafának és a Mondola héjának hamujából, ha lúgot csinálsz, minden rüt rihet lemos és igen tisztít.

A MONDOLAOLAJRÓL

Az édes Mondolaolaj minden szárazságot és darabosságot a Mellynnek, toroknak, Tüdőnek és minden keménséget, szárazságot az inaknak meglágyítja. Igen jó az aszú kórság és szomorúság ellen.

Amely ember elszárad, azt egye, ígya, kend véle, meggyógyul. Hurutot és igen meghevült vizeletet és az Asszonyember dagadt szeméremtestét meggyógyítja, ha belől kened véle.

A keserű Mondolaolaj rásztot gyógyít és hasban szorult szeleket, korrogásokat kiűz, ha kened véle.

A fülnek süvöltését, zúgását, fájását nyilván meggyógyítja, ha belá töltöd, minden csömört, fakadást, rútságot letöröl az orcájáról. Az inaknak keménségét meglágyítja bizonynal.

DE NUCE REGIA

Iuglans

Diófa

Nufzbaum

TERMÉSZETI

A Diók melegítő és száraztó természetűek. Hogy újak a száraz Diók, igen meleg, de a régiek nem.

BELSŐ HASZNAI [14]

A Magyar diók a gyomorban sárt és hurutot csinálnak, mert igen nehéz emésztők. Ha két aszú dióbélt, két Figét húsz Ruta levéllel, egy kis sóval összetörsz, etetéstől ne félj, mérget elront.

Ha éjomra megrágod a Dió bélt, a dühös eb marását meggyógyítja. A Szerecsen dió igen jó étekben.

KÜLSŐ HASZNAI

A dió bélt Mézzel, Rutával törd össze, a Mellyfájást és a kificemlett tagot meggyógyítja.

A dióbélt hagymával, sóval, Mézzel törd össze, minden marást meggyógyít. Sugillata, azaz a verésből esett dagadást meggyógyít, mint a lágysajt meggyógyít. Plinius lib. 27.

A dióhamu faolajban habarván hajat nevel. A dióbélt égesd meg és borban habard, a mérges tüzet, fakadékokat gyógyít.

DE CORYLLO

Corylus

Mogyorófa

Hafelnufzbaum

TERMÉSZETI

A Mogyorók melegsek és nedvesek, gyenge gyomornak nem egészségesek. A veres Mogyorók vérhast csinálnak.

BELSŐ HASZNAI

A száraz Mogyoróbélt törd meg borban, idd meg. Vagy süsd meg a Mogyorót, mint egy gesztenyét, egy kis borsos borban idd meg. Náthát és főből támadt hurutot gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A Mogyorók hamvai a Medvehájjal összetörve a koszt, aki miatt a haja, vagy szakála elmellyed, kit alopeciának, azaz Rakokoznak híznak Görögül, az meggyógyítja.

A Mogyoró a Scorpiókat megöli és elűzi őket.

DE PISTACIA

Pistacia

Halyagfa

Pimpernufzlin

Ennek a levele, mint a földi Bodzának. [15]

TERMÉSZETI

A Mogyorói e Halyagfának melegek, szárazstók, azért Májnak, Tüdőnek, Mellnek beszorulását kinyitják, a vért tisztítják. Mérget a gyomorból kiűznek, ha észöd, nyálat kiűz a gyomorból Dioscori: írja.

DE CASTANEA

Castanea

Gesztenyefa

Keffenbaum

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazstó a Gesztenye, mint a Mákok.

HASZNAI

Ha megfőzöd esővízben a Gesztenyét, Vérhast gyógyít vérpökést megállat.

A sült Gesztenyék jók azoknak, akik Ephemeront, vagy Cholicont, azaz valami rettenetös mérges állatot, füvet, vagy mérges férget megittak.

DE QUERCU

Quercus

Tölgyfa

Eichbaum

Görögül Drys

Cserfa

Hageichen

TERMÉSZETI

Szárazstó, szorító, melegítő.

BELSŐ HASZNAI

A Cserfának levelét és a belső héját borban főzd meg, igyad. A vérfolyást, magnak a szeméremtestből folyását Certo azaz nyilvánsággal megállatja.

Ha vizét vészed, ezen haszna annak is.

A Cser vagy Tölgy makkot törd meg, idd meg borban, mérges harapást és állat és Bogár italt a vizelőt által kiűzi.

A makknak pora peng Colicát gyógyít, követ ront a hólyagban

KÜLSŐ HASZNAI

Galénus késértette, hogy a Cserfa levelét, ha főzöd vízben sebet tisztít és ha a nyers levelet a sebre tészed, megforrasztja

Ha borban főzöd a Csernek és Tölgynek levelét, fogfájást gyógyít.

DE GALLA [16]

Galla	Galles, avagy	<i>Gallöppfel</i>
Görögül Cicis	Tölgyfa buga, amely a Tölgyfán terem	

TERMÉSZETI

Szorító, festő természetű, tényleg igen jó.

BELSŐ HASZNAI

HA a Gallát, a Bugákat megfőzöd vízben és ennek a vízében főtt étkekkel élsz, mindenféle vért, hasfolyát megállat

Ha pedig porrá töröd a Gallát, veres borban iszod, azon haszna.

KÜLSŐ HASZNAI

A Gallának pora ecettel a vérfolyást megállatja, a főt, száját Rózsa ecetben mosván vele meggyógyítja, szárasztja.

A haját, vízben megáztatván a Buga port, megkékíti.

Téntát így csinálj a Gallából.

Törd meg ama jó mérő Bécsi Gallát, vess Gálickövet, Témsót és Gummit, enyvet belé, főzd meg vizes borban.

DE FAGO

Fagus

Bikkfa

Buchbaum

TERMÉSZETI

A Bikkfa levelei hidegek, a magva meleg természetű.

HASZNAI

A Bikkfa új zöld levele dagadásokat gyógyít. Ez késértett dolog, hogy amely vizet a Bikkfa odvában találnak, mindenféle varat meggyógyít, sőt koszt, rihet is meggyógyít, kit Tragus megkésértett.

DE ORNO

Ornus

Györtyánfa

Hanbuchen

Ez igen erős fa, hegyen terem, kiből Malom fogat és erős nyeleket csinálnak.

TERMÉSZETI

[17] A Györtyánfa gyümölcse hőtő, száraztó.

HASZNAI

A Levele, gyümölcse a Györtyánfának Mellyfáját gyógyít, ha borban főzve iszod, Sár vizet kiűz a bor alól. A gyümölcse vizeletet indít, a magot neveli a férfi testében.

DE TILIA

Tilia

Hársfa

Linden

TERMÉSZETI

A Hársfa levele szorító természetű.

HASZNAI

A Hársfa vize Colica ellen jó, ha iszod, Vérhast gyógyít Igen jó a Kórságosoknak ennek a vizét innya.

A Hársfa szenét ecetben oltsd meg és a Ráknak a feje szemével törd össze, aludt vért gyógyít, ha megiszod, vérpökést megállat.

KÜLSŐ HASZNAI

A Hársfának a belső bergének nedvessége az égést nyilván meggyógyítja.

DE BETULA

Betula

Nyírfa

Bircken

TERMÉSZETI

Meleg természetű, nedves.

BELSŐ HASZNAI

A Nyírfa vizét, ha Tavasszal vészed és iszod, igen jó kő ellen és Sárgaság ellen, vízben főzd a levelét, azt idd meg.

KÜLSŐ HASZNAI

A Nyírfa succusa és vize a száj rothadását gyógyítja.

Ha a Nyírfa succusát, vizét a Sajt oltójába tészed, a Sajt meg nem férgesedik.

DE PINO PICEA

Pinus

Szömörkefa

Fichtenbaum

TERMÉSZETI [18]

A Szömörkének bugai és diói melegítők, szárasztók, a vízkórságosoknak igen használ.

BELSŐ HASZNAI

A Szömörkének, vagy Fönyűfának diói és a fahéja hurut ellen jó.

Ha pedig mézes borban megiszod e Fönyűfák dióit, Ugorka maggal, ha megfőzöd és iszod, Vizeletet indít, Vizeletnek csepegést állat.

A Porcsin vízzel idd meg a Fönyű dióit, hasfájást gyógyít gyomrot erősít.

A Fönyűfa levele és héja mézes vízben, ha egy drachmát, azaz hat pénz nyomónit iszol, a Máj fájását gyógyítja.

KÜLSŐ HASZNAI

A Fönyűfa olaja igen jó a tagoknak leesésének gyógyítására,

A Fönyűfa héja a csont között való dagadást meggyógyítja, ha porrá töröd s meghinted véle. Égést, sebeket megszáraszt a Fönyűfa héjának és levelének pora.

A Fönyűfa forgácsát ecetben főzd meg, fogfájást gyógyít.

DE ABIETE VEL PICEA ET LARICE

Abies
Görögül Peuce

Fönyű
Veres Fönyű

*Thanen
Lerchenbaum*

TERMÉSZETI

EZ az igaz Abies, avagy Larix olyan szinte, mint ama magas Szömörkefa. És ebből hasogatják a deszkákat, ennek a fájával szép házakat bélelnek, mint egy keresztfa, úgy nő az ága

HASZNAI

A szőke luc fönyű enyvét, folyó szurokját, ha megiszod, a Veséknek követ rontja és a farsábát gyógyítja.

A főnek sebeit meggyógyítja e szőke Fönyűből folyt enyv vagy Terpentina. Matheolus és Galenus mondja.

E Fönyűfán termett gombájok, Agaricum neve, igen fejér, a Paticariusok árulják. De akik Craccoban járnak, eleget hoz[19]hatnak. Ha egy drachmát, azaz hat pénz nyomónit borban megiszol, vagy Mézes vízben, a gyermek minden belől betegségét meggyógyítja. Öreg embernek Méhserben adj két drachmát, azaz tizenkét pénznymónit.

Ismét végy Agaricomat két drachmát, fél drachma Gyömbért, azaz három pénznymónit, Colochintist, azaz a Vadtöknek a belső bélit fél drachmát, törd össze ezeket, vess azután fél drachma Mastixot, Sáfránt két pénznymónit, e porokat csináld borral tészttává. Ebből csinálj Pilulákat egy borsó szemnyét. Végy egyszer tizenegyet, avagy tizenhármat hozzád. Ez igen jó fuvalkodás ellen, Lépnék, Szűnek fájása ellen. Vízkórságot meggyógyít. Hideglelést is hasban való, férget kiűz ez Agaricum ömaga is.

DE TEREBINTHO

Terebinthus

Terpentinafa

Terpentinbaum

TERMÉSZETI

A terpentina igen melegítő, lágyító, tisztító. Ugyanezen természetű a Fönyűfának zsírja, akit meggyútnak, igen ég.

HASZNAI BELŐL

A Terpentinát mosd meg, négy kis kalánit igyál, minden mérget kiűz. Ha étekben észed, Colicát gyógyít, hurutot gyógyít, fuladást, szárazságot, vérpökést gyógyít.

Ha mastixet, Terpentinát Mézzel össze csinálsz és azzal élsz, minden Náthát orrból, főből való csepegést, Mellynek fájását meggyógyítja.

KÜLSŐ HASZNAI

A Mastiche, a Mastix, ha megészed, bűdös, rothadt száját gyógyít. Minden varat, sebet a Terpentina és Mastiche együtt meggyógyít, ingó fogat, ha észed, megerősít.

DE ACERE

Acer

Fodor Jávör
vagy Juharfa

Ahorn

TERMÉSZETI ÉS HASZNA

Lágyító, a Májfájásról jó a gyökere, ha megfőzöd és iszod. [20]

DE ERICA

Erica

Vad Cypros

Heyden

TERMÉSZETI

VAd Cypros olyan, mint az Olasz Cypros, mint a Fönyűfának a levele olyan, de nem tövises, alacsony fácska, száraz helyen terem.

HASZNA

Ha az Ericának, nyiri Cyprusnak vizét vészed: Tragus késértett dolognak mondja: Hogyha gyakorta iszod, a Colicát meggyógyítja.

DE THYMELEA

Thymelea
Granum gnidium

Farkashárs

*Kellershalfz
Zyland Zebast*

TERMÉSZETI

Igen melegítő e Thymelaea és szárazító.

HASZNAI BELŐL

E Fának magva hús szöm Nádmézzel Vízkórságot gyógyít. Nehézkes asszonnak ártalmas.

DE CHAMELEA

Chamelaea
Rapiens vitam

Gyalog olajfa
Tötűfa

Seidelbaft
Menschenmörder

Chamelaea, azaz földi Olajfa, Ebfa. Bűdös szederjes virága
vagyon. Erdőn, nedves helyen terem és hasonló a Gyűrő-
fához.

TERMÉSZETI

Felette igen melegítő e Gyalog olajfa.

BELSŐ HASZNAI

E Chamelaeának, bűdös Ebfának, ha egy fél drachma, vagy
három pénz nyomónit iszol benne borban, Vízkórságot, gondol-
kodó betegséget, Sörgaságot űz.

[21] E fának porával így élj: Ecetben megáztatd a héját,
azután megszárasd, megmosd háromszor, Glicerizával, Nád-
mézzel ölgýítsd, mézes vízben három pénz, vagy hat pénz
nyomónit igyál, meggyógyítja a Vízkórságot.

KÜLSŐ HASZNAI

Régi sebeket a levele mézzel összetörve meggyógyítja.

Ha a bűdös Ebfának belső héját ecetben törve főzed, valóban
a varat meggyógyítja.

DE GENISTA

Genista

Iglitze tövisk.

Ginft

TERMÉSZETI

Az Iglitze tövisk félrészént hűvítő, szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

Kövöt ront az Iglitze tövisk. Igen jó, ha gyakorta élsz véle, borban iszod, követ és fővént ront a Vesékben.

A magvát törd meg, három pénz nyomónyt. Igyál, takarodjál be utána, izzadj jól meg, a követ rontja a Vesékben és hólyagban.

KÜLSŐ HASZNAI

Az Iglitze virági és magvai Kigyóharapást gyógyítanak. Ha hájjal összetöröd, fájó térdet gyógyít.

DE SPARTIO

Spartium
Görögül Spartion

Szanot
Vad Lencse kóró

Pfrimmen

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó természetű.

BELSŐ HASZNAI

A Szanot magva és virága mézes vízben főzve, ha egy drachmát, hat pénz nyomónyt iszol, megtisztítja a sárt.

Ha a vesszejét vízben főzöd, Farsábást gyógyít, ha egy pohárral iszol.

A magva a Szanotnak alól is tisztít, fél drachma, azaz három pénz nyomóni.

DE COLUTEA [22]

Colutea

Szénakóró

Senet

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

HA a folyó Szenet Besztercei szilva levében, vagy mézes vízben megfőzöd, nyálat, Melancholiát, fekete Epét kiűz, vért tisztít, bánatot elűz a Szűből.

Így főzd a Folyó Senet. Vagy másfél unica Szénát, azaz hetvenkét pénz nyomónyt, mosd meg vízben, a szárát hányd el, Szekfüvet tizenkettőt, Köménymagot két drachmát, azaz tizenkét pénz nyomónyt, Bécsi kömént, vagy Anisomot is végy két drachmát, tizenkét pénz nyomónyt, vizes borban főzd meg egy tiszta fazékban. Ezeket szűrd meg egy tiszta ruha által ezt reggel és estve étel előtt négy órával add a betegnek. Add este is melegen. Ha erős természetű az ember, Reubarbarumat is vess belé, avval erősb leszén.

Ha pedig a folyó Senet ömagát három pénz nyomónyt iszol a Kappannak levében, ezen haszna.

KÜLSŐ HASZNAI

A Folyó Senet Szegfű virágával vesd a lúgba, igen használ az agyvelőnek, hallásnak, látásnak, sőt ha iszod, hideglelést, Melancholiát, bánkodó betegséget meggyógyít.

DE CAPPARE

Capparis

Kapornya

Capres oder Cappern

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó természetű.

BELSŐ HASZNAI

HA vizes ecetben főzöd, jó enni, de nyersen nem jó, mikor megfőzöd, azaz megmelegited ecetben, azután hogy észed, fa olajjal egyed, Farsábásnak igen jó, nyálat, taknyot kitisztít.

Ha a Kapornyát észed borban negyven napig egymás után két drachmát, [23] azaz tizenkét pénz nyomónyt, rasztot gyógyít, vizeletet indít, fejet tisztít.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha ecetben főzöd, fogfájást gyógyít.

A Kapornya succusa a fülben termett férget megöli.

Ha ecetben megfőzed ama mérges sebet, fekélt gyógyít.

A levele, gyümölcse, virága gelyvát, szömölcsöt elrontja,
ha megkened véle.

DE CYNOSBATO THEPHRASTI

Cynosbatus

Galagonya

Hagdorn

TERMÉSZETI

A Levele, gyümölcse szárasztó és szorító.

BELSŐ HASZNAI

A Galagonya virágát ó borban harmad napig áztassad és ugyan a borral együtt distilláld, azaz vedd vizét, mint egy égett bornak. Ez igen jó orvosság a nyilallás és Colica ellen. Ha pedig csak a virágának vészed vizét, a hasa folyását szorítja, de gyakorta kell egy nap venni.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a Galagonya virága vízébe mártod a ruhát és a tagra tészed akiben a tövis vagon, bizonyly kivonsza.

DE CYNOSBATO DIOSCORIDI

Cynosrhodos

Csipke

Hanbullen

Cynosrhodos, azaz Ebrózsa, azaz Csipke, Rubus Ungaricus.
Hideg természetű, olyan, mint a Galagonya.

DE ROSA

Rosa

Rózsza

Rofen

TERMÉSZETI

Igen hidegítő természetűek a Rózsák.

BELSŐ HASZNAI

[24] **A** Rózsavíz, Rózsaecet, Rózsaolaj igen jó minden hév betegség ellen, a hideglelés ellen jó, a szívet, agyvelőt erősít.

A Rózsának ama levele alatt valóját elvesd, a bimbóját, nem jó. Az új Rózsák a kemény hasat meglágyítják.

A Rózsának a csipkéje, aki a virága után ott marad, ha megtörök s borban isszák, a vesékben követ ront.

A veres Rózsának succusa, aki megéri, ha kifacsarod és megiszod a Rózsa bugja succusát, próbált dolog, hogy az Asszonyember fejr- és vérefolyása ellen jó. És aki Lidérces, azaz foly a mag a testéből s nem tarthatja meg a magot, igen jó annak.

Ha pedig borban iszod a veres Rózsza gyümölcsét gyakorta, ezen haszna lészen.

A Rózsza Julep igen jó szomjúság ellen. A hideglelőknek így csináld a Julepet:

Nyolc óráig áztasd meg a Rózsát jó vízben, ezután lassú szénnél forrald meg, ezután facsard ki, vess Nádmézet belé, ha az nincs, vess fejr mézet belé, annyit, hogy édes legyen. Ezzel is, e Nádmézzel főzd össze, add innya a hideglelőnek.

KÜLSŐ HASZNAI

A száraz veres rózsát borban főzd meg, szűrd meg, főfájónak hévségből ha támadt, igen jó, fogfájást, fülfájást és a szeméremtest dagadását meggyógyítja.

Ha a borban főtt Rózsát a hasra kötöd, a hévséget megállatja, sőt Erisypelata, azaz Cangraenam, azaz Ignem sacrum, a szent Antal tüzet is megoltja. Ezen haszna a Rózsaecetnek.

DE ACTE ET SAMBUCO VEL EBULO

Sambucus
Ebulus

Bodza
Földi Bodza

Holunder
Atlich

TERMÉSZETI

Melegítő, szárazító mindkettő.

BELSŐ HASZNAI

HA Tavasszal a bimbóját megészöd, hasat indít.
[25] Ha borban megfőzed a Bodza levelét, bimbóját és meg-
mézelöd, hideg száraz hurutot gyógyít, Mellyet tisztít, ha gya-
korta iszod ezt.

Ha a Bodza gyökerét borban megfőzed és egy kis pohárával
gyakorta iszod ezt reggel és estve, nyivánsággal a vízkórságot
meggyógyítja, a Mellyből turhakat kihányat, ezen haszna a
vizének, de kevesenként igyad.

KÜLSŐ HASZNAI

Torokgyekét mosd a vizével, a Fái Bodza jobb a Földinél.
Köszvényes lábra jó a gyökerét, levelét párlani.

DE LIGUSTRO

Ligustrum

Fagyolfa

Beinhöltzlin

TERMÉSZETI

IGen szárazító a virága és magva, bogyója a Fagyolfának
igen hidegítő, szárazító.

KÜLSŐ HASZNAI

A Fagyol virágának a vize és levelének a vize Pinkest hóban,
ha vészed, rothadt szájat gyógyít, melegséget, tüzes fakadásokat,
égéseket gyógyít.

Ha a virágát ecetben áztatod, homlokodra kötöd, igen nagy főfájást meggyógyít.

DE FRAXINO

Fraxinus

Körösfá

Eschbaum

TERMÉSZETI

Igen melegítő és szárasztó.

HASZNAI

Soha Kígyó ez alatt meg nem maradhat. Ha a Kígyót a szén között és a Körösfá közé veted, hamarabb a szénre megyen, hogy nem mint a Körösfá ágaira mászna.

E Körösfá héjának vizét, ha vészed, igen jó a vesében való kő ellen, Sárgaság ellen.

Ha borban a levelét főzöd, igen jó a Rasztosoknak és Májafájóknak, ha gyakorta isszák; a Körösfá olajának ezön haszna.

A Körösfának felső ágainak tetejének [26] a succusa, azaz, ha megtöröd erősen Mozsárban, a Körösfá sugár tetejét levestől kifacsarod s megiszod, próbált orvosság a méreg ellen. Vízkórságot gyógyít. Igen jó a Körösfá és Bikkfa pohárból innya a Raszt ellen.

KÜLSŐ HASZNAI

A Körösfá héját égesd meg és minden varat, koszt meggyógyít, ha reá kötöd.

DE SORBO

Sorbus

Berkenyefa

Speierling

Görögül Oa

Süvöltin körtvély

Sporöpfel

TERMÉSZETI

Szárasztó, szorító, mint a Naspollya.

HASZNA

AZ aszú Berkenyét, ha borban iszod, megállatja a hasnak folyását.

DE PRUNO

Prunus Silvestris

Kökény tövis

Schlehdorn

TERMÉSZETI

Szorító természetű és hidegítő a Kökény.

HASZNAI

A Kökényfa gyümölcsét mézben Lictarium módra csináltd főzd, Vérhast, hasfolyást megállat, ha élsz vele. Késértet, dolog ez. Ha a Kökény virágnak vizét vészed, az öklelést oldalfájást, nyillalást meggyógyítja.

Ha pedig erős borban megáztatod a Kökény virágot és egy, nap és egy éjjel ott áll, azután a Balneum Máriában, azaz Alembicumban oly vízvövényben, akiben víz vagyon, distilláld, megvészöd mind borastól, virágostól, Szűfájást, nyillalást, Gyomor fájást, hastekerést e víz meggyógyít, ha gyakorta iszod.

KÜLSŐ HASZNAI A KÖKÉNYNEK

Ha nyersen a Kőként megszeded és megtöröd Mozsárban addig míg zöld s megéri a Kökény. Ha öreg a Bor, többet vess belé, ha kisebb, kevesbet vess belé. [27] E tört kőként erősen keverjed a nyarlott borban, bizonytal higgyed, hogy a nyarlott bort megtisztítja. Azért míg nyers a Kökény, szedd meg, ugyanazon haszna, ha megtöröd, a borba veted, ha a nyarlott bort két óráig zúrhozod, azután négy pint vizet tölts belé a nagy hordóban, két süeg fővént, a kisebb hordóba egy süeggel, zárd be a száját, meggyógyul.

DE PRUNIS

Prunus

Szilvafa

Fflaumenbaum

TERMÉSZETI

A Besztercei szilva igen jó, mennél édesb, annál jobb. Amely Szilva savanyú ízű szorító, hidegítő. Aki igen édes, mint a Besztercei, Drancsai, ezek haslágyítók.

BELSŐ HASZNAI

Ha az aszú Szilvát vízben megfőzöd erősen, Réz rostán által szűröd, ismég más vízben főzöd, száraz Violát, Vadmézet vetsz belé és lassú szénnél főzöd, Diaprunus lészen neve, ez igen jó a hideglelés ellen.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a Szilva enyvét ecetben főzöd, az olt varat meggyógyítja.
Ha a Szilva levelét borban főzöd, száznak és Ínednek rothadását meggyógyítja.

DE MIXA

Mixa

Damascusi Mogyoró

Sebafalen

TERMÉSZETI

A Damascusi Mogyorók igen hidegítők.

HASZNAI

JÓ, ha kaphad a gyümölcsét, melyet Sebastiánnak hínak a Paticariusok. Ezt ha megfőzöd vízben, jó a gyutokván hideg ellen.

Ha a kis gyermeknek adod enni, a Galisztát kiveszti.

Ha megfőzöd vizes borban, száraz hurutot, a Mellynek szorulását, Náthát, a vér vizelest, kövöt is megrontja és állat[28]ja, Razes Doctor mondja.

DE ZIZIPHO AUT IUIUBE

Ziziphus

Iuiuback

Brustbeerlin

TERMÉSZETI

Idegen gyümölcs, más országban terem, a gyümölcse veres, mint a Berkenye szinte olyan, még a fája is hasonló a Berkenyéhez.

TERMÉSZETI

A Iuiuback melegítő, nedves.

HASZNAI

A Paticában Iuiube neve, ennek a gyümölcsének, igen jó száraz hurut ellen, ha borban iszod.

DE FUNGIS

Fungos

A Gombákról

Schwemme

A Szömöröcsök gomba, Nyúlfül gomba, Keserű gomba, Úr gomba, Veresbélű, temérdek rövid szárú gomba jó. A fákon aki terem és a ganéjos helyen, mint az Epe, Pöfeteg, magasszárú gomba nem jó, mérges, étető, a földnek, fának mérge.

TERMÉSZETI

H Idegítő, nyálas, nyers, nedves. Ha azért enni akarsz, erősen főzd, igen megsüsd és megsózzad; ha borsod vagy, vajjal, borssal egyed.

Az Agaricum, azaz az Abiescon, azaz szőke levelű Lucfőnyen termett gomba igen jó minden méreg ellen, a mérges gomba ellen. Erről szoltam odafel Abiesről, a szőke Lucfőnyűről ahol irtam.

Dioscorides így mondja, hogy a mérges gombát ki kell vetni. Először kiokádtasd. Ígyék Oxymelt, azaz mézes ecetet, vagy

tyikmonyot lőrében, vizes borban. De előszer vessen Aristolochiát, Farkasalmát belé egy drachmát, vagy hat pénz nyomónit, vagy a Leuesticomot, aki olyan mint a Leuesticom, de nem olyan kövér olyan nagy szaga sincs, de a szára, virága levele is [29] szintén olyan négyszegű, ürös a szára ennek gyökerét törje meg, idd meg borban.

KÜLSŐ HASZNAI

Ama Nyírfá alatt termő magaslábú Gombákat főzd meg téjben és a legyeket megöli. Késértett dolog.

DE MUSCO

Muscus

Moha

Moofz

TERMÉSZETI

Szorító természetű a fekete fa Moha, de aki a Cédrusfán, Cserfán terem, Solval, lágyít.

BELSŐ HASZNAI

A Fa Moha, aki fejr, szagos, a Főnyűfán terem, ha megadod mézes borban innya, Vizeletet indít, ha egy drachmát, azaz hat pénz nyomónit adsz innya, az asszony népnek rútságát, Vérkórságot megindítja, Avicenna mondja.

Ha három drachmát, azaz huszonnégy pénz nyomónit adsz Méhserben, Vízkórságot, Sárgaságot meggyógyít, Vér között való sár vízt kitisztít, megholt gyermeket anyja méhéből kiűz.

Serapio penig ezt késértötte. Ha megáztatod a fa Mohát, aki fejr, jó borban négy, vagy öt napig, annak a boráról igyál és felette igen alut és minden alatlanságot elűz, gyomor fájást, csoklást ezen fa Mohos bor meggyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A fa Mohot főzd meg. Dioscorides azt mondja, hogy a szülő asszonyok fájó Matráját meggyógyítja, ha párlod a fa Mohával a dolgát, szeméremtestét, meggyógyul.

A fa Moha az orrból, szájából kifutó vért megállatja, kit a Bába orvosok tanultak a Medvétől, akik az ő sebeket, véreket a fa Mohával gyógyítják. Te is kösd a sebre, told orrodba a fa Mohát. Vért állat. Belső véredet megállatja, ha megiszod.

DE VISCO

[30] Viscum
Görögül Ixos

Fáigyöngy *Miflet*
Fagyöngy enyv, kivel a Madarat fognak

TERMÉSZETI

Fél részént melegítő, de nedves és földi hideg természetű bővebben, azért dagadást gyógyít.

BELSŐ HASZNAI

A Cserfának gyöngyének, Mogyorófaé, Körtvélyfaé, ha meg-facsarod, füledbe töltesd, meggyógyít. Fül mellett való dagadásokat elűz, meglágyít, ha reá kötöd.

Ha pedig a Cser, Mogyoró és Körtvélyfa gyöngyét megtöröd, borban megiszod, Kórságot gyógyít, ha élsz véle gyakorta, Fülfájást és fülben való szömölcsceket elront, ha reá kened.

Ha a fái gyöngyét Temjénnel összetöröd, ő-sebre kötöd, régi sebeket tisztít és gyógyít.

A meg nem oltott Mésszel ha összetöröd, a sebre kötöd, régi sebeket tisztít és gyógyít.

Ha pedig a gyöngyét, óltatlan Meszet a bor söprővel össze csinálod, vak körmeket, rút Rihas varakat gyógyít.

DE CEDRO

Cedrus

Cédrusfa

Cederbaum

Cedrus, azaz Magtermő magas és jószagú Iuniperus, ez olyan, mint a magas gyalog Fönyű, csakhogy erős fa. Mint a Luc-fönyű olyan felnőtt, de szintén olyan, mint a magas gyalog Fönyű.

Az Isten házat, a Salamon templomát ezzel bélelték meg, Dávid Király ebből csináltatott volt házat. Jóságú, mint a Fönyű mag.

TERMÉSZETI

Szárazító és melegítő természetű

HÁSZNAI

Ennek a Terpentínájával, azaz szurokjával kenik a Fejedelmek testét. A holttestet nem hagyja megrothadni, csak megaszalja, az élő testet pedig kifolyó enyve megrothasztja. Dioscorides mondja.

[31] Ha ennek a kifolyt enyvével a szemedet megkened, homályt, hályogot és egyéb vakságot elűz a szemről.

Ha a Cédrus enyvét ecettel a fülbe csepegteted, megöli a fülben való férget.

Ha pedig Hysoppal, ecettel összefőzöd a Cedria enyvét, vagy szurkot, fülnek zúgását, fogfájást gyógyít, omlott száját gyógyít. A tetveket, serkéket megöli ennek a szurokja, vagy resinája. Asszonyember ne éljen véle, mert meddővé teszi. Torokgyíkot meggyógyít.

A Molozsa szőlő levében, ha megiszod, mérget gyógyít. Mérges dühös harapást sóval megsózva gyógyít. Minden varat, rihet, rothadt sebre ennek a pixe, vagy enyve, kifolyó szurokja meggyógyít, ha kened véle. Férget, molyt, holt állatot Anyja méhéből kivonszon, ha megérzi. Rihes Juhokat is gyógyít, Galénus, Dioscorides mondják.

DE LIGNO GUAIIACO

Guaiacum

Frantzós fa

Frantzofenholtz

TERMÉSZETI

Hővítő, szárazító, aki igen régi fekete annál jobb, aki új fejer, nem olyan jó.

HASZNAI

Igen jó a Guaiacumfa, Frantzusnak, de így csináld és így élj véle. Gyaluld meg vékonyan a fát. E gyalult fát forrás vízben főzd meg egy tiszta fazékban, mázosban, két annyi légyen a víz, mint a Guaiácum gyalult forgácsa: két font vízben egy font Guaiacum forgács. Ezt főtt vízben egy nap és éjjel tartsd, áztasd. E forgácsos vizet hat óráig, harmad forrásáig lassú szénél forrald. A kiforrott tajtékját, aki enyves, egy cserepbe szűröd és azzal a Frantziai varat kend. Ennek forralt vizét egy mázos fazékba szűröd. Amit kifacsartál az első főzésből, ezt húszannyi vízben megfőzd, negyedrésze elapadtáig. Azt igya meg a Frantzus, erősen betakaródjék, ezt a vizet ebédén, vacsorán bor gyanánt igya meg. Az első vizet hajnalban étel előtt igya meg és minden ablakot, ajtót erősen bezárjon, szélre ne menjen. Hat óra után egyék igen gyenge eleséget. Kórságot is így gyógyíts [32] meg a Guaiácum lignummal. Késértett dolog, hogy jó, mint a Frantzust, úgy a Kórságot gyógyítsák.

A FÜEKNEK NEVEKRŐL ÉS TERMÉSZETEKRŐL

DE AIZO

Aizoon
Semper vivum
Barba Iovis

Házizöld
Mindenkor élő
Fülfű

Hauszwurtz
Donderbar
Maurpfeffer

AZ első a Fülfű házakon is terem, kövér. A másik Sedum minus. Vagy Trithalles reruncularis. Crassula minor. Ennek kövér vékony levele háromszor virágzik a Szőlő mesgyén, kerítésen, kőromlás helyen terem, sárga virága, szinte mint a házon ki terem, olyan, csakhogy vékonyb a levele.

A harmadik Szülfű Erdei szülfű terem erdön, vagy temető helyen, árokban, köves helyen is terem, olyan kis levele, mint

ama Disznó porcsinnak, sárga virága, temérdek a szára, kövér,
mint a második szülfőnek.

TERMÉSZETŐK

A két első Fűlfű, vagy Szülfű igen hidegítő és szárazító.
A harmadik féle, a vékombik igen melegítő.

BELSŐ HASZNAI

A két örög Szülfűnek vize jó gyújtokván hideg ellen. Galisztát
kiűz a vize, ha borban iszod. Dioscorides mondja.

KÜLSŐ HASZNAI

A Szülfű levelét, vagy őmagát vagy árpa péppel, ha a fene
sebre, vagy szőmnek dagadására kened, meggyógyít. Sőt égést,
Köszvént, nomás, azaz mérges fakadást, tüzes fakadásokat
megolt.

A succusa, azaz, ha megtöröd levelét, fűvét, kifacsarod
a levét, vagy vizét veszed a szülfűeknek, az elsőknék,
ezek vi[33]zében áztass ruhát, a testnek tüzességét tüzes
dagadását megoltja. A Hagymázt, bolondozást meggyógyítja,
ha a succusa vagy vizében a ruhát mártod, reá tézed.

Ha penig a nagy szülfűnek succusából disznóhájjal kenőírt
csinálsz, minden tüzes meleg hévséget igen jó véle kennöd.
A Májnak, Lépnek, Veséknek fájását könnyebbíti az Ire.

Ama harmadik Szülfű, a második is, a kisebbik minden Sült
meggyógyít, ha megtöröd, reá kötöd, vagy porrá teszed és
úgy kötöd reá.

DE TRAGO

Tragus

Bakk fű

Bockkraut

EZ a Tragus, vagy Gallinaria bacca, azaz tyikmag, tyikhúr,
Görögül Traganon, Scorpion fű. Terem a szőlő mesgyéknél,
Házak falán, ugyan ragad a kézhez. Ennek ugyan szemecskéi

vannak, a szárából kinéznek, mint egy tyikszem. Ide alá az Anagalusról szólok.

TERMÉSZETI

Szorító és igen hidegítő természetű.

BELSŐ HASZNAI

Ha borba tészed megtörve s iszod a magvában igen jó Caeliacis, azaz a tekerő csömör és hasfájás ellen. Az asszonnépek folyásokat megállatja.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha megtöröd a magvát és fűvét, igen jó az Erysipelata, azaz Antal temze ellen, minden hévségből támadt dagadást is meggyógyít.

DE PORTULACA

Portulaca

Porcsinfű

Burget

Görög: Andrachne

Disznó orrja

Grenfel

POrtulaca, ki a kertben, utakon termő kövér Porcsinfű.

Ez a mezőn is terem, de nem olyan kövér, mint aki a kertben. A Tótok Salátája, a Kunok Peréja, Ecetben a Horvátok igen laknak véle.

TERMÉSZETI [34]

Igen hidegítő természetű, félrészént nedves.

BELSŐ HASZNAI

A Porcsin levelét és ha a magvát észed ecetben, vizes borban iszod: Májnak, Gyomornak, Veséknek dagadásit nyilván meggyógyítja, Vérhasat, hasfolyást megállat, Hév vizeletet meghidegit, Belső ficust, azaz Sült, vérpökést, száraz hurutot,

nehéz pökést, Lidércességet, azaz Magnak kifolyását, buja kívánságát, ha Rózsa ecetben élssz a fűvével és a vizét penig gyakorta iszod.

Ha penig a vizét, vagy succusát kifacsarod, a gyújtokván hideglelő gyermeknek megadod innya, meggyógyítja.

KÜLSŐ HASZNAI

A Porcsinnak levelét és magvát, ha Árpa liszttel összetöröd, a vak szö mre kötöd, Hagymázt, főfájást meggyógyít. Ugyanazont kösd a szemre és tégyed hévségből való támadásra, dagadásra, héves Antal tüzére s meggyógyítja.

A succusát, vagy liquorát, vizét e Porcsinnak, ha Rózsaolajjal összetimporálod vagy kék Liliom olajjal, igen nyugot, alut, ha a vak szemet kened véle.

A héves gyermekek, kik nem alhatnak, Csöpővel a succusát és vizét kend a homlokára, vagy ha innya adod a vizét, meggyógyítja.

A Bisalmának magvát és bélit a Porcsin vizében kend a Nyelvnek dagadására és meggyógyítja.

Fogfájást a vize meggyógyít, Mérget a sebekből kivonszon. Ha a vízével szájadat megmosod, minden hévségét, dagadását meggyógyítja.

Ha penig Árpa péppel, sóval, viasszal e Porcsin levele succusát, vizét összetimporálod, a gyermeknek kiesett köldökét meggyógyítja. Ha a kidagadt köldökre kötöd, ismét minden viszkető varakat is meggyógyít.

Ha vízével egy kis ecetben az ínet mosod, fogaidat megerősíti, szájröthadását is meggyógyítja.

Ha penig a Porcsin vizét, a Gallát, az[35]az téntában való bugát s lenmagot egyaránt vész és porrá töröd, a Porcsin vízzel össze csináld, a Váll között való fájást, a lapockánál való nyíllást meggyógyítja.

Ha a vizét, vagy succusát mézzel és jó fejr Crétával össze töröd, a Csecsnek betegségét meggyógyítja. Gyújtokván hideget gyógyít, ha succusát Polentával, azaz árpa péppel reá kötöd a fejére, hasára.

Ha sóval a succusát, fűvét összetöröd, Köszvént, sz. Antal tüzét meggyógyít.

Ha faolajjal, árpa péppel a succusát összetimporárod, Sebnék fájását, Ínnak keménségét meglágyítja.

DE COTYLEDONE

Acetabulum

Köldökfű

Nabelkraut

Gör: Cotyledon

Szerelemnek taplója

Döberbont

COtyledon, Acetabulum, Cymbalion, azaz Bablevelű fű, mint egy tölcser ugyan öblyös a levele a szárán, a Porcsinhoz hasonló, de hosszabb a levele,, nékik Róka monnak híják, mert a gyökerének sok monyocskói vannak, fejérek, puhák, mint a földi Mogyorónak.

Kétféle fű ez. Egyiknek fejr a levele, a másiknak szederjés; a levele olyan, mint a babnak, virága mint a Fekete gyopárnak. Kertben, mezőn, szőlők alatt terem.

TERMÉSZETI

A levelei hidegítő, nedvesítő természetűek. A gyökere melegítő, mint a Fekete Nadályfűnek. Igen jó a gyökere e Bab levelű fűnek a sebnék forrasztására.

BELSŐ HASZNAI

Ha vészed vizét igen jó gyomornak, tüdőnek, májnak, Matrá-nak romlása ellen. Ha a megszakadtak gyakran isszák, meggyógyulnak. Vérhasat meggyógyít, ha mézzel a gyökerét eszed és borban főzed.

KÜLSŐ HASZNAI

Sebnék összeforrasztására próbált dolog ez, hogy igen jó. Ha megtöröd a levelét, gyökerét, a sebből kifolyó vért megállítja. A gyermekek tökösségét meggyógyítja. Ha vizét issza, gyökerét borban főzi, úgy issza és ha a lába közé reá kötöd e fűvet, Sült meggyógyít, a gyökerét, ha eszed belől és kívöl reá kötöd.

DE UMBILICO VENERIS

Umbilicus Ven.

Venusnak köldöke *Teutsch Nabelkraut*

Venus köldöke, ez igen elterült fű a földön, mint egy kis fődök, olyan kerek levelei vannak, ugyan bokrosan nő mind a köveken, régi házhelyeken, kövér földön is. Mint egy mise Pap ruhájának ugyan kanapja nő szederjes virága. A gyökere sok számtalan apró, mint a Földi mogyorónak.

TERMÉSZETI ÉS HASZNA

Haszna azon aki a Bab levelű fűnek. Igen jó sült véle gyógyítani. Belső Sült a vize és gyökere porul meggyógyít. Külső Sült penig a levele, gyökere elront, ha reá kötöd. Igen jó fene sebet és tüzes Orbánc állására ellen. Ha a gyökerét megészed, a követ a hólyagban elrontja, Galenus írja.

DE RHODIA RADICE

Rosea radix

Rózsagyökér

Rosenwurtz

Graecis Rhodia radix

Olasz rózsza

ENnek a gyökere nagy, mint egy Földi tőknek, de Rózsaszagú, a levele hasonló a Porcsihoz, csak hogy a levele széle erős és hasogatott, rovátolt, mintha megmetélték és meghasogatták volna. A nagy hegyeken terem erdön.

TERMÉSZETI

Mint a Rózsza hidegítő, nedvesítő, azon haszna, aki a Rózsának. Rózsza ecettel főfájást gyógyít.

DE CAMEDRI

Trixago

Cserelevelű fű

Klein Bathengel

Chamaedris

Széna kék

Und Gamanderle

CHamaedris, Querculus minor, Trissago Serratula, [37]
Teucryon, azaz Fodorka, kis Sarló fű. Háromféle ez a Fodorka.

Az első a mezőn terem, a tövétől fogva virága vagy szederjés, a mezőn is elég terem. A másikfelének csak a tetejében vagy piros virága. A harmadiknak kék a virága. Nőstön fű ez, a Cserén igaz elég terem.

TERMÉSZETI

Ugyan igen hőtű mind a 3 és száraztű.

BELSŐ HASZNAI

Azon haszna, ami a Betoniának, a Sebfűnek. Ha mind a kétféle Fodorkát borban, vagy vízben megfőzed s megsűröd, azután mézet, vagy Nádmézet vetsz bele és gyakorta iszod, hurutot, újonnan támadt Vízkórságot, azaz szomjúhoztató betegséget, rasztot, vagy Lépdagadást, torokfájást, Nehéz vizeletet meggyógyít, Mérget kiűz, Asszonyember szorult és megállott természetét megindítja.

Ha vízben megfőzed a Fodorkát, hideglelést gyógyít, ha sokszor iszod.

Kórságosnak is igen jó, ha a Sebfűvel együtt mézes vízben, vagy Méhserben megfőzed, gyakorta iszod.

Ha ecetben főzed és megiszod e Fodorkát, dagadt Lépet gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

Az asszonyemberek testét, ha megpárlod beborítván, a szeméretmentesek fájását meggyógyítja.

Ha sós ecetben megfőzed és kovással összehabarod, okádást megállat, bőkögést, gyomor hidegségét megállatja, Náthát, főcsepegést megállat.

Ha a Nigella, azaz Mezői konkoly magot, Búza között termő Nigellát vetsz közé és porrá töröd, szacskóba kötöd, ecettel a vak szemre kötöd, igen jó.

Ha ecettel, borral, mézzel faolajjal a sebre kötöd, gyógyít. Hámlását a főnek, korpás fejet, vagy koszost a Török bab-

lisztével ha ecetben, sós vízben habarod, a koszos főre kötöd, meggyógyítja.

Szinte mindenben azon haszna, mint a Sebfűnek, vagy Betoniának, hasonló a Ka[38]kukfűhöz, csak hogy szélesb a levele.

DE TEUCRIO

Teucrion Mas: Cserlevelű fű *Gros Bathengel*
Nagy Sarlófű

TEucrion, azaz Kerti fodorka, vagy Sarlófű, szintén olyan, mint a Fodorka, de hogy magos, nem olyan kemény levele. Vagyon, csak kevés virága vagyon veres.

TERMÉSZETI

Igen melegítő és száraztó, mint a mezői Sarlófű, vagy Fodorka.

BELSŐ HASZNAI

A dagadt Lépet igen elrontja e cserén termett Fodorka, valóban elrontja, ha lőrében, azaz Csigerben, vagy vizes borban megfőzöd.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a nagy Sarlófüvet ecetben reá kötöd, a Sült, Gelyvát elrontja.

DE VERONICA

Veronica Dücsöséges fű *Erenpreis*
Herba tunici Erdei zsálya *Grundtheyl*

Veronica. E dücsöséges fűnek kék virága vagyon, egy, vagy két szál a levelén felül, mint a Lavendulának. Ez terem

ugyanott, ahol a Fodorka, szép kék a virága, Parlagon, Erdőn is erem.

Ez a Veronica is kétféle. Egyik felnőtt felsíngnyire magasságon.

A másik pedig a földön terül el, mint a Kakukfű. Ennek neve *Sedum agreste*, Nőstin dücsőséges fű.

Ennek a Nőstin dücsőséges fűnek sárga virága van, hasonló a Tyikszemhez és a Fodorkához, csak hogy virága sárga van, mint a Tyikszemnek és hogy igen bokros, elterül.

TERMÉSZETI

Ez a Veronica melegítő, szorító természetű, keserű és szátrasztó.

BELSŐ HASZNAI

[39] Ha e Veronica fűvet borban megáztatod és vizét vészed és két uncia borban, azaz egy Mészely borban mennyit tenne, vagy két tyikmony héban amennyi térne, Ebbe vess Terjeket, add innya, ez késértett dolog, hogy hideglelést gyógyít. Minden Epét, Mérget, rothadást a szűből, májból, gyomorból kiűzi.

Ha borban megfőzöd e Veronica fűvet, rásztot és Tüdő rothadást gyógyít.

Ila pedig vizét vészed és gyakorta azt iszod, egy-egy tyikmony héban amennyi térne, szédelgő fejet gyógyít, az elmét segíti. Vért tisztít, enyves, nyálas, rút turhakat kiűz, nehéz vizeletet megindít, minden mérget kiűz, ha iszod erősen és megáztatod magad utána.

Ha két Lúdmony héjnyi vizet és a levének hat pénz nyomóni porát és a Glipicromnak, azaz Amara dulcisnak, Édes keserűnek, azaz a Baba szalakjának a belső héának porát törve vészed, egy drachmát, vagy hat pénz nyomónit és ha ezt az italt iszod: bigyjed, hogy hurutot, fulladást Tüdőnek nyálasságát, turhását, nehéz lélegzetvételt meggyógyít.

Ha sóval a Veronica fűvet innya adod a Juhoknak, meggyógyul.

KÜLSŐ HASZNAI

A Veronikát, ha ecetben főzöd és a Lépre kötöd, rasztot gyógyít.

Ha a Chalcitist, azaz az arany és réz bányában talált veres követ, aki csillog, mint egy érc, Port is csinálnak belőle, ha ebben egy drachmát, azaz hat pénznyit a Veronica vizébe veted, nyilvánssággal rothadt sebet tisztít és meggyógyít, minden koszt, varat, csömört, fakadékokat meggyógyít, ha mosod véle. Az áros népeknek efféle veres porozó por vagyon; Bányákban, arany és Érc bányákban találni.

A Veronica fűnek vedd succusát, azaz törd meg a levelét, facsard ki a levét, vess egy kis Timsót belé, Amaz Elephantia is, azaz Arabiai Frantzut, mikor a malus var az egész testet befogja, mint egy fekete bőr, ezt ha mosod véle, meggyógyul.

A Galliai Királyt az ő vadásza e fűvel gyógyította meg, mert látta, hogy a szarvas [40] e fűvet ette és meggyógyult véle.

DE XINI

Sphatula foetida
Graecis Xyris

Palaszkféregfű
Csimáz élő fű

Wandleuskraut

SPhatula, azaz Gladiolus, Törformájú fű, olyan, mint a kék Liliom a levele, de egy kórószál nő fel középaránt, ebben veres magok vannak; mint a babnak kerék veres kemény magva vagyon. Terem rétes helyen Erdőn és mezőn is.

TERMÉSZETI

Igen szárasztó és melegítő természetű ez e fű.

KÜLSŐ HASZNAI

E fű Csimáz élő fű, ha megfőzöd és az ágyat, falt megöntezed véle, megöli a Csimazokat, a Palaszkféregket.

Ha succusát, azaz levelét megtöred s kifacsarod a vizét, undok leves varat, csömört és fakadékokat meggyógyít.

DE ARCIO

Personata
Graecis Arcion

Nagylapu
Keserű lapu

Gros kletten
Grundwurzel

L Appa, maior, Bardona, azaz amaz igen széleslevelű Keserű lapu, aki a Ló farkába ragad.

TERMÉSZETI

Szárasztó, emésztő, szorító, mint Galenus mondja.

BELSŐ HASZNAI

Dioscorides mondja: Ha a Keserű lapu gyökerét borban egy drachmányit ama Luc főnyű diójával, az is egy drachma, azaz hat pénz nyomóni légyen, megiszod, Vérpökést megállat.

Ha pedig a levele succusát, vagy vizét kifacsarod, a borban megiszod, csodaképpen minden Kígyó és mérges állat marást meggyógyít.

Ezen succusát, vagy vizét, ha mézben megiszod, vizeletet indít.

[41] Ha ó-borban iszod, negyven napig a leveléből kifacsart succusát, farsábást és kórságot is gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A zöld levelét, ha megtöröd, a sebre kötözed, használ. Ezen tört levelét kifeszült és törött tagra, ha kötöd használ.

Ha a Nagy lapunak magvát lúgban főzed, Salétromot vetsz belé, szépen sárgává, gesztenyeszínűvé teszi a hajad.

Ha leveleit Timsóval, disznóhájjal, ecettel összetimporálad és töröd és a sebet a leveléből Salétrommal, hájjal, ecettel, meggyógyul. A hideglelőt takard be a levelével, használ néki.

A nagy Lapu gyökeret sóval törd össze, minden dühös eb marását meggyógyítja.

DE XANTHIO

Lappa minor.
Lappa inversa

Kemény Lapu
Bojtorján

Klein Kletten
Buben leufz

Görögül Xantion, azaz kislapu, ennek a levelei hátra fordult, hegyes, kemény, tövises magu Lapu, aki a Köntösbe ragad, Bojtorjános Lapu, mint egy kis Mogyoró olyan, tövises a magva, ki rajta terem, nem igen széles a levele.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó. Igen kevés, vagy ugyan semmi haszna.

DE TRIBULO AQUATICO

Tribulus aquaticus
Lappa campestris

Súlyom
Kuldus tetű

Wafferbüfz
Ackerkletten

Tribulus Sylvestris, Lappa, Campestris, Réten termő lapu, a Fancikai réten, az úr réten a fű között, széna között elég vagyon, ugyan metélt vagy reszelt fodor a széle, a vízfolyások elég terem, Mezei lapu neve.

A vízi Tribulus a Súlyom, aki Tóban terem.

TERMÉSZETI

[42] Hidegítő és forrasztó természetű, Dioscorides mondja.

BELSŐ HASZNAI

Ha e réti Laput, vagy aki a földön terem, egy drachmánit, azaz hat pénznyomónit iszol borban, Kígyóktól megharapottakat meggyógyít, mérget kiűz, akiben kő vagyon, az őmaga a Súlyom kiűzi, ha jó borban főzed és gyakorta iszod.

KÜLSŐ HASZNAI

A Sulyom, Lapu levele, vagy a kis réti, vagy földén, széna közt termő Koldustetű, ennek a levele dagadást, sebet gyógyít.

Ha Méhserben megfőzöd e Sulyomlaput és a földi, réti kislaput, ha megfőzöd együtt, hidegen a fogad, szájad, Íned mosod véle, meggyógyít.

A vize e Lapunak mindkettőnek jó szemfájás ellen, Colicát csinál a sok Sulyom. De az új Sulyom főve borban követ ront a Vesékben, ha főve megészted Dioscorides és Galenus mondja.

DE CNICO

Crocus hortensis

Vad Sáfrán

Wilder Safran

Görögül Cnicus, Cartamus hortensis, Crocus hortensis et Sylvestris, azaz Vad Sáfrán.

TERMÉSZETI

E vad Sáfrán hevítő, a magva a Sáfránnak igen hevítő.

BELSŐ HASZNAI

A Colicát, kemény hasat gyógyít és lágyít, ha étekben észed gyakorta.

Ha a magvát megtöröd és a levelének, vagy Sáfrányának succusát Tyikhúsnak levében iszod, hasat indít. Minden enyves turhát kiviszen a gyomorból, Dios. mondja.

DE DIPSACO

Carduus Veneris

Bogáncs kóró

Kartendiflél

Labrum Ve.

Venus Asz.feredője

Fr.Ve.bade

Off: Virga pastoris

Csapó ecet

Bubenftrell

Görögül Dipsacus. Mindenkor szomjúhozó tövises Lapu, [43] akinek levelében a víz megáll, s tövének olyan a feje, mint egy ecet és borostya olyan a feje.

TERMÉSZETI

A gyökere félrészt melegítő és tisztító.

KÜLSŐ HASZNAI

A bogács kóró fejében termett férget egy bőrben a Negyednap hideglelőknek a kezére kötöd, vagy a gyökerével a férget összetöröd disznóhájjal, vagy Popiommal és kened véle kezét, hasát, vakszemét, lábát, meggyógyul a negyednap hidegből, Dioscorides mondja.

A Bábák nyakára kötik, a levelét vagy succusát, ha megtöröd, a Hagymázt meggyógyítja, fejét, nyakád kened véle.

Ha a levelének vizét vészed, a fülben való férget megöli a succusa, azaz kifacsart leve, ha a fülbe töltöd.

Ha a vízzel omlott száját mos, meggyógyítja.

Ha a gyökerét borban addig főzed, míg olyan lészen, mint egy olvasztott Viasz, vagy pép, ha az alfeled fakadásit véle kened, meggyógyul, ezt cserépbe tödd az orvosságot, élhetsz véle télben is.

Ezennek a gyökere ama ember orráról, testéről lefüggő Sült és szömölcsöt meggyógyítja, ha gyakran kened véle.

Ha amely víz levében megáll, a szemedet mosod véle, hályogot, homályt a szemben gyógyít és csömört az orcáról eltörölőzön elvész.

DE CHAMAELEONE

Carduus suarius

Disznótövis

Eberwurtz

Cardopatium

Bába kalács

Meufztadt

Görögül Chamaeleon, Mezei tövises lapu, Fekete s fejr, Néhol szederjes a virága, szöke.

Az első olyan, mint egy disznó kék, ugyan szőrös a feje.

A fejr virágú tövises, temérdek szára vagyon, ugyan meghajlott, csak egy virága a levele közt, de mint egy fél tallér o[44]lyan széles és fejr, mint a Szekfűnek, a Kapornyak. Ennek a levele keskeny, tövises, szántóföldön, parlagos földön terem.

A harmadik olyan, mint egy Rontó fának a levele, de hosszabb, tövises, Középaránt mint egy Borosta, szederjes, tövises virága vagyon.

TERMÉSZETI

Mindeniknek a gyökere szárazító, de fél részént melegítő.

BELSŐ HASZNAI

Ha a gyökere succusát egy Lúdmony héjnit iszod borban, minden férget emberből kiűz. Vízkórságot, szomjúhoztató szárazító betegséget gyógyít, vizeletet indít, mérget kiűz, ha borban hat pénz nyomonit a gyökere succusában iszol.

Ennek a feketének a gyökerét a disznók, juhok, barmok dögi ellen jó, ha isszák moslékban, vagy korpában enni adod, vagy a disznó válút hintsd meg e füvel, erről úgy igya, meggyógyul.

KÜLSŐ HASZNAI

E fekete Chamaeleon gyökerét, ha szagolod, nálad hordozod, fáradtságot elűz.

Ha a fekete Chamaeleon gyökerét ecetben főzed, minden varat, koszt, szömölcsöt meggyógyít, ha mosod véle.

A fehér Chamaeleon ama félre hajlott nagyszárú Chamaeleon megöli Disznókat, ebeket, egreket, Dioscorides írja, ha hihető. De nem a mi Carduus kórónk ez.

DE ATTRACTYLI

Cartamus Syl.
Colus rustica

Vad mezei Saf.
Parasztok rokkája

Wilderfeld Saff.
Dreydfel

Görögül Attractylis, azaz Cnicos agria, Cartamus Syluestris, Colus rustica, azaz Mezői Sáfrány, Parasztok rokkája és orsója, olyan, mint a kerti vad Sáfrány, csakhogy hegyesb, tövisesb a levele.

TERMÉSZETI

E vad Sáfrány meleg és szárasztó természetű.

BELSŐ HASZNAI

[45] Ez erdei Sáfránynak, avagy parasztok rokkatövének a levelét, magvát, héját borsos borral, ha megiszod, minden mérges harapás ellen jó.

DE ACANTHIO

Carduus benedictus
Graecis Acanthium

Pápa-fű
Áldott fű

Cardobenedick
Bornwurtz

PArua spina, Kicsiny tövis, Pápa füve, olyan a feje, mint egy hasas Pók, hasonló a disznó kékhez, Deákul Carduus benedictus, áldott tövis neve.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó, keserű.

BELSŐ HASZNAI

Ha a Pápa fűvét, levelét, gyökerét észed és megiszod gyakorta, a szömöldeked felött, vadszemed mellett való főfájást meggyógyítja. Szédelő fejet gyógyít, elmét erősít, hallást megépít, ha iszod a vizét és észed a levelét.

Ha a levelét porrá tészed, borban iszod gyakorta, a gyomorból nyálat kiűz, Tüdőt, Mellét, vért tisztít, aszú kórságot gyógyít.

Ha a levelét borban iszod melegen, hasfájást, vesében való követ ront, Asszonyember állott vérének elindítja.

Ha borban iszod a porát fél dióhéjnit, hideglelés, rothadt betegség ellen jó.

Ha csak vízben főzed meg e Pápa fűvet, gyakran iszod, hideglelést gyógyít.

Ennek a succusa, vagy pora, avagy vízben való főtt leve minden étetést, mérget, dagadozást meggyógyít, kit Tragus egy Leányon megkésértett, ha vizét vészed e fűnek, az is ilyen jó.

Tragus mondja, hogy e Pápa fűnek succusával, és vizével a Kígyót egy gyermekből kiűzte, hogy megadta innya.

KÜLSŐ HASZNAI

E Pápa füve succusa, vize a viszkető veres szemet meggyógyítja, ha szemedet mosod vele.

Ha a levelét megtöröd, égést, tüzes fakadást, kelevént meggyógyít.

[46] Kígyó, Scorpio, mérges állat harapást meggyógyít.

Ama Carcinomot, azaz Carcer morbus, vagy cangrénát, vagy ama Caccetest, azaz rothasztó fene sebet, e Pápa fűnek vize, succusa, főtt vize, ha fűvestől, gyökerestől megfőzed, kötözed a fene sebet, vagy Antal tüzeit vele, meggyógyul valóban; késértett dolog.

Ha vizével mosod a fenét, a porával hinted, levelét töröd s reá kötöd, meggyógyul.

Ha a Pápa fűnek succusát megiszod és megizzadsz utána, követ ront; késértett dolog ez.

DE ACANTHO

Branca Ursina
Pes Ursinus

Medveköröm
Medvetalp

Berenklaue
Bern Tapp

GRaecis Acanthus neve, Keserű saláta, két virága vagyon, olyan, mint a Medvetalp. sőt ennek a másikja Acanthus Germanica, Német tövisek, azaz Branca Ursina, Medvetalp. A harmadik Acanthus, azaz a Disznókék, veres és szederjés, mint egy kanap és borostya a virág, ugyan szöszös, a réten terem, hosszú a levele, szálai. Tót saláta, tövises a levele, hiják réti káposztának is.

TERMÉSZETI

A levele meleg, szárasztó kevésbé.

BELSŐ HASZNAI

A gyökerét, ha megiszod borban, vizeletet indít, hasat megállat.

A Medvetalp gyökerét, ha megiszod borban, Szakadt és görcsös kéznek, lábnak, aki az Ínakat összevonsza, hasznosok.

DE SPINA ALBA

Spina alba

Fejér kertilapu

Weis gartendiftel

Carduus S. Mariae

Bo. asz. tövise

Mergendiftel

SPina alba, azaz Fejér kerti tövises lapu, Görögül Leucacanthának híják ezt, a Patikában Bedegarim neve. Igen hason [47]-ló a Disznó kékhez, csakhogy tövisesb a levele és a virága szederjés, mint egy ecet borosta.

A másik féle Bedegar, Carduus Mariae, felette igen szederjés a tövise, még a szára is mind tövises, szederjés a virága, mint egy borosta, mint a Bogácskóró olyan a levele, ebben is megáll a víz, de tövisesb a Bogácskórónál, szántó földön, parlagon sövények mellett terem.

TERMÉSZETI

A fejér tövisknek a gyökere szárasztó, a magva hevítő.

BELSŐ HASZNAI

A gyökerét ha megiszod borban főve, Vérpökést, gyomor-fájást, hastekerő Csömört, farsábát meggyógyít.

A magvát, ha megiszod borban, a görcsöt, szakadást, Kígyóharapást meggyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A gyökerével, ha kened aedemata, azaz gelyvás dagadásokat, kik nagy gelyvák s nem fájnak, ha gyökerét, levelét megfőzed, fogfájást, omlott száját gyógyít, ha mosod véle, ha gyökerét rágod e fünek, fogfájást gyógyít.

DE CARDUO SCOLYMOS

Carduus	Olasz tövises lapu	<i>Welch distel</i>
Card: Strobilus	Zab tövises lapu	<i>Strobildorn</i>

CArduus. Görögül Scolymos, Carduus hortensis, Carchofilos, Carduus Strobilus, Articolalus, azaz Olasz paré, Olasz saláta, Tavasszal igen jó paré, jó saláta, olyan, mint a Disznókék, a Rontófű, a feje verhenyegős, mint egy borosta. Egyik tövises, egyik nem tövises.

A harmadik Carduus Paliurus, azaz Erdei tövis, aki mindenfelől, ahonnan fogod, meggyak.

TERMÉSZETI

Félrészt melegítő és szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

[48] Igen jó paréban, míg új, mint a Nyúlárnyéka, ha gyakran észed e keserű hegyes Salátát, Vizeletet indít, dögöt emberből kihoz a levele és a gyökere, ha sóval és ecettel, fa olajjal észed, mint a Rapontzot.

KÜLSŐ HASZNAI

A gyökere a testnek és hónodaljának dögét elviszi, osztán neveli a nőző természetet az Olaszokban.

DE ANONIDE

Resta bouis
Remora aratri

Ökör guzs
Eke akadály

Hauhechel
Ochfenbrech

GÖrögül Anonis, azaz Szamár gyönyörúsége, Resta bouis, azaz Ökör guzs, Remora aratri, Eke tartó fű, felette erős a gyökere, hegyes, mint egy nyíl a tövise, a szárából szederjes virága nő, kövér szántófölden terem, Iglitze tövisk Magyarul neve.

Melegítő, szárasztó a gyökere, indító a levele.

BELSŐ HASZNAI

A gyökerének a héját ez Iglitzének, ha borban megfőzed s megiszod, követ ront, vizeletet indít. Dioscorides, Plinius mondják; késértett dolog.

A gyökerét, ha vízben megfőzed, Vértórást meggyorsít, ha iszod.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha lórében, azaz Csigerben, vagy vizes borban főzöd a gyökerét, fogfájást gyógyít, ha mosod véle.

DE ERYNGIO

Iryngus
Centum capita

Macskatövis
Százfű

Manfztrew
Wallendistel

FRyngium, Deákul Iryngus, Centum capita, azaz Százfű neve, Macska tövisk, akit a szél hajt a mezőn, mint egy satant, igen hegyes, mint a Macskakörme.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó természetű e tövisk.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban megfőzed [49] e Macska tövisnek a gyökerét és megiszod, a Májnak, Lépnek, ágyéknak dagadását meggyógyítja. Sőt hastekerést gyógyít, vizeletet nyilván megindít.

Ez késértett dolog: Ha a mezei pasticának, azaz mezei Petrezselyemnek, akinek feje a virága, szőrös, fehér levele, magos, mint egy Turbolya. Ugyanolyan szőrös a levele s virága, a szántóföldön, parlagokon, erdőken terem, két singnyi magasága.

Ha ennek a magvával, ha ez nincs a Petrezselyem magvával, e Macskatövis gyökerét borban főzed s iszod és ágyékkodra kötöd, vizeletet indít, ha gyakorta élsz véle. Aelius Doctor késértötte.

KÜLSŐ HASZNAI

Gelyvákat, fül mellett való dagadásokat meggyógyít, ha a gyökeret reá kötöd, töviseket a testből kivonszon a Macska tövis gyökere.

Ha sós disznóhájjal összetöröd, a gyakásra kötöd, dagadt szarát gyógyít.

DE PEUCEDANO

Foenum porcinum	Disznókemény	<i>Haarstrang</i>
Pinastella	Erdei vad kemény	<i>Sew Fenchel</i>
Peucedanum	Kénköves gyökér	<i>Schwebel Wurtzl</i>

Görögül Peucedanum neve, Foeniculum porcinum, Pinastella, azaz Erdei vad kemény. Terem a hegyeken, olyan, mint a szelíd kemény, terem erdőkön is.

TERMÉSZETI

Félrészt melegít, de igen hevít.

BELSŐ HASZNAI

Ha e vad keménynek megfőzed a gyökerét borban, nyálas turhát, melyfájást gyógyít és igen tisztít minden nedvességet.

Ha succusát vészed, azaz megtöröd, kifacsarod a levét, ezen haszna, ha megiszod.

A gyökerét, míg új, gyermekded, így száraszd: Metéld meg késsel, osztán árnyékon száraszd, mert ha heven szárasztod, semmivé lészen.

[50] Ha e szárasztott gyökeret Rózsacetben 50 főzed, fejedet, homlokodat véle mosod, főfájást gyógyít.

Ha penig a succusát mézzel elegyítve iszod, Torokgyíkot gyógyít, Kígyóharapást gyógyít.

Ha e vad kemény vizét, vagy kifacsart succusát faolajjal ölgited s azt iszod, azzal kened, ezen fa olajos succusát, ha iszod, tekerem hasfájást, hévséges dagadást, rasztot emészt. Aki nem szülhet, annak is jó. Veséknak, hólyagnak fájását megállatja, vizeletet indít, ha gyakran iszod, nehéz lélegzetést gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A gyökeret, ha megtöröd ecetben és faolajban habarod, minden görcsöt, Ínnak összevonását, keménységét gyógyít.

Ha a gyökeret megtöröd faolajjal, Rózsacetvel, fejed kened, amaz, aki mint egy holt úgy fekszik, aluszik, elfelejt minden főszédelgést. Kórságot, Hagymázt, farsábát, görcsöt, régi főfájást füllájást is meggyógyít.

Ha a gyökeréből kijött succusát a fog odvába töltöd, meggyógyítja. Ha ama nagy alvó betegségben fekvőknek a vizét, succusát, porát az orrába töltöd, felkölti.

E Peucedanumnak, vagy vad keménnek a szára és gyökere ugyan enyves, amely enyv a szárában és gyökerében vagyon, sebeket, rothadásokat gyógyít. Ha gyökerét megtöröd, ha megporozod véle, ennek is azon haszna.

Mikor penig a Peucedanumot az erdön, vagy hegyen szeded, Rózsacetvel megmosd a fejét, a szárából és tövéből kibocsásd a succusát, az enyvességét, úgy száraszd árnyékon, mert igen nagy szagos fű, mint egy Levesticom.

DE BOTRY AUT AMBROSIA

Botrys
Ambrosiam

Isten kenyere
Fürtes fű

Traubenkraut
Türckesch Beyfus

BOtrys, azaz Szőlőfű, mert mint a Rózsa szőlő, vagy a vad szőlő olyan a bogyója, a levele mint a Fekete Ireomnak [51] levele, nagy szaga vagyon, folyó vizecskék mellett terem, Bajfűnek is hívják Németül, a Bábák is.

TERMÉSZETI

Melegítő, száraztató, mert igen száraztató.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban főzed ezt és megiszod gyakran, fulladást és nehéz lélegzetvevést meggyógyít.

DE DIGITALI

Digitalis

Gyűszőfű

Fingerhut

Digitalis, Dactilitis Görögül, azaz ujjos fű, mert mind egy asag ujj olyan a szára, a levele, mint az Útifűnek és a kisebb Ökörfarknak.

Az egyiknek egy szál kórója nő, a másiknak kettő, szederjes, verhenyős a virága és mint egy ujjnak ugyan ízei vannak, az ízekből aláfüggnek a sárga és verhenyegős virági szent Jakab havában, mint egy Folyó fűnek, úgy függnek alá a virági renddel egymás után. Első virága a tetején, a többi utána, öt vagy hat virága vagyon, zöld bogyókái lesznek, hogy a virága elhull. Széles, hosszú a magva.

TERMÉSZETI

Melegítő és száraztató.

BELSŐ HASZNAI

Azon hasznai vannak, mint a Gentianak. Igen tisztító, emésztő, lágyító természetű, mellyet tisztít, a Tüdőből rút turhákat kihoz, ha iszod a vizét és succusát.

DE MANDRAGORA

Mandragora

Nagy dragula

Alraun

Mandragora neve Görögül, Deákul pedig a Himnak Morion a neve, a Nöstinnak Dioscoridi Thridacias neve, azaz elalutó fű, a Nöstényé olyan, mint a Salátának a levele, de mint egy fejes káposzta összeburkodik. A gyökere szőrös, mint egy [52] Majom, vagy szőrös ember lába, de kétfelé hasadt gyökere a Himnak, a Nöstinnak reá tekeredett.

A Himnak fejből a levele, gyökere is, ennek Morion neve, azaz Bolondfű neve, mint a fejes káposztának, olyan a levele. Az almája, mint egy kis Mácsi dinnye, vagy narancs, sárga, igen szagos.

A Nöstín pedig mint a salátának olyan a levele, fekete a töve, a földön törül el a levele, Thridacias neve. Az almája olyan, mint a Berkenye, de nagyobb. Magyarországon is a havasokon terem a Nösténye, az egyik olyan szabású, mint az Ebszőlő, csak hogy szőrös a gyökere. Ez igen alutó a Nösténye, végre ugyan bolonddá tenne.

TERMÉSZETI

Igen hidegítő, az almái nedves melegítők, az almája héja szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

Ha két Obulusni, vagy egy Scrupulust, azaz két pénz nyomónét mézes vízben, vagy Méhserben iszol, Epét, okádást kitisztít. Ha sokat iszol a succusában, azaz kifacsart vizében, megöl.

Ha gyökeréd főzed, iszod borban, bolonddá térszen, elalut, mint egy holtat.

Ha ki pedig igen alunéjék e Mandragora italért, a fejére onts
ecetet, az orrára borsot, vagy pröszöktető Hunyort, felsejken.

KÜLSŐ HASZNAI

A zöld levelét és gyökerét, ha mézzel összetöröd és egy kis
faolajjal elgited, megrothadt sebet gyógyít.

Ha a gyökerét összetöröd ecettel, a szent Antal tűzét meg-
oltja.

Ha gyökerét vízzel töröd össze, minden Gelyvát, szömölcsöt
elront.

DE MALA INSANA

Mala insana

Bolondító alma

Melanzan

MAla insana, Bolondító alma, Haszontalan, hidegítő, mint
a citrom szederjes almája, néha sárga, mint a keserű Lapu-
[53]nak, olyan széles levele. Semmi jó haszna nincs, csak bolon-
dítani és Wraszlásra jó.

DE CHARANTIA

Charantia

Mamortica

Balfamöpffel

Charantia Olaszul, Balsamina Németül, kétféle e Mamortica,
az egyik, aki nálunk terem, mint egy Földi tök, úgy tolja
fel magát, mint egy Ugorka, a gyümölcse, ha megérik, veres.

A másik Nöstin. Ennek Balsaminum neve, mint a Fűznek
olyan a levele, hegyes, de ravátos a széle a levelének, mint
a Porcsinnak olyan a szára. Ennek neve Viticella momortica.

TERMÉSZETI

Száraztő, emésztő.

BELSŐ HASZNAI

Késértett dolog ez: Ha Mamortica leve porát, egy kaláni
Útifű, vagy tálmósó fű levében, vagy succusában, vagy vízében,

vagy ha megfőzed az Útifüvet, a tálmosó füvet, ennek a decoc-
tomában, azaz főtt levében igyad a levele porát, a bélnek sebeit,
fájását, sőt a vég hurka fájását, hastekerést meggyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A sebeket összeforrasztja. Ennek az olaja Faolajban csinált
hasznos, úgy annyira, hogy a Lónak fülét elvágták, heven reá
tötték, oda forrasztotta.

Ha az édes Mondola olajában, avagy a Lenmag olajában,
egy fontné légyen a Mondola olaj, a Lenmeg olaj, ebbe hányj
egy Uncia, azaz Nyolc arany, vagy negyvennyolc pénz nyomóni
Mamortikát és magas Fönyű olajt egy unciát. Ez olaj égéstől
igen jó, Tökös embernek, gyermeknek a tökit gyakran véle
kenni igen jó.

Ha dagadt csecset, oldalfájást ezzel kened, meggyógyít.
Ha csak ugyan Faolajban a Mamorticát hagyod is, azon haszna.
De a tököst, meddő asszonyember romlott testét ez olajjal
Gőzferedőben kend. Sőt minden Vérkórság folyást megállat
ez olaj. [54] Gyakorta melegen kend a tökit az utolsó olajjal,
tudni illik végy Mondola olajt, Lenmag olajt egy-egy fontot
végy Fönyűmag olajt egy Unciát, azaz negyvennyolc pénz
nyomónit. Ezekhez végy egy font Mamortica olajt, kiben egy
Uncia Mamortica légyen, ezeket ölgitsd össze. Drága kenő szer-
szám ez. Minden tökös, vére futó Asszonnak, minden Ínak
fájásának, minden sebnek forrasztásának. Sőt a Mamortikát
Útifű levében, vagy tálmosó fű levében megfőzed, a megveszett
ökör nyakát, ló túrját meggyógyítja.

Ha a Mamortica olajt belé löved főcskendővel a sebbe,
dagadt hasat meggyógyítja.

DE STRUTHIO

Lanaria herba

Szapon fű

Seuffenkraut

Radicula

Tajtékozó lábmosó fű

Speichel wurtzl

Struthion Görögül, Radicula, Lanaria herba, Festő fű, Tajté-
kozó lábmosó fű, kivel Gyapjat mosnak. Más neve Pati-
cában Condisi és Herba fullonum, festőfű. A virága, mint

a fejér Szegfű. A levele, mint egy fejér szárnya a szárán kétfelől, a kertben terem. Nékik Violának vélik, de ahhoz hasonló, nagyobb annál; Summa festő fű neve.

TERMÉSZETI

Igen melegít és hevít.

BELSŐ HASZNAI

Ha törve a gyökerét hat pénz nyomónit mézes vízben iszod, vagy méhserben, enyves nyálat, taknyokat, turhákat kihoz. Máj, Lépet, fuladást, öklelést gyógyít, Vizeletet indít, hasat indít.

KÜLSŐ HASZNAI

A gyökerét, ha az Asszonyember hasára kötöd, a gyermek massát, burokját, a holt gyermeket kihozza.

A pora, succusa, prözöktetéssel fejet tisztít, ha árpa péppel, ecettel, koszt, Frantzus varat kensz véle, meggyógyít. Ruha és Gyapjő mosni igen jó.

DE LUNARIA MINORE

[55] Lunaria

Hold Ruta

Monrau

Gracce Selenitis

Hold fű

Oder Monkraut

Lunaria minor, Kis hold világa, hegyeken terem, egy szára vagyon s egy levele vagyon, hét hasítás vagyon a tövén, mint az ember színe, olyan a virága, mint a Káposztamag, olyan magva terem.

TERMÉSZETI

Hidegítő, szárasztó természetű.

KÜLSŐ HASZNAI

Forrasztani sebet jó. Asszonyember rút folyását megállatja mindkettőt, a fejért és vereset. A Bábák babonás füve.

DE IUNCO

Iuneus
Graecis Schoenos

Sás
Filemle fü

Bintzen
Rhurkraut

IUncus, Sás, Káka. Egyik ama káka gyékén, kivel hordót gyekéneznak, Szatyrot, Gyéként kötnek belőle.

Az egyik szagos káka, mint a Cyprosnak olyan szaga, aki Szerecsenországban terem, mint egy kopja.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó természetű.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban iszod e szagos gyéként, kákát, Vizeletet indit, követ ront a vesékben, bőr alatt való sár vizét kiviszen, hurutot gyógyit, Scorpio marást gyógyit.

KÜLSŐ HASZNAI

Az asszonyember hideg és megszorult testét párlással és melegítéssel meggyógyítja.

Ha kákátőnek lisztét Rózsa vízben csinálod, rothadt száját és Ínet meggyógyit.

A gyomorban való varakat meggyógyítja, ha ecettel a Kákátőve lisztét reá kötöd.

DE LITHOSPERMO

[56] Lithospermum
Miliun Solis

Tengeri köles
Nap kása

Meerhufen
Steinfamen

Lithospermum Görögül, azaz Kőmagú fü. A nagyobbiknak a tetején vagyon magva, mint egy kő, Madárköles, Miliun Solis, a másik kisebb kevés levele a szárától fogva a teteig, magva nő, mint egy apró gyöngy.

A kisebbik Lingua Passeis, Madárnyelv, Madárköles, medve sovány földön terem, parragon, mint a Nyíri föld. Az egyik, a nagyobbik fejr, a kisebbik a veresnyelvű fekete.

TERMÉSZETI

A magva hevítő és száraztó.

BELSŐ HASZNAI

A magvát, ha borban törvén, gyakran iszod, valóban a hólygban, a vesében való követ rontja.

KÜLSŐ HASZNA

Ha az embert, akiben kő vagyon gyakorta feresztet e Madárkölesnek fűvében, követ ront, vizeletet indit.

DE RUSCO

Ruscus

Egér tövis

Meuszdorn

Mirtus Sylvestris

Földi Laurus

Mirtendorn

Ruscus, Oxymyrsine Görögül, Mirtus Sylvestris, hasonló a Laurushoz, veres bogyói vannak, árnyékos helyen terem, Bruscus neve, hegyes a levele, mint egy gerely, zöld, kemény, tisztitnak véle a Tótok. Hasonló a Mirtusfához. Ugyan erdei Mirtus neve, mint a Nyúl-árnyékának bogyója vagyon, Görögül Mycantha, azaz Egérűző tövisk, vagy fű, Olaszok söprője, kemény tisztító fű.

TERMÉSZETI

Melegítő és tisztító.

BELSŐ HASZNAI

A magvait, leveleit, ha borban főzed, Vizeletet, asszonyember megállott természe[57]tét megindítja, követ ront.

Ha penig megfőzed borban a magvát, levelét, Sárgaságot, főfáját gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

Igen jó söprőnek, de ha felfüggeszted a házban, a Puptenevért, Egereket kiűzi.

DE ALOË

Aloë

Aloes

Aloë

TERMÉSZETI

A succusa melegítő, felette igen szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

Dioscorides mondja: ha e Kesorú gyökeret, ez Aloëst hat pénz nyomónit két kalán vízben megiszod, Vérpökést megállat, sárgaságot gyógyít.

Ha Resinával, azaz Terpentinával, vagy Fönyűfából főtt enyvével, vagy ha nincs, mézes vízzel idd meg, hasat indít, ha megfőzed az Aloëst mézes vízben s iszod.

Ha három drachmát, azaz tizenhatsz pénz nyomónit iszol meg mézes vízben, Szilva lévben, tisztán megtisztít és igen jó a tisztító szerszámok közé ölgitni.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha megtöröd szárazon az Aloëst, a sebre hinted, megforrasztja és a szeméremtestnek fájását meggyógyítja.

A kisgyermek szeméremteste szakadását összeforrasztja, a ficsmányát vagy süegét, akit a Zsidók elmetszettek, ha vízbe kevered, véres helyeit és veres töréseket meggyógyít.

Az alfeled környül való dagadásokat és hasadékokat, sülöket meggyógyít, ha összeölgited a Malozsaszőlő levélével.

Ha Rózsa ecettel az Aloëst a fejedre kened, főfájást megállat, viszketeget gyógyít.

Akinek haja mállyed, az Aloëst borba keverd be, megállatja, ha mosod vele és reá kötöd mézes borban főzven, az Ínek dagadását, a Melly-csap leesését is meggyógyítja.

Ha tüzes cserépben megégeted és ott [58] kevered, míg megolvad, a tisztáját megtartod, a rútját lemosod, ezzel a keverét, ha vészed, igen jó veres és homályos szemet véle gyógyítani.

Az Aloë az jó, aki tiszta, fénylik, sárga szabású és aki romló.

DE CORIANDRO

Coriandrum
Grae : Corianon

Colandran
Cigán petreselyem

Coriander
Wantzkendill

COrionon, Corion, azaz Coriandrum, hasonló az Apiumhoz a levele. Sok magva terem, erős, akire Confreytet csinálnak, kerék a magva. Ugyan csimáz bűzű a levele. Kertben, erdőn is terem.

TERMÉSZETI

Míg zöld a füve és magva igen mérges, de ha megéri, jobb, mert zöld korában hidegítő, ért korában melegítő.

BELSŐ HASZNAI

Sokat ne egyél a Coriandrum magban, mert fejed fáj, Dioscorides mondja : Ha keveset észel, a gyomrod tisztítja, erősíti, emésztí az étket.

Ha magvát egy éjjel ecetben áztatod s azután szárasztod s úgy észed meg, igen hasznos. Így minden mérges, epés, keserű bökögést kitisztít, ha áztatva észed, anélkül nem jó, méreg.

Édes borban, ha iszod az áztatott Coriandrum magot, főve, vagy megtöröd és megiszod, Galisztát megöl a hasban, Vércórságot azonból kihoz.

Ha penig megpirítod cserépben s úgy észed, megállatja a hasadat. Ezen piritott Coriandrum vért állat, ha iszod. Minden heves dagadást megenyhít ecetben főve.

Ha a Coriandrum vizét iszod, megöl, megbolondít. Ha sós vizet a tyikmony héjával összetörsz és megiszod, eféle bolondító méregtől meggyógyulsz.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a *Coriandrum* fűvét a Babnak, Vad borsónak lisztivel, Rózsa vízzel, ha összetöröd, minden tüzes dagadásit a szemérem [59]testnek, alfelednek igen meggyógyítja.

Ha a levelét Salátával, tyikmony fejrrel, Rózsa olajjal összetöröd, sz. Antal tüzeit megállítja.

Ha a magvát ecetben megáztatod és a húst megsózod és a *Coriandrumos* ecetben megáztatod, meg nem férgesedik.

DE NIGELLA

Nigella

Fekete Colandron

Schwartz Coriander

Nigella, Graecis Melanthion, azaz fekete magú fű. Egyik a búza között való Konkoly, a *Lolium zizania*.

A másik Gith, *Papaver nigrum*, fekete mák. Egyik nigella a kertben terem, a Gith olyan, mint a Máknak a feje.

A harmadik a konkoly a Búza között ki vagyon, Németül Fekete kömény, azaz *Schwartz Kümmich* az első, a másik a Kerti fekete *Coriandrum*. Szintén olyan a levele, szára, mint egy Köménnek, csak hogy szélesb.

Jóllehet *Matheolus* igen csacsog a Doctorok ellen, mint egy Valla, de *Dioscorides* is az egyik Nigellán a Konkolyt érti, mert a Búza közt mondja, hogy kenyért sütnék belőle, azaz Konkoly a Búza közt.

TERMÉSZETI

Mind a háromféle Konkoly, a kerti, erdei és Búza közt termő, melegítők és szárazstók.

BELSŐ HASZNAI

A Konkolyoknak a magvát borban, ha megfőzed és egy néhány napig iszod, vizeletet indít. Asszonyember állott havi kórságát megindítja, Galisztát belül megöl, tejet nevel a csecsben, Tüdőt, Mellyet tisztít, hastekerést megállat.

A magvát penig, hogy megérik, akkor vegyed. Igen sokat se igrál meg benne, csak mérték szerint.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a magvát megtöröd és a dagadásokra kötöd, minden fualkodást dagadást, szömölcsöt, csömört meggyógyít.

Ha ecettel a magvát összetöröd és a fájó fejedre, homlokodra kötöd, főfájást, [60] Hagymázt meggyógyít.

Az erdei Konkoly jobb a Kertinél, mert ez szagosb és ennek a füsti Kígyót, mérges állatot elűz a hasból, fuladást és azt, aki lélegzetet nem vehet, a folyó Náthát meggyógyítja. Ha csak hasadra kötöd is e Mezei konkolt, megtörvén a magvát, fűvét, megöli a Galisztát.

DE PAPAVERE

Papaver rubeum	Veres mák	<i>Klapperrofen</i>
Papaver Fluvidum	Papacs	<i>Feldmagtamen</i>
Papaver erraticum	Búdosó mák	<i>Grindtmagen</i>

Papaver, Görögül Meconrhoeas, Papaver fluvidum, Papaver erreticum, Papaver rubeum, azaz Veres mák, Búdosó mák, Pipancs, aki a Szántófölden terem. Egyik jó enni, akinek a feje nem hegyes, hanem gömbölyög.

A hosszúfejű Eb-mák, Disznó-mák nem jó. Evvel játszódnak a gyermekek ugyan a szájokban, kezekben ugyan megpuffnak Veres a levele. Németül *Klapperrofen*, Más neve *Kornrofen* azaz csattogtató csörgő mák, vagy mák közt termő rózsa.

TERMÉSZETI

Felette igen hidegítő természetű mindenféle mák

BELSŐ HASZNAI

E Pipancsnak, a mezei veres máknak öt, vagy hat fejét, ha három pohárkáni borban, azaz három Lúdmonyhéban mennyi

bor férne, ha megfőzed harmad vizével fottig, vagy míg két pohárni marad benne: ezt ha iszod, elalut, állhatatlanságot elűz, álmod hoz szemedre.

Ha mézzel összetöröd a magvát és úgy észed, kemény Colicás hasat lágyít.

Ha vizét vészed a virágának és azt iszod, belső hévséget elűz. Gyűjtökván hidegben igen jó innya. Nyelvnek, toroknak dagadását eféle víz megállatja.

KÜLSŐ HASZNAI

A vize a Mezői máknak a sz. Antal tüzét megállatja, ha mosod véle. Orrod vérét, Májnak folyó vérét megállatja [61] e mák vize, ha posztót megáztatysz Orrodra és a Májadra kötöd.

Ha megfőzed a vad mákot, száznak rothadását, Ínnek dagadását, ha mosod véle, meggyógyítja.

Ha ezen Mákfűvel az Asszonynépek mossák a szeméremtesteket, ágyékokat, a füvet reá kötik, az ő sok vérek folyását megállatja.

Ha a Vad mák succusát, azaz facsart vizét a leveléből Kénkövel, Salétrommal összetimporárod, összeelegyited, szemnek hévségét megállatja.

DE PAPAVERE SATIVO

Pa. Sativum
Graecis Mecon

Szelid colandron
Kerti mák

Garten magfamen
Oelmagen

Papaver sativum, azaz vetett magon termő mák. Egyik fekete, a másik fejr mák, mind virága s mind magva.

TERMÉSZETI

Hidegítő természetű mindenféle Mák.

BELSŐ HASZNAI

Szédelgő fejeknek jó a Mák, csak a Mák víz igen alut, vagy észed a Mákot, vagy vizét iszod.

A feket Mák, vagy ennek a vizét, ha iszod, Náthát és főből folyó rútságot, hurutot megállat.

KÜLSŐ HASZNAI

A Máknak a magva, succusa, vize, vagy leve, ha megfőzed jó vízben, ezzel a fejed, homlokod mosod, Főfájást, Hagymázt, Antal tüzet megoltja.

Mondolaolajjal a Mák vizét töltsd a fülbe, megállatja a fülnek csengését, zúgását.

Ha penig a Mákból olajt csinálsz, hurutot megszáraszt, torkot gyógyít, meglágyít, gyújtokván hideget, alatlanságot e Mákból csinált olaj megállat.

A Mákból Syrupot így csinálj:

Vedd a fekete nagy Mák fejét, kilenc drachmát, azaz ötven-négy pénz nyomónit [62]. Első vizét négy fontot három messzely-nit, főzd ezt addig, míg csak másfél font lészen, szüörd meg ezt, vess Nádmézet a levébe. Azon haszna, mint odafel a vízének, succusának, magvának. Odafel lásd.

DE PAPAVERE CORNUTO

Papaver cornutum

Szarvas mák

Gelb ölmagen

Görögül Mecon ceraticis, Szarvas mák, a mezőn terem, ugyan hosszú horgos szarvai vannak, mint egy Ökörnek; sárga a levele.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

A Szarvas Máknak a gyökerét vízben fele főttig főzd meg, igen jó farsábásnak, Mája fájónak és akik nem vizelhetnek.

Ha magtöred a magvát, méhserben megiszod, hasat indít.

KÜLSŐ HASZNAI

E Szarvas hegyes máknak a levelét, virágát olajjal törd össze, rothadt sebeket meggyógyít, ha kened véle. Mihelt megtisztul a seb, azután véle ne kend, mert az ép testet is elrontja.

Ha a levelét mézzel összefőzed, a tüzes fakadékokat megoltja.

DE ANEMONE

Anemone

Kökercsin

Anemont rőfzlin

ANemone, azaz szélindító Kökercsin. Kétféle: Egyiknek veres virága vagyon. Igen hasonló a Pakocshoz, a mezei mákhoz, de a levele, mint egy Köménnek.

A másiknak kék és egyiknek szederjes virága vagyon, ez kicsiny, hamar kinő Tavasszal. Németül *Kuchenßchell*.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó természetű a Kökercsin mindenik.

KÜLSŐ HASZNAI

[63] Belől ne élj véle, hanem kívől, a succusát, azaz kifacsart vizét az orrodba töltsd, fejet tisztít.

■ Ha gyökerét rágod, nyálat, enyves taknyot kitisztít. Rút rothadt sebet és Gangrénát, azaz Farkas sebet, vagy fene sebet megállat. Ha vizét vészed, ezen hasznai vannak.

DE PSEUDO MELANTHIO

A hamis fekete magról

Githago

Sárga mezői rózsa

Kornneglin

Pseudomelanthium, azaz Hamis fekete magvú *Nigella* fű, azaz Konkoly, *lolium zizanium*, Búza között termő Konkoly.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó kevéssé.

HASZNA kevés

A levele, magva feredőben, vagy véle párlani, füstelni a megkeményült lankadt tagot, Ínakat jó.

Ha penig Búza korpával, olajjal e Konkolt összetöred, igen jó egy kevés ecettel melegen a kemény Ínra, tagra kötöd.

DE SIDIRETE PRIMA

Sideritis

Tisztes fű

Glidkraut

TERMÉSZETI

EZ a Tisztes fű, Vas úr, nedves felette igen és hidegítő kevésé.

HASZNAI

Plinius külső hasznát azt mondja, hogy az új sebre a meleg-vérrel reá kötik, megforrasztja, a vért megállatja.

Igen jó az Írban csinálni, mert szintén összeforrasztó ereje vagyon: csontot, sebet igen összeforraszt.

A Bábák ama tagaszakadtakat és aszú kórságban fekvőket igen feresztik benne.

DE HYOSCYAMO

[64] Hyoscyamus
Fabasuilla

Belénd fű
Disznó bab

Vilfsamkraut
Sawbon

A Hyoscyamus Görögül, kettő: Az egyik szőrös, mint egy babnak a magva, szederjes a virága.

A másik Erdei belénd, széles a levele, mint az Úti fűnek, magos a szára, szederjes a levele. Disznó babnak is híják.

TERMÉSZETI

Gonosz fű mind a kettő, tisztán bolonddá teszi az embert, igen meghidegít.

HASZNAI

Borban megtörni a magvát, a főre kötni, főfájást megállat. Belől soha véle ne élj, mert ártasz véle.

A levelét, virágát, magvát főzd meg borban, ha nem alhatol, elalut, de sokáig ne tartsd a fejedén.

Ha vizét vészed e Beléndnek és ruhát mártasz a vízbe és a dagadott fájó szemre tészed, megszítja.

Ha a fülbe bocsátod a succusát és vizét, megenyhíti a fájást. A levelét, ha a dagadásra rakod, megszítja.

Ha Búza liszttel a levelét, virágát összetöred és főzed, a Kőszvényes embert és minden tagfájó emberre, ha reá kötöd, megkönnyebíti.

Az embernek, ha csak a lábát mosod a fűvével, vagy a lábára kötöd, aki nem alhatik, elalutja, ha párolod véle, az embert is elalutja.

Ha a magvát megtöröd, olaját vészed, ecettel ölgited, a vakszemed kened véle, elalutja az embert, bár csak porrá tedd a magvát, ecettel habard össze, avval kend a vakszemét.

Ezennel, ha a dagadt és fáj Mellyét kened az embernek, meggyógyítja.

A gyökerét főzd meg ecetben, a szájadat mosod véle, meggyógyít minden fogfájást.

A Belénd mérge ellen

Ha ki a Belénd magvától megbolondulna, ily orvosságot csinálj: Végy Kecske tejet, mézes vizet, tökmagot, avagy diót [65] add innya az embernek, meggyógyul.

A Belénd olajról

Amint a Mákból, a Dióból szoktak olajt csinálni, úgy csinálj a Beléndből is. Vagy főzd meg a Belénd fűvét, magvát, levelét, virágát fa olajban. Először ezt facsard ki, még más új fűben főzd. Harmadszor is új Beléndet főzd meg, facsard ki, vesd el. Minden olajt így csinálj.

Haszna: a szem dagadás ellen jó ez olaj, állhatatlanság ellen, dagadások ellen igen jó. Kőszvény ellen igen jó véle melegen kenni.

DE AQUILEGIA

Aquilegia
Egilopa

Keselő fű
Csamolyfű

Ackeley
Agley

A Quilegia, azaz Keselő fű, mint egy Viola a virága, de horgos, mint egy Sasnak az orra, aláfügg. A levele olyan, mint a Cheli doniának, azaz a Fecske fünek. A virága olyan, mint a Szarkalábnak, de a levele szintén olyan, mint a Centauriom maius, a nagyobbik Centauria fű. Mint egy Asszonyember tarsolya, olyan a virága, aki alá függ, mint a Szarkaláb virága, avagy mint a Konkolynak, ugyan tóka vagyon a virágának, fekete magva vagyon. Terem a hegyen, réten, köves helyeken, Kertekben.

TERMÉSZETI

Melegítő és emésztő természetű.

BELSŐ HASZNAI

A gyökerét és fűvét, ha megfőzed borban, igen jó a belső megszakadt, romlott, tökös, bélfájó embereknek innya. Sőt, ha isszák minden nap, meggyógyítja azokat, akik felfualkodtak, lélegzetet nem vehetnek és akik a Vízkórságban fekszenek.

A rothadt Tüdőt, Májat megtisztítja, sőt akik vért pöknek, csak ezt igyák, meggyógyulnak.

Főzd meg jó vízben a gyökerét, vess Nádmézet belé, add meginnya a hideglelőnek, meggyógyul.

Ha penig a fünek levelét, gyökerét por[66]rá töröd és egy pénz nyomóni Sáfránnal együtt borban e fünek porát innya adod, a Sárgaságot meggyógyítja, de mihelt megissza, akin a Sárgaság vagyon, erősen kell betakarni, hogy meg ne izzadjon utána. Ezen haszna vagyon, ha vizét vészed e fünek.

Aquilegia, aki olyan, mint a Konkoly, a Szarkaláb, csak a levele szélesb, a tekerő csömört, hasfájást meggyógyítja, ha innya adod a vizét, vagy succusát.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a gyökerét, levelét és ezek succusát a sebre. tagra kötöd, hertelen összeforrasztja, kit megesmerhetsz ebből.

Az Aquilegiának, azaz Sásfűnek a gyökerét, levelét vesd a fazék hús közé, főzd ott, mind összeforrasztja a húst a fazékban.

Ha a ruhát, vagy Spongyát megmelegited e fűnek vizében és az Asszonyember méhébe bocsátod, megindítja a megállatt asszonyember rütségét, még a megholt gyermeket is kihozza.

Náthát, fájó fejet meggyógyít, ha a vizével, vagy succusával kened, orrodba vészed. A köz varat meggyógyítja, ha megmosod először a koszt sós vízzel, azután ennek a vizével mosod, vagy a fűvet kötöd reája.

A szemnek homályát elűzi ennek a vize, ha belé tölted.

A fülnek fájását, férgeit megöli a vize, ha belé tölted.

A nyeldeklőt, az Ínedet, szájadat, orrodnak, szájadnak sebeit, varait, ha mosod a vizével, meggyógyul, minden undok varat elűz a füve s vize.

Fejér borban főzd meg a gyökerét fele fottig, mosod ennek a borával a varat, áztasd meg a posztót, tedda varra, meggyógyul.

DE CENTAUREO MAIORE

Centaurium
Rhapontica

Nagyezer aranyu
Nagy rapontz

Gros taufent g.
Erdgal

ENnek a Centaurium maiusnak olyan a levele, mint a Diófának a levele, mint a Maknak ugyan feje vagyon, kék a fején a vi[67]rága, zöldös a levele; mint egy veres káposztának, rovatos a levele, magva vagyon, mint a vad Sáfránnak, ugyan szőres a virága, széles hosszú a gyökere, mezős helyen, kövér helyen terem, a gyökere ugyan veres, édes.

TERMÉSZETI

A gyökere forrasztó, csak tizenkét esztendeig tartja meg erejét.

BELSŐ HASZNAI

Mint az Aquilegia, ha megfőzed a gyökerét, levelét borban és azt iszod, minden belső betegséget meggyógyít.

Ha kiben Kígyó, vagy féreg legyen, pohárkában add innya porul a gyökerét, egy drachmát, azaz hat Magyar pénz nyomónit, meggyógyul.

Ezen haszna, a ki vért pök, hideg a gyomra, főzd meg borban a gyökerét, levelét és azt igyad, a Sárgaságot, aszú kór-ságot meggyógyít, ha megfőzöd vizes borban, azt iszod.

Ha penig a Dancussal, azaz a Pimpinellával, azaz a Csaba írével, avagy Saxifragával együtt borban főzed e Centaurium maiust, minden betegséget hamarább gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

E Centaurium pora, füve, succusa mindenféle undok Cocotest, azaz leves Frantzus varat meggyógyít.

A gyökere hertelen összeforrasztja a csontot, a sebet. Pároljad az Asszonyember szeméremtestét ennek a fűvével, gyökerével, megindítja a rútságos vérét.

E Centaurium a fazékban a húst összeforrasztja, mint az Aquilegia.

DE CENTAURIA MINORE

Centaurium minus

Kis földi epe

Fieberkraut

ECentaureát a Barbélyok Centaureának híják, a Bábák penig föld epéjének és hideglelés ellen való fűnek. Ez hasonló a Varga fűhez, szép veres a virága, a réten, tó mellett, vizes helyen terem, a levele olyan, mint a Rutának, a virága mint a föld füstinek, azaz Fumus terrae neve, veres.

TERMÉSZETI

[68] Igen keserű fű, azért meleg és szárasztó természetű.

BELSŐ HASZNAI

Egy markot virágostúl főzd meg e Centauriában borban, vagy egy kicsin vízben feléig főzd meg, add meginnya az embernek, hideglelőnek, hasfájónak, tökörű csömörű embernek, minden nyálas, nedves, enyves undokságokat kiviszen az emberből onnat alól.

Igen jó hideglelés és sárgaság ellen gyakran innya, a Rásztot kisebbíti, a Lépet, Veséit megtisztítja embernek, akik nem vizelhetnek.

A Colica ellen is igen jó innya gyakran, ha megfőzik, mint odafel mondtam. A galisztát, a megholt gyermekeket és az asszonyállat rútságát kiviszi.

Igen jó Clisterben kever hús levében Lóherével együtt, és Clistert belőle csinálni. Igen jó Pilulát is belőle csinálni. Ha gyakran iszod, Kőszvént és Ínak fájását meggyógyítja.

KÜLSŐ HASZNAI

E Centauria succusát, azaz törd meg a füvét, facsard ki a vizét, mézzel ölgitsd össze, kend a veres fájó szemedet véle.

E fűnek a vize, succusa a sebeket megtisztítja. Ha a Spongyát, vagy ruhát belé mártod a vízbe, az asszonyállat testébe bocsátod, megindítja a megállót szükségét.

Törd meg e füvet, a sebet hamar forrasztja, tisztítja s gyógyítja.

Succusát így vedd a fűnek, Dioscorides mondja: Mikor virágos, szedd meg a füvet és öt napig áztasd vízben, azután főzd meg és újabbn újabbn vízében főzd, facsard ki ruha által, mindaddig, amíg mint egy Méhsere lészen a leve.

DE RHA BARBARO ET RHA PONTICO

Rhabarbarum

Reubarbara

Rhabarbara

Ez a Rha Barbarum, avagy Ponticum Indiában és Pontus szigetben terem. E [69] Patica szerszám nagy gyökér, de

a Turbit, a kisebb Eb-téjnek a gyökere, ha megcsinálják, hasznosb ennél, erősb.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazító természetű.

BELSŐ HASZNAI

Akinek hasok fáj, ha hideg nem leli, innya adjad borban, ha hideg leli, vízben adjad innya. Akin vér vagyon is, igen jó innya.

Akik megszakadtak, leestek, igen jó megfőzni borban és azt innya adni.

Ha a Mellye fáj embernek, vess Borsot belé, Mirhát, vagy Temjént egy keveset, azt add innya. Akik vért pöknek, igen jó innya belől, kívül a hasára kötni.

Akik Rásztosok, Farsábások, fualkodottak, lélegzetet nem vehetnek, igen jó borban főzni, Borsot, Temjént, Mirhát belé vetni, azt gyakorta innya.

A gégeének szárazságát meggyógyítja, ha aszú szőlő levében főzöd és három pénz nyomónt iszol a porában, vagy csak főzöd meg vizes borban és a gégedet gargarizáljad véle. Minden dagadás, hasfájás, csoklás, hastekerés, vérhas ellen, Melancholia, gondolkodó betegség, főszédelgés ellen, erőtlenség ellen igen jó.

Az Agaricummal egy mértékkel kell adni mézes vízben, vagy méhserben. Minden betegség ellen, minden hasfájás ellen jó.

KÜLSŐ HASZNAI

Kívül a dagadásokat, összegyűlt keléseket, ha kened véle, meggyógyul. A szemnek halyagát, összegyűlt fakadékát elűzi.

A varokat, koszt, ha ecetben főzed, véle mosod, meggyógyítja. Ha vízben innya adsz hat pénznyomónt, aki vért pök, meggyógyul.

Ha pilulát csinálsz a Reubarbarumból, igen jó hideglelőknek, Rásztosoknak és akiben aszú kórság vagyon, adni.

DE LAPATHO AUT RUMICE

Rumex

Sóska

Saurampjfer

[70] Ez a Rumex Lapathon ama hegyes lapu. Négyféle e lapu, egyik amaz igen széles lapu, arról ideálá szólok, a másik a Sóska. Erdei lapunak híják. Mint egy östör olyan ez a lapu Oxilapathum, azaz hegyes lapu, vizes helyen terem. Az egyik lapu, mint egy kerti Sóska, mint egy östör, mint egy Sóska, olyan, magva és virága veres, mint egy östörnek, ama széles lapu, ki a Lófarkában, sörényében ragad.

TERMÉSZETI

Savanyú természetűek e Sósák, hegyes Lapuk, azért szárazsító és hidegítők.

BELSŐ HASZNAI

A lapuknak a levele, gyökere lágyító, a magvai szorítók. A lapuknak gyökerit, leveleit, ha megtöröd s megfőzed mézes vízben, azt iszod, Sárgaságot gyógyit, hideglelés ellen igen jó.

A Sóska vize jó hideglelés ellen innya és a vizében ruhát mártani az embernek a veséjére, homlokára tenni.

Sirupot a Sósakából így csinálj:

Ez igen jó a hideglelőknek. Vedd a Sósának succusát, azaz megtörvén a levelét, gyökerét, szárát Mozsárban, facsard ki igen szépen vagy három messzelt a levében, ezt tedd egy mázos fazékba, vess két font vad mézet belé, forrald meg ezt, add innya a hideglelőknek és igen használ.

KÜLSŐ HASZNAI

E Sósáknak, lapuknak vedd vizét, főfájás, fogfájás ellen jó.

A hegyes lapunak succusával a varat mosni igen használ.

A hegyes lapunak succusát, vizét ecetben timporáld össze, a varat azzal kend, elvészi az apró viszketegőt.

DE CHRYSANTHEMO

Chrysanthemum

Réti aranyvirág

Goldwifenblum

EZ a Chrysanthemon, arany virágú fű, a levele széles, mint a Lókörmöknek, avagy a vízi töknek, ugyan rovatkos a széle, sárga a virága, kövér a levele, a szára mint a vízi töknek, a folyáson, réten terem.

[71] Másféle is vagyon Aranyvirágú fű, olyan, mint a Szegfű. Anthenus neve, de erről oda alá szólok.

TERMÉSZETI

Ez az aranszínű virág meleg és száraz természetű, szinte mint amaz Ökör szemű virág.

BELSŐ HASZNAI

A Sárgaságot meggyógyítja, ha feredő után e füvet megfőzven vizes borban iszod. És az arénát, a fővént, követ kiviszi a veséből. Plinius Doctor mondja.

DE BUPHTHALMO

Bubphthalmus

Ökörszem

Rindsaug

Flos S. Ioannis

Sz. János virága

S. Johannisblume

EFű olyan, mint az Ebkapor, vagy a Szegfű. Egy szál, néhol két szál, olyan a virága, mint az Ebkapornak, de széles, mint egy Lengyel garas, elterült fejr virága, mint az Ökör szeme, mint egy garas hasonló a Szegfűhöz.

TERMÉSZETI

Igen kemény az Ökör szemű fünek a virága.

BELSŐ HASZNAI

Dioscorides modja, hogy akik Sárgaságban vannak, ha megfőzik vizes borban ez ökör szemű füvet vagy kaprot, egy nyihány napig igya a feredő után, meggyógyul. Sárt kihányat és okádtat.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a virágát összetöröd és timporárod viasszal, minden sült, rút, kemény fakadékot eloszlat.

DE CALTHA

Calihula

Gyűrő virág

Ringelblumen

EZ a Caltha, vagy Calendula ama jószagú sárga Ivolya, aki minden hónapban virágzik, igen jó szaga vagyon, mint egy Scorpio farka, olyan a levele, akiben a magva vagyon.

TERMÉSZETI

[72] Igen melegítő és száraztató, kívül kell vele élni, nem belől.

KÜLSŐ HASZNAI

E sárga Ivolyának vedd vizét, mossad a dagadt szemet véle, meggyógyítja, avagy ennek vizébe márts egy kis tiszta posztócskát (ne ruhát), azt tedd a dagadt szemre.

A virága, vize használ a fogfájás ellen. A virágát, ha meg száraztad a levelével együtt és az asszonyállatot megpárolod véle, megindítja a havi kórságot. A virága sárgává teszi a haját.

DE ANTHEMIDE

Chamomilla

Nemes szegfű

Chamillen

A Szegfű sokféle. Egyik amaz igen jószagú, akit a Barbélyok a lúgba vetnek, ennek Chamomilla neve. A másikféle sárga a virága, széles a levele, széles a feje, mint egy fél garas. Harmadféle Ebkapor, bűdös.

TERMÉSZETI

Ez a Szegfű melegítő, száraztató, igen hasindító.

BELSŐ HASZNAI

Ha megfőzöd a Szegefűvet borban, gyakorta igyad melegen, azután párold véle az asszonyember testét, megindítja a követ, fővént kiviszen, a Lépet, rasztot megkisebbiti. A Veséknek, bélnek folyását megindítja, sőt a Tüdőt igen tisztítja. Aki turhás, azokat kitisztítja, de mindennap igya.

A Szegefű vize, aki lélegzetet nem vehet, meggyógyítja. Akiből fejeér vér megyen ki, meggyógyítja. Ha vizét vészed, azon ereje és haszna vagyon.

A virágát megszedjed a szegefűnek és ecetben főzd, add innya, a Kórságot meggyógyítja, de gyakran igya.

KÜLSŐ HASZNAI

A virágát a Szegefűnek főzd meg vízben és Szegefű olajban csináld Clistert, a vízben főtt virágban melegen add be egy messzellyel Clisternek az alfelön. Hasnak, bélnek, veséknek, asszonyember matraioknak fájást gyógyítja e Szegefű, ha reá kötöd, kívül reá párold, vagy onnét alól párold, az asszonyember [73] havi kórságát megindítja.

A fejet jó véle mosni, fájó sebet gyógyít. Sebet jó a vizével, vagy a megfőtt vizével mosni. Igen jó a Szegefű olaj Clysterbe dagadás és hasfájás ellen.

Így csináld a Szegefű olajt:

Főzd meg egy messzely fa olajban a szegefű virágát, fejét, szép levelét. Hogy felforrt, facsard ki. Ismét forralj más új szegefűvet azon olajban, ezt is facsard ki, harmadszor is forralj új szegefűvet, facsard ki és élj véle.

Mindenféle olajt, fűből, virágból így csináld. A virágában hány belé agyának, bézárd erősen, hogy ki ne menjen az ereje.

A Cotula foetida, azaz Ebkaporral, ha melegen párold az asszonyembert, kihozza a követ, vért. Egy fazékban erősen főzd meg az Ebkaprot, ülted reá az asszont, fellyül takard be palásttal, sohonnan a pára ki ne menjen, hanem a testébe menjen. Így kell párolni, mikor onnét alatt való párlást hallasz.

Amaz aranyvirágú kaport, akinek mint egy arany olyan a virága, főzd meg borban, add innya a Sárgaságbeli betegőknek, akiknek sárga a szemek, fejére, a hideglelőket hertelen meggyógyítja, de gyakorta igya.

Minden Epét, mérget, sárt kiviszen az emberből, ez ugyan késértett dolog.

Igen jó a hideg fájó gyomrot, tagot, a vesét kenni a szegfű olajjal, akiben kő vagyon és akinek hasa fáj.

DE LACTUCA

Lactuca

Saláta

Lattich

SOkféle a Saláta, némely fejes Saláta, némely fodor, némely tejes, némely hosszúlevelű keserű. Vagyon erdei Saláta is, ezt Endiurának, azaz Disznókéknek híják a Paticában, ennek tövises a háta, zöld, tejes, gyenge, keserű.

TERMÉSZETI

Hidegítő, lágyító a Saláta, a meghevült [74] gyomrot hidegíti, Csömört, ételutálását elűzi.

Igen elalutat, a bujaságot, mint egy Ruta megnyihíti, aki gyenge, az a jó, a kemény Saláta nem jó. A succusát, vizét nyárban vegyed, egyed, az jobb. A disznónak igen nedves természetű, de nem igen hidegít.

BELSŐ HASZNAI

A fejér fodor, gyenge Saláta a hév gyomrot, ha észed, gyakran meggyógyítja. Tejét bővíti a Dajkának, hasát lágyítja a Colicásnak. Ha gyakran észed a Salátát, végre vakká téssen.

Ha kin a Lidérc vagyon, főzd meg a Rutát magostól, a Salátát magostól vízben és add innya mindennap, nem bántja a Lidérc, azaz nem fut ki a mag az emberből.

Ha igen buja az asszony, vagy Férfi, add a Salátát, Rutát enni mindennap, felelek reá, hogy nem kívánczik bujaságra.

Akik nem alhatnak, bolondoskodnak, Hagymázban feküsznek, gyakran főzd a Salátát, a Disznókéket, elalutja.

Viszont a Máknak és a Salátának levelét párold a vak szemére, meggyógyul és elalutja az embert.

Ha a Salátát, Disznókéket a hideglelők gyakran észik, isszák a vizét, meggyógyulnak.

KÜLSŐ HASZNAI

A zöld levelét kösd a fájó főre, a vizével mosd a fejét, minden főnek, gyomornak hévségét a Saláta vize, vagy csak succusa meggyógyítja, de posztót kell a vizébe mártani, azt kell fejére tenni.

Törd meg a Salátát, Disznókéket árpa liszttel, vagy malom porral, törd össze, minden tüzes dagadást megenyhít, sőt a szent Antal tüzeit meggyógyítja.

Ha a Disznókéket, Saláta gyökerét megtöröd, a Kígyó, Scorpio, vagy Pók harapást meggyógyít, dagadt szemedet mosd e vízből és meggyógyul.

Az erdei Salátából, ama keserű Salátából, így csinálj Sirupot.

Vedd succusát, azaz törd meg levelét az erdei Salátának, végy Borragót, azaz Ökörnyelvnek virágát, vedd a Melissát, azaz Macska mézelkét, vedd az édes Salátát, az Eupatoriomot, azaz Agrimoniát, az [75] apró Bójtort, végy Scariolát, azaz fodor kerti salátát, Nap után járó fűvet, a Cicoriát, egyaránt főzd össze kútvízben, szűrd meg, vess sert, tiszta mézet belé egy fontot, az Endivia, azaz Vad keserű Salátának a succusát is, vedd közé, főzd közé e Sirupnak és itálnak. Ha csak az Endiviát, a keserű Salátát főzed, ismég a levébe vess Nád mézet, vess tiszta mézet is. Minden gyulladás, hévség, Májnak hévsége ellen, hideglelés ellen igen jó gyakorta azt inni.

Sőt akinek Mellyeöklelés vagyon rajta, mintha nyilat lőnének belé, úgy fáj a mellye, mája, igen jó ezt inni gyakorta.

A kertekben is ez e keserű Saláta sok terem, gyakran egye a keserű salátát, a Rutát a buja ember, megállítja bujaságát.

DE HIERACIO

Hieracium
Cicorea luteum

Ölyv fű
Vad kék

Habichskraut
Sawdiftel

Hieracium, azaz Ölyv madárnak füve. Az Ölyvek, mikor megvakulnak e fűnek levét töltik a szemekbe. Ezt híják nagy erdei Salátának, vagy Cicoriának. Ez hasonló a Disznókékhez levelével, szárával. Sárga virága, szőszös a feje. Ez az igaz Ropontz, akit kikeletkor salátában éznek, híják sárga Cicoriának.

Kétféle ez. Egyik a Ropontz, mint a Disznókék, az öregbik. A másik kicsin, azt Barátfőnek híják, Németül *Pfaffenrörlin*. Mert kikeletkor ugyan szőrös a feje a virága után, mint egy koszorús Cserifakónak. Híják oroszlánfogának is. Taraxacon: Barátfőnek. Ez is olyan, mint a Disznókék, de kicsin, sok levele vagyon ez Oroszlánfognak, egy arasznit, ha felnő.

TERMÉSZETI

Hidegítő és szorító e Ropontz mindkettő.

BELSŐ HASZNAI

A Ropontz, ha vizét vészed és két, vagy három kalánit innya adsz a hideglelőnek, igen jó. Hurutot, Mellyfájást megkönnyebí, Hévséget megállat.

Ha succusát vészed, nagy hévséget meg[76]állat. Ha succusát vészed, azaz a fűvet megtöröd, kifacsarod, még a vizénél is jobb.

KÜLSŐ HASZNAI

A vett vize a Hieraciumnak szemnek homályát meggyógyítja, ha a levelét megtöröd és megfacsarod, a vizébe ruhát márts, kösd ama fekete égető fakadásokra, meggyógyítja.

A vén asszonyok, ha az orcájokat a vizével mossák, az agg színt, sömörgözt elvész.

E fünek a vize, succusa mindenféle szemfájás ellen jó, sőt a Doctorok azt mondják, ha csak a nyakára kötöd is a gyökerét, a szemnek homályát elvész.

DE SONCHO

Sonchus
Lactuea

Disznókék
Nyúlkék

Sewmeld
Hafenköl

SOnchus Görögül, Cicerbita deákul, azaz Disznókék. Kétféle a Disznókék. Az egyik nagy gyenge, sima, nem tövises a levele. Virága hasonló a Seneciához, azaz a Rontó fűhöz, ennek tejes a levele, erős a szára. A kertekben oda terem, magas. Ennek Csorbaka neve.

A másik kemény Erdei Disznókék, tövises a levele, ennek nem hasogatott a levele, hanem olyan, mint a hegyes Vad keserű Salátának. Az erdőn terem. A virága olyan, mint a sima Disznókéknek, kertben is terem, de tövises a háta.

TERMÉSZETI

Hidegítő és szorító mind a kétféle. Ha megszáraztad a Disznókéket, melegítő egy kevésbé.

BELSŐ HASZNAI

E Disznókéknek és Csorbakának vizét, vagy succusát, ha iszod, a bélnek fájását, a tökörő csömört, mikor rágja a béledet belől, meggyógyítja.

A gyermektartók, ha élnek véle a vizével, vagy Salátával eszik, tejeiket szaporítja.

Mikor a férfiúnak, vagy Asszonyállatoknak az ágyékok megdagad, meghevül, ha párlod véle, vagy a vizébe ruhát mártasz, azt [77] tészed reá, igen jó.

Ha borban főzed meg, gyakorta iszod, a gyomorfájást megállítja.

Ha porrá tészed a Disznókéket, a hideglelőknek vízben add

innya. Ha pedig valakinek hasa megállott, borban add innya. A levelének a levét, vagy succusát add meginnia azoknak, akik lélegzetet nem vehetnek és egyenesen nem járhatnak.

Ismét, ha fejr borban megfőzed e Disznókéket és egy pohárral megmelegítesz benne és kis Fa olajt is bocsátasz belé, igen jó azoknak, akik nem szülhetnek. Ez késértett dolog. De minderre jobb a kerti, ama sima gyenge Disznókék.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha megtöröd a levelét e Disznókéknek, a hév gyomorra kötöd, avagy a forgó csontnak a csípőben hévsége vagyon, kösd reá s igen jó. A köszvényes lábat jó véle kötni, a hideg-lélőknek jó a vizével a fejeket kenni.

Ha a szemed héján való szórt mosod gyakran a vizével, vagy levével, elhullatja a szórt a szemről. A gyökere igen jó mérges állat harapása ellen.

DE INTUBO

Intubus
Vulgo cichorium

Nap után járó fű
Vad cichoria

Wegwart
Sonnenwürbil

INtybus, vagy Intubus kétféle. Egyik a mezei, ennek neve Heliotropion, Solsequium, azaz Nap után járó fű. Ez e mezei is kétféle. Egyik, mint a Konkolynak, vagy a Búzavirágnak kék virága vagyon, a Nap után fordul, ez a Kotáng. A másiknak a virága fejr szabású, nem terül úgy el, mint a Kotángnak, a Nap után járó fűnek. A réteken, szántóföldeken igen terem. Ezt híják a Patricariusok Endiuiának, azaz keserű vad Salátának.

A másikféle Intybus, Nap után járó fű, Endiui akit vetnek, ama keserű Fodor saláta, szintén olyan a kórója, mint a Kotáng-kórónak. Ezzel ették a Zsidók a Husvéti báránt. Ez igen keserű, fodor a levele. [78] A virága kék és fejr, mint a Nap után járó fűnek, fodor ennek a levele, mint egy Némét gallér.

↳ Ez a kerti keserű Saláta is kétféle. Egyiknek sima a levele, hegyes, keserű. A másiknak fodor levele vagyon.

TERMÉSZETI

Az Erdei Intubus, Cichorium, avagy Picris, keserűség, hideg, szárazító. A kerti hidegítő, de igen nedves, mind a kettő szorító.

BELSŐ HASZNAI

Ha megfőzed egy marokkal e Kotángxórót, akarmelyik félét borban, a sárt, minden enyves nyált kiviszen emberből, alól.

Ha a magvát megtöröd és megiszod borban, hidegleléstől jó.

Akiben Vizi kórság vagyon, jó ezeknek a levelét, gyökerét főzni és melegen meginni, a Májat, Vesét tisztítja.

Ha penig vizét vészed ezeknek, igen hasznos, ha iszod a gyújtokván hideget meggyógyítja.

KÜLSŐ HASZNAI

A levelei, szárai, virági kelésre, dagadásra igen jó kötni. Igen hasznos a Köszvényes embernek, Főfájástól jó.

A gyermekek hasát meggyógyítja, ha dagadástul vagyon. A vize jobb a kelésre, sebre, minden haszonra dagadást véle mosni. Próbált dolog.

A pokol var, kelevén ellen a vize, ha véle mosod, kötöd, akar a kerti, vagy mezei.

Akinek homályos szeme vagyon, annak is igen hasznos, a szemnek dagadását meggyógyítja, világosítja a szemet. A Sz. Antal tüzet megoltja a mezei, a gyomort erősíti, ha ecetben észed, igen jó a gyomorra kötni.

Aki Lidérces, a magva elfut, elesik, egye mindennap a Rutával együtt, meggyógyítja. A bujaságot megoltja, csak élj véle gyakorta.

DE CONDRILLA

Condrilla
Endiua Sylvestris

Apró Kotáng
Disznókék

Klein sonnenwürbel
Sawdiftel

[79] Condrilla, Endiua Sylvestris, azaz sárga kotángxóró. Ennek szintén olyan a levele, mint a kerti és mezői kotángxornak,

de mint a Ivolyának ugyan tokoson jó ki a virága. Ez a szőlőkben terem, igen gyenge. Szalában Saláta gyanánt észik. Ez is olyan, mint a Ropontz. Tavasszal igen jó enni, ezt is Erdei salátának hívják.

TERMÉSZETI

Azon természeti, mint a több Kotángoknak.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban megfőzed e sárga és fejrővirágú kotángot, Erdei salátát borban, Kígyó harapást gyógyít. Ha igen meggyen a hasad, megállatja. Ha borban, vagy vízben főzed, iszod, Vesét, Májat, Lépet tisztít.

KÜLSŐ HASZNAI

E sárga virágú kotángnak az ágai tövében vagyon fejrő enyő és gummi szobású. Ezzel, ha párlod az asszonynepeket, az ő véreket megindítja.

A szőrt, aki összeveszett, összecsoportozott, elveszti. A gyökere is ezen haszna vagyon, ha élsz a succusával.

DE AURICULA MURIS

Auricula muris
Pilosella

Egérfül
Szőrös fű

Meufzohr
Hafenofötim

A Uricula muris, Görögül Myosotis, azaz Egérfül. Ennek neve Pilosella. Ez a szőrös fű, ez a homokos, parlagos kemény földön terem. Egyik csak elterül a földön, bokros, szinte mint az Egér fülecske szőrös, kék virága vagyon, igen szőrös fű. Ez négyféle. Az egyiknek széles itt alatt a földön a levele, szőrös, az erdön fák alatt terem, Sárga kerék a virága, hosszú magas a szára.

A harmadiknak szőrös a levélkéi, fejr, kék a virága, egy szál kórója nő fel, ez terem parlagon, ennek is szőröske, Pilosella neve.

A negyedik keskeny szőrös levelű sok kórója, sárga virága és ugyan elterül, mint a Kotángnak, avagy ama Búza virágnak, hegyes a levele, szőrös, mint egy hegyes saláta, mint azt atratzél, de hogy szőrös.

[80] Több neve Myotis, Antylleon, azaz Egérful, Egérlép. Ezt Alsínének, anagalsinak, azaz Tyikbégynek, Tyikszemnek mondja Fuchsius, de nem igaz.

TERMÉSZETI

Mindezek meleg és szárazstó természetűek és szorítók. Azért a sebnek összeforrasztására igen jók, hasznosok.

BELSŐ HASZNAI

Az Egérfulnek, a szőröske füveknek a vizei igen jók a szűnek meggyullasztásának és gyomor dagadásának oltására.

Ez igen jó késértett dolog: Ha a gyökerét kiásod Pinkest havában megaszalod és porrá töröd, gyakran add enni a tökösnek, kötözd is a fűvével s meggyógyul.

A Májnak igen hasznos, ha megfőzed borban és Nádmézet vetsz belé és megiszod, Vizi kórságot meggyógyít. Sárgaságot meggyógyít, ha borban főzed, reggel és este iszod Nádmézzel, vagy csak mézzel.

Ha vizét kifacsarod a fűvének, negyednap hideglelést meggyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A levelét porrá tégyed, sebet forraszt. Ha borban főzed meg, a sebet mosod véle, igen jó forrasztó; próbált dolog.

A fűlfájást meggyógyítja, ha a fülébe bocsátod, a fulnek igen hasznos. Ha a Szablyát, fejszét ennek a succusával, azaz kifacsart vizével megmosod véle gyakran, benne tartod, az acélnál is keményb leszén.

DE TRAGOPOGONE

Barbula hirci
Coma

Bak szakál
Kakok pogácsa

Baksbart
Gauchbrot

TRagopogon, id est herba hirci, a Baknak a szakála, mint a Kecske baknak ugyan szőrös, feje és sárga a virága. Ezt híják más névvel Coma, haj, hogy hajas a virága, mint a Sáfránnak olyan a levele, ezt Bakfünek, Herba petrae, Saxifica, azaz Köröntő fünek híják, édes, hosszú gyökere vagyon, a réten terem, fekete magva vagyon, ugyan tejes a levele, szára.

[81] TERMÉSZETI

Ez e fű meleg és nedves természetű.

BELSŐ HASZNAI

Igen jó füve is, nyersen is enni ecettel Saláta módra. Ha a tejét megszeded Pinkest hóban, igen jó a Hagymázban fekvő embereknek. Ha csak succusát, vizét vészed is, azon haszna. A meleg gyomrot meghívesíti, a Mellyet, vesét, Májat tisztítja, a követ rontja.

DE PYGNOCOMO

Barba caprina

Kecskeszakálú fű

Gepfzbart

PYgnocomon, Lonicerus vocat Barban Caprinam, azaz Kecskeszakálú fű. Ennek a levele olyan, mint a Dutkórónak s mint a háromlevelű fű, mint egy sárga olvasó olyan a virága, a szára négyszegű, mint a Csaba írének. Köves helyen terem az egyik fele. Ennek öt levele vagyon az ágán, kívül a végén három levele, belől a szára felől két levele, rovatos, mint a Dutkórónak, a Lóherének; igen jószaga vagyon. A magva olyan, mint a Prasiumnak, azaz a fekete Pemettfünek.

A másik féle Erdőn terem, rovatos levele vagyon, szélesb a Lóherénél, mint a Gesztenye fának, olyan ennek is a levele.

A gyökere fekete, belől szederjes, mint a Bodza, apró a levele. De ez ugyan a Dutkóró, egyik ugyan fehér virágú, másik sárga. A réteken, hegyeken elég terem: ugyanez a Dutkóró.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárazító.

BELSŐ HASZNAI

Ha mézes vízbe megfőzed a levelét, a tövét és iszod, megindítja a hasadat, sárt kihányat. Ha veres borban főzed a gyökerét, a vérhasat meggyógyítja.

Sőt, ha a vizével a kórságos ember él, igen jó. Ha csak mézes vízben főzed és így iszod mindennap, Kórságot gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha liszttel összetöröd a levelét, a sző[82]mölcsöt, dagadást elrontja és a testbe lőtt nyilat és mérges állat fulákat kihozza. Minden belső rútságot kitisztít, Mellyet, Vesét, Bél, ereket tisztít, ha szilva lévőbe főzed és iszod e Dutkóró füve virágát.

DE ERIGERO SENEZIONE

Erigeron
Senecio

Kő rontó fű
Szőrös fű

Creützwurtz
Baldgreifz

ERigeron Görögül, Senecio, azaz Szőrös, hajas fű, Rontó fű. Ennek neve Pappus, Acanthis, azaz Tövises szőrös virágú fű. Petrella, a kövös rontó fű. A kertekben terem. Ez kétféle.

Az egyik igen szőrös, tövises, mint egy gyapjú a szősze.

A másik magas, nem igen szőrös, ezt Sz. Jakab füvének híják, olyan a levele mint a Fekete ürömnék, terem homokos helyen, kert, falok és kőfalok mellett, szederjes a szára.

TERMÉSZETI

Hidegítő és oszlató természetűek.

BELSŐ HASZNAI

A Rontó füvet, ha megfőzed mézes vízben, vagy szilva lében, a sártúl való fájását a gyomornak meggyógyítja.

KÜLSŐ HASZNAI

A levelével, ha kötözed, a szeméremtestednek és alfelednek minden dagadását meggyógyítja.

Ha az Ínak megsérődnek, fájnak, törd össze a Temjénnel, kösd reá.

Ha ecetben a Szószöt, virágát megfőzed, azon haszna. Ha csak vizét vészed is, szintén azon haszna.

DE RICINO

Ricinus
Cataputia maior

Csoda fa
Sár fű

Wunderbaum
Creützbaum

Ricinus, Graecis Cici, et Croton. Több neve Pendadactilon, ötujjú fű, Krisztus keze, Krisztus tenyere, Palma Christi. Ezt [83] híják Csodafának, széles a levele, mint a tenyér, nagy tövises kórója, virága és magva vagyon. Ennek neve Paticában Cataputia maior, Kerua. Kétféle virága. Az alsó és első virága sárga, mint a Puszpangban, a felső virága veres, szederjes.

E fű valahol vagyon, a Vakandag ott nem lakik. Igen gyűlöli a Vakandag e csodafát.

TERMÉSZETI

Melegítő és száraztó félrészt.

BELSŐ HASZNAI

Ha harmincat megtörsz a szemében és megiszod borban, sárt, enyves nyálat, taknyot kiviszen a gyomorból. Mind fellyül, mind alól tisztítja a gyomort. Igen keveset igyál, mert igen megbántja a hasadat, mint az Ebtéj.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a magvából olajt csinálsz, mint a Dióból, megaszalod, töröd, igen melegítő olaj. A Sárgaságot meggyógyítja, ha kened véle, a sömört és egyéb gelyvát, szömölcsöt, dagadást elront.

Ha a magvát, levelét is összetöröd, a dagadást, sömört kend véle, kösd reá azt, akiben a magva áll, a baccáját, azaz a tókat, héját, akiben a magva áll, törd meg, ez is ugyan erre jó.

Ha a levelét zölden, avagy a vizét árpa liszttel, ecettel össze ölgited, a Mellynek és szemnek dagadását gyógyítja.

DE LATHYRI

Lathyris
Cataputia minor

Apró sár mag.
Has indító

Springkörner
Scheißkraut

Lathyris, Tithymalus. A Patricariusok Esulának Cataputia minornak hívják. Ez négyféle.

Az egyiknek igen nagy széles a levele, bokros, magos, gonosz ez.

A másik Tithymalus helioscopios, azaz Nap után néző fű, mert a Napra fordul a virága, mint a Nap után járó fű. Ennek ritka a levele, nem igen bokros.

A harmadik Esula Cypatissia. Alyproshoz és házi főnyűhöz hasonló a levele, ez [84] igen kicsin bokros, sárga a virága. Ezt hívják Pityusának, mert a Pituitát, a sok taknyos, enyves nyálat úzi ki.

Negyedik vagyon Esula maior, ez igen tejes, kövér helyen terem, mint az Esula minor a Cypros formáin, az is tejes, mint a Tyikhúrnak, olyan kis levelei vannak, vagy mint a Puszpángnak. A réten is terem, nagy veres szárú. Némelyiknek ugyan öt levele vagyon, széles levele, tejes, de ez is nem igen jó. Az ötlevelű Ebtéj az Erdőn is terem.

TERMÉSZETI

Melegítők és igen szárazstók.

BELSŐ HASZNAI

Az Esulának a kisebbik Cyparissának Cyprushoz hasonlónak mondnak. Ha ennek a gyökerének a külső héját téjben, vagy ecetben megáztatod, megszáraztad, megtöröd porrá. Ha borban, vagy mézes vízben iszol egy fél drachmát, azaz három pénz nyomónit adj szilva levében innya, ha erős természetű.

A sárt, nyálat kihányatja. A vízi kórságosoknak, kik igen isszák a vizet, dagad a hasok, jó innya ezt, így, amint mondtam.

Mindenikféle Ebtéjnek a virágának, magvának azon ereje vagyon, sőt még a gyökerénél is erős b a magva.

Cataputiát, azaz Pilulákat a vízi kórság ellen így csinálj:

Vedd az Esula minornak, a kisebbik Ebtéjnek gyökeréből csinált porból egy drachmát, azaz hat magyar pénz nyomónit, végy Aloest két drachmát, azaz tizenkét pénz nyomónit, Mastixet végy egy drachmát. Törd porrá ezeket, a Kömény vízzel, vagy Menta vízzel e porokat csináld massává, azaz tésztává.

Ebből csinálj Pilulát, mint egy Bakszar. Ha erős az ember, egy drachmát vegyen, vagy hat pénz nyomót. Ez igen drága Pilula minden belső rothadt betegség ellen, Vízikórság ellen, fuladás ellen, ha egyik adás nem indít, többet adj innya és erősbet.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha az Esulának levelét, gyökerét, vagy succusát vészed, ebből kenőt csinálj, [85] varat, koszt, rihet gyógyít. A senyvedék ellen késértett orvosság.

Ha penig ecetben megfőzed ez Ebtejet, fogfájást gyógyít. Az alfélnek dagadását, a szent Antal tüzét, a fene sebet jó véle mosni, a tejével, succusával.

A fájó fognak az odvába tedd a gyökerét, magvát, de békösd viasszal a több fogaidat.

Ha a tejével, vizével a haját, homlokon kelő szőrt kened, kopasszá téssen. A szemben költ szőrt is elvész. Minden koszt, rihes varat meggyógyít a teje, a vize, succusa, gyökere.

Ez Ebtejek között jobb a Nap után járó, a Cyprus levelű és aki a köven terem. A széleslevelű Ebtéj a vízben, ha étetőben csinálod, a halak megbolondulnak véle.

DE SOLANO

Solanum
Solatrum

Eb szőlő
Szép szőlő

Nachtschatten
Schlafkraut

Solanum, Görögül Strychnos et Trychnos. A Paticariusoknál Solatrum, azaz szép szőlő, Eb szőlő.

Ez vagyon ötféle is. A Solanum hortense, ama kertben termő Szép szőlő, akinek széles a levele, sok bogyói vannak.

A másikkéfélet híják Halicambum, Alkakengi, Vesuaria, azaz Pap monja, veres bogyója vagyon. Ez a Pap monja fű.

A harmadik olyan, mint a Pap monja, de ugyan szeges a toka és mint egy Ciceri borsó olyan a magva és mint az embernek a szíve, Fejér a virága, a levele hosszú, mint a Fekete ürömnök, hasogatott levelű, a Pap monjához hasonló.

A negyedik Solanum Hypnoticon, azaz elalutó szép szőlő, ez hasonló a Mandragorához, ezt Morjának, azaz bolondító fűnek mondják, bogyója vagyon és két virága. A levele hasonló a Basalicomnak leveléhez. Ez erdőn, köves helyen terem.

Az ötödikkéféle Solanum mortale, Halálos bolondító Ebszőlő. Ez hegyen terem, ahol a Pálmafa gyümölcse terem. Ez igen bolondító fű, Aegiptomból hozzák. Ezt híják a Paticariusok Cuculus de leuante, azaz [86] Naptámadatról hozott Ebszőlő. Mind hal, minden állat meghal véle, aki megészi. Ezt szinte, mint a Mandragora, az Istáry, Torsika, vagy Csomorika, akivel meghal, valami állat megészi. Ez olyan, mint a Vad kender a levele, de nagy temérdek üres a szára, mint a vízi burok. A sárban a Malom gátnál terem, Istar neve.

TERMÉSZETI

A kertekben termő Ebszőlő hidegítő, szorító. A Papmonyának is a levele hidegítő, szorító, kevésbé nedvesítő. Az elalut Ebszőlő igen hidegítő. Ama megölő felette hidegítő, a meleget kiűzi az emberből, megbolondítja, meg is öli.

BELSŐ HASZNAI

Ha vizét vészed a kerti Ebszölőnek, a virágának, levelének, gyümölcsének Pinkest hóban, ha keveset iszol benne és kívül ruhában áztatod, belső, külső dagadást gyógyít, de keveset igyál, mert bolonddá tészel.

Ha penig valaki efféle mérges bolondító fűvet észik, erős bort igyék, jól okádja ki, meggyógyul. Avagy mézes vizet igyál benne meggyógyul.

A Papmonyát, ha észed gyakran és a vizét, ha iszod gyakran, ez késértett dolog, hogy a vizeletet megindítja. A követ a vesékben, a hólyagban elrontja. Minden belső betegséget meggyógyít, ha háromszor egy nap iszod.

Amaz alutó és bolondító Ebszölővel belől ne élj, mert nem jó, hanem aki nem alhatik, a fejére kösd, avagy mosd a vizével az ember fejét. Hideglelés ellen jó. A vize, ha három esztendeig élleled jó, de belől ne élj véle, mert gonosz, amint odafel hallád.

KÜLSŐ HASZNAI

A Hagymázt meggyógyítja, ha a fejére, vakszemére kötöd törve az Ebszölő zöld levelét, minden külső dagadását a szemnek, fülnek, hasnak, egyéb tagnak meggyógyítja, ha kötözöd véle.

Ha a vizét, vagy succusát a focskandóban az Asszonyember testébe bocsátod, az ő vérét, természet ellen, aki foly az Asszonyállatokból, megállítja.

[87] Ha penig a fejeével a tyikmonnak és Ebszölő vizét össze csinálod, hábarod, jó a szemnek dagadása ellen.

Ha Görög fejrrel és Lithargyro, azaz Ezüst kövével, az Ezüst tajtékjával, vagy szarával, ami arról lefoly. Az Ötvösek híják Szalamiáknak, akivel összeforrasztják az Ezüstet, igen jó ám a tüzes és folyó sebet vél mosni a vizével, ha a Görög fejrrel és szalamiákkal össze csinálod, a sebet véle mosod.

Ha penig a Papmonyából mint egy Truciscus olyan gyertyákat csinálsz, azzal párold a Férfi és asszony szeméremtestét, sőt, ha azt iszod gyakran, aki nem vizelhetik elindítja. Sőt az embernek veséit, hólyagját kell a fűvével és bogyójával kötözni

DE PEDE ANSERINO

Pes Anserinus

Lúdláb

Genzfűs

PEs anserinus, azaz Lúdláb, mert a levele olyan, mint a Lúd talpa. Ezt híják fehér Östörnek, a kertekben elég terem. Olyan magas a szára és levele közi, mint az östörnek és ama Sós loromnak. Ahol az östör terem, ez is ott terem, de feje a magva, hasogatott levele, mint a Fekete ürömmnek. Ganéos helyen terem, semmire nem jó. Szinte hasonló a mezei östörhez, vagy paréhoz. Ez átkozott fű mind embert s mind disznót megöl, aki él véle.

DE ASTERE ATTICO

Aster Atticus

Béka terjék

Schartenblumen

Asterion

Csillagfű

Sernkraut

ASter atticus, azaz Csillagformájú fű, mert ennek a virága, mint a csillag, a Búza virágnak, a Nap után járó virágnak, szederjes egyiknek a virága, csak akkora, mint a szegfűnek.

A másiknak sárga virága, a szára fás, mint egy Iglitzének, a levele is, mint az Iglitzének. Erdőn, berekben, árnyékos helyen terem. A virága szederjes, de csak akkora, mint a Szegfű virága.

TERMÉSZETI

Hidegítő, mint a Rózsa, emésztő és szárazító.

[88] BELSŐ HASZNAI

A virágát, ha meg adod innya a gyermeknek vízben, vagy vizét vészed, ezt adod innya, kórságos gyermeket, Torokgyíkot gyógyít. Akit a Kígyó megharap, igen jó innya, a harapást azzal kötni.

KÜLSŐ HASZNAI

A gyomor hévséget megenyhíti, szemnek dagadását a virága, füve meggyógyítja.

Akinek a seggi remeseje kiesik, megdagad az ágyéka seggi, jó véle kötözni, a vizével mosni. Ha pedig a virágát, fűvét a dagadt ágyékre kötöd, meggyógyítja.

DE PRUNELLA

Vulgo Prunella

Toroknak öröme

Braunellen

PRunella, azaz Szilva levelű fű. Ez igen hasonló a Chamedryshez. Ennek a levele sebeske, mint a Kőkény szilvának. A virága olyan, mint a Lauendulának, de hasonló a virága a Sebfű virágához.

Ez a fű egynehányféle. Egyiknek a virága szederjes, másiknak veres, némelynek fejér a virága. Sok terem a réteken a nyírben, a Percsi és Bodóházi földön temérdek. A virága szederjes kék, egy araszit, ha nő, nem nagyobb.

TERMÉSZETI

Melegítő, száraztó. Igen jó új sebet véle kötözni.

BELSŐ HASZNAI

Ha iszod e Prunella vizét, akit gyekfűnek is hínak, belső hasfájást, betegséget gyógyít. Az aludt vért kiviszi emberből. Dagadást belől meggyógyít, ha aprónként iszod.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha ennek a vizét Rózsa ecettel össze timporálod, a sebet tisztítja, rothadást megállat.

Akinek szája megveszett, ezzel gargalizálja, mossa. A nyelvnek dagadását meggyógyítja, ez késértett dolog. Ha csak a succusával, vizével mosod az ember száját, nyelvét, meggyógyítja.

A Rózsa ecettel, ha össze ölgited a Pru[89]nella vizét, főfájást gyógyít.

Ha a vakszemet mosod, áztatod Rózsa ecetes vízben s a ruhát kötsz a vakszemére, nyilván használ.

Ha a virágát, levelét vízben, vagy Besztercei szilva lévben megfőzed, szájadat mosd véle, azon haszna.

A főfájást megenyhíti a succusa, azaz kifacsart vize a Rózsa ecetben, minden Doctorok próbálták.

DE SERPENTARIA

Serpentaria
Vulgo colubrina

Kígyó tranck
Sárkány gyökér

Naterwurtz
Schlangenwurtz

A Serpentina kettő. Egyik minor, *Pes vituli*, *Dracunculus minor*, *Sacerdotis virile*, azaz Borjú lábú fű, Barát monyú fű, mert ugyan monya vagyon a tövének, mint egy pilises Papnak. Kettő a levele. Isten nyílnak híják, aki középaránt terem benne. Magyarul Kígyó tranck.

A másik *Serpentina maior* *Dracontion*, azaz Sárkány nyelv. Ennek a levele, mint a Lapunak, vagy Kopornyaknak, a gyökere tekerges, mint a Sósának hasonló a levele. Ennek is szederjes nyila és virága vagyon, Kígyófünek is híják. Mikor kijő a földből, olyan, mint a Kígyó nyelv, oly hegyes, a szára csepegetött színű.

Drancunculus maior másíknak neve, terem erdőn, réten, homályos helyen.

TERMÉSZETI

Mind a kétfélének a gyökere szorító, hidegítő, mint a Sóska.

BELSŐ HASZNAI

A gyökerét törd porrá, egy-egy drachmát, hat pénz nyomónit adj innya borban, igen jó belső dögös dagadás ellen és megizzatja az embert, dögöt hidegít, kiüzi a veríték által, Vérhas ellen, hasfájás és folyás ellen igen jó.

Ha vizét vészed, vagy megfőzed a gyökerét, azt iszod, azon haszna, mint odafel is mondtam, sőt a Sül módra összegyűlt vért kihozza.

Ha a vízében a gyökerét porrá tészed s úgy adod innya, a Sárgaságot is meggyógyítja.

[90] KÜLSŐ HASZNAI

Ha a Tárkonnak porával, az égett Timsó porával összetimporárod mézzel és egy borsó szemnit, ha a fogad odvába tészed, próbáltképpen meggyógyítja. A fejet tisztítja, náthát ront.

Ha kedig a vizével megmosod a Kígyó és mérges Pók harapását meggyógyítja.

A pora igen jó a hátadon való sebre, Sült az orrában és Antal tüzet megront, a folyó vért a sebekből ennek a pora megállítja. De a porát az ő vizével csináld össze, minden orvosságra jó.

DE OPHIOGLOSSO

Ophioglossum

Kígyó nyelv

Naterzunglin

Ophioglosson, id est Lingua Serpentis, Kígyó nyelv. Ez olyan, mint a vízi útifű. egy kórója vagyon, egy levele. És az egy levélből, mint egy Kígyó nyelv olyan jó ki. Terem a réteken, hegyeken, nedves helyen, Szent György és Pinkest hóban terem csak. Kígyó nyelve, sz. György füve.

TERMÉSZETI

Szárazstó, mint a Symphytum, azaz a fekete Nadály fű.

KÜLSŐ HASZNAI

A Kígyó nyelv fűvét Disznóhájjal törd össze, olvaszd össze. Igen jó dagadást, rothadt sebet véle kötni. Még az Antal tüzetnek is ellene igen jó. Mint a fekete Nadály nagyhamar összeforrasztja a sebeket.

DE SPANACIA

Spanachia
Spinacia

Spinátz
Barát paré

Binetsch
Spinat

SPinacia, Görögül Spanachia, azaz Spinátz igen jó paré, hegyes, a levele, mint az Endiviának, azaz Csorbakának, de magva vagyon, mint a Soslornak és az Östörnek. Kétféle a Spinátz. A hímjének háromszegű hegyes levele, sok magva vagyon. A másíknak a virága sárga.

TERMÉSZETI

Hideg és szárasztó természetű a Spinacia.

[91] BELSŐ HASZNAI

Igen jó parénak, jobb az Östörnél is. Az ember hasát gyógyítja. Ha pedig gyakran észed, hígan megyen, a ganéj söprője ki nem megyen. Igen okáztat és sok fingást és szelet csinál.

A Scorpiók és Kígyók mérge ellen jó, borban kell meginnya. És a száraz kehet meggyógyítja, ha borban iszod, vagy a vizével, succusával, vagy decoctomával megfőzed, levével a Torkodat mosod. Beteg embernek jó ételt belőle csinálni; Tragus mondja.

A succusa, facsart vize és a csepegetett vizét igen jó innya a belső hasfájás ellen. Sőt igen jó a szoptató Asszonnak véle élni, mert tejét szaporítja, ha téjben főzi parében.

KÜLSŐ HASZNAI

A gyomornak meghevülését megenyhíti, ha e Spinatzot megfőzed, a hasára kötöd. Kígyó és Scorpio, Pók harapást is gyógyít.

DE EUPHRASIA

Euphrasia

Szöm vigasztaló

Augentrost

Euphrasia, Görögül Euphrosyne, azaz Szömnek gyönyörűsége. Ennek más neve Ophthalmica, Ocularia herba, azaz

szömnek való fű. Igen hasonló a Hysophoz a levele és a Fodor-
kához. Fejér a virága, hegyen, réten terem.

Az egyikféle Euphrasia olyan, mint egy Perje fű, a szárán
két-két szál kétfelé terül, fejér a virága, Szent György hóban,
mint a Lennek ugyan gubás a virága, feje, sok mag nagyon
benne, mint a Lenben.

Harmadféle a réten terem, ennek kék a virága, ugyan fejér
színű a levele, mint a kis Centaurea fünek, de kövér a levele,
szintén olyan a Centaureának.

TERMÉSZETI

Melegítők és szárasztók ez Euphrasiák.

KÜLSŐ HASZNAI

A veres és dagadt szemet, homályos szemet, ha mosod a
vizével, avagy borban főzed, úgy mosod és reá kötöd, igen jó.
A succusa is jó. De ha vizét vészed, azzal mosod a szemedet,
jobb.

[92] Ha porrá teszed, borban megiszod, vagy orrodba szívod,
az elmét élesíti, a feledékenységet elűzi, a szemet fényesíti.

Tragus mondja: Ha borban főzed, innya adod, a Sárgaságot
meggyógyítja.

DE AMARANTHO

Amaranthus
Flos amoris

Bársonszép
Szeretők füve

Floramor
Taufent schön

A Maranthus Görögül, azaz Fonnyadhatatlan fű, Ázhatatlan
fű, Szeretők füve. Másik neve Helychrysum, azaz Arany
vonó fű, Chrysanthemon, azaz Aranyvirágú fű. Ez a sárga
gyopár, aki a nyírben homokos száraz helyen terem, Júniusban,
Júliusban, azaz Szent Iván és Szent Jakab havában is virágoz.
Egyiknek Bársonszínű a virága, Bársonvirágnak is hívják ezt.
Mint a Basilisk fű, Szüretben virágzik.

A másik sárga virágú, mint az arany fejr és ugyan szőrös a levele, Sárga gyopár ez.

Amaz első a Bársony virágot híják szerelem fünek, mint egy piros Bársony a levele. Mint a Basilicum olyan a levele, de zöldebb és nincsen szaga e Bársony virágnak.

TERMÉSZETI

A Bársony virág hideg és szárazító, a sárga Gyopár pedig melegítő és szárazító.

BELSŐ HASZNAI

A Sárga gyopárnak a virágát borban idd meg gyakran, a vizeletet megindítja, Kígyó harapást gyógyít, Farsábásokat, Tökösöket gyógyít.

Ha mézes vízben megiszod a virágát, az asszonyember megállott havi kórságát megindítja, az aludt vért a bélben, hólyagban, Vesében megemésztí.

Ha a Sárga gyopár virágát fejr borban főzed, éjomra iszod egy kis pohárkával, a Náthát, csepegő orrot, Csepegő virgát, avagy monyát megállatja.

Ha pedig borban megfőzed, iszod a sárga virágát, a Galisztát kihozza az emberből.

Ha a Bársony virágának a gyökerét, levelét, virágát egy marokkal megfőzed bor[93]ban és egy néhány nap és éjjel iszod, az asszonyállat matráját, bélit megtisztítja.

Ha a magvát megtöröd, borban iszod, tejet hoz a Dajkának.

KÜLSŐ HASZNAI

A sárga gyopárt hánd a ruhák közé és nem hagyja a Molynak megenni.

Ha mézben megfőzed ezt, jó égést véle kötni.

Ha pedig a Gyopárból lúgot csinálsz, a tetvet megöli, sőt ha az inget, ködmönt ennek a vizével, virág levével hinted, mind a sárga Gyopár, mind a Bársony virág kiűzi.

DE TRIFOLIO

Trifolium

Három levelű

Klee

TTrifolium, azaz Három levelű fű. Ez igen sokféle. Egyik ám a réten terem, három levele, szederjes virága vagyon. Ezt híják réti Lóherenek, széles a levele.

A másik Lóhere, három levelű az is, de sárga a virága, rovatos a levele, kisebb, nem olyan széles, mint a szederjes levelének.

A harmadik Lóhere, fejtér, sárga, a réten terem.

TERMÉSZETI

E háromféle Trifolium, Lóhere, igen szárasztó természetűek, haszna pedig a magvának és a virágának vagyon.

BELSŐ HASZNAI

Ha a virágát a magvával mézes vízben, vagy borban megfőzed s megiszod, igen jó.

Ha pedig Clystert csinálsz alól belőle, megfőzed kövér tehénhús levében és alól feladod: tekerő hasfájást, enyves ganét a bélből kihoz, minden bélnek rágását, fájását meggyógyítja. Ez késértett dolog.

Az asszonyember vérét is megállatja, ha borban főzi és megissza.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha Fa olajban és vízben a Lóhere virágit és magvait megfőzed és reá kötöd a kemény dagadásra és köves Sülre, hamar [94] megérleli a keléseket és Sülöket.

DE ASPHALTIO

Trifolium odoratum

Moly fű

Sibengezeit

Lotus sativa

Lóhere

Wolreichender klee

TTrifolium odoratum, Lotus sativa, azaz Kerti Lóhere és Kertben termő szagos háromlevelű fű, Molyfűnek is híják.

Még a rét, a széna is szagos ahol vagyon. Két virága vagyon háromlevelű, de metélt fűreszült a levele, mint a Dutkórónak. A szénában is ugyan azon jószagú. Egy nap hétszer elveszti szagát, de ha kitepik, vagy ha elmetélik, benne marad a szaga. Mint a Rutának olyan szabású a szaga, szederjes a levele, mint a réti Lóherének.

TERMÉSZETI

Ez a szagos *Trifolium* melegítő és szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

Ha a levelét, virágát, magvát mézes ecetben megfőzed s megiszod, minden mérget, Kígyót, Békát megöl, ha gyakorta a Rutával együtt és a Fokhagymával, a Pápa fülével együtt, e hármat főzd össze és ha gyakorta iszol, minden mérges állatot megöl.

Ha a magvát, virágát mézes vízben megfőzed, gyakorta iszod, öklelést meggyógyít, vizeletet indít. A csepegő szeméremtest fájását elvészti.

Igen jó ezt gyakran innya a Kórságosoknak és a Matrásoknak, akinek leesett a Matrájok.

Ha a virágát, magvát, levelét mézes vízben főzed, gyakorta iszod, a Vízkórságot megindítja.

A harmadnapi hideglelést megállatja, ez késértett dolog.

Ha pedig a magvát három drachmát, azaz tizenennyolc pénz nyomónit megiszol törve borban, megindítja az Asszonyállatok havi betegségeket.

KÜLSŐ HASZNAI

[95] Ha vizét vészed, vagy megfőzed a levelét, virágát, magvát borban, a sebet, mérges harapást véle mosod, hamar gyógyít, sebet igen tisztít.

DE MELILOTO

Melilotus
Sertula campana

Sárkelep
Nagy lóhere

Steinklee
Geeler klee

MElilotus, lotus Sylvestris, Sertula campana, Herba Regia, Trifolium Ursinum, Melilotus alba et lutea, azaz Campaniai koszoró, Király füve, Medvefű, Fejér és Sárga lóhere. Ezt Királyné asszony káposztájának is hívják. Ennek is három levele vagyon, de olyan hüvelykéje vagyon egyiknek, mint a Borsónak, ezt ugyan vadborsónak is hívják. Sárga virága, mint a Foenum Graecum, olyan a levele. Ez hasonló a Dutkóróhoz, sőt nekik a sárga virágút és a fehér virágú Melilotust hívják Dutkórónak, mert igen magas, mint egy ember.

Akinek hüvelykéje vagyon, mint a borsónak, annak Nyúl-borsó, Vadborsó neve, a levele, mint a Lencsének és a Ledneknek olyan a kettei. Sárga virága, levele, mint a Ledneknek.

Mezői Foenum Graecum az ötödiknek, a hüvelykésnek a neve.

A hatodik Melitus Germanica, Saxifraga lutea, köröntő lóhere, három levele, sárga virága, hegyen réten terem, Kertben is, Nyúlfűnek is hívják ezt. A réten terem, sárga a virága, a Ló igen szereti.

A hetedik Lóherét hívják Nyúllábnak, alacsony földön elterült három levelű fű, vagy Herehura. A feje vagyon szoszös, hajas, mint a Kölesnek ugyan magva vagyon, a Meliotus ugyan Sárkerek, a Trifolium lotus ugyan Lóhere.

TERMÉSZETI

A Melilotusnak, azaz Magas réti Sárkereknek, avagy Vadborsónak, Nyúllábnak természeti melegítő, szárazító mindenik, lágyító ereje vagyon.

BELSŐ HASZNAI

Ama két elsőket, mint a Szélfűnek, [96] ha vizét vészed, ezzel a fájó dagadt homályos szemed mosod, vagy megtöröd, a dagadt szemre kötöd, igen jó. Ha a virága vizét vészed, igen jó a halyagos

homályos szem ellen és akinek a szőr benevi a szemét, jó véle mosni.

Ha a fülbe bocsátod a vizét, meggyógyít. Ha a Lóheréket, akármelyiket megfőzed édes, vagy mézes borban, a Máknak a fejével, vagy Lenmaggal együtt, a Foenum Graecummal, vagy Görög babbal együtt, igen jó a hasat, megdagadt szeméremtestet, segget, ágyékot, Matrát véle kötözni, késértett dolog. Annál jobb lészen a fomentum, ha tyikmony székét, Fa olajt is ölgitsz e négyféle fű közé.

A Lóhere, Foenum Graecum, Mákfű, Lenmag közé, melegen a dagadt testre, ha kötöd. Ama Lednek szabású, Vadbosó szabású Melilotust, Lóherét, ha lúgban megfőzed, a koszos fejet véle mosod, rihes varat meggyógyít.

Pálani véle az embert, benne fereszteni is igen jó. Jó Clysternek is belőle csinálni e Melilotus, vagy Lóheréből.

DE FOENO GRAECO

Foenum graecum	Görög széna	<i>Foenugrec</i>
Graecis Telis	Back szarv	<i>Bockshorn</i>

A Görög bab kettő: egyik Foenum graecum háromlevelű, mint a kis Lóhere, de hosszú hegyes hüvelykéje vagyon, mint a Babnak, olyan magvai vannak.

A másikfélének fejr levele és szára vagyon, öt levele vagyon minden ágán, szinte olyan, mint a Bab, de fejr a szára, levele. Sár-fűnek, sártól való keserű babnak híják a Barbélyok, mert ennek a magvát, hármát vagy négyet, ha megtörsz s megiszod, a sárt kihányja. Ezt erdei babnak híják. Ugyan piros a magva, hogy megérik.

TERMÉSZETI

Melegítő és igen szárasztó e Foenum graecum.

BELSŐ HASZNAI

Foenum graecum magvát mézes vízben főzd meg, gyakran igyad. Minden belső meggyült keményült ganét, vért, sárt ki[97]hányat, a bélnek, hasnak fájását meggyógyítja.

Ha a lisztét e Babnak mézben kevered s úgy észed, vagy mézes vízben főzed, a mellyet tisztítja. Ha melegen iszod, kehet kihányat.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a Foenum graecumot magostúl, levelestől megfőzed vízben erősen, a koszos fejet, varas fejet, ha véle mosod, reá kötöd, meggyógyítja.

Ha a Foenum graecum lisztét a Lúdhájjal összetörsz, az Asszonyember szeméremtestébe tészed, vagy kened ágyékát és párlod, a Matra fájást meggyógyítja és annak dagadását, berekedését megindítja.

Ha pedig a fűvével, bábájával párlod, a vizeletet megindítja. Ha csak benne fereszted is igen jó, követ ront. Ennek a magvát főzd meg olajos kövér tehénhús levében. Csinálj Clystert belőle, bizonynyal higgyed, hogy a Colicát, a hasfájást, tekerő csömört megindítja, minden belső bélfájást, dagadást meggyógyít. Próbált dolog.

Ha a magvát ecetben főzed, egy kis Salétromot vetsz belé, a Lépet, rásztot rontja, ha reá kötöd.

Ha ismét ennek lisztét Kénkövel, Salétrommal össze csinálod, minden Frantzus varat, koszt, szömölcsöt és korpás koszt a főből kitisztít, ha ecetben összefőzöd ezeket. Probatum est.

DE CYTIZO

Cytisus

Kecske háromlevelű

Geyfzklee

CYtismus, nékik Lotus magva, azaz Nagy háromlevelű fűnek, vagy Lóhernek hívják. De Mathiolus, Virgilius, a Plinius igazán írja, hogy kit a Méhek, Kecskek s a Lovak igen szeretnek, sárga virága, egyiknek szederjes, mint a Foenum graecumnak, Lóherének, három levele vagyon, fehérszínű, mint a Vadborsó, olyan szagú, sőt mint a szeges borsó olyan szagú. Ezt Mathiolus kórónak mondja. Szanotnak, aki a szántófölden terem, igen hasonló a Herehurához, a Lóheréhez. Télben is zöld.

[98] TERMÉSZETI

Ennek a levele, virága kevésbé melegítő.

BELSŐ HASZNAI

A Cytisust, ha megfőzed borban mind virágostúl, a vizeletet megindítja. A tejét a Dajkának bővíti, ha isszák gyakorta.

Ha pedig a levelét megáztatod vízben, a száraz levelét, borban azután főzed, iszod, tejet hoz, követ ront. Igen hízik evvel minden állat. A Méhek igen szeretik. Azon hasznai, mint a Ló herének, a Melilotusnak.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a levelét, magvát megtöröd, minden dagadást megront, ha reá kötöd.

DE FLORE TINCTORIO

Flos tinctorius

Sárga festő fű

Ferbblumen

Tinctorius minor

Pogán ékesség

Heydenfchmuck

Tinctorius flos, azaz Sárga festő virág, ez igen hasonló a Szanotnoz, sárga virága, a levele, mint a Szanotnak, Sárgát festnek véle. Ugyan hüvelykéje vagyon, mint a Vadborsónak és a hüvelykes Melilotusnak, azaz Lóherének, aki a réten terem. Ezt Nyúl-reketyének hívják Magyarul. Igen hasonló mindenben az Iglitzéhez, csak hogy nem tövises, mint az Iglitze. A Hysophoz, a Borsóhoz is levele, hüvelykéje hasonló, mint a Lencse, olyan magva vagyon a hüvelykében. Nékik tövistelen Iglitzének hívják.

TERMÉSZETI

Igen szárasztó és melegítő e Pogán ékesség.

BELSŐ HASZNAI

E füvet, ha virágostúl, levelestől, magostól vizes borban megfőzed, gyakran iszod: a Vérpökést meggyógyítja.

Hasfájást, gyomorfájást megállat, okádást is meggyógyít, Mérges Kígyó, Pók harapása ellen is igen jó innya és reá kötni.

A magvát, ha megtöröd, borban megiszod, bökögést, hasfájást megállat. Probatum.

KÜLSŐ HASZNAI

[99] Ha a magvát megtöröd, az orrodba veted, megállatja a vért.

Ha a lisztét a magvának Fa olajjal össze csinálod, kend meg a testedet véle, a tagok fájását, hideglelést az izzadással kihozza.

DE ACALYPHE

Urtica

Égető csalán

Neffeln

A Calyphe, id est, Urtica, Égető csalán, az egyik nagy, a másik kicsin. A harmadik Holt csalán meg nem éget.

TERMÉSZETI

Mindenik Csalán, aki égető, szárazstó. Azért a nyálból gyült fakadásokat, gelyvákat, belől és kívül a testben elrontják.

BELSŐ HASZNAI

A Csalánt főzd meg borban és gyakorta igyad, a Colicát, dagadt kemény hasat megindítja és meglágyítja.

A Csalán a Veséket megtisztítja és felindítja a Barátokat és Apácákat, hogy nyerítsenek. Akinek a Virgája meglankadt, csak főzze ezt borban, ezzel éljen, a főt Csalánnal kötözze.

Ha penig a Csalán magvát édes borban, vagy mézes borban megfőzed, vagy Lictariumot csinálsz belőle, erősb és jobb minden orvosságra, akiket megírtam idefel.

Ha penig vizét vészed, a sebet véle mosod, igen tisztítja.

Ha mézes borban a gyökerét megfőzed, azt iszod, hideg hurutot, fuladást gyógyít, Mellyet tisztít, Torokdagadást, minden enyves nyálát kitisztít, de reggel és esetve melegen igyad. Próbált dolog.

KÜLSŐ HASZNAI

Próbált dolog ez: Ha a Csalán levelét sóval összetöröd, a dühös Eb harapást meggyógyítja, minden szömölcsöt, varat, rihet, koszt, ha kened véle, meggyógyítja.

Ez is próbált dolog: Ha bűdös Csalánt, aki a ganéon terem a vizével össze töröd, a Sült és alfélbe költ Sült meggyógyítja hertelen.

Ha a vizét orrodba bocsátod, az orrod [100] vérét megindítja. A Csalán égetést a Fa olaj meggyógyítja, ha kened véle.

DE GALEOPSI

Urtica

Holt csalán

Binfauge

GAleopsis, Holt csalán, hasonló ama Nagy csalánhoz, de ennek virága vagyon, olyan, mint a Melissa. Az egyik, mint a Macska mézelke, ki az erdön terem, az jobb. Egyiknek szederjes virága, egyiknek sárga, hasonló a Pemet fűhez.

TERMÉSZETI

Mint az égető Csalánnak azon természeti, szárazstó, oszlató természetű.

HASZNAI

A hasznai aki az Égető Csalánnak: a szömölcsöt, Sül dagadást elront. Ha pedig párlod az Asszonyembert és a Férfiat, megindítja vizeletit.

DE MARUBIO

Marubium nigrum

Fekete peszertze

Schwartz andorn

Marubium album

Pemetfű

Gots vergifz

Marubium nigrum, Fekete peszertze. Ballote más neve. Az egyik olyan, mint a Macska mézelke, szederjes virága vagyon. Az egyik fekete bűdös fű, mint a Csalán. Egyik Maru-

bium album Pemetfű ez fejr Pemetnek való. A negyedik vizi Peszertze réten, vizes helyen terem, mint a Holt csalán, kék virága vagyon.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárasztó, de a fejr Pemetfű jobb a másik Pemetfűnél.

BELSŐ HASZNAI

A Fekete peszertzének a kisebbik, akit Cordiacanak, azaz Szűgyógyítónak hínak. Ha borban főzed, vagy mézes vízben, vagy csak vizét vészed, azt iszod, igen jó Szű fogás, csoklás, a szűnek reszketése ellen, Kórságot gyógyít, ha gyakran issza, vizeletet indít, Asz[101]szonyember vérért megindítja.

A fejr Peszertzt, ha megfőzed mézes vízben, vagy vizét vészed, azt iszod gyakorta, fuladást, hurutot, belső kehet, rothadást gyógyít: a Májat, Lépet, Mellyet, Tüdőt tisztít, ha mézes vízben főzed és gyakran iszod.

Ezen haszna a succusával, ha megtöröd, megfacsarod és a Fejr lilomnak a vizével adod meginnya.

Igen jó mérges Kígyó harapás ellen. A szemet világosítja, Galisztát megöl a hasban.

KÜLSŐ HASZNAI

Fereszteni a fekete Peszertzében az Asszonnépeket, akinek hátok, oldalok fáj, vagy a fejr vér fut ki belőle, vagy dagadt a lábok, igen jó.

A vizével a varat, szemölcsöt, koszt, senyedéket mosni igen jó. A gyermekeket igen jó benne fereszteni, akiknek a bőrök hámol, vagy varasok. Lúgban főzd meg a fekete Peszertzt, koszos fejt gyógyít.

Ha penig Syrupot csinálsz a fejr Peszertzéből, így, hogy mézes borban, vagy Szilva lében főzd meg négyszer, egyiket facsard ki. Ismét más újobbat azon egy lében főzd, azt igyad. Minden Syrupot így csinálj, kétszer, vagy háromszor főzd

újabb újabbat azonegy lévben főzd. A levében, hogy elszűröd, Nádmézet vess belé, de lasú szénnél főzd, igen ne forrjon. Igen jó ez fulladásstúl, huruttól, Mellyfájástól, a Tüdőt tisztítja.

DE MELLISSOPHYLO

Melissa

Méhfű

Meliffen

MEllisophylon, azaz Méhek szerető fű. Ezt híják édes Mézelkének, fejr a virága, hasonló a Peszertzéhez, a Holt csalánhoz.

Ha kiszakasztod a virágát édes, ezt híják Meliphyllonnak, Méhek szerető fünek. Híják Apiastromnak, híják Melissának, híják Citrago, Melitheum, Melitoena, azaz Méhek tartó fünek. Ez kétféle: Egyiknek egy szál kórója, széles levele vagyon, a szárából, a levele tövéből, veres és fejr virág jó ki, [102] édes. Ez a jó és igaz Mézelke.

A másik magas, mint a Peszertze, sárga virága vagyon. A másik erdön fák alatt, hegyeken terem, igen jószagú, mint a Cytrom. De ím ez kertekben fák alatt is nő, de ezt nem igen szeretik a Méhek.

Ez erdeit, e széles levelűt, alacsont híják Apiastrum, Mellisophylon, Melitoeon, Melissa, Méhek szerető jó fű.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárasztó, emésztő és gyógyító fű.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban megfőzed a Melissát, az erdeit, gyakran iszod, Kórságotgyógyít, Mellyet, Tüdőt tisztít, fulladást gyógyít, a szüvet erősíti, a Melancholiát, bánatot kiűzi a szüből. Hasfájást gyógyít. Igen jó ebből Clystert csinálni a Colica ellen.

Ha penig megmetéled az Erdei Mézelkét, egy nap és egy éjjel édes borban áztatod, azután Alembicomban vizét vészed, mindenféle belső betegség ellen jó. Torokdagadást, Nyelvcsap

leesését, Antal tüzet, hasfájást gyógyít. Ha mindennap iszod, a füvét hasadra, torkodra kötöd, sőt a Csoklást, a sok hasnak szélit, fingást megállatja, a sok kerődést, aki Retket eszik és *bögök*, megállatja, szemet tisztít.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a Szegfű virágával egy *szákcokban* kötöd, vízben vagy borban megfőzed, tekerő Csömört, hasfájást, az Asszonyember matráját meggyógyítja, sőt szeméremtestnek, Májnak, Lépnek, Vesének berekedését megnyitja.

Ha párlod véle az Asszonyembert, vérét megindította, követ ront, minden dagadást, ágyéknak fájását, hastekerést meggyógyít.

Ha vizét vészed, igen jó Kígyó, dühös Eb marását véle mosni.

Ha a zavaros borba belé veted a Melissát, szép színűvé teszi.

Ennek a vize Legyet és rothadást elűz, nem hagyja a húst hamar Légynek megesni.

DE CALAMINTHA

[103] Calamintha montana	Hegyi Ménta	<i>Bergmüntz</i>
Nepeta	Mezői Ménta	<i>Ackernept</i>

A Ménta háromféle. Egyik erdei és hegyi Ménta ugyan fejrő szabású, ágos, bogas, némelynek a virága szederjes, némelynek fejrő, mint a Csombornak. Ez erdei fejrő Méntát a Macskák igen szeretik.

A másikké Ménta mezei Ménta. Ennek Nepeta neve, e mezeinek széles a levele, nem olyan jó, mint az erdei. Ezt Lóméntának is híják, hasonló Csomborhoz e mezei. Ezt igen szeretik a Patiusok.

A harmadik a vízi Ménta, ennek egyik ugyan széles, mint a Bódogasszony Méntája. A másik fekete szabású, a vízben terem. Hasonló efféle Ménta ama Fekete gyopárhoz, avagy a Vargák festő füvekhöz.

TERMÉSZETI

A mezei, vízi, erdei Ménták meleg s szárazstók.

BELSŐ HASZNAI

Ha a méntákat, Mezeit, Rétit, Erdeit a levelit borban megfőzed gyakran iszod, belső betegséget, Mérget, rásztot, Vesének, Májnak fualkodását, dagadását meggyógyítja, verítéket indít, Asszonyember havi kórságát megindítja, Galisztát megöl, hasfájást gyógyít.

A succusának vizének ezen hasznai vannak, Mellyet tisztít, hurutot gyógyít, vizeletet indít, sárt kihányat, gyomrot tisztít, erősít, belső Sült, belső kelevént gyógyít. Harmadnapi hideg-lelést gyógyít, de a gyomrod előszer kitisztítsad, megpurgáljad a Pápa fűvel, akar a keserű Salátával, akar a Folyó fenével, akar a Nap után járó fűvel.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a Menta vízzel, vagy succusával, avagy ha borban megfőzed, mosod véle a szömölcsöt, varat gyógyít. Bocsásd a fülbe, fület gyógyít.

Ha penig az Asszonyember, vagy Férfi magát párolja véle, beburítkozik kádban, vagy lasnak alá, hasfájást gyógyít. Asszonyember matrája fájását gyógyítja, a havi kórságot indítja, mint a Fodor és Bódog-[104]anya Méntája.

Ha a Méntát megaszalod, azzal füstöled a házat, Kigyót, Békát, Pókot, mérges állatot elűz.

A CALAMINTA SYRUPJA

Így csinálj Syrupot a Calamintából: Vedd a házi és kerti Méntát, két-két unciát, azaz tizenhat arany nyomónit, mert egy Magyar arany hat pénzt nyom. Végy Levesticom magot, Daucus magot, azaz Pimpinella, Csaba íre magot, végy Cyprust öt-öt drachmát, azaz öt arany nyomónit, végy aszú szőlőt, a magvát kihánd fél fontot. Végy tiszta mézet két fontot, végy vizet, amennyin elég, főzd meg ezeket jó vízben együtt, ezt igyad

gyakran egy kevés Nádmézzel. Ez rasztot gyógyít, meglágyít, nem emészthető, hideg gyomrot gyógyít, régi turhát, hurutot gyógyít a Vénekben. Akinek enyves, kehes mellye, turhás gyomorra, ezt igya gyakran, meggyógyul.

DE MENTA

Menta	Házi Menta	<i>Müntz</i>
Menta rubra	Veres Menta	<i>Rott müntz</i>
Menta crispa	Fodor Menta	<i>Krauf müntz</i>

A Házi Menta egyik a Hedyosmus Görögül, azaz Gyönyörűsége illasú. Ez egyik a Bódogasszony Méntája, a másik a Fodor menta, harmadik a veres Menta, Fekete és vízi Menta, a Fodor menta jobb mindeniknél.

A régiek a kerti, házi és mezei Méntát hitták Calaminta, azaz Mezei jószagú menta, Menta, azaz elme indító házi Menta.

Természetek nem sokkal különbez a Mezei és Házi mentának.

TERMÉSZETI

A mezei Ménták jobbak, melegbítők, szárasztóbbak. A Fodor menta igen igen szárasztó, melegítő, jobb a többinél.

BELSŐ HASZNAI

A Fodor mentának, kit Hedyosmusnak híják Görögül, ha a succusát, vagy vizét ecettel főzed és iszod, a Vérhányást, Vérokádást, Vértörlést megállat, Galisztát a gyomorban megöl.

Ha a levelét borban főzed, gyakran iszod, hasadat kötözed a Fodor mentával, meggyógyítja a gyomrot, emésztetlenséget meggyógyít. Amely gyomor nem főzheti meg, amit eszik, Csoklást, okádást megállat, Sárt kihányat.

Ha penig Lictariumot csinálz a Fodor mentából, azt észed, mindezeknél jobb. A szaga az elmét erősíti, szédelés ellen jó. Akit megkötnék, felserkenti Kati asszony mellé.

KÜLSŐ HASZNAI

A succusa, vize Főnek, homloknak, vakszemnek fájását gyógyítja, ha kened véle. Asszonyember dagadt csecseit gyógyítja, ha kötöd, mosod véle. Fülfájást gyógyít, ha belé öntöd.

A levelét törd meg és sóval keverd össze, egyed, kösd reá, akit a dühös Eb megharap, meggyógyítja.

A levelét száraszd meg, törd meg és a Satureiával, azaz a Timbrával, azaz a Borsfűvel az ember szüvére kötöd, avagy iszod, csoklást megállat, bökögést megállat.

Ha a Méntát, Borsfűvet borban főzed s iszod, a szüvedre, gyomrodra kötöd, igen használ.

Igen jó Clystert a Méntából csinálni, igen jó véle párolni a megállott havi kórságot, vizeletet indítja.

Ha a Menta levelét akarmelyiket, akar a Calamintát, a jószagút, akar a kertit mártsd az édes tejbe és nem hagyja meg-alunni.

A Menta olajról

A Menta olaj hideg gyomrot, erőtlent, ki nem emészthet, megerősít, melegít, ha kened véle, a hasadat és gyomrodát, okádást, Csömört megállat, ételt kívántat, emészt, ha kened véle a gyomrot, a csömörlött ember tagait meggyógyítja.

Így csináld a Menta olajt

Szinte úgy csináld, mint a Ruta olajt: Vedd a Fodor mentát és a nyers Fa olajt, aki [106] új. Metéld meg a Méntát újonnan, üvegbe hánd, a melegen tartsd tizenöt napig, avagy kettős fazékban főzd meg, azaz vesd egy pléh szelentzébe a Méntát, töltsd reá a metélt Méntára, a tört Méntára a tiszta új Fa olajt. Ezt maceráld tizenöt napig, a héven tartsd.

Ha penig azt nem várhatod, egy pléh szelentzébe tedd a tört metélt Méntát a Fa olajban, de a szelentzének betödd a buri-tóját, ki ne menjen az ereje. Lassú szénnél főzd meg, forradjon fel, azután hánd ki és facsard ki. Így csinálj mindenféle olajt fűből. Ruta, Rózsa, Menta, Szegfű, Kapor, Lilium, Leusticum, Üröm, Viola, Vízi menta olajt, akarmi olajt.

De Syrupo Mentae, A Méntából csinált Itálról

Haszna a Méntából csinált Syrupnak ez: A hideg gyomrot melegíti, Csömört, okádást, csoklást, hasnak emésztetlen folyását, aki mint egy víz, úgy megyen, megállatja.

Kétféle a Menta Syrupja: az egyik nagyobb, a másik kisebb. A nagyobbikat így kell csinálni:

Vedd a Bisalmának vizét, akit borban megáztattál és savanyútottál. Törd meg és a succusát facsard ki e boros Bisalmának. Végy megért édes Bisalmának is a levét. Vedd a savanyú Pomagranátnak levét másfél fontot.

Ez almáknak levében huszonnégy óráig áztasd meg ezeket: Az aszú Méntát másfél fontot, Veres Rózsát két unciát, azaz kilencvenhat pénz nyomóit: főzd meg lassú szénnél fele elfőttig. Azután szűrd meg. Ezután vess tiszta Mézet fejért, vagy Nád-mézet lib. ij. két fontot, főzd meg ismég. Ezután Szerecsen diót törj, azzal hintsd meg, kösd tiszta gyolcsba és amely Edényben akarod tartani, kösd egy fácskára által a gyolcsnak összekötését, hadd függjen a tiszta gyolcsban.

A másikat, a kisebbet így főzd: Törd meg a Méntát, szűrd meg ennek a levét, egy fontot. Végy Pomagranátot, vagy savanyú és édes Bisalma levét és Mézet lib. j. egy fontot, főzd meg lassú szénnél fele elfőttig. [107] Ezzel élj. Az első Rózsavízbe vedd, vagy egy kevés borban, úgy igyad.

DE SISYMBRIO

Menta aquatica	Vízi ménta	<i>Backmüntz</i>
Nasturtium aquaticum	Forrás torma	<i>Brunkreefz</i>

A Csombor kétféle. Egyik Pulegium, azaz Póla, vagy Polaj, aki erdön és száraz helyen is terem. Ezt hordják a Paticariusok, Barbélyok ebben mossák a fejet. Ahonnan a víz elfolyt, megszáradt, ott terem, nagy sok virága vagyon. Erről ide alá majd szölok.

A másik igen apró levelű, de ez is ugyan Csombor, hasonló a Pulegiumhoz, azaz a Polajhoz, nincsen sok virága.

Egyik ismét a kertben terem, Vízi fekete ménta, mint egy Tormának olyan szabású a levele. Ezt vízi Tormának is híják. Ez ugyan vízben terem, a vízből jó ki, ezt nekik Lóméntának híják, mert a Lovak a vízben megészik.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó. A vízi Ménták, ha megszáraztad, szárasztó, de az is igen melegítő. Ha pedig zöld a vízi Ménta, kevésben melegít és száraszt.

BELSŐ HASZNAI

A Csombornak magvát és virágát borban, ha megiszod, sokszor követ ront, Torokgyíkot gyógyít, Tekerő csömört, hasfájást, csoklást megállat, okádást megállat, ha iszod.

A vízi Méntát, ha főzed borban, vizét vészed, gyakran igyad, vizeletet indít, ha abban fereszted a szeméremtestet, gyakran iszod. Terhes asszony ne igya s ne egye a Csombort, mert a gyermeket megöli. Ha megholt, kiviteti véle. Próbált dolog ez.

Ha pedig a vizével és succusával, azaz kifacsart vizével mosod a szemet gyakran, viszketéget gyógyít, világosít, Ap-rólék hályogot elűz.

KÜLSŐ HASZNAI

Igen jó a Polajt Kőszvényes lábra kötni. Főfájást meggyógyít, ha fejére kötöd, vizével [108] homlokát mosod. A Kórságosoknak, a havasoknak, szédelő fejeknek igen jó, ha megtöröd a Polajt, ecetben orra alá tartod. Ha ugyan ecetben főzed, innya adod is jó. Hamar felüdöl megjő elméje a Kórságosnak, ha orrába, vagy szájába öntöd az ecetes vizet, vagy ecetes levet innya adsz benne.

Ha pedig péppel a vizét, succusát összefőzed, igen jó égést véle kenni.

Ha pedig sóval, ecettel összetöröd a Polajt és melegen kötöd, a görcsöt, akit Convulsionak, smasmusnak, Tetanusnak hínak, azaz Ínak egybevonását meggyógyítja.

A Kígyónak, Scorpióknak, Pókok mérges harapását meggyógyítja, ha sóval, ecettel összetöröd, a sebre kötöd.

DE DIPTAMO

Diptamus

Ezerjófű

Diptam

A Diptamus kétféle: Egyik Cretai és Kerti. Ez csak Creta szigetben terem. Mint a Polajnak olyan a levele, virága. Nékik erdei Poleyomnak is híják.

A másik Diptámus olyan a levele, kit Pseudodiptamus, azaz hamis Diptamusnak híják, mint a Glicerisának és a Fraxinusnak, ama Puszpángnak. Szederjes virága vagyon egyiknek, másiknak fehérjes. Ezt a Paticariusok Poenia mascula, azaz Hím basarózsának híják. E Pseudodiptamust Erdei Diptamusnak híja Dioscorides.

TERMÉSZETI

Azon természeti, aki a Pulegiomnak. Azon hasznai a Polajnak, a Csombornak, csakhogy inkább szárazsító, melegítő a Diptamus, hogy nem a Polaj, vagy Csombor, azaz Barbély polaj.

BELSŐ HASZNAI

Az asszonyállatok havi kórságát megindítja, a benszorult Secundinát, azaz burokat, holt gyermeket kiűz. Ha csak füstölöd, párlod véle az asszonyállatot, szinte azon haszna.

Ha pedig fehér borban főzed, mint a Po[109]lajt, vagy Csombort úgy iszod, azon ereje. Mérget kiűz, mérges állatot megöl, mérges harapást gyógyít. Ha succusát vészed, iszod együtt a Csomborral, mind Kígyót, Scorpiót minden mérges állatot elűz csak a szaga, füstje is. Ez próbált dolog Béka ellen, méreg ellen, a Kígyó ugyan fut előtte, mihelt a füstöt érzi, a Béka is, a Gyík is. Próbált dolog a méregétetés ellen, ha megiszod sokszor.

KÜLSŐ HASZNAI

A tagokba lőtt Nyilakat kivonsza, ha fellyül reá kötöd e füvet. Vasat, golyóbist kivonszon a testből. Virgilius mondja, hogy még a Baromból is, Lóból kivonsza a vasat, golyóbist, ha reá kötik, észi, a vizét belé facsarják Virg. Aneid: 12.

Rasztot, nagy lépüjeket, dagadt Lépet gyógyít, ha reá kötöd melegen főzve. Minden mérges sebet gyógyít. Dühös Eb, Kígyó harapaást gyógyít, ha succusát vészed s vizet beléfacsarod a sebbe, a törött füvet reá kötöd, igen használ.

DE OCIMO

Basilicum
Graecis Ocimum

Brasiliom
Basilicon

Bafilien
Kraufz Bafilien

A Basilicum, vagy Ocimum kétféle: Egyik örögbik Basilicum, ugyan Szegfű szagú és fehérszínű, nem igen zöld.

A kisebb, a másik zöldebb, ugyan mintha fekete volna. Basilicumnak azért hívják, mert Regalis. A Basilicus, azaz Regalis, Király udvarához méltó. Ennek sok ágai vannak.

A másik Ocimum, azaz Szagos fű, olyan, mint a Parieraria és ama Macska mézelke, vagy a Mátra fű, de igen szagos, mint a Sz. János füve. Ezt kis Sz. János fűvének hívják.

A harmadik Basilicum fű az Erdőn is terem, igen jószagú, mint ama kertben termő Horminium, azaz Nagyszagú Szent János füve. Igen hasonló Fodor Méntához e harmadik Basilicum fű. Nékik ugyan Erdei Méntának, Calamintának, Nepetának, azaz Jószagú kedves Méntának hívják.

[110] Azt is mondják a Régiek, mint Theophrastus, Plinius, hogy Kakuk füve, Csomborrrá változik a Basilicum, ha helyéből másuvá plantálják. Szinte Kakuk fűvé változik, vagy Csomborrrá harmad évig.

TERMÉSZETI

Melegítő természetű a Basilicum, azért a Tüdőben és Matrában való asszonyember nyálas turhát, enyves nyálait kitisztítja.

BELSŐ HASZMAI

Mint a Maiorána és Rosmarin, így ez is, a Basilicum igen jó étekben, ha megszáraztrod, porrá tészed, Tyikmonyban, tehénhúsban igen jó.

Ha pedig azt míveléd, hogy a forratlan édes borba veted, egyikbe Maioránt, a másikba Basilicumot, vagy Rozmarint, mind föttáig jószagú lészen.

Ha pedig fehér borban megfőzed a Basilicumot, fualkodást, nehéz lélegzetet, hurutot gyógyít, Vizeletet indít, asszonyember havi kórságát megindítja, ha gyakorta issza estve s reggel.

A Basilicum magvát vesd borba, hadd álljon benne egy napig, szinte fehér succusa, azaz leve, vize változik, mint egy enyű, ezzel kend a Nyelvnek dagadását, ajaknak hasadását és a sok szömölesöt, vagy a Mellyben való kehes fekélyeket, Májnak fekélyt gyógyítja.

A magvát, akár a vizét, ha iszod, a Szűvet erősít, Syncopen pellit, azaz a Görcsöt, tagok szakadását, aprólék Gutaütést, Kórságot elűz.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a zöld levelét homlokodra kötöd, vagy a vizével homlokodat mosod, régi főfájást meggyógyít.

Ha pedig párlasz embert véle, azon haszna, aki a Pulegiumnak, a Polajnak, vagy a Barbély Csombornak és a Fodor Méntának. Ha feresztess véle, azon haszna. Lásd odafel a Méntát. Hasfájást, emésztetlenséget, meghidegült gyomrot melegít, Vizeletet indít.

Ha a vizével fejedet kened, hidegít. A ve[111]res dagadt fájo szemet jó véle mosni, reá kötni. Főnek, Melynek és egyéb tagoknak meleg dagadását jó véle kötni.

Az erdei Basilicomnak, ha borban megiszod, Kígyó, Scorpio harapást gyógyít. Dioscorides írja, Matheolus bizonyítja.

DE AMARACO

Vulgo Maiorana

Nemes Maiorána

Maioran

SAmpsychon Görögül, Ázhatatlan Maiorána a teljes szű indító, mindenkor virágzó. Ez is kétféle: Egyik kisebb ugyan hamuszínű szabású, ágas, bogas, igen szagos, ez jobb a Nagyobiknál.

A másik Amaracon nagyobb, mint a Basilicum és a Bársony virág. Ebből koszorút télben is kötnek. Pincében, házban, fazékban tartják.

TERMÉSZETI

A Maiorána meleg és száraz természetű.

BELSŐ HASZNAI

Ha fejér borban megfőzed a Maioránát és gyakran iszod, Vízi kórságot gyógyít, Torokgyíkot, tekerő hasfájást elűz, vizeletet indít, Asszonyállat havi kórságát kiűzi.

A succusa és vize, pora agyvelőt, fejet tisztít. Prűszöktöt, elájultakat, havasokat felkölt, ha orrába fúvod csével, vagy Náddal.

A vize a rekedés ellen jó, ha torkod, nyelvedet mosod véle, az elmét megnyitja, építi, erősíti a fejet, ha három kalánkával iszol a vizében, avagy, ha borban főzöd.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha megszárazasz a Maiorán levelét, a dagadt fájó szemre kötöd az árpából csinált darával, vagy Rozs liszt lángjával, akar Búza liszt tisztája lángjával kösd a szemére.

Ha a porát a Maioránnak a Gyömbérrel együtt az ember orrába fúod, fejet tisztít, Náthát elűz.

Sugillata, azaz a verés miatt megkékült romlott tagot, szemet gyógyít, ha mézzel össze csinálod. Vagy ha Maioránát, Sót, [112] lágy Sajtót, egy kis Temjént, Mézet összetimporálsz, igen jó teres kevéres tagot véle kötni; Dioscorides, Plinius mondja.

Ha penig mézzel a levelét összefőzed, timporálsz, a hasra kötöd, hasfájást gyógyít, Luxatamembra, azaz kimenyült tagokat épít.

Ha megtöröd, mézzel össze csinálod a levelét, In pesso subdito, azaz tépett Gyapjúra, vagy Gyaputra kened, az asszonyállat szeméremtestében csinálod, kihozza a megállott vérét. A succusa

az aludt vért kihozza és a törést, kék vereség helyét rontja, rásztot ront.

Maiorán olaj

Így csináld a Maiorán olajt: Végy Maiorán levelét négy marokkal, fél-fél marokkal Kakuk füvet. Isten fáját egy marokkal, Csombort másfél marokkal, Cassiának fáját két unciát, Nyárfa olajt, Myrtust, aki mint a Loncs puszpang olyan, ugyan a magas Puszpangnak híják, ebbe is végy, ha találsz, egy marokkal. Ha nincs, végy Loncsot helyébe, azon ereje. Ezeket metéld meg, törd Mozsárban, hánd nagyszájú üvegbe, Palasz üvegbe, tölts Fa olajt csordultig fellyül lobjon az olaja, zárd be az üveg száját, tedd a hévre, nyolc napig tartsd ott. Azután ismét újabb füveket vess azon olajba, ezt míveld háromszor. Ha meleg Nap nincs, lassú szénnel kettős fazékban, egy pléh szelencében főzd meg háromszor, facsard ki, mint odafel a Basilicom olajról szóltam.

Haszna ez olajnak, mindenféle főfájást, főszedelgést, Melancholiát meggyógyít, ha kened a fejedet véle, de előszer a Maiorán füvéből lúgot csinálj, mosd meg azután, ez olajjal kenjed.

Ha megfereszted a Guta ütött, taga leesett embert, a görcs fogta Ínak megvonó betegséget, ha Diptamussal, Sópró fűből, Méntából feredőt csinálsz, a leesett tagot melegen kened a feredő után, szájába, orrába tészed, meggyógyítja.

Ha fülbe bocsátod ez olajt, fülfájást gyógyít, fülnek csengését megállítja, vizeletet, Asszonyember vérét indítja, Mérges állat harapást gyógyít.

[113] DE GLECHO

Pulegium

Póla

Poley

EZt Glechonnak híják Görögül, mert nem hagyja a Juhokat nyugodni, sem az embert aki észí, issza vizét. A Juhok bűgnek, ha megészik.

A Calaminták az Erdei jószagú fejer Ménták, Hedyosni, azaz édesillatú kerti ménták, Fodor és Bódogasszony Méntája.

Sisymbrium, azaz vízi Ménta, Csombor, Pulegium, azaz Póla, Barbély főmosó Csombora. Így értsd, így oszd a Méntákat. Matheolus, a Dioscorides írásából így osztja. A Nepeta, az Erdei ménta hasonló a Polajhoz, vagy a Csomborhoz, nagyobb a Csombornál, ezt Erdei Csombornak híják, igen jó.

A Pulegium, vagy a Polaj kétféle: Egyik hím, Másik nőstin. Egyik, a hím kerti, aki a kertben terem. A hímnek feje a virága. A mezeinek, a Nőstinnek szederjes bársony virága vagyon. A hímja igen bokros a földön eltérül, sok ágai vannak. A nőstin felnő magason, aki az Erdőn, réten mocsáros helyen terem. A nőstin Polajt híják Nepetának. Ezt a Barbélyok, Patricariusok igen szeretik és igen szedik, mert igen jószagú, egészséges. Második Calamintának is híják ezt.

Pulegium, azaz Balhaölő fű, mert ha a Pulegium virágos fűvét meggyútod, a Balhákat megöli a füstje. Amely ágyra, paplanra rakják, balha ott nem lakik. Plinius mondja.

TERMÉSZETI

Melegítő és erős égető, Bors természetű, azért nem hágy alunni embernek, mert a főben való nedvességet elszárazsítja, emésztli.

BELSŐ HASZNAI

Ha fehér borban megfőzed e Polajt, estve és reggel iszod, havi kórságot kitisztít, megholt gyermeket kihoz és a gyermek-tartó burokat, aki oda bé maradt, kiveti.

Ez italt ne add hasas asszonnak, mert üdőtlen szülést csinál, az asszonyállat fehér vérét kitisztítja. Undok enyves, nyálas turhát, kehet, hurutot kitisztít. Emésztetlenséget [114] gyógyít, gyomort melegít.

Ha megfőzed mézben, ecetben a Polajt, vérnek orrból és alól való folyását megállatja, Csoklást, okádást megállat.

Ha peng e Pulegiomot megfőzed fehér borban, Mézet és Aloést vetsz beléje, a fekete hámkodtató Epét, a sok turhát, nyálat kihányatja, elemésztli, Hasnak, gyomornak, gyermek-tartó matrának fájását meggyógyítja. A Kígyót, Békát kiűzi,

Torokgyékot gyógyít, ha gargarizálsz a Torkodat véle, Szájnak omlását, fájását gyógyítja, ha gyakran e Polajt ecetben, Mézben Aloëssel együtt főzöd, torkodat, szájadat, Ínedet ezzel mosod.

Külső hasznai a Sisymbriomnak, azaz a vízi Csombornak:

A Csombornak vizével kend a homlokodat, vakszemedet, főfájást gyógyít. Ha csak a levelét, virágát megtöröd, a homlokodra kötöd, vagy ha a Darázs és Méh csípést a vizével mosod, ha a füvét megtöröd, a csípésre kötöd, meggyógyítja.

A vízi Ménta, a Lómenta szömölcsöt és himlős orcát gyógyít. A Naptúl megfeketült égett orcát gyógyítja, ha a succusával, a levével mosod, a füvét reá kötöd, éjjel is rajta tartod, igen használ.

Ez is a Darázsok csípését meggyógyítja hertelen. Próbált dolog, ha reá kötöd, vizével mosod, a levelét reá kötöd a csipésre.

Epinyctidas, azaz az apró keléseket, hólyagos, pattagózó himlőt, éjjeli fakadást térszen Görögül az Epinyctis. Ez az ember szemébe is, a szeme végébe szökik a himlő. De ha négyével reá kötöd a himlőre, fakadékra, megöli, a szemből is kitisztítja, de mossad a kezével, a füvet reá kössed éjjel, nappal vedd le róla, éjjel ismét kösd reá, négy éjjel.

Ha pénig négy ecettel együtt az ember fejét megmosod a Csombor levével, vagy ecetben megtöröd, a fejet mosod véle az embernek, nem hagyja alunni, felkölti az alvókat.

DE ORIGANO

[115] Origanum
Item Cunilla

Gyopár
Varga Maiorána

Doflen
Wolgemus

ORiganum, Szurok fű, Vargák füve. Ez kétféle: Egyik széles levelű, mint a Basilicum, kevés veres virága, de magos.

A másik apró levelű, de sok veres virága. Némelynek a veresnek fejeres a virága. Egyik olyan, mint a Kakukfű.

Ez egyik Tragorigánium, azaz Kecskék szerető füve. Ez erdön terem, a Kecskék igen szeretik. Egyiket Dioscorides Heracleo-

ticumnak híja, azaz Heracleus füve. Ez hasonló a Hysophoz és a Borsfűhöz, de csak kettő nálunk, Erdei és mezői. Az erdei fejtővirágú, a mezői kettő, egyik veresvirágú, a másik szederjes.

TERMÉSZETI

Igen melegítők a Fekete Gyopárok.

BELSŐ HASZNAI

A levelét, akit Heracleonnak hírnak, apró levelű, sok virágai fejtő és veres vagyon, mezőn terem, ha borban megfőzöd s iszod, Mérges dühös állat harapását gyógyítja.

Ha pedig Cum passo, azaz Molosa és ért szőlőből csinált musttal megfőzöd, úgy iszod, aki bőrköt, mérget, bogárt, Vízi borjút elnyelt, megöli, kivetteti. Avagy, aki a Mák vizét megitta, igen aluszik, felkölti.

Ha pedig mézes ecettel megfőzöd és úgy iszod, ha Crétát, Vízi borjút, Békát megittál, kivetteti.

Ha pedig megszakadtál, tökös vagy, megvonottak az Ínak, Vízi kórság bánt, Figével főzd meg a mézes ecetben s meggyógyulsz, ha gyakran iszod.

Ha megszáraztad, mézes vízben, vagy Szilva lévben megfőzöd és egy jó Pohárral megiszol benne, Fekete és Sárga sárt alól kiviszzen belőled. Asszonyember vérét kiviszi. Ha mézben megfőzöd, még a virágát is, ha melegen észed, hurutot, rekedést elűz, okádást kiűz, ha így csinálod. Hagymával, Galagonya maggal összefőzöd, igen okáztat.

Ha pedig mézes ecetben főzöd e fekete Gyopárt, fogfájást gyógyít.

Az erdei igen jó, ha virágát Szilva lévben [116] főzöd, borban iszod, meggyógyít, vizeletet indít.

Ha ecetben iszod, fogfájást, fulladást gyógyít. Rásztot, hurutást kiűz, ha mézben főzöd, úgy nyasad, észed, mint egy Lictariumot.

Aki ételt utál, hitván, nem emészthető gyomra vagyon, meggyógyítja.

Akik okádnak, gyomrok émeleg, meggyógyítja, ha iszod, eszed virágát borban, mézben főzve.

KÜLSŐ HASZNAI

A Gyopárnak succusa, vize fogfájást, száznak megomlását, Nyelvcsap dagadását, leszállását gyógyítja, ha mosod véle.

Ha Fa olajjal a vizét, virágát az ágyban fejed alá tészed, véled hordozod, elaluszol, a Kígyót, Békát, Gyékot elűzi.

Ha árpa, vagy Búza liszt lánggal a succusát, vizét összekevered, dagadást gyógyít, varat, viszketeget, koszt gyógyít, ha feredőt csinálsz belőle és a vizével mosod, kened a varat.

Kék verést, fogfájást gyógyít, tisztít, ha mézzel, Salenitro, azaz Salétrommal össze csinálod, fogad kened véle.

Ha a fáradtakat kened véle is, ugyan megújítja. A hólyagos Epinyctidas, azaz éjjel fakadt himlőket, fekélyeket meggyógyítja.

Ha Varga szurokkal összefőzed a levelét, vizét és reá kötöd: Furunculus aperit, azaz a mérges köves keléseket megfakasztja, a berekedt keléseket kinyitja, ha a szurokkal a Fekete gyopárt összetöröd, a kelésre kötöd, Gelyvákat is elront, ha Fa olajjal, ecettel, árpa liszttel összefőzed a Fekete gyopárt virágostól: Sérést, oldalfájást gyógyít.

Ha figével összetöröd, a sérésre kötöd, igen jó. A vérfolyást megállatja, ha ecettel összefőzed, a szeméremtestedre, alfeledre kötöd.

DE SERPYLLO

Serpyllum

Kakukfű

Quendel

[117] A Kakukfű kettő. Egyik magasan terem, Erdőn, kertekben fel nő, nagyobb levele vagyon, veres virága. Ezt kerti Kakukfűnek hívják.

A másik apró, a földön ugyan elterül, akivel élnek a Barbélyok. Ez a kisebbik, a mezei, szagosb, jobb. Ugyan harmadféle Kakukfű is a kertben nagy, de nincs szaga. Házhelyen is terem, nem jó ez. Nyíri Kakukfű ez.

TERMÉSZETI

Igen megmelegít a Kakukfű, azért vizeletet, megszorult havi kórságot indít.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban megfőzöd, gyakorta iszod, undok nyálat, akiből kő léssen, kiűzi, mint egy enyü, olyan taknyot hoz ki a Vesékből, havi kórságot indít, hastekerést, haslájást, Vérhasat gyógyít, belső sebeket, szakadásokat gyógyít. Tüdőnek, Májnak, Lépnek beszorulását megnyitja.

Aki vért pök, főzze meg mézes ecetben, azt igya, meggyógyul. Ha succusát, levét, vizét vészed, ecettel iszod, azon haszna. Igen jó mindennap enni étekben, étket Borsfűvel, Kakukfűvel főzni, minden Mérget, Kígyót elűz. Próbált dolog.

Ha penig a Kakukfűvet Glicerizával, azaz édes gyökérrel, Anisommal, Bécsi kökénnyel borban megfőzöd, meggyógyítja a száraz kehet, hurutot, ha gyakorta iszod. Próbált ez is.

Strangariam, azaz Torokgyékot gyógyít, erőtlen gyomrot melegít, erősít, ételt kívántat, ha úgy élsz véle, amint mondám, hogy borban Köménymaggal, Gyömbérrel összefőzöd és Sz. János kenyérével gyakran iszod, a gyomorra kötöd, emésztetlenséget gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A Kakukfű főszédelgést gyógyít, agyvelőt erősít, ha a fejet a vizével mosod, a fűvét ecetben összetörvén a főre kötöd.

A Kakukfű vizét a Rózsa ecettel, ha összetimporárod és ölgit, a homlokot, vakszemet kened véle, orrába fúvod, Phrenesim, azaz Hagymázt gyógyít. Azon haszna a Kakukfűnek szinte, mint a fekete Gyo[118]párnak. Diptamusnak azon haszna.

DE THYMO

Serpyllum Romanum Olasz Kakukfű

Welfsch quendel

Thymus Görögül, azaz Serkentő, vérhozó fű, mert ha ki orrába tolja vért hoz ki. Ezt római, vagy Olasz Kakukfűnek

híják, mert szintén hasonló a magos Kakukfűhöz. Ezt híják minálunk Méhek füvének. Hasonló a Borsfűhöz és Szanothoz és a Hysophoz a levele, kórója. Egyiknek sárga szabása, fejéres virága vagyon, mint a Borsfűnek és a Szanotnak.

A másiknak szederjes veres virága, mint a Kakukfűnek. Ezt a Méhek igen szeretik, dongják, igen hordnak erről. Sz. Jakab havában virágzik, mint a Kakukfű. Száraz helyen, mezőn, tiszta helyen terem.

E fűnek a virágát híják Epithymusnak, azaz a Méhek fűvén termő virág, hasonló a Borsfűhöz.

E Thymus olyan szagú, mint a lépes méz, ama Lipitzét, azaz fejrő új lépét, ennek a virágából gyűtik a Méhek a mézet, mert ezt igen szeretik.

TERMÉSZETI

Igen szárazító és melegítő e Római Kakukfű, vagy Méhek füve, sőt jobb, erősb a Kakukfűnél. Az Epithymusnak, azaz a virágának ezen haszna vagyon.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban megfőzed e Thymust, Méh fűvet, azon haszna, aki a Kakukfűnek. Ha iszod, gyakran fulladást gyógyít.

Asthmaticis, azaz nehezen lehelőket, Orthopneicis, azaz, akik lélegzetet nem vehetnek, hanem fennállva ezeket gyógyítja. Férges, Galisztát, aludt vért, mérget, holt gyermeket, megrekedt havi kórságot kiűz, ha iszod gyakran.

Ha Lictariom módra mézben főzed, azt észed, Mellynek turháját kihozza. Ha étekben észed gyakran, Tehénhúst főzz véle, mint ama Borsfűvel és mint a Kakukfűvel, [119] Petreselyemmel, szemet világosít, aki homályos.

Igen jó ezzel Lictariomot és egyéb szerszámot csinálni, sózni. Ha borban iszod főve, a nehéz megnyomó Köszvént meggyógyítja.

Akinek szeméremtестe megdagadt, három arany nyomóit egyék ennek a Lictariomában, vagy egy pohárával igyék a vízében, succusában, borában éjomra, a levelét kössed a dagadt

testedre. Ha a füvét nem kaphatd, az Epithymusnak, azaz a virágának, a fejer lépnek ezen haszna. Mert ebből csinálják a Méhek a lépet. Ez próbált dolog Kőszvény, hurut, fulladás és Mellyfájás ellen, ki gyakorta issza.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a succusát, vizét ecettel össze ölgited, a vért, törött megkékült testet, megaludtat meggyógyítja, ha mosod véle, a füvével kötözed. Isciaditis, azaz a Farsábásoknak, akik a forgócsontban görbök, nem járhatnak, ha borban megfőzik e füvet és az árpa darával, vagy liszt lánggal össze csinálják, a csípő csontra kötik, igen használ.

Amaz articularibus morbis, azaz ízek járó Kőszvénynek, akik az ízeket járnak, használ, ha reá kötöd. A dagadást, szömlöcsöt, lábnak, tenyérnek temérdek bőrét meggyógyítja, ha ecetben főzed és reá kötöd.

Ha megtöröd Fa olajjal, összefőzed és Gyapjúra kened, a kifezemült tagokat gyógyítja, ha reá kötöd.

Ha penig disznóhájjal összetöröd In fastidio, azaz erősen megtöröd, hogy ugyan el vonjad, ezt mézzel összetimporáld, kösd az égett tagokra, meggyógyul.

Syrupus de Epithymo

Így csinálj Syrupot az Epithymusból, a Méhek füve virágából.

Vedd a Méhfűnek jó virágát két marokkal, vagy amennyit akarsz. Végy Caffutat, azaz arany fonal füvet, kit Guren fűnek is hínak. Vedd a Föld füstét egy-egy markot. Végy Méh füvet, Végy Calamintát, azaz Vízi fejer mentát, akar Fodor mentát, Ökör nyelvet, Glicerizát, édes gyökeret, Sz. János kenyerét, vagy Polipodiumot, Bécsi [120] füvet fél kis marokkal, Rózsát, Köménymagot, Bécsi kömént, vagy Anisomot tizennyolc pénz nyomónit mindenikben. Végy húsz Besztercei Szilvát, Aszú szőlőt fél fontot, főzd meg jó vízben fele elfottig, hadd álljon rajta egy éjjel, reggel facsard ki, vess azután Nádmézet két fontot belé. Ezzel élj, ezt igyad borral, vagy Rózsa vízzel ölgítve. Hasznai ezek: Fekete Epét kiüz és enyves égett nyálat kiüz.

DE THYMBRA

Satureia

Bors fű

Sedenci

THymbra Görögül, Sarureia, Cunila, azaz Méhnek füve, árnyéka, avagy Borsfű. Thymbra id est Thymi umbra, a Méhfűnek árnyéka, mert igen hasonló a Méhek fűvéhez.

Kétféle e Borsfű. Egyik kerti, ez magos, erős, Borsszagú. A másik Erdei, mezei, hasonló a Hysophoz, Satureia neve, mert felindítja a Bujaságot, aki él sokat véle. A Libanotis, Rosmarinotis, Cunila, Thymbra, mint Plinius véli.

TERMÉSZETI

Azon természeti, aki a Méhek fűvének, igen melegít, száraszt.

BELSŐ HASZNAI

Azon haszna a mezei Borsfűnek, aki a Kakukkfűnek, Méhek fűvének, hát úgy élj véle, mint azokkal.

Ha pedig borban megfőzed e Borsfűvet, gyakorta iszod, Mellyet tisztít, a Veséből, hólyagból arenát, fővént, követ kiűz, vizeletet indít, az Asszonyember kórságát kiűzi.

Ha főve észed Tehénhússal, ha főzöd, iszod, felgerjeszti benned a jámbor feleséged szerelmét. Gyomort melegít, tisztít, erősít, Csömörlést, ételutálást, homályos szemet világosít.

A virágát pedig, ha szilva lévben főzöd, iszod, rút sárga, fekete bolondító Epét kiűz, mint a Méhek virága.

KÜLSŐ HASZNAI

[121] Ha a Borsfűvet cum Epithymbro, azaz a virágával együtt szagolod, orrodba fúvod, a főfájóknak, szédelgőknek, vagy, ha mint egy koszorút a főre kötöd, a fejet vele mosod. Igen jó főfájástúl.

Rózsa ecettel a succusát, vagy vizét öntsd a fülbe, meggyógyul.

Ha Búza liszttel a fűvét, vizét összefőzed, timporálad, a forgócsontra kötöd, Farsábat gyógyít.

DE HYSOPO

Hysopus

Isóp

Ifop

A Hysopus kettő: egyik kerti, másik hegyen termő. A hegyi Hysopnak a levele hasonló a fekete Gyopárhoz. Olyan, mint ama szemgyógyító fű az Euphrasia. De aki az Erdőn terem, kék a virága, mint a kertinek, nagy magos, a mezőn, réten is elég terem, de nincs olyan jószaga. A virága felnő, kék. egy ember magasnyira nő a mezei Hysop, ezt Németül *Klotter Ifop*, azaz Kalastromi, Egyházi Hysopnak híják.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazító a Hysop és igen vékony, általható természetű, azért ember fejéből, gyomrából nyálat, száraz kehet, vagy Pituitát, enyves taknyot kivonszon. Ruellius mondja.

BELSŐ HASZNAI

A Hysopot, ha megfőzed borban és Figét, mézet vetsz belé, ezt gyakorta iszod, fulladást, nyilalást, száraz hurutot és nehéz lélegzetvételt gyógyít, Galisztát megöl a gyomorban. Ha Lic-tariumot csinálsz a Hysopból, azon haszna.

Ha pedig a Hysopot Figével és Tormával együtt szilva lévben főzed és iszod, hasat indít, Okádást indít.

Ha pedig Figével együtt szilva lévben főzed, torkodat mosod, gargarizálsz, Torokgyéket, szájnak, toroknak fájását gyógyítja.

Ha ecetben megfőzed a Hysopot és a Varga füvet, a fekete Gyopárt, fogfájást gyógyít, [122] Lépnék rasztját, keménségét rontja, ha Figével borban főzed és iszod.

Ha pedig Rutával, Figével főzed a Hysopot borban, Mellyet tisztít, hurutot megállat, ha mézzel, Figével, Gyömbérrel főzed a Hysopot.

Ha pedig a magvát, virágát vízben megfőzed, tizenhat napig iszod, Kórságosoknak használ és Sárgáságot gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a Varga fűvel a fekete Gyopárral, Figével, Salétrommal összetimporárod, a hasadra kötöd, Vízi kórságot gyógyít.

Ha penig mézzel, sóval borban összetöröd, tetves, koszos és korpás, varas fejet gyógyít.

Ha borban főzed, a dagadásra tészed, elosztatja.

Ha füvet párlasz véle, a megfőtt Hysoppal, fülbe ereszted a vizét, a fülnek zúgását, csengését megállatja.

A Lónak, Baromnak rihességét meggyógyítja, ha olajban a Hysopot megfőzed és a Juhra, Baromra kötöd. A Syrupusának azon haszna, mert Mellyet tisztít.

DE SERAPIO HYSOPI

Így csinálj Syrupot a Hysophból:

Végy Hysopot, Apium gyökerét, Kömént, Peterzselymet, Glicerizát, vagy édes gyökeret, egyaránt egy-egy egész markot, Aszú szőlőt egy fontot, Malvát, Bisalmát fél markot, Árpa darát fél fontot, Figét egy fontot. Nyolc font vízben főzd meg, szűrd meg. Élj véle. Igen jó hurutás, szomjúság, fulladás, Mellyfájás ellen.

DE ORMINO

Orminum

Sebes sállya scarlát fű

Scharlach

ORminum Görögül, Fuchsius, Ruellius Lonicerus, Tragus e füvet híják ama nagyszagú széleslevelű fű, kit Sz. János fűvének hínak. A kerti hasonló a Peszertzéhez, de szaggal, levéllel különbözik.

A mezei, mint a Vad Sállya, a Sz. Ilona [123] asszony füve. Ezt mondja Matheolus igaz Orminumnak lenni, azaz nagyszagú fűnek.

E fűvel a Satyrosok, a buja természetűek éltek. Mert ez kétféle fű, a Borsfű és Sz. János füve. Az elveszett Férfiságot gerjeszti, ha borban issza, étekben főzi. Ez is próbált dolog.

A Paticariusok Gallitricumnak híják e füvet. Az erdön, a mezőn, a Búza között is szántófölden terem és Sz. János füve, de nem olyan szagos, mint a kerti.

TERMÉSZETI

Mindkettő szárasztó, melegítő, mint a Borsfű, Diptamus.

BELSŐ HASZNAI

Ha Borban megfőzed, iszod, gyomrot melegít, taknyot kiűz. Meddő asszonyoknak és akiből fejr vér jár ki, jó innya. De a nagy felette szaga és itala árt a főnek.

Ha porrá tészed, az orrodba fúvod, prüszögtet, Náthát elűz, fejet tisztít. Azon haszna, mint az Ezer jó fűnek.

KÜLSŐ HASZAI

Ha vízben megfőzed és párlod az Asszonyembert véle, a holt gyermeket, benszorult burokat, havi kórságot kihoz.

Ha mézzel összefőzed, töröd, Argema, azaz Strumas, a gelyvát, Sülöket elrontja, ha megfőzed és reá kötöd. A nyilat, vasat kivonsza, ha kötöd a fűvével vízben főzve, mosod a succusával a sebet, belé ereszted.

Ha pedig a levelét ecetben főzed, Pavos, azaz a Torok alatt való széles dagadást, Sült, Parotidas, azaz Fül mellett való elterült dagadást elrontja, ha e füvet mézes ecetben főzed, reá kötöd. A mezei szagos fű jobb orvosságra a kertnél.

DE SALVIA

Saluia

Sállya

Salbey

SAluia, Graecis Elelisphacus. A Sállya kettő. Egyik kerti. E kerti is kettő, egyik nagyobb, másik kisebb.

[124] A mezei vagy Erdei Vadsállyát a Bábák Sz. Ilona asszony fűvének híják. Nékik a Verbascum közé számlálják, mint a Matheolus. Verbascumnak híják az Orminomot, a Sz. János és Sz. Ilona asszony fűvét.

TERMÉSZETI

Melegítő és egy kevésbé szorító, mint az Actius Doctor mondja.

BELSŐ HASZNAI

Ha a Sállyának három levelét sóval összetöröd, észed, méreg nem fog aznap rajtad.

A Sállyás bor igen jó, ha ugyan Szüretkor csinálod. Ha pedig megtöröd, iszod, vagy megfőzed, igen jó méreg ellen, a Mellyet, Májat, Lépet és Asszonyember matráját tisztítja, vizeletet indít, Havi kórságot indít, Vérhas, erőtetés ellen igen jó. Bél-t tisztít, ha borba főzed és iszod gyakorta. Éteken is jó enni, főzni.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha megfőzed Lúgban a Sállyát és ezzel a fejedet mosod, serket, koszt, korpás varat kiveszt, haját feketévé téssen, Kígyó harapást, dühös Eb marást gyógyít, sebet tisztít. A szeméremtestben, alfeledben való dagadást gyógyítja, ha párlod véle, reá kötöd. Torokgyékot gyógyít, ha reá kötöd, párlod véle.

Az erdei Sállya erei, haszna azon, mint a Mezei Sz. János füvének, a mezei Méntának. Hát ott lásd hasznát.

DE LIBANOTIDE

Rosmarinus

Rozmarin

Rozmarin

A Libanotis kétféle: egyik termő virága, magva, gyümölcse vagyon, ez olyan szagú, mint a Temjén. A termőnek a Gyümölcse Chenchrys, azaz Rozmarin virágú gyümölcse. Ez hasonló a Köményhöz. Ezt hozzák Craccoból.

A mezei meddő Rozmarin, ez is Temjén szagú, nincs a mi országunkban, meleg helyen, kősziklán terem.

[125] A másik Rozmarin, Görögül Libanotis Stephanomatiki, azaz Koszorónak való, akiből koszorót kötnek. Efélét hoznak Lengyelországból sokat, mint egy Hysop, vagy Isten fája, vagy

a Ruta, de hogy igen szagos bokros, ezt nékik him Borsfünek híják, mert igen hasonló a Borsfűhöz.

TERMÉSZETI

Mind az Olasz, s mind a termő, s mind a koszorónak való, a mag nélkül való igen melegít, szárazst, mint a Borsfű.

BELSŐ HASZNAI

Ha gyökerét borban főzöd, hasfájást, Kígyó marást gyógyít, vizeletet indít, Kórságosnak, régi száraz hurutnak ellene áll, ha a füvét, magvát, gyökerét iszod vizes borban, vagy Szilva levében. Ha borban Borssal főzed, Sárgaságot gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha megtöröd a Rozmarint, Vérfolyást megállat. Az alfelében való Sült, dagadást meggyógyítja, Gelyvát és egyéb abscessus, azaz feldagadt nyálas kelést megérlel.

A gyökerét, ha mézzel összefőzed, a sebet, kelevént megtisztítja, a succusa és vize a szemet tisztítja, ha mosod véle. Tökösséget, megszakadtakat meggyógyítja, ha kötözöd véle.

A koszorónak való Rozmarinnak, vagy Craccai Rozmarinnak
belső hasznai

Igen jó e Craccai Rozmarin étekben, borban véle élni. Ha borban megfőzed e Craccai Rozmarint és melegen reggel, estve éjomra iszod.

Ez ital az Asszonyállatok fejei vérét és egyéb hastekerést ki-hányat, Sárgaságot, fulladást, rekedtséget gyógyít, turhát ki-hányat, gyomrot melegít, ételt emészt és kívántat. Minden méreg ellen próbált orvosság. Hastekerést gyógyít, Vért ki-tisztít, igen megizaszt. Ha megiszod éjomra, betakarod magad, hideglelést gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha megégeted a Rozmarint, Dögös házat [126] tisztít a füst, mint a fönnyű mag, de a Halált el nem űz, hanem csak büzt.

Ha iszod és kötöd véle a testet, orrába, szájába fúvod, a Syn-
copa, azaz Paralisi, azaz Guta ütötteket, akik elájultak, elholtak,
felkölti, felserkenti. Főszédelgést gyógyít. Fekete orcát, fogat
tisztít, Bűdös száját jószagúvá tészén, Szemet világosít.

Pterygia oculorum, azaz amely hús, szőr benőtte a szemet,
elrontja, ha mosod véle gyakran és a szemre kötöd borban
főzve.

A rothadt sebet, kelést, Carcinomata, azaz a fene sebet,
Sz. Antal tüzet, dagadt torkot meggyógyít, ha a vizével mosod,
vagy a Diptamussal ölgited, azzal mosod, annak a fűvével kötö-
zöd.

DE STOECADÉ

Stoechas

Frantziai Spica

Stoechaskraut

A Stoechas, vagy Stichas, azaz Frantziai Spica kétféle. Egyik
Gallicum, aki Galliában terem, zöld, a Levendulához és
Cyproshoz hasonló.

A másik Arabica et Cytrina, azaz Arábiából költ, sárga mint
a Cytrom, igen jószagú, a Barbélyok főt ebben mosnak.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazító természetű, mint Tragus mondja.

BELSŐ HASZNAI

Galenus mondja: Ha megfőzed borban és iszod, hasat indít,
bél tisztít, megerősíti a gyomrot, Mellyet tisztít, Asszonyember
rútságát kitisztítja.

KÜLSŐ HASZNAI

Gyermekszülőknek jó, ha füstölöd és párlod véle. Ha szagolod,
főt mos véle, fájó, szédelő főt tisztít.

A Bécsi fű Syrupja igen jó a főszédelés ellen, Ínak hidegülése
ellen, Kórságot, Gutát, Görcsöt, reszketegséget, ferre vonó
betegséget gyógyít az olaja, ha kened, a Syrupja, ha iszod.

Így csináld a Syrupot:

Vedd a Bécsi füvet virágostúl, másfél mar[127]kot. Thymust, azaz Méh szerető fűvét, Vízi fejer Lóméntát, Fekete gyopárt egyaránt egy-egy markot. Bécsi kömént fél markot, Malosa szőlőt magva nélkül fél fontot. Főzd meg jó vízben, szűrd meg. Azután vess Mézet, fahéjat belé, vess Gyömbért, ezzel forrald össze: ezzel élj.

DE NARDO

Nardus

Római Spica

Römischer Spick

A Nardus háromféle: Egyik Nardus Indica és Syriaca, akit Indiából hoznak. Ennek a gyökere fejes, mint a szilid Sáfrány, de sárga, mint egy fejes Káposzta. Ez jószagú.

A másik Nardus Celtica. Ezt Matheolus hasonlónak mondja a levelét amaz Egér fülhöz, a virága, mint a Vízi úti fűnek a virága. Ez a Liguriának hegyén terem. Ez is igen jószagú.

A harmadik Nardus Pseudonardus, hamis Nardus. Nékik Olasz Nardusnak, nekik Német Nardusnak híják. Ez szintén olyan, mint a Lavendula, csak hogy a levele szélesb és ugyan Spicanard szagú.

TERMÉSZETI

A Spicanard, vagy Indiai Nardus igen szárasztó és melegítő, emésztő és tisztító természetű.

BELSŐ HASZNAI

Ez igen emésztő hideg gyomrot melegít, emésztetlenséget elűz, Vizeletet indít, folyó hast megállat, ha a hasat kenik véle, avagy egy kevés vízben hidegen iszod.

Igen jó okádás és udás ellen, Csömörlés ellen hideg vízben innya, Tekerő csömört, hasfájást, hasdagadást, Májfájást, Sárgaságot, Vesének betegségét meggyógyítja, ha iszod gyakran Rózsa vízben, vagy Szilva lévben.

KÜLSŐ HASZNAI

Asszonyállat fejér vére folyását és egyéb varat, leves kelést gyógyít, ha reá kötöd.

Ha vízben főzed a Nardust, párlod véle az asszonyállat testét, meggyógyítja da[128]adását.

A kopasz fejet, el nyirlett szeme szőrt, ha gyakran kened a Spicanarddal, szőrt hoz.

DE LAVENDULA

Pseudonardus
Lauendula

Spicanárd
Levendula

Teutfcher Spick
Lauendel

A Lavendula kettő: Egyik nagyobb. Ezt híják Pseudonardusnak, Német Nardusnak, mert szaga hasonló a Spicanardhoz. A másik kisebb. Ez ugyan az igaz levendula.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárasztó mind a kettő.

BELSŐ HASZNAI

Ha ezeknek a Lavenduláknak borban a virágít megfőzed és gyakorta melegen éjomra iszod, Vizeletet, Havi kórságot indít, hasfájást gyógyít, a szív fájását megnyihíti. Hasnak kórságát, sok szeleit, fíngást megállatja, a Sárgaságot elűzi, mint a Rozmarin.

Ha penig a virágát, levelét, fejér borban főzed és vetsz belé Szerecsen dió virágot és Fahéjat, Cubebát, Tengeri borsot, olyan, mint a Bors, Rózsa pogácsát, vagy Rózsa levelét. Ezeket összefőzed és ezzel élsz, Guta ütés ellen, Ínak, kezek, tagok leesése ellen jó. Fogfájás ellen próbált dolog. Rekedés ellen igen jó. Megomlott száját gyógyít ennek a főtt vize, avagy csak a vize is.

KÜLSŐ HASZNAI

Mind a Spicanárd s mind a Lavendula vize jó szédelgő főnek. Főfájást gyógyít, amely hidegségből támad. Jobb penig a Nardus Lauendula a másiknál mindenre.

Ha vizét vészed e zöld Spicanardnak, igen jó taga szakadtakat, keze leesteket véle kenni, sőt a fűvével is kötözni melegen.

DE NARDO CELTICA

Nardus Celtica
Saliunca

M. Magd. füve
Római Nardus

M. Mag. blum
Seeliung

Nardus Celtica, Saliunca, azaz Ró[129]mai Nardus neve. Sz. Mária Magdalna fűvének híják. Hegyeken terem, sárga. Söpröt csinálnak belőle, Spicanard szagú, Köntöst tisztítanak, söpörnek véle. Ezt híják Saliuncának.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárasztó, mint az Indiai Spicanard.

BELSŐ HASZNAI

Ha borba főzed e Római Nardust és iszod, Rászt ellen, aréna ellen igen jó. Gyomrot melegít, Vizeletet indít, Sárgaságot elűz.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha fejér örömmel összefőzed, jó dagadt hasat kötni véle.

DE NARDO AGRESTI

Valeriana
Nardus agrestis

Macskagyökér
Therjék fű

Baldrian
Tiriackskraut

EZt e mezei Nardust másnévvel híják Phu. Valeriana, mert olyan a szaga, mint a kerti Spicanardnak. Ezt is Sz. Magdaléna

füvének híják. Ez olyan, mint a Repce, mint a Reteknek, Répának olyan a levele, de igen hasonló a Repcéhez. Ezt forduló fünek híják, a Répának, Repcének a virága pedig szederjes, mint a Narcissusnak.

Négyféle e Forduló fő, vagy Valeriana. Az első, mint a vad Répa a levele, szederjes virága, a szaga mint a kerti Spicanardnak.

A másik kisebb Valeriana olyan, mint az Anisomnak a magva, mint a Bécsi köménnek, rovatos levele vagyon. Ezt Németül híják Macska szeme világosító fünek. Igen nagy szaga vagyon a tövének, mint a Nardusnak. Hasonló Csaba íréhez, a szára üres, ugyan Therjék-szagú, mint az első. A szára, leveleje, kórója hasonló a Kocsordhoz. Sokan a harmadik Valeriana Phut a bojtos tövöt, nagyszagú Kocsordhoz vélik.

A harmadik mezei Nardus a hegyen, cseren terem, ugyan hamuszínű a virága, végre szederjessé lesz. Igen jószagú, Magva vagyon, mint a Bécsi köménnek, vagy Anisomnak, egy száracs-kája, kevés levele vagyon, üres a szára, igen jószagú.

[130] Szintén ilyen a negyedik Phu, azaz Valerian, Mezei Nardus, igen jószagú, de két arasznyit ha nő, kevés levele vagyon, de igen jószagú. Mezőn, réten terem. Mint a Tormának olyan a virága, ez a réteken vizes helyen terem, igen hasonló a Csaba íréhez.

TERMÉSZETI

Melegítők, szárazstók, de nem igen.

BELSŐ HASZNAI

Ha megtöröd a gyökerét a Valeriának, vagy Forduló fünek, Mezei Nardusnak borban iszod, vagy borban főzed a gyökerét s iszod, igen jó kő ellen, vizeletet indít. Oldalnak, háta bordának fájást enyhíti, havi kórságot indít. Dögöt, bűzt elűz, ha házat füstölsz véle, mint a Temjénnel.

KÜLSŐ HASZNAI

A levelei, gyökere, ha megtöröd, a fejre kötöd, Főfájást gyógyít, Vérhast állat, Orbántzot elűz. A vize jó homályos

szemnek, ha borban főzed, szemet mos véle, tisztítja, gyógyítja, homályát elűzi. Próbált dolog ez, ha élsz véle, amint mondám.

DE ASARO

Asarum

Kapotnyak

Hafelwurtz

A Sarum Graecis et Latinis. Sanguis Martis és Pertensa neve, Kapotnyak, Mogyoró alja, a Kapotnyak nem igen mélyen áll a földben, hanem felül a földön elterül a gyökere és csak alig függ a földben, apró borzos a gyökere, csak alig függ a földön, mint a Polipodium. Ennek a füve, levele hasonló a Téli Violához, a gyökere és szára közül szép szederjes virága hasonló a csegettyű virágával a Belén fű virágához. Magva pedig hasonló a Vad Sáfrány magvához. Árnyékos helyen, kemény sovány földön, Erdőn terem a Mogyoró fák alatt is. Csak a gyökerének vagyon ereje és nem a fűvének, vagy levelének.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazító, kiváltképpen a gyöke[131]re melegítő, a levele pedig szorító.

BELSŐ HASZNAI

Ha gyökerét mézes vízben főzed hat drachmát egyszer, azaz egy fél Messzelnit, egy pohárával iszol, két tyikmony héban, amennyi belé férne, mint a fejer Hunyor, ugyan ez is vizeletet, havi kórságot indít, Vízi kórságosoknak, akik elszáradtak, csak isznak, a Farsábásoknak igen jó innya sokszor. Ezen ital megszakadtaknak, keze leesetteknek, turhásoknak, Pihekedőknek, kik lélegzetet nem vehetnek, igen jó. Arénát, követ kiűz.

Ha szilva lévőbe, Méhserbe főzve iszod, a gyökerét sokszor, Vadnak, Kígyónak, Dühös ebnek marása ellen jó, ha iszod borban főve a Kapotnyakot.

Ha vizét vészed a levelének, szemet moss véle, vagy succusát vészed, főfájást, szemfájást, dagadást gyógyít.

Aegilopen, azaz Kecske szem módra költ kelevént az orra és szeme lapája közt, dagadást meggyógyít, ha a levelét megtöröd, reá kötöd.

Megdagadt Asszonyállat csecsit, Szent Antal tüzét meggyógyítja.

Ha pedig lúgot csinálsz a Kapotnyakból, hidegségből támadt főfájást gyógyít, ha gyakran mosod véle a fejet. Ha a fejére kötöd, szédelgést elűz, ember elméjét, eszét újítja.

Succus cum Pompholyga, azaz ha a vizét Ökör nyálra kened, vagy ha Cyapotban áztatod, a szemre kötöd, igen jó homályos szemnek.

DE GARYOPHYLATA

Herba benedicta
Garyphylata

Benedicta gyökér
Szegefű szagú fű

Benedicwurtz
Neglinskraut

GAryphylata, Szegefűszagú fű, mert a gyökere szintén olyan szagú mint a Szegefű. A levele hasonló az Eperjhez, a virága is hasonló. Sárga egyiknek, a kertinek, a mezei, Erdeinek ugyan Sáfrány szabású a virága, a szaga Szegefű szagú, szintén mint a mezei Eperj. Olaszul Sanamunda neve, azaz tiszta jó fű, mint egy Szent Jakab füve.

[132] TERMÉSZETI

A Garyophylata melegítő és szárazító.

BELSŐ HASZNAI

Ha a gyökerét a forró borba tészed Ősszel, vagy Tavasszal, hogy kiásod, igen jószagú bor lesz. Sebet, hasfájást gyógyít, bűzt elűz, ha borban főzed, iszod. Rothadást, fakadást tisztít. Jó élni véle a gyermekágyban fekvő asszonnak.

DE PEGANO

Ruta

Ruta

Rauten

Kétféle a Ruta, egyik kerti, másik mezei.

TERMÉSZETI

Igen melegít, felettébb száraszt a kerti Ruta, nem jó élni véle szülő, szaporodó asszonnak, mert Meddővé teszi. A Férfiat is megháborítja.

BELSŐ HASZNAI

Ha a Rutát össze csinálod Fönyű maggal, Szerecsen dióval, Figével, törd össze ezeket, főzd meg ecetben, szürd meg, egy-egy kalánnal reggel igyad, igen jó minden méreg ellen.

Ha megfőzed a Rutát levestől, magostúl Szilva lévben, ezt iszod, ágyéknak, hasnak, bélnek, oldálnak, Szívnek fájását gyógyítja, Farsábát gyógyít, hurutot, rekedést, fulladást gyógyít, hideglelést elűz, ha az Isten fájával együtt főzed s iszod vízben. Ha vizét vészed, ezen haszna.

Ha penig Kapor maggal, a Rutát magostúl borban főzed, Colicát gyógyít, ezen haszna a vízének.

Clysterbe jó vetni a Ruta olajt, mikor tekerő hasfájás, vérhas vagyon emberen, ha gyakran él véle, a Nemző magot elfogyatja. Aki Lidérces, mindennap egye, igya a Rutát, sózd meg, egyed, főzd meg ecetben magostúl, elfogyatja a Lidércet, de mindennap egyed s igyad. Annál jobb, ha Isten fáját is vetsz belé, vagy közé, de mikor észed, csak Rutát egyél reggel.

Ha esővízben megfőzed a Rutát, Vérhast, vérfolyást megállat.

[133] Ha olajban megfőzed, minden Galisztát megöl, ha megészed.

Ha a Rutát megészed, reggel Foghagymás szagot elűz. A mezei Ruta mérges, nem jó. Kívül hasat véle kötözni igen jó.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a levelét, magvát a Rutának megfőzed, minden koszt, varat, szömölcsöt jó véle kötni.

Ha megtöröd, a dagadt testre, koszra, himlőre, folyására kötöd, igen jó.

Ha Figével össze főzed vízben, úgy kötöd a varra, koszra, igen jó. Szemfájást gyógyít, ha a zöld levelét árpa liszttel összetöröd, a szemre kötöd.

Ha a levelét Rózsa ecettel összetöröd, a homlokodra kötöd, mosod, Hagymázt, szédelgést gyógyít.

Ha Laurus olajjal, vagy Laurus levéllel összetöröd, szeméremtest dagadását a Férfiúban és az Asszonyállatban meggyógyítja.

Ha succusát vészed, vizét a fülbe tölted, fülfájást gyógyít.

Ha succusát, tört leveléből facsart vizét Salétrommal. Mézzel, Timsóval összeölgited, sömört, rihet, koszt meggyógyít.

A Ruta olajról.

A Rutát metéld meg, törd meg, vedd egy pléh szelentzébe, tölts Fa olajt reá, egy vas fazékba tégy vizet, tedd ebbe a szelentze Rutát, befedd egy kővel. nyomtasd a vassfazék vizében a szelentzét, lassú szénnél főzd, hogy felforrad, facsard ki, vess új Rutát ismét azon olajba, ezt háromszor mield, facsard ki a Rutát, töltsd üvegbe, vagy pléh Palaszka, tedd a Napra, élj véle.

Igen jó kenni véle, Colicát, hasfájást, tekerő csömört, Ínak szakadását, leesett kezeket meggyógyít.

Asszonyember hasát kend meg, aki szült, a matráját meggyógyítja.

Jó Clystert Colicásnak ebből csinálni, főzd meg Szilva lévben a Figét, Szegfüvet, Lóherét. Ezt facsard ki, tölts Ruta olajt a Clysterbe, add fel néki hátul.

DE HYPERICO

[134] Hypericum Csengőfű *S. Johannes kraut*

Hypericum, azaz Lijkas levelű fű, akit Csengőfűnek hínak.

TERMÉSZETI

A Csengőfű melegítő és szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

A Csengőfű vizét igen jó mindennap innya a Kórságosoknak, mind nagyoknak, kicsinnek.

Ha borban főzed és iszod, mérget, követ, fővént kihoz emberből. Hideglelést elűz, Farsábásokat gyógyít, aki vért pök, megállatja.

Ha a magvát iszod vízben, sárt kihányat. Külső és belső sebeket meggyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A levelét, magvát, ha összetöröd, az égésre kötöd, meggyógyítja. Bolondozókat, kábálkodókat meggyógyít, ha issza és fejét mossa.

A Csengőfű olajáról:

Haszna a Csengőfű olajnak: sebet forraszt, égést gyógyít, mert szárasztó, szorító, Ágyéknak, hólyagnak, Köldöknek fájását lágyítja, vizeletet indít, ha kenik véle.

Így csináld az olajt:

Vedd a Csengőfűnek tetején való virágát és gyenge levelét, mikor érni akarna. Végy három markot, vagy kettőt, amennyit akarsz csinálni. Vedd a Csengőfűvet szagos jó borba. Kettős fazékban száját bedugván erősen főzd meg. A kettős fazék ez: Egy vas fazékba tölts vizet, egy mázos korsóba, vagy pléh szelentzébe tedd belé a Csengőfűvet, dugd be a száját, tégy követ reá, a víz fel ne vesse, lassú szénél forrald fel. De először harmadnapig áztasd a borban a Csengőfűvet, hogy megfőzed, facsard ki, vess új Csengőfűvet belé, még annyit, mint az előbbi. Ismét harmadnapig áztasd borban a Csengővirágot. Azután lassú szénél kettős fazékban forrald fel, facsard ki, meg új virágot vess belé, mint azelőtt. [135] Áztasd ismét azon borban harmadnapig, főzd meg kettős fazékban és szaporítsd meg a harmad forralásban a bort. Azt a harmad főzést így míveld:

Tölts új Csengővirágot belé, a bort is szaporítsd. Azután vess három drachma Terpentínát, azaz tizennyolc Magyar pénz nyomónit, szép Terpentínát, vess Fa olajt régit, tisztát hat

unciát, fél Messzellyel, mint három tyikmony héban, amennyi férne. Vess törött Sáfránt négy pénz nyomónit, főzd meg együtt kettős fazékban, élj véle. Próbált olaj, jó kórságot véle kenni, emésztetlenséget, hideg gyomrot gyógyít.

DE ASCYRO

Ascyrum

Nagy Csengőfű

Harthew

A Scyron Görögül, azaz Gyenge lány fű, széleslevelű Csengőfű, avagy veres virágú Csengőfű. Ugyan Sáfrány szabású a virága és a szárán is kétfelől a levele közt apró virága vagyon. Vad Sáfrány szabású, sárga virága, a Rutához a csengőfű hasonló, de Dioscorides ugyan széleslevelű Csengőfűnek híja. A mezőn terem és a szántóföldön, ahol a Csengőfű. Olyan szagú, mint a Resina, a Fönyű szurok.

Ha a virágával megkened ujjodat, hát veressé teszi. Ezt hogy ugyan veressé teszi ember ujját, mikor megtöri ember. Híják Androsaemon, azaz Férfiú vér, ember véru fű.

Ezt a Németek Kemény szénának híják, mert a réten terem, a Kasza megakad a kórójában.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazító a virága, a levele pedig tisztító.

BELSŐ HASZNAI

Ha a magvát borban iszod, hasat, sárt tisztít.

Ha a magvát Méhserben főzed és iszod gyakorta, Farsábát, bélfájást, hasfájást, emésztetlenséget gyógyít, de sokszor szüntelen élj véle. Próbált: Hideglelés, Sárgaság ellen igen jó, mint a kis Csengőfű.

KÜLSŐ HASZNAI

[136] Ha a magvát megfőzed, töröd vízben, sebre kötöd, égést gyógyít.

Ha fejr borban főzed a levelét, sebet tisztít, forraszt, Kősvént gyógyít. Calenus mondja.

DE ANDROSAEMO

Androsaemum

Férfiúvér

Khunrath

A Androsaemon, azaz Ember vérű fű. Veres fűnek híják. Hasonló a Rutához a levele, a virága hasonló a Csengőfűhöz. Igen bokros, mint az Isten fája.

Ha a virágát megtöröd, mint egy veres bor, olyan jó ki belőle. A szára üres, virága is veres. Festnek is a virágával Könyvet, mint a Sáfrány úgy fogja. Innen Sáfrány virágú veres fűnek híják. De a Bábok az Androsaemont veres fűnek híják, maga Véres fű volna neve. Vér ontó kevély fű. Ennek még a levelének a succusa is, mint a veres bor és az igazán a veres. Ennek az olaját híják igazán veres olajnak.

TERMÉSZETI ÉS HASZNAI

Melegítő, száraztató, mint a Csengőfű, azon haszna, Sárt hányat, hideglelést, Sárgaságot, Farsábát gyógyít, ha megfőzed, Méhserben gyakran iszod.

Plinius így szól: Ha Kapornával, Fönyű híg szurommal összefőzed egy drachmát, hat pénz nyomónit iszol, úgy tisztít igen.

DE BELLIDE

Bellis minor
Primula veris

Kisebbik Nadály
Tavaszi fű

*Maßlieben
Zeillofen*

A Bellit Matheolus háromféleképpen mondja. Egyik és nagyobbik ama sárga rózsza, a nagyszagú, aki mint egy kerék olyan a virága. A levele, mint a Vad Kendernek, bűdös. Hasonló a Varadicsához a levele, de a virága nagy sárga, fazékban is csinálják. Télig mind virágzik. Ebből koszorút kötnek.

A másik Bellis a mezőn terem. Ezt híják Primula veris, Solidago, Crothitritis, Consolida minor, azaz Tavaszt hozó

fű, olyan, mint az Egérfül. Hasonló a levele az Egér[137]fülhöz, veres virága, némelynek sárgás, fejéres.

A harmadik a réten terem, olyan, mint a sárga bűdös rózsza, olyan a levele, mint egy arany, ezt híja Ökör szemnek Dioscorides. Nékik e Buphtalmont, azaz Ökör szemű füvet Sz. János, Sz. Jakab füvének híják, mint egy arany, akkora a virága, hasonló a Szegfűhöz, Bellis maior, azaz Sz. János füve. A Chrysanthemos, azaz arany virágú, sárga virágú fű, de Buphtalmon, Öker szemű fű, széles, mint az arany.

Akinek a virága fejr, mint egy arany, Buphtalmon Ökörszem, Szent János füve az. De akinek sárga a virága s nagy széles, mint az arany, Sz. Jakab füve ez a Bábok itéleti szerént.

De Dioscorides a fejr virágú Ökör szemű füvet Consolida mediának, a sárga virágut, arany virágú fünek Chrysanthemos, azaz aranyvirágú fű.

TERMÉSZETI

Nedvesítő, hideg természetű e Tavasz füvek.

BELSŐ HASZNAI

E Bellist a kisebbiket, akar a kertit, ha a succusát kifacsarod, sebet tisztít. Ha vizét vészed, hévséget enyhít, sárt kiűz. Megveszett száját jó ennek a vizével mosni.

Ha e füvet, míg gyenge, sóval észed és olajjal, mint egy Salátát, hasat tisztít.

KÜLSŐ HASZNAI

A zöld levelét, ha megtöröd, sebre kötöd, gyógyít, dagadást egyhít, minden hévséget, főfájást a vize, levele elűz. Ha fejet-fájó szemet mos véle, Sebet forraszt, a főnek sebeinek használ.

Ha penig földi Bodzával, apró Bojtorjánnal feredőt csinálsz belőle, jó Köszvényes tagaszakadtat, Farsábást benn fereszteni, véle párlani e Tavasz hirdető füvel, aki Tavasszal ottan kiüti magát. Mint az Egérfül olyan, de nagyobb, nem olyan szőrös, mint az Egérfül.

DE ALISMATE

Alisma	Olasz útifű	<i>Welfch Wegerich</i>
Barba syluana	Erdei szakál	<i>Waldsbart</i>
Plantago aquatica	Vízi útifű	<i>Waffer wegerich</i>

A Lisma, olyan, mint a vízi Útifű a levele, a virága, mint [138] a Sz. György fűvének a Gyöngyvirágnak. A másik pedig sárga virágú. Ezt híják Olasz Útifűnek.

TERMÉSZETI

A Vízi útifű melegítő, szorító természetű.

BELSŐ HASZNAI

A Vízi útifűnek a gyökerét, ha egy, vagy két drachmát, azaz tizenkét pénz nyomónit borban megiszol, igen jó Béka és egyéb mérges állat ellen.

Akik amaz alutó Opiomot vették, azt is kivetteti. Hasfájás ellen jó, ha megfőzed a vizét, Útifűvet gyakran iszod, követ ront, Galenus mondja.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha párlod, vagy reá kötöd az Asszonyemberre, havi kórságot indít. Fekélyeket, keléseket fakaszt, ha a fűvét reá kötöd.

Disznóhájjal, ha összetöröd a levelét, gyökerét, jó kelevént, gelyvát véle kötni. Plinius mondja.

DE CONYSA

Conisa maior	Száraz fű	<i>Gros dürwurz</i>
Conysa media	Eb szem	<i>Hundsaugen</i>
Conisa minor	Balha halál	<i>Flöhhkraut</i>

COnysa Görögül, Deákul Cunilago, Pulicaris Balha élő fű. Ezt a Bábok Cimicaria, azaz Csimáz fűnek híják. A virága,

mint a Cyprusnak. A levele, mint az Egérfülnek szőrös, vagy mint a Disznó Porcsinnak.

Dioscorides kétfélét mond: Matheolus hármat. Az egyiknek szélesb a levele, mint a Ivollyának, de fekete szabású, ugyan mintha Balha volna rajta, a levelét a Balha igen észli, mint a Káposztát a kertben. Azért híják Csimáz fűnek, Balha úzó fűnek.

A másik a Nöstin kisebb, vékony levele, mint a Borsfűnek, sőt Nöstin Borsfűnek híják a kisebbiket. E fű ugyan ragadó, mézszínű, ha megtöröd kezéd között, hozzá ragad. Nagy szaga vagyon. Hegyen, száraz helyen terem.

A harmadik bűdös, mint a Csimáz, vi[139]zes helyen terem. Ezt bűdös balha és Csimáz fűnek híják, hasonló a Borsfűhöz.

Plinius negyedik Balha fűvet is mond, aki hasonló a Kakukfűhöz, ez is bűdös. De aki jó, ugyan mézszaga vagyon, kezedhöz ragad, mint egy enyű.

TERMÉSZETI

Szárazsztó, melegítő természetű.

BELSŐ HASZNAI

Ha a hegyi jószágú mezei Balha fűnek virágát, levelét borban megfőzed, gyakran melegen iszod, Csepegő vizeletet megállat. Holt gyermeket a Matrából, Havi kórságot kihoz. Torokgyík ellen jó. Sárgaságot elűz. Kórságosnak ecetben főzni, virágát, levelét innya adni gyakran. Igen jó Lépnek, Májnak beszorulását megnyitja. Próbált dolog.

KÜLSŐ HASZNAI

Csimazokat az ágyból kiűz, Balhát, Pókot, rút férget az ágyból, földről, Békát, Kígyót elűz, valahol elhintik.

Ennek a füsti a Kígyót, gyíkot, Csigabíját elűz. Pókot kerget.

A Babák Boszorkányokat, éjjeli rettegést azt hazudják, hogy e Balha fűvel és a Csengőfűvel elűzheti. De kész hazugság.

Az Isten Lelke az, aki az igaz hittel a Sátánt, efféle rettegést elűzi, mint írva vagyon Psal. 91. Aki veti segedelmét etc.

Jó főzni a rettegő kábálkodónak e két füvet, a Csengőt és a Balha füvet, azt innya adni jó. A sárt, Melancholiát kitisztítja. Mert a sár, a fekete epe, a bűdös vér, hitván fekete vér retteggeti, bántogatja.

Amely házban tartod, férget űz, de nem oltalmaz Mennyitő kőtől, mint Plinius mentirigál.

Kígyó harapást gyógyít, ha reá kötöd a füvét a Kígyó harapásra. Sebet tisztít, gyógyít, forraszt. Jó íret véle csinálni. Hagymázban fekvőket, főszédelőket gyógyít, ha a fejére párlod, a vizével, succusával fejét, homlokát mosod gyakran.

DE PSYLLIO

[140] Psyllium
Pulicaria maior

Balhafű
Balha mag

Pfyllien kraut
Welfcher Flöhfamen

PSyllium Görögül, Deákul Pulicaria maior, Nagy balha magú fű, mert a magva, mint a Balha fekete. A levele hosszú, mint a sárga zöld Ivollyának a szára ugyan szőrös, mint az Egérfülnek, olyan a levele. Ezt híják Görögül Cynoidas, Eb képű fű. Ismét Cynokephalon, Eb fejű fű, mert olyan a feje, virága, mint az Ebnek, amaz Agárnak. Híják ezt Crystallion, azaz Crystaly fűnek. Cynomia, Eb nevű. Ebhöz hasonló fű. Igaz neve Eb fejű Balha fű. Olyan a levele, mint a Varjúláb nevű fűnek. Mint egy Bak a virága verhenyegős, a magva fekete, mint a Balha, a szántófölden terem.

TERMÉSZETI

Az Eb fejű, Balha magú fű hidegítő, szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

Ha a magvát megtöröd, jó vízben megáztatod s iszod, gyútokván hideget, sárt, hasnak égő hévségét, rágását megállatja, ha sokszor iszod, Vérhastúl is igen jó. Minden betegség ellen, aki hévségből lőtt, a nagy Balha fű jó.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a magvát összetöröd Rózsaecettel és reá kötöd a Köszvényesekre, Ízek fájására, Fül mellett költ kelésre, fakadékra, minden tüzes kelést, fakadást meggyógyít, Ficzemlést, hévségből lött főfájást gyógyít.

Enterocelis puerorum, azaz Gyermeknek belső tökösségit, béli alászállását, hasnak, Köldöknek kidagadását meggyógyítja, ha ecetben főzed, töröd a magvát.

Szent Antal tüzeit, a fene sebet megállatja, ha a magvát ecetben töröd és reá kötöd.

Ha a forró vízbe veted a magvát, mikor kiforrana, ottan megállatja, soha úgy nem buzoghat. Balhát házból, ágyból kiűz.

Ha hájjal összetöröd, Undok rút sebet gyógyít és tisztít.

A levele succusát, vizét fülbe ha bocsátod, fülfájást gyógyít. De a succusát [141] mézzel összetimporálad előszer, úgy töltsd a fülbe, akinek kijár a füle

A nagy Balha füvet áztasd meg, törd meg és áztasd meg Rózsa ecetben a magvát. Amely olaj, kövérség a Rózsa vízen fellyül leveg, merd el, avagy azon Rózsa vízzel mosod a dagadt nyelvet, meggyógyítja. Próbáltkak mondja Mesue, Lonicerus.

DE HELENIO

Enula campana

Örvín

Alantkraut

Helenium Görögül, azaz Örvíngyökér, azaz Enula campana.

TERMÉSZETI

A levele szárasztó, meleg, de a gyökere nem igen szárasztó, sem igen meleg.

BELSŐ HASZNAI

A gyökere igen jó azoknak, akik fualkodnak, lélekzetet nem vehetnek, avagy hideg gyomrok vagyon, nem emészthetnek. Ha borban főzik, isszák mindennap, igen jó.

Ha a levelét, gyökerét megfőzed, erősen megtöröd, hájjal összeolvasztod, igen jó hideg hasat, gyomrot véle kenni, kötni.

Ha pedig az Örvin gyökerét a mustba veted, benne forr meg, azt iszod mindennap a bort, igen jó fulladás, hurut, vérpökés, nyílalás, öklelés ellen, követ, fővént ront, mérget hoz ki az emberből, a havi kórságot hamar elindítja. Probatum est.

Ezen haszna vagyon a vízének, ha vizét vészed: Igen használ az emésztetlen gyomornak, ha vizét issza, vagy Lictariom módra főzi a gyökerét, éjomra azt észí.

Ha a gyökerét megszáraztod, porrá tészed, mézben kevered, Nádmézzel hinted, vagy észed, ezen hasznai, akiket elé számlálék. Dögös, hörpites, nyálas hurutot elűz, Asszonyember matráját meggyógyítja.

KÜLSŐ HASZNAI

A gyökerét, ha megtöröd, Kígyó harapást, mérges állat harapását meggyógyítja. Szeméremtestnek dagadását a férfiet, Asszonyét azon gyökere, levele gyógyítja.

[142] Ha borban főzed a levelét, Farsábásoknak innya jó és farsikot véle kötni.

DE GENTIANA

Gentiana

Keserű gyökér

Encian

Gentiana Görögül és Deákul neve, azaz Gentius Király füve, mert Gentius lelte legelőször hasznát. Ördög méze. Hasonló a levele a hegyes levelű Útifűhöz, a Szerecsen dió leveléhez, üres a szára, vékony, mint a Kapornak, vagy a Kóménnek. A virága sárga ugyan tokos és sok magva vagyon, ez a hegyen terem, terem árnyékos helyen is, terem vizes és rétes helyen is. A gyökere hosszú, mint a Farkas almának. Igen esmerik a Borbélyok a Gentianát. Magyarul is Gentiana neve.

TERMÉSZETI

A Gentiana melegítő természetű, de csak a gyökere.

BELSŐ HASZNAI

Csak a gyökerének vagyon haszna. Ha megszáraztod a gyökerét, megtöröd, megszitáloed, hat-hat pénz nyomónit Mythával egyaránt, a folyó vízben termő Ráknak a szemének porát két drachmát, két arany nyomónit, ha iszod borban négy napig, dühös Eb marást gyógyít.

Dioscorides, Galenus mondja: Minden mérget kiűz emberből. A dühös Eb mart sebet kinyisd, ecettel, sós vízzel mosd meg, vess Köpölt a sebre, szítasd ki a mérget a dühös Eb és Kígyó harapásának.

Ha a gyökere porát két drachmát tizenkét pénz nyomónit egy kis Borssal, Rutával gyakran iszod, minden mérges állat harapása ellen jó. Probatum est.

Akin az aszú Kórság vagyon, Májok megveszett, csak isznak, de annak igen jó ezt borban innya, akit idefel irék.

Ha a zöld gyökerének vizét kifacsarod, jó oldalfájástúl. Összegyűlt aludt vért esésből, verésből kiviszi, megholt gyermekét ki[143]viszen az Asszonyállatból, ha issza, vagy ha a szeméremtestére kötöd a vizes gyökerét valami ruhán, vagy Gyapoton.

KÜLSŐ HASZNAI

A Gentiának gyökerének succusa mély sebet, rothadt sebet tisztít, gyógyít, ha mosod véle.

Ha a ruhát megáztatod a vízében, szemre kötöd, szemdagadást gyógyít.

A testen eltérült sennyedéket, rút himlőt, fakadást, Orbáncot megállat, ha véle kened, mosod.

Így csináld succusát, azt mondja Dioscorides. A Gentiana gyökerét vegyed, törd meg, áztasd meg jó vízben öt napig. Ázután főzd meg, facsard ki, hogy jól megfő.

DE ARISTOLOCHIA

Aristolochia

Farkas hézag gyökér

Holwurtz

A Ristolochia et Malum terrae. Ez is kétféle, a Farkas alma. Egyik kerék almájú, Nöstin farkas alma, nagyszagú.

A másik hosszú almájú, Him farkas alma. Ez igen terem a Szőlőben, ahol ez terem, ott jó Bor is terem.

Plinius mégis mond kettőt, egyik, mint a Kapotnyak, nincs almája, csak szagos Erdőn terem. Másikat mond Pistolochiának. Ez igen sok gyökerű, Hajas farkas alma.

A harmadik Clematicus, mint a Folyó fű, olyan levelű.

TERMÉSZETI

Melegítő, de igen szárazsító. Csak a gyökere jó.

BELSŐ HASZNAI

Ha a gyökerét a kerék almájú, vagy hosszú almájú Farkas almának megfőzed borban Myrhával, Borssal, azt iszod, Havi kórságot, benszorult matrát, megholt gyermeket kihoz.

Igen jó ezt innya adni a Gyermekszülőknek, hamar megtisztítja őket.

Ha csak ömagát főzed, a gyökerét borban s azt iszod gyakorta, fulladást, csoklást, hidegséget, reszketést, rásztot, Tüdőnek, Májnak, oldalsó fájását, megszakadtakat, gör[144]csöket gyógyít, hurutost gyógyít, a sok nyálát kihoz a gyomorból.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a gyökerét ruhán, vagy gyapoton beadod az Asszonyember testébe, Havi kórságot, bennmaradt Matrát kihoz.

Ha borban főzed a gyökerét, a rothadt sebet jó véle mosni, a gyökere porával hintsd.

Ha borban, mézben a gyökerét főzöd, a fülbe bocsátod, minden folyását, fájását a fülnek meggyógyítja.

Ha a Farkas alma gyökere porát a Mezei sárga, vagy kék Liliom gyökerével, akit szakadt Sanicornak hínak, ha annak a porát ezzel összeölgited egyaránt és ezt mied, hogy először a sebet a Farkas alma vizével megmosod. Amint mondám mint főzöd a borban a gyökerét, ha ezzel megmosod, a két porral a Farkas alma és mezei Liliom, vagy a Sanicor porával meghinted, húst nevel.

Ha a Sanicornak, Farkas almának gyökerét együtt főzed ecetben és egy kevés mézben, ezzel az Ínedet, fogadat mosod, minden dögöt, fogfájást kiűz a szájadból.

Ha a gyökerét kiásod, megtöröd, a vasat, nyilat kihozza a sebből, ha reá kötöd. Minden folyó nedves koszos varat megállat a pora, gyökere és elszáraszt.

DE VERBENA

Verbena	Szaporafű	<i>Eifenkraut</i>
Columbaria	Galambfű	<i>Taubenkraut</i>
Herba sacra	Szent fű	<i>Geweyhetkraut</i>
Centrum Galli	Kakas cimer	<i>Eifenhart</i>

Verbena, Szaporafű. Egyik hímja, Sanguinalis, Columbaris, Galambosfű. Más neve a Nőstinnek, Crista gallinacea, Kakas cimer, Kakastaré, ez magosb.

TERMÉSZETI

Szorító, szárasztó, melegítő természetű, mert keserű.

BELSŐ HASZNAI

Ha a Szaporafüvet borban főzed, melegen iszod gyakran, mindenféle belső beteg[145]ség ellen jó: Májat, Lépet, Vesét tisztít, követ ront, Mérget kiűz, Sárgaságot gyógyít. Ezen haszna a vizének.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha ecetben összetöröd, Orbáncot, tüzes dagadást megállat. Ha mézzel összetöröd, sebet forraszt.

Ha régi disznóhájjal összetöröd, olvasztod, igen jó az Asszony-állat teste Combja, szára, hasa dagadását véle kenned.

Ha a vizével a Hagymázban való fekvő embernek homlokát kened meggyógyítja, megveszett száját, fogat a vize gyógyít.

Mariscas, azaz a kövér dagadt sülöket és egyéb varakat, fakadásokat a vize succusa gyógyít. Igen jó a megállott vér indításira és belső betegségre.

Ama Szaporafű, akit Kakastarénak hínak, a Kígyót, Békát elűzi, kihajtja, ha iszod borban, ha füsteled véle, mint a Coniza, azaz Csimáz fű, vagy a Balha fű, lásd odafel, Farkas és rothadt sebet megállat a levele, ha reá kötöd a Kakastarét.

DE PERA PASTORIS

Bursa pastoris
Sanguinaria

Pásztor tarsoly
Szűkes fű

Tefchelkraut
Blutwurtz

Pera pastoris, vel Bursa pastoris, azaz Pásztor erszénye, Pap tarsoly, Béka lencse. Ez kétféle. Egyik magas, mint egy Lencse, olyan a magva, ennek a szára hasonló a Szaporafűhöz, mint egy ostor. Nékik bűdös Szaporafűnek, Pásztor ostorának híják. De nagy Béka lencse ennek neve.

A másik ki Béka lencse, akinek elterül a földön a levele, virága, mint egy Csillag. Mint egy Lencse, lapos Dinnye mag, olyan a magva.

TERMÉSZETI

Hidegítő és szorító természetű.

BELSŐ HASZNAI

A száraz levelét, ha veres borban főzed, vagy esővízben, akiben a tüzes acélt megoltották, hasfolyást megállat. Aki vért vizelik, meggyógyul, Asszonyember vérét megállatja, minden belső betegséget gyógyít. Ezen haszna, ha vizét vészed, azzal élsz sokszor.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha e Pásztor erszényének a vizét, succusát, kifacsart vizét az orrodba szívod, megállatja az orrod vére járását, sebet gyógyít. Ha csak kezeden tartod is, ezen haszna, az orrod vérét megállatja.

DE VERBASCO

Verbasum
Candela Regia
Tapsus barbarus

Gyapjűfű
Király gyertya
Ökörfark.

Wulkraut
Königs kertzen
Unholdenkertz

VErbasum. Candela Regia, Tapsus barbatus. Ökörfark.
Ez sokféle. Egyiknek feje a virága, a levele hasonló a veres Káposztához.

2. A másik Ünőfark a feje virágú.

3. A harmadik fekete Ökörfark, feketébb a levele a Sárgánál.

4. Negyedik Ökörfark, szagos, hasonló a Sályához a levele, a virága, mint a fekete Ökörfarnak.

5. Az ötödik kis Ökörfark, Borjűfark, a virága, mint a Sárga Szegfűnek, vagy Ivollyának, a levele, mint a Sebfűnek és a nagy Ökörfarnak. Erdőben terem.

6. Hatodik szőrös levelű, mint az Atracél, hegyes, kék virága vagy, mint a Nap után járó fűnek. Ennek erdei Búzavirág a neve.

7. Hetedik olyan, mint a Vad mák, veres virága, mint a Máknak a Pipacsnak, de a levele, mint az Ökörfarnak. Ezt hegyi Ökörfarnak, veresvirágú Ökörfarnak is hívják, Mária rózsának is hívják.

8. A nyolcadikat kékvirágú Ökörfarnak hívják, de hegyen, Erdőn teremnek ezek, ez hasonló a Búza virághoz, aki a Búza között terem, szintén olyan a virága.

TERMÉSZETI

Száraztő, tisztító, meleg természetű mindenik.

BELSŐ HASZNAI

A nagy Ökörfarnak, a sárgalevelűnek, ha veres borban főzed a gyökerét, ha pe[147]nig hideg leli a Vérhas folyót, vízben főzd, megállatja a Férfi és Asszonyállat véré.

Ha penig ez Ökörfarnak főzöd virágát, gyökerét borban és azt iszod, régi hurutot, szakadtakat, tőkösöket, taga leesteket gyógyít. A veséből, hólyagból követ, fővént kiűz.

Ha a gyökerét a Rutával összefőzed vízben, azt iszod, igen jó a féregnek, Kigyónak kiűzésére. Plinius mondja.

Ha vizét a virágával iszod, Torok fájást, nyelvcsap leesést gyógyít.

Ha az Erdei Ökörfark vizét iszod egy jó kortyot gyakran, igen jó hurut és főfájás ellen. Késértett dolog, hogy mind embert, még a Barmot is meggyógyítja a vize, ha issza, aki vonit, lélegzetet nem vehet.

Ha penig ama szagos Ökörfarkat megfőzed, azt iszod, vagy Lictariumot csinálsz belőle, azt észed, amaz összevont nyakat, fejerázókat meggyógyítja.

Akiknek lábok leesett, meggyógyítja, ha issza, benne feredik.

Ha kenőt csinálsz benne, disznóhájjal összefőzed a levelét, tövét, virágát, jó orvosság, ha a Guta üt tégedet, véle kenni. Megpróbálta ezt Dioscorides.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha az Ökörfarkat vízben megfőzed, igen jó dagadt szemet véle kötni. Mind alfelet és egyéb dagadt testet, Kőszvényes testet jó embernek véle kötni, véle párolni, benne fereszteni. Ezen haszna a vízének, ha a heven érleled.

Ezen haszna az olájának, ha olajt főz belőle, vagy amint a Ruta, Szegfű és Csengőfű olájára odafel tanítalak, ezt vegyed. Ha folya szemed, hull a könnyed, jó ennek a vizével a szemedet mosni. Az Orbáncot, tüzes dagadást meggyógyítja a vize, olaja, virága, minden viszketeget a vize megállat, ha a vízében mártasz ruhát és a varra kötöd.

Ha Figét, Almát, gyümölcsét a levelében takarsz, sokáig megáll, nem rothad. Dioscorides írja.

Kőszvényeseknek, szakadtaknak, igen jó a levele fürdőben és véle kötözni a kimennyült kezet. lábat.

A virágának vize, a szagos Ökörfarknak [148] igen jó a Friss Asszonynépek orcáját véle mosni, rút sömörgés fekete halván-ságot eltörül az orcáról.

DE ASPARAGO

Asparagus

Kalaris fű

Spargen

A Sparagus, Nyúlárnyéka, Asparag, avagy Spárga fű. Igen jó Tehénhúst véle főzni, míg gyenge.

TERMÉSZETI

Tiszta, purgál, de sem igen melegítő, sem igen hidegítő.

BELSŐ HASZNAI

Ha Saláta módra észed sóval, olajjal, ecettel, hasat lágyít. Ha étékben főzed, mint egy Peterselymet, annál jobb, mert hasat, vizeletet indít, Meddőséget elűz, mint a Borsfű, szaporítja a férfiságot és szaporító magot.

A gyökerét, ha borban főzed, iszod gyakran, Sárgaságot elűz. Májnak, Lépnék tisztulást hoz, vesének fájását meggyógyítja, Hólyagban való fővént ront. Farsábást és főszédelgést, Hagymázban bolondoskodókat gyógyít.

Ezen haszna, ha a magvát, bogyoit megfőzed, iszod, Sárgaságot gyógyít, ha Borssal, Figével a gyökerét borba főzed.

Ezen gyökerét, ha borban főzed, vérhast gyógyít, vizeletet elindít. Nyersen ne edd gyakran, hanem olajjal, ecettel. Főve igen jó, nem árt a gyomornak.

KÜLSŐ HASZNAI

Igen jó a gyökerét meghasogatni, törni, borba főzni, és a kificmlett kézre, lábra kötni. Jó a Hagymázban feköket is véle kötni.

Ha ecetben főzed, száját véle mosod, igen jó fogfájás ellen. Ha megtöröd a Spárgát, vagy Nyúlárnyékát olajban és megkened véle magad, a Méhek meg nem csípnek. Plinius mondja.

DE ARNOGLOSSO

[149] Arnoglossum
Plantago

Bárány nyelv
Úti fű

Schaffzung
Wegerich

A Rnoglosson Görögül, Deákul Plantago, Item Lingua ovis, Lingua Arietina, azaz Bárány nyelv, Plantago, azaz Úti fű. Földi, némelynek hegyes a levele, némelynek veres, a Vízi ugyan bokros, ágas-bogas virága vagyon.

TERMÉSZETI

Szárazító és hidegítő természetűek.

BELSŐ HASZNAI

A gyenge levelét az Útifűnek, ha sóval, ecettel összefőzed, mint egy Parét és úgy észed, hasfájást, tekerő csömört, Vérhasat gyógyít. Ezen haszna a magvának és porának, ha iszod. Ezeknél jobb a vize, ha vizét vészed, jó vérpökőknek, vérvizelőknek, elaszott száradt embereknek.

Ha hármát törsz meg a gyökerében és megfőzed borban, harmadnap hideglelést gyógyít.

Ha négyet főzed meg, negyednapig való hideget gyógyít. Próbált a kicsinyeken. Ha vizét vészed és azt iszod a hideg reád jövése előtt, igen jó. Havi kórságot megállat, minden belső betegséget gyógyít. Ezen haszna a succusának, vagy facsart levének, ha iszol gyakran.

KÜLSŐ HASZNAI

Hagymázt, főfájást a vize, succusa meggyógyít, ha a homlokot kened véle, szemfájást, dagadást a vize gyógyít. Siketiséget, fülfájást gyógyít, ha a fülbe bocsátod. A szájadat, torokodat gyógyítja, ha a vizével mosod. Lépet, rásztot gyógyít a vize. Farkas sebet, rothadt kelést, szömölcsket, tüzes fakadást meggyógyít.

Az ember combja közt való tüzes fakadást, kelést meggyógyítja a vize, ha véle mosod, a fűvével kötözed.

Ha a Fülfüvel összeölgited az Útifű vizét, vagy succusát, tüzes, mérges Antal tűzét, Orbáncot gyógyít. Ezen víz a Sült is megfakasztja és eloszlatja.

Az Útifű minden dagadások elűzésére [150] jobb a másféle Útifűnél. Nékik a Sül ellen az Útifű tövét ugyan derekakon és nyakokon hordozzák. Próbált dolog, hogy jó dagadás ellen az Útifű.

DE CYNOGLOSSO

Lingua canis
Cynoglossum

Ebnyelv
Atratzél

Hundszung
Linde hundszung

Cynoglossum Görögül, azaz Atratzél hasonló a hegyes levelű Útifűhöz, csakhogy szőrös a levele. Kétféle az Atratzél. Az első Atratzél nagyobb, a másik kisebb.

TERMÉSZETI

Szárazító és hidegítő természetű az Atratzél.

BELSŐ HASZNAI

Ha gyökerét főzed az Ebnyelvű fűnek, vagy Atratzélnek reggel és melegen a borban főzed, Atratzélt iszod, hasat indít, Vérhasat állat, Magnak szeméremtestből való kifolyását megállatja, Vizelet csepegését megállatja.

Igen jó Pilulát ebből csinálni és ezt megfőzni és innya adni a Náthás embernek, igen jó Nátha ellen.

Ha tüzes hamuban az Atratzélnek a gyökerét megsütöd, de előszer tésztába takarod ez Atratzél gyökerét és úgy takarod a zsarátnakba, Mariscas interiores, azaz a belső Sülöket meggyógyítja, igen elrontja a Sült, ha észed és a Sültre kötöd.

KÜLSŐ HASZNAI

Az Atratzél vize és succusa igen jó Frantzu ellen és egyéb undok var ellen, ha gyakran mosod és kötözed véle.

Ha penig az Atratzél gyökerét, vizét, levelét Rózsás mézzel összefőzed, azután Terpentinát öntösz belé, igen jó kenet lesz benne Frantzu ellen és egyéb rút undok varak ellen.

Ha a disznóhájjal a tövét összetöröd és olvasztod az Atratzél-nak, Dühös eb marását gyógyít, ha gyakorta reá kötöd, kivonsza mérget.

Alopecias, Róka módra megnyirtüs haját, embernek szakálát, szórt meggyógyít; [151] nem hagyja elkopni a szórt, ha a kopasz fejet kened véle.

DE ECHIO

Borago
Buglossum

Mezei ökörnyelv
Vad ökörnyelv

Borrich
Wildochsenzung

EChion, Mérges vad harapása gyógyító fű. Silvestre buglossum, azaz Mezei, Erdei ökörnyelv. Hasonló az Atratzélhoz, kék a virága, tövise szőrös a levele, szára, kékvirágú Ökörnyelvnek, mezei Boragonak híják.

TERMÉSZETI

Melegítő és csak kevésbé szárasztó a Borago.

BELSŐ HASZNAI

Ha a gyökerét, levelét, virágát az Ökörnyelv fünek borban megfőzed, gyakran iszod, mérget kiűz a szüből. A vize is igen jó hideglelés ellen.

Ha penig Lictariom módra a kék virágít Nádmézzel, vagy fejer mézzel össze csinálod, azt észed, a Melancholiát, fekete epét, bánatot a szüből kiűz. Vért tisztít, gyűjtökván hideget gyógyít.

Ha a virágát, magvát töröd, észed, tejét a Szoptató asszonnak szaporítja, ha borban issza gyakran a tört magvát.

KÜLSŐ HASZNAI

Mérges állat harapását gyógyítja a vize, succusa, ha iszod, a sebet véle mosod, a levelét a sebre rakod.

Ha a kék virágának vizét vészed, szemfájást, dagadást gyógyít, ha mosod véle, combod, ágyéknod fájását, dagadását gyógyítja, ha borban a tövét, levelét, magvát törve főzed, a dagadásra kötöd.

DE SYRUPO AUT SERAPIO BUGLOSSAE

Így csinálj Syrupot, Italt az Ökörnyelv succusából: Végy Ökörnyelv facsart succusát, vizét nyolc fontot, Nádmézet, vagy köz mézet négy fontot, ha nem találsz Nádmézet, Ökörnyelv virágát végy egy fontot. Törd meg a virágot erősen, főzd meg jó vízben ezeket. Azután hadd hideg [152] helyen. Hogy meghidegszik, facsard ki másnap és Tyikmony fejjel habard össze, érreld meg a heven. Igen jó szomorúság, Melancholia, hideglelés ellen.

DE VERO BUGLOSSO

Buglossum verum Igaz Ökörnyelv *Gemein ochfenzung*

BUglossum verum, azaz Kerti ökörnyelvű fű, kinek Borágo más neve. Lingua bouis. Ez a kertben terem, szagos, szőrös, mint a mezei, kék virága, mint három csillag. Igen isznak róla.

TERMÉSZETI

Nedves és meleg természetű e Buglossum.

BELSŐ HASZNAI

A Boragot, a kerti Ökörnyelvet, ha a Spináccalegyütt főzed, Paré módra észed, avagy ha virágáról iszol, igen jó szomorú, keserítő vér ellen.

Ha három virágát, levelét a Pohárba veted, borba veted s úgy észed, harmadnapi hideglelést gyógyít.

Ha négy virágát, levelét észed, negyednapi hideget gyógyít, ha észed, vagy iszod.

Ha a vizét a Boragonak Nádmézzel ölgited és úgy iszod, mindenféle hideglelést Isten áldásából gyógyít. Ha gyakran iszol a virágáról, a szüüből rút vért kitisztít és örvöndöztet. Azt mondja Galenus.

Ha méhserben megfőzed, rekedt torkot megnyit. A szárait, ha főzed, észed, vagy nyersen élsz véle, a Májat tisztítja, gyógyítja.

KÜLSŐ HASZNAI

A Boragot, ha megégeted és a magvát mézes vízzel összeháborod, igen jó toroknak, nyaknak dagadását véle kötni. A száznak, nyelvnek dagadását gyógyítja, ha gyakran véle mosod. Lásd odafel az Ökörnyelvet. Azon hasznai ennek is.

Sirupus de Boragine

Így csinálj Sirupot a Boragoból, szintén, mint az Ökörnyelvből, ebből is úgy csinálj: végy succusát a Boragonak nyolc fontot, [153] Tiszta mézet négy fontot, főzd össze ezeket. Ezután végy új Borago virágát egy fontot, törd meg a virágát, főzd össze jó vízben, szüörd meg, élj véle. Igen jó Reszketés, Ijedés és görcs ellen, szomorkodás elien, dühösködés ellen használ.

DE SYMPHYTO

Consolida maior	Nagy Nadály	Wallwurtz
Solidago	Fekete Nadály	Schwartz wallwurtz
Consolida petraea	Köves Nadály	Steingünfel

Symphytum Görögül, Fekete Nadályfű. Más neve Consolida, Solidago, Unctuosá, Inula rustica és Alum Gallicum. Össze-forrasztó fű, összeplántáló fű. Kétféle: Egyik nagy magas, a Réten terem, Deákul Consolida maior, Nagy Nadályfű.

A másik Symphytum, a Consolida petraea, vel Plinio Alum, köves helyen, hegyen terem fekete Nadályfű. A levele, virága, mint az Ökörnyelvnek, Atratzélnak.

TERMÉSZETI

Szárazsztó, melegítő, szorító a Nadályfű.

BELSŐ HASZNAI

Ha a Nadályfünek a gyökerét megmosod, töröd és mézes vízben megfőzed, gyakran iszod, a Tüdőt megtisztítja, Vértökést tisztít, Melyfájást gyógyít, szakadtaknak hasznos.

Akinek a Veséje fáj, igen jó a gyökerét vízben főzni, vagy porrá tenni, vízben innya adni, akinek Veséje fáj, a kő bántja.

Ila a gyökerét, levelét, virágát borban főzed, iszod, Vérhasat gyógyít, az Asszonyállatok vérét megállatja.

Mézes ecetben ha főzed, iszod, szakadást, tökösséget gyógyít és ha vizét iszod, Sirupot csinálsz belőle, rekedést, szomjúságot gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha a gyökerét megtöröd e fekete Nadályfünek, az új sebet összeforrasztja, az alfélnek az ő dagadását megállatja, ha a Senetionak, azaz a Rontó fünek a levelével összetöröd, a sebre, dagadásra kötöd.

[154] A szeméremtestnek tökösségét, ha kötözöd a két fűvel, elrontja, sőt a sebeket összeforrasztja. A nyers húst is összeforrasztja, ha együtt főzed. Sérést, szakadást igen jó véle kötözni, kenni ó-hájjal összetörvén és főzvé a gyökerét.

DE SCABIOSA

Scabiosa
Graecis Psora

Kelés fű
Var fű

Apoftemenkraut
Grindkraut

Scabiosa, azaz Var gyógyító fű. Ez ugyan szőrös, pihes, mohos fű, mint egy fekete löröm, hasogatott levelű szőrös, elterült kék virága. Ezt kosz fünek, Var fünek, sennyedett fünek hívják. Rétes helyen terem, kövér a levele. Vagyon négyféle is. Amaz

aprókat Szöröszkének, szöszke fűnek hínak. Igen hasonló az Egérfűhöz a kettei a koszfűnek, vagy Varfűnek. A virága, mint az Ördög harapta fűnek. Igen hasonló a Fekély fűhöz. Sőt ezt híják Fekélyfűnek.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazító természetű, mint az Ördög marta fű.

BELSŐ HASZNAI

Ha a Var fűvet borban megfőzed és iszod, Ökleléstől és nyilalástól igen jó. A vize is igen jó, ha Pinkest hóban veszed a vizét, Hurutot, melyfájást, kehet kitisztít a vize, ha gyakran iszod.

Ha pedig egy marok Scabiosát, Var fűvet vész, ehhez Glicerizát édes gyökerű fűvet három lottot. Anisum magot, azaz Bécsi kömény magot is három lottot, Kék lilium gyökeret két lottot: Ezeket egy pint, vagy itce vízbe áztasd, azután harmad részeig elfőzd, vess mézet belé, élj véle. Minden mérges kelevént gyógyít. Ha kívül reá kötöd is, a pokol varat rontja, hurutot gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha vizét vészed, vagy succusát, a koszt, varat véle mosod, kened igen jó.

Ha a gyökerét, levelét megfőzed, a koszt, sennyedéket véle mosod, meggyógyítja.

DE SUCCISA PRAEMORSA

[155] Succisa
Morsus diaboli

Elharapott fű
Ördög marta fű

Abbiſz
Teuffelsbiſz

Succisa, kivágott gyökere fű, Praemorsa, vel morsus diaboli, Item Lacea nigra. Ördög harapta fű. Más neve fekély fű. Ez Ördög harapta fű virága, szára hasonló a Scabriosához, a varfűhöz. Ennek a levele olyan, mint a hegyes levelű útifűnek.

TERMÉSZETI, EREJE

Azon természeti, haszna, mint a Fekélyfünek, a Scabiosának, Melegítő, szárazító.

Ha mézzel összeölgited a vizét, Túrt, varat hertelen gyógyít. Ezen haszna a vizének.

Ha az Ördög harapta füvet zöld korában megtöröd és a kelésre, pokol varra kötöd, hertelen meggyógyítja.

Ha a gyökerét, levelét borban főzed, azt iszod, igen jó belső hasfájás ellen. Asszonyállat vérét elindítja és méhe fájását megállítja, ha iszik róla, ezzel párolják, összegyűlt vért, dagadást, törött vért kívül, belől elosztat.

DE ACONITO

Faba alba

Farkas bab

Wolffsber

A Conitum pardalianches Görögül, négy levelű, Forduló fű, gyökere elfordult fű. Más neve Uua versa, visszafordult szőlő, elfordult fű. Hasonló a Kapotnyakhoz is. Mint a Cékának olyan a levele egyiknek, ennek Pardalianches neve.

A másik, mint az Erdei vad Ugorka olyan a levele, sárga a virága, mint egy Ivollyának. Ennek Lycoctonum, Farkasölő fű neve. Cynoctonon, Ebrontó fű, Farkas bab. Nő hegyen, völgyen, a berkekben. Németül *Wolffswurtz Leufzkraut*, azaz Tetűrontó fű, Tetves fű. Igen hasonló a levele a Vad szőlő leveléhez. Ezt méreg fünek is hívják.

TERMÉSZETI

Felette rontó és halálos mindenik Farkasfű.

[156] BELSŐ HASZNAI

Ha e Farkasölő fünek a gyökerét hússal össze csinálod, Farkast, Ebet öl. Belől be ne vegyed, mert hertelen embert, minden állatot megöl, mint a Csomorika, avagy a Torsica, akivel a Barmok meghalnak.

KÜLSŐ HASZNAI

Lúgot jó belőle csinálni, koszt gyógyít, varat tisztít, tetűt megöl. Olajjal törd össze, a tetves ruhát kend meg véle, a tetűt megöli, valahová kened is.

DE STAPHIDE AGRIA

Pedicularis herba

Tetű fű

Leufzkraut

Staphis agria, azaz Mezei kalász. *Pedicularis* tetves fű, *Phthyrion* onon, a tetűölő fű, Latinis *Pituitaria*, azaz takony és Nátha kivonó fű, Turhás fűnek, Nátha fűnek is hívják. Hasonló a levele a Vad szőlőhez, a Kakastaréhoz. Kék virága, mint a Violának, terem Erdőben, árnyékon, terem a kertekben is, négyszegű magva vagyon, mint a Bagoly borsó.

A másik tetű fű olyan, mint a Lúd húr, vagy mint az apró levelű Egérfark. Hasonló az apró *Peterselyem*höz, mikor újonnan kijő a földből. Szederjes virága hasonló amaz Egérfarkú fűhöz és a bokros Tyikszemhez a levele. Mint Tavasszal az apró turbolya, szederjes a virága, mint a *Hysop*nak. Réten nedves helyen terem. Mint a Bűröknek olyan a levele.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárazító a széleslevelű, akinek mint a szőlőnek, olyan a levele, kék a virága.

BELSŐ HASZNAI

Ha tizenöt magot megtörsz e Tetűölő fűben és mézes vízben megiszod, sárt kihányat. De igen keveset igyál, mert igen okádtat.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha megtöröd a magvát és olajban megfőzed, a Tetűt, koszt az emberben, baromban is elrontja. Nyálás, leves koszt is gyógyít.

[157] Aki gyökerét és magvát ecetben megfőzi, fogfájást gyógyít, ha mosod véle, ha nem vehedd szájadba, vess egy kis mézet belé. Minden koszt meggyógyít és rihet.

Ha tésztában csinálod a magvát, gyökerét és megsütöd, Egeret, Patkánt megöl, ha néki veted.

DE CRUCIATA

Cruciata

Keresztes fű

Creutzwurtz

Cruciata, Staurotypos, azaz Keresztformájú fű. Hasonló a Gentianához és amaz Lábmosó fűhöz. Kék virága vagyon, ugyan lijkas a gyökére. Ezt disznógyógyító fűnek is hívják. Parragon, Réten terem. Lijkas gyökerű fű, mint az Útifűnek a levelei.

TERMÉSZETI

Szárazító és meleg természetű a Keresztesfű.

BELSŐ HASZNAI

A levelének, gyökerének vize Mellyet tisztít, hurutot gyógyít, mérget kiűz, dögösség ellen hasznos.

Ezen haszna a porának, ha porrá tészed és élsz véle.

A tehén és juh és disznó pásztorok igen adják enni a disznó és juh barmoknak a dög ellen.

Ha iszod a vizét, havi kórságot indít. Igen hasznos a vize, succusa, pora a kórságosoknak, ha gyakran élnek véle.

KÜLSŐ HASZNAI

A Barbélyok sebet kötnek véle. Írbe csinálják a gyökerét. Igen jó a sebes lovakat, sánta tőrös Lovakat véle mosni a vizével, ha megfőzed gyökerét, levelét Lúgban, ezzel a turját mosod, kötözed a sebét, lábát. Ha a porával hinted a sebet, turját a Lónak, meggyógyítja. Próbált dolog ez, hogy turt, sebet igen jó ennek a vizével mosni, megfőzni a gyökerét, levelét, ezzel mosni, ezzel hinteni a turt, a sebeket.

DE ISATIDE

[158] Isatis

Kék fonal festéke

Weidt

Isatis, Glastrum, Guadum. Nil. Festő fű, sárga a virága, fejező szőke a gyökere, olyan, mint a hegyes Úti fűnek a levele. Más neve Lytrum Indicum, Gyapjú festő fű. Kétféle: Egyik kerti, Másik mezei. A festők igen élnek véle. Rétes helyen, mezőn is terem, Pinkest hóban virágozik, magva is vagyon, sárga virága.

TERMÉSZETI

Melegítő és száraz természetű a Festő fű.

BELSŐ HASZNAI

Ha a levelét megfőzed e Festő fűnek borban, azt iszod, rásztot gyógyít. Ha reá kötöd a rásztra, igen jó. Ezen haszna a mezei Festő fűnek. Sőt még jobb a kertnél.

KÜLSŐ HASZNAI

A kerti festő fűnek a levelét, ha reá kötöd, Sült, fekélt, kelést elront.

Ha penig a levelét árpa liszttel, lisztlánggal, vagy kovással összetöröd, sebet forraszt, dagadást gyógyít.

Az alfelednek sebeit, varat, dagadását, parlassa Orbáncot, tüzes rothadt sebet gyógyít.

Galenus mondja: E festő fűnek levele a vérfolyást az orrodból és egyéb testedből megállatja, ha reá kötöd. Mindenféle koszt, sennyedéket, rihet, varat a fejedben, testedben meggyógyít, ha mosod a vizével, a porával hinted, a levelével kötözed.

Ha árpa, vagy búza liszttel a vizét, succusát, levelét összetöröd, ölgited, ezen haszna: Mindenféle rothadt sebet, kelést, pokolvarat meggyógyít, mert igen szárasztó fű.

DE ABSINTHIO

Absinthium

Fejér Iröm

Wermut

Absinthium, Fejér Iröm. Ez Iröm sokféle. Egyik fejér Iröm, másik fekete Iröm, harmadik bárány Iröm. Serephium, azaz Marinum. Nesit fű Iröm. Ez olyan, mint az Isten fája. Főnek jó, hasznak nem jó. Igen jó a Nesitfű, de amaz igen magos Iröm, [159] aki zöld, mint a seprő és Isten fája, haszontalan.

TERMÉSZETI

A Bárány Iröm kevésbé meleg, de igen szárasztó, szorító. A nesitfű melegebb, szárazb. A fejér Iröm szárasztó, aszaló.

BELSŐ HASZNAI

A Bárány Iröm hasznos a gyomornak róla innya és ugyan meg is enni. Hideg gyomort melegít, emésztetlenséget elűz, hasfájást gyógyít, mérget kiűz.

Az Irmös bornak ezen haszna, a bárány Irömből kell Irmös bort csinálni. Ha az Iröm virágát a Kömény virággal borban főzed, melegen iszod, hastekerést gyógyít, Havi kórságot indít, minden mérget kiokádtat, Sárgaságot elűz.

Ha mérges Gombát ettél, ecetben törd az Irömet, azt igyad, kihányatja.

Igen jó a fehér Irmöt, a bárány Irmöt is dühös megétetett baromnak ecetből enni adni, torkába tölteni.

Ezen haszna a vízének, ha azt iszod gyakran, igen jó a beteges, hideg gyomrú gyermekeknek az Iröm vizét kalánból innya adni.

Ha a magvát a fejér Irömnek, avagy a Nesitfűnek ételben italban vészed, vérkórságot megállat. Minden Galisztát megöl, ha a fűvét borban főzed és azt iszod. Dioscorides mondja.

Ha árpa darával, árpa kásával és mézzel az Irmöt gyakran főzed és észed, minden belső hideg betegség ellen és étetés ellen, gyomorfájást ellen jó. A vize ezen használatos. De mézzel add a kis gyermeknek.

KÜLSŐ HASZNAI

A Bárány Iröm meleg természetű, szorító és szárasztó természetű. Hidegségtől esett főfájástúl jó. Homályos szemfájástúl igen jó, főfájástúl igen jó és egyéb nedvesség indítani.

Igen jó mézzel az Irmöt megtörni és a Salétrommal összetörni és véle élni.

Ha penig az Irmöt borban összefőzed igen jó véle orvosolni. Gyomornak igen jó. Igen jó az Iröm olaj, Sebet jó a levelével kötni.

De oleo Absinthiaco

[160] A Bárány Iröm olajt úgy csináld, mint a Szegfű, Ruta és Csengőfű olajt, szóltam odafel erről a Rutáról és a Szegfűről, ahol írtam.

Haszna ez, a gyomrot melegíti, nyerseséget emészt, ételt kívántat, Galisztát megöl.

De Sirupo Absinthii

A bárány Irömből Sirupot így csinálj: Végy bárány Irmét fél fontot, végy veres aszú Rózsát két unciát, két lottot, végy Spicanardot, vagy Indiai Spicanardot három drachmát, tizen-nyolc pénznyomónit, tiszta óbort végy harmadfél fontot, Bisalma levét is, vagy succusát szintén annyit.

Ezeket áztasd meg egy éjjel, azután főzd meg, szűrd meg, vess Nádmézet belé és élj véle.

Haszna ez: Sárgaságot elűz, gyomrot melegít, Májat épít, ételt kívántat, követ elront, Colicát és szelet kiűz.

DE ABROTANO

Abrotanum

Isten fája

Stabwurtz

A Brotanum, Isten fája. Egyik a kerti, igen bugas, nagyszagú. másik a mezei, hasonló a Cyprushoz.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó, mint az Iröm.

BELSŐ HASZNAI

Az Isten fájának, ha magostul az ágait borban, vagy vízben főzed, mézzel ölgited, háromszor, vagy négyszer iszod egy nap, igen jó fulladástól, szakadástól, görestől. Zsugorodott inakat, tagokat, farsábásokat gyógyít, vizeletet indít. Mindenféle hasfájást, csömört meggyógyít. Ez próbált dolog. Az Irömmel egy haszna vagyon, a vize is igen jó.

KÜLSŐ HASZNAI

Az Isten fája fűsti Kígyót, mérges állatot elűz, a vize penig Póknak, Scorpióknak, Kígyónak harapását meggyógyítja.

Menstrua, azaz Asszonyember vérét megindítja, kitisztítja.

[161] A porát, ha mézzel összeölgited, hajjat, szórt nevel a kopasz fön.

DE ARTEMISIA

Artemisia	Fekete Iröm.	<i>Berfus</i>
	Sz. János öve	<i>S. Johansgürtl</i>
Matricaria	Mátra fű	<i>Mutterkraut</i>
	Fűnek Anyja	<i>Metterkraut</i>
Tanacetum	Varadics	<i>Reynfarn</i>
Indica	Indiai virág	<i>Sammetröfzlin</i>

ARtemisia, Fekete Iröm. Ez négyféle. Egyik széleslevelű Iröm. Ez az igaz Artemisia, fekete Iröm.

A másik matricaria, azaz Mátra fű, akivel a Bábák élnek, azaz Fűnek anyja.

A harmadik Tanacetum, azaz Varadics.

A negyedik Tages Indica, Indiai gyökér. Veresszárú Varadics, mert veres a szára, keskeny a levele.

TERMÉSZETI

Melegtermészetűek félrészént és szárasztók kevésbé.

BELSŐ HASZNAI

Ha a Varadicsot, vagy a nagy Varadicsot borban Szerecsen dió virággal megfőzed, gyakran iszod, az Asszonyállat méhét melegíti, vérét kitisztítja. A megholt gyermeket, vagy a gyermek tartó burokat kihozza. Ezen haszna a vízének.

Ha megfőzed a Matricariát mézes borban, azt iszod: Hurutot gyógyít, megrekedt méhét az Asszonyállatnak megnyitja, Vesét, hólyagot tisztít, követ ront, Tüdőt tisztít, de éjomra kell venni és nem kell mindjárt utána enni.

Igen jó ebből a Varadicsból Szüretben bort csinálni.

A Varadics levelét főzd meg borban, vagy tejben add innya, a Galisztát kiűz. Próbált dolog.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha párlod véle az Asszonyállatokat, Férfiakat és fereszted, azon haszna, mint belől, Havi kórságot tisztít, gyermek masszát kitisztít.

Ha penig a fekete Irmöt, a Szegfüvet, apró Bojtorjással összefőzed borban, vagy [162] kenőt csinálsz belőle, megvonódott Inakat jó véle kenni, párlani, kötözni melegen. Ez is Próbált.

Ha a száradt embernek feredőt, Lúgot csinálsz a Fekete Irméből, igen megkönnyebbíti.

Ha valakinek a Seggi remeséje kiesik, igen jó kötözni, párlani a fekete Irömmel, ha veres borban megfőzed, de előszer Temjénnel füsteld meg az alfelét, azután a veres borban főtt fekete Irmöt párold véle.

DE GERANIO

Rostrum Ciconiae

Esztrag orra

Storcken schnabel

Geranion Görögül, Rostrum Ciconiae, azaz Esztrag orrú fű. Más neve Pes Columbinus, Galamb láb; a levele, mint a fekete Irömmnek, a virága veres. Hegyes a hegye, mint a Csókának az orra, vagyon hatféle is.

TERMÉSZETI

Szorító és szárazító természetű az Esztragorra.

BELSŐ HASZNAI

A gyökerét, ha porrá tészed és egy arany nyomónit iszol a borban, igen jó Matrának betegsége ellen, Vizeletet indít, követ ront.

A hatodik Csókaorrú fű, aki kisebb a többinél, aki hegyen köves helyen terem, akit vérálatató fűnek hínak, a vért, aki belől, avagy kívül kifoly, megállatja, ha issza, belől, vagy kívül kötözik.

KÜLSŐ HASZNAI

Sebet összeforrasztani, vér állatni, felette igen hasznosok. Próbált dolog.

A harmadikféle igen jó, ha borban főzed, a szájadat mosod véle. Vagy, ha a Csecsedet és szeméremtestedet kötözed véle, hertelen meggyógyítja a szeméremtest sebeit.

DE CANABE

Canabus

Kender

Hanff

CAnabus, Kender. Egyik vad Kender, másik szelíd kerti Kender.

TERMÉSZETI

[163] Melegítő és száraztó, nékik hidegítőnek mondják.

BELSŐ HASZNAI

Keveset enni jó a Kender magban, de a soka árt, mert magtalanná, meddővé tészén a soka, a gyomrot is megveszti.

Ha a magvát megtöröd, tejbe szűröd, úgy iszod, szomjúságot megállat.

Nem jó sem főnek, sem gyomornak, sem magva, sem olaja, aki sok.

KÜLSŐ HASZNAI

A levele, míg zöld a vize is, igen jó a főnek dagadására. Köszvént is jó véle kötözni.

Ha a succusát a fülbe töltöd, apró férget megöl a fülben.

A Vad kender igen jó Orbáncot, tüzes dagadást véle kötni, ha megtöröd a levelét.

DE LINO

Linum

Len

Lein oder Flachs

TERMÉSZETI

Meleg természetű és nedves, kevésbé szárasztó. azon természeti, aki a Foenum graecumnak.

BELSŐ HASZNAI

A Len magot törd meg mézzel, borssal és szerecsen dióval timporáld össze, ha megészed, hurutot gyógyít és neveli a Férfiúságot és szemet az emberben, mint a Borsfű.

Ha mézes vízben főzed a Len magot, azt iszod, a megvát törve a dagadásra kötöd, minden dagadást gyógyít. Fájdalmat, hasfájást gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A len mag olaj főve is enni igen jó étekben. Clystert is jó belőle csinálni, hasnak, bélnek, matrának fájását meggyógyítja. Colicát gyógyít a Clystere. Égést is jó véle kenni az olajával és magvával, minden dagadást megenyhít.

Ha borban főzed a magvát, az orcádot mosod véle, megtisztítja a sömörtül.

A vak körmet meggyógyítja, ha a len magot a Tormával összetöröd és azzal kötözed a vak körmet.

[164] DE PSEUDOLINO

Sesamum

Vad Len

Leindotter

Pseudolinum Görögül, Hamis Len, Vad Len. Hasonló a szelíd Lenhez. Más neve Sesanum, Vad len, aki a szilid Lent is elfojtja, sok magva vagyon.

TERMÉSZETI

A vad Lennek a magva lágyító és melegítő.

BELSŐ HASZNAI

Ha Kenyérben sütöd a magvát jó, de nem jó őmagát enni, árt a gyomornak, azon haszna, aki a Foenum graecumnak, a szilid Lennek olajának.

KÜLSŐ HASZNAI

A mag Lennek, ha megtöröd a magvát és kötözöd véle a dagadásokat, Ínaknak vonódását, sugorodását meggyógyítja, Fülnek dagadását, fájását, égést meggyógyít. Ha a fűvét borban megfőzed, igen jó dagadt szemet véle kötöznöd.

DE LINARIA

Linaria

Len levelű fű

Leinkrau

Linaria, Görögül Osyris, Herba urinalis, Hugyos fű. Hasonló a kis Eb tejfűhöz, de hogy nincs teje, mint az Eb téjnek, Vad len, Fa gyökerű fűnek is hívják. Vagyon négyféle is. Egyiknek kék a virága, a többinek sárga a virága, szinte mint a szelíd Len a levele, Vizelet indító fű.

TERMÉSZETI

Melegítő és nedves természetű a Linaria.

BELSŐ HASZNAI

A vad Lennek vizét, ha hat pénz nyomónit a földi Bodza hejában adsz innya, a vizeletet igen megindítja, igen hasznos a vízi kórságosoknak.

Ezen ital az ember hasát megindítja a Colicában.

Ha borban főzed e vad Lent, azt iszod gyakran, Sárgaságot gyógyít, Májat tisztít.

Ha pedig amaz Aranyvirágú fűnek a [165] virágával (mint a Kapor, a Szegfű olyan, de széles a virága, mint egy arany) borban együtt főzed, ennek a levelét és iszod, vizeletet indít, mérget kihoz. Igen jó havi kórságot kitisztítani ezzel, Gelyvét is gyógyít. Náthát, orra csepegését gyógyítja, ha issza a fűvét, levelét borban főve.

KÜLSŐ HASZNAI

A succusa, vize igen jó e Vad lennek szemnek dagadását, vérességét véle mosni. Rothadt sebet, fenét a fűve, vize meggyógyít. Orcának sömörgösségét, himlőt, rút fakadását elűzi, ha mosod a succusával, vizével.

Igen jó kőnek, Vesében való kőnek, fővének elrontására, ha együtt főzed a Heliochrysummal, azaz az aranyvirágú fűvel.

Igen jó dagadást véle párlani. Molytól megőrzi a ruhát a virága.

DE ANTIRRHINO

Bucranion
Cynoccephalaea

Borjúorrú fű
Ebfejű fű

Kalbsnatz
Hundskopff

ANtirrhino, Orros fejű fű, Bucranion Borjúfejű fű, Cynoccephalaea, Ebfejű fű, mert mint egy Ebnek, vagy Borjúnak a feje, olyan fők vannak a levele között. Hasonló a szára, levele Anagallidi, azaz a Tyikszemhöz és a fejtér violához, a virága szederjes. A magva a levele között, mint egy Borjúnak az orra,

Borjúorrú fűnek díják. Más neve: *Lychnis agria*, azaz Mezei vad Len, Németül *Brackenhaut* neve. A mezőn, kertekben is terem.

TERMÉSZETI

Hidegítő és szárazító természetű.

HASZNA

Belől a testen ne élj véle, mert mérges. De ha a Liliom olajjal összetimporálod és ölgited és azzal kened testedet, orcádat, fényessé teszen, megsömörödött orcát vele kenni, ezen haszna.

Dioscorides azt mondja, hogy aki e [166] fűvet kezére, vagy nyakára köti, nála hordozza, belső méreg és orvosság nem árthat néki, az embernek.

DE CATANANCE

Amatoria
Catanance

Szeretetre hajtó.
Erősítő fű

Drank
Sterck kraut

CAtanance, azaz Szeretetre hajtó fű, ágyban kenő és takaró fű, mert az asszonynépek az ágyban takarják. Hasonló a Coronopeshez, azaz Holló és Varjú lábú fűhöz. A levele elterül a földön, mint ama Gym nyelvű fűnek, a levele apró, cseppegetett, mintha megcseppegették volna, vagy apró lyikak volnának rajta. Hosszú a levele, mint a Gym nyelvű fűnek, hosszú a gyökere, mint a vad Borsónak olyan magva vagyon. A virága olyan, mint a *Lavendula* virága. Mikor megszárad, a földre hajol a levele és ugyan meggörbül, mint egy megholt Héjának a körme.

HASZNA

Csak a bűvös bájos Babák Wraszolnak véle. A házassokat akarják véle a Tótok szerettetni. De Isten az, aki mieli, azután a jó egyesség és adósság megfizetése és engedelem. Ef. 5. 6.

DE MALVA

Malua

Málva

Bappeln

MAlua, Görögül Malache, azaz haslágyító fű. A Málva két-féle. Egyik kerti, másik mezei. A kerti magosan felnő, mint a mezei fehér Málva. Piros virága vagy, Málvarózsának hívják. Ez is kettő, egyik piros, másik fehér és magasan felnő, két, vagy három singnyire is felnő.

A másik Málva apró málva, elterül a földön, ugyan kerék magva vagy mint egy kis Sajt. A virága a Nap után jár. Két-fejér, vereskék a virága.

TERMÉSZETI

Nedves melegítő félrésztént a Málvák.

BELSŐ HASZNAI

[167] A Málvát, Salátát, ha paréul észed tejjel, vagy olajjal, szép könnyen tartja a hasadat, Columella Martialis, Dioscorides, Plinius mondják. A kerti Málva, a Málvarózsának, a magos veresvirágúnak a levelét, gyökerét, magvát, ha tejben, vagy borban megfőzed és melegen iszod gyakorta, száraz hurutot, lehet, Tüdőnek rothadását gyógyítja.

Ha penig a Málvákat az aszú kórságos emberek gyakran Fa olajjal, vagy Pecsje olajjal főzve, vagy Salátával eszik, igen jó.

Ha a levelét, gyökerét, magvát a Köménnek és az Anisomnak, azaz a Bécsi köménnek a magvát borban megfőzed, a Dajkák eszik, isszák, sok tejek lészen véle, Hasfájást, Vesének és vize-tartó hólyagnak fájását meggyógyítja.

Tenasmum iuvant, azaz az erőlködést, mikor ember erőlkedik gyakorta, de sem sz..hatik, sem vizelethetik, e málva levele és gyökere, a Kömény és az Anisum, azaz Bécsi Köménnyel, ha borban főzed, gyakran iszod, megindítja.

A Málvának vize, succusa igen jó a gyútokván hideglelés ellen, ha gyakran iszod, a Tüdőt, az oldalnak kelését, iakadékit

meghidegíti, lágyítja, Nehéz lélegzet vevő betegséget, öklelést, vagy nyilallást gyógyít. Plinius mondja, hogy a vize succusa igen jó a Málvának a Kórságosnak.

Ha ki succusát, kifacsart levét issza a Málváknak, sok belső betegségtől meggyógyul.

Aegilopas, azaz a Kecske szemű dagadt betegséget, mikor embernek az orra és szeme lapálya között kelevény kelne. Ha a Málva levelét Salátával, ecettel, sóval, vel acetario, azaz sós ecetben észed, meggyógyítja.

A levelét mézzel törd össze, az ember szemét kend meg véle. Ezen hasznai a Málváknak.

KÜLSŐ HASZNAI

Mindenikféle Málvának, ha a virágit mézes borban, vagy mézes vízben megfőzed, egy kevés Timsót vetsz belé, ember Ínének rothadását, veszését meggyógyítja, ha gyakran mosod véle.

A Malvákat, ha megfőzed erősen és a [168] főtt vizével, vagy succusával, vagy aqua stillatica, a cseppegetve vett vizével, ha gyakran mosod a szájadat, fogadat, nyelvedet, torkodat, a fene sebet és egyéb dagadásokat, Sülöket meggyógyítja.

A Daráznak, Méhnek csípését kend meg a succusával, vagy vizével, meggyógyul.

Ha a Málvának virágiból olajt csinálsz, azzal kened a dagadásokat, csipéseket, azon haszna.

Mint kelljen csinálni efféle olajt, odafel a Szegfű, Kapor, Ménta és Csengőfűről való írásomban szoltam. Lásd ott.

Porriginem, azaz a főnek hámlását, kosztát meggyógyítja, ha az ember, vagy egyéb állat vizeletiben a Málva levelét, gyökerét megfőzed, vagy erős lúgban és azzal mosod a koszos hámló fejet.

Mindenféle sebnek dagadását megállatja és tisztítja, ha a vizével, succusával a Málvának mosod a sebeket.

Ha olajjal a Málvának gyökerét, levelét összetöröd és azzal kened, vagy csak a gyökerét, levelét a kelevényre kötöd, megérleli, meggyógyítja.

Ha penig a Málvának gyökerét, levelét, magvát Fa olajban, Rózsa ecetben, árpa lisztben és a Málvának főtt vizében, ha erősen összefőzed és ezzel a Lépet kened, Rásztot gyógyít, Májnak, Lépnek, Veséknek, Asszonyember Matrájának fájását meggyógyítja.

Erysipelata, azaz Orbáncot, Gangraenam, azaz Fene sebet megolt és a testbe lőtt Nyilvasakat kivonszon.

Igen jó a Malvák gyökerével, levelével, magvával Clystert csinálni a Colicás embereknek. Próbált dolog.

Ha levelét, gyökerét, magvát egy Szacszkában kötöd és a succusában megfőzed a Málvának és Veséjére, ágyékára kötöd annak, akit a kő, aréna, fővény bánt, melegen rajta tartod, véle párlod és a meleget a vizét focskandóval a testébe lövöd, kihozza a fővént a hólyagból, veséből.

DE ALTHAEA

Ebiscus

Fejér Malva

Ibifch

[169] Althaea, vel Ebiscus, Ibiscus, Althaea, azaz gyógyító Fejér málva. E mezei Fejér málva magas, mint a kerti magos Málva rózsza. Ugyan három singnyi a magassága, fehér levele, szára, virága kék szobású, fehér, a nap után jár.

TERMÉSZETI

A levelei és virági melegítők és szárazsztók. Mind belső és külső orvosságok közé jó ölgitni.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban, vagy édes vízben megfőzed a fejér Málva gyökerét és azt iszod, mint a több málvák, a mellynek fájását, hurutását, a Tüdőnek, hasnak fájását gyógyítják. Késértett dolog; Dioscorides mondja.

Ezen gyökere borban, vagy mézes vízben főve, ha iszod gyakorta, belfájást, erőtlenséget, vérhasat és egyéb haragból, sárból indult betegséget meggyógyít.

Ezen haszna a vizének, succusának és a Decoctomának, azaz, ha borban a gyökerét, virágát megfőzed, fulladást gyógyít. Azon haszna, aki a több Málváknak.

KÜLSŐ HASZNAI

A gyökerét mosd meg, aprónként metéld meg tejbe, vagy jó vízben főzd meg, kösd a kelésre, megérleli, kiszakasztja.

Ha pedig a Fehér Málva gyökerét, levelét összefőzed, töröd Lúdhájjal, disznóhájjal, egy kevés Terpentinával, a hasnak dagadását véle kened, megnyitja.

Ezen haszna a vizének. Ha a gyökerét ecetben főzed, szájadat véle mosod, fogfájást gyógyít.

Ha a magvát, míg zöld, megtöröd ecetben és a Nap hevén melegited, és megkened véle, Alphos, azaz Vitiliginés, azaz ama fejrő szeplőt eltörli.

DE ALCEA

Alcea
Herba Simeonis

Erős malva rózsa
Sz. Simeon füve

Hochleuchten
Sigmarfwurtz

Alcea, azaz Erős málvarózsa, avagy mezei, Erdei Málvarózsa, Herba Simeonis. Olyan magas, mint a Malvarózsa, hasogatott, a levele, mint a fekete Irömnek, mint egy Csillag, mint a kis Malvának, olyan kerék virága vagyon, veres piros. Napra néző. Mint a Kendernek olyan bojtos a feje, magva. Három szárba nő fel, mint a magos Kendernek olyan a szára, héja. A gyökere hosszú, fejrő, széles, kövér helyen terem. Somma Vad kemény Málva neve, Szent Jakab havában virágzik.

Az egyik Málva, mint a vad Mák, a Pipancs, szőrös a szára, veres virága vagyon, mint egy Tölcsér a virága, gömbölyű.

TERMÉSZETI

Mind a kétféle Alcea, azaz Vad erdei Málva, vagy Sz. Simeon füve szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

Ha megfőzed a vad Málvarózsát, vagy a mezei Málvarózsának a gyökerét borban, vagy vízben, Vérhasat, megszakadt embert és taga összevonódottat gyógyít, ha gyakorta issza.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha vizét vészed és szemet véle mosod, fényesíti a szemnek világát.

Plinius és Dioscorides mondják, ha az embernek a gyökerét nyakára kötik, a szemét azzal kenik gyakorta. Próbált dolog. Azon haszna a mezei Málvarózsának, aki a kertinek.

DE CHAMAECYPARISSO

CHamaecyparissus Görögül, Alacsony Cypros, aki a kertben terem. A másféle Cypros fái Cypros, akiből Pohárt, Virginált csinálnak.

Másféle Cypros is vagyon, ezt mezei Cyprosnak híják. Ama Bárány Irmom féle, a Nesítfűhöz hasonló Mezei Cypros.

TERMÉSZETI

A Cypros igen szárasztó, de kevésbé melegítő.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban megfőzed e Cyprost és hét napig estve reggel melegen iszod, Sárgaságot meggyógyít, Májat tisztít, követ, fővént elront és elindít, Vesének, hólyagnak, ágyéknak fájását megállatja, Farsábnak [171] fájását könnyebbíti, mindenféle méregnek ellene áll. Azon haszna, aki a Rutának.

KÜLSŐ HASZNAI

Külső hasznai azoknak, akik a Rutának. Ott a Rutáról, ahol irtunk, ott lásd a Cypros hasznaját is.

DE CHAMAEPITY

Aiuga
Abiga

Vad Cypros
In fű

Feldeyprefsen
Je lenger je lieber

Chamaepitys Görögül, azaz Földi főnyű fű, mert a levele olyan szagú, mint a Fönyűnek. Hasonló a levele a mezei Sülfűhöz. Hosszú keskeny szőrös a levele, mint az Egérfülnek. A virága olyan, mint a kerti Ivollyának. Azért híják vad mezei Ivollyának, sárga a virága. Azért más neve Aiuga, Abiga, Ibiga, luamoschata, azaz Szerecsen dió szagú Ivollya, Mezei szőrös Ivollya. Mint a Thymbra, azaz Borsfű olyan, ágas bogas. Mezei Szegfű Ivollya, Ivollya neve. Némelyiknek sárga a virága, némelyiknek piros, szederjes, a levele, mint a Borsfűnek, a virága, mint a Ivollyának, a Szegfűnek. Utolsó neve mezei vad Cypros.

TERMÉSZETI

Azon természeti, aki a kerti Cyprosnak.

BELSŐ HASZNAI

Ha a kerti és mezei Cyprost borban főzed, vagy mézes vízben és negyven napig esetve, reggel iszod, Sárgaságot, Farsábást, aki nem járhat igyenesen, meggyógyítja. Rásztot, követ, fővént ront, vizeletet indít. Hastekerést, tekerő csömört gyógyít, mérget kiűz.

Ha figével, mézzel, Terpentinával összefőzed a kerti és mezei Cyprost, Colicát és hasat indít.

KÜLSŐ HASZNAI

A Csecsben költ követ, keménséget, kelevént meggyógyítja, sebet forraszt, Orbáncot, Antal tüzet gyógyít, ha mézzel összetöröd, reá kötöd, a vizével a sebet mosod.

Asszonyember rút vérét megindítja, ha mézes vízben a mezei és szelid Cyprost iszod [172] gyakran. Kígyó harapásnak, hurutnak ezen ital használ, Galenus és Plinius mondja.

DE NASTURTIO

Nasturtium

Torma

Kreffen oder Kren

Nasturtium, azaz Embernek orratekerő, Torma. Más neve Cardiacá, azaz Szív erősítő fű.

Háromféle a Torma. Egyik a kerti Torma, Másik vízi Torma, vagy Sisimbrium Caramine. Vízi ménta szabású. Harmadik mezei vad Torma.

TERMÉSZETI

A kertinek a magva meleg és szárasztó, a gyökere is és levele melegítő és szárasztó.

BELSŐ HASZNAI

A Torma, mind a háromféle vizeletet indít, purgál, követ ront, Májat, Lépet, Vesét tisztít.

Ha olajjal észed a Tormát, mérget kiűz.

Ha mézes vízben főzöd és iszod a Tormát gyakran, fulladást, enyves nyálat, taknyot kitisztít, hurutást gyógyít.

Ha Kecsketejben főzed a Tormát, a mellyednek minden fájását meggyógyítja. A vize, succusa fogfájást gyógyít.

KÜLSŐ HASZNAI

A succusa, vize varat, fakadást, viszketeget gyógyít, ha mosod véle, a főnek koszát elviszi, ha véle mosod, dagadást meglágyít.

A testbe lőtt vasat kivonsza a vize, succusa.

Az Antal tüzét, fenét a vize megállat, ha gyakran mosod véle.

A rebegő nyelvet, Guta ütést a magva vize gyógyít, ha megtöröd, rágod. Nyelved mosod véle, prűszögést indít, elbágyult betegeket felsekent, ha az orrába fúvod a vizét, vagy succusát, vagy a magva porát.

A fül mellett költ kelevént elemészti, ha a magvát ecettel összetöröd és a dagadásra kötöd.

A magva igen jó, de kívül élj véle gyakrabban, nem belől.

[173] DE THLASPI

Thlaspi maius
Nasturtium album

Tengeri Retek
Vad Mustár

Meerrettich
Baurenfenff

Thlaspi kétféle: Egyik Thlaspi latifolium, ennek neve Sinapi sylvestre, Erdei mustár, avagy ház hóján termett Torma, széleslevelű, Pásztor erszénye, vagy széleslevelű Béka lencse. Kétféle: Egyik Béka lencse széleslevelű, mint a Torma.

A másik Béka lencse, mint a Pásztor erszénye, mint a Lencse olyan a magva.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazító természetű e Thlaspi.

BELSŐ HASZNAI

Ha megfőzed, iszod, vagy vizét, succusát vészed egy Tykomonyhéban amennyi fér, megiszod, mindenféle sárt kitisztít, belső vért, rútságot kihoz. Asszonyember rútságát indítja, Farsábásnak igen jó. Terhes Asszonyállatban megöli a gyermeket. A mezei Mustár igen jó enni, fulladást gyógyít, fővént, követ ront a vize és succusa.

DE ALLEARIA

Allearia

Vad mezei fokhagyma

Knoblochkraut

Allearia, azaz Vad mezei fokhagyma, olyan a szaga a leve-
lének, virágának, mint a Fokhagymának. A levele olyan,
mint a Violának, de nagyobb, hasonló a Csalán leveléhez. Két
singnyire, vagy másfél singnyire felnő, a virága fejr, mint a
fejr Violának, a Tormának. Fekete a magva, Fokhagyma
szagú. A mezőkön, fővény mellett terem.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárazító a vad Fokhagyma, mint a kerti Fok-
hagyma.

HASZNA

Melegíti a csömörlőket. A nedves enyves nyálas taknyos nedvességet, aki sűrű, mint az enyv, kitisztítja.

A magva igen jó az Asszonynépeknek ecettel összetörni és meginnya adni, a tes[174]tére kötni, megindítja a megrekedt szorult rútságot, ha a szemérem testére kötöd.

DE LEPIDIO

Vulgopiperitis

Sása fű

Pfefferkraut

Lepidium, azaz Szépítő fű, Raphanus sylvestris, Erdei és mezei vad retek. Más neve Piperitis, Bors erejű fű, hasonló a Retekhez. Más neve Hiberis, Mezei Torma. Fejér a levele, mint a Tormának, Reteknek, a levele, töve erős, mint a Bors. Nem a Borsfű, mert annak Thymbra a neve, hanem ugyan Erdei torma, erdei Retek, mert olyan a Torma és Retek, kerti Sása fű neve.

TERMÉSZETI

Mint a kerti Torma, szárasztó, melegítő.

BELSŐ HASZNAI

Azon hasznai, mint a Tormának, de édes téjjel élnek véle, akik belső betegség ellen akarnak véle élni.

KÜLSŐ HASZNAI

Farsábásokat igen jó véle kötni, a levelét, gyökerét összetörni, téjjel és az Örvén gyökérrel összetörni, a Fartzikát, Rasztot véle kötni igen jó. Próbált dolog. Az orcáról a sömört, sebhelyet, vart elviszi.

A gyökere fogfájást gyógyít, ha főzed, véle mosod, vagy rágod.

DE HYDROPIPERE

Hydropiper	Vízi hunyor	<i>Pferfingkraut</i>
Zinziber canicum	Ebgyömbér	<i>Hundspfeffer</i>

HYdropiper Görögül, azaz Vízi bors. Bors szagú, veres a virága, mint a Basalíknak, Németül *Flöhekraut*, *Mückenkraut*, azaz Balhafű, Légyfű, Persicaria, Barack levelű fű, Zinziber caninum, Ebgyömbér. Hasonló a levele a Bódoganya Méntájához, avagy ama fekete vízi Méntához. Vizes helyen terem. Igen hasonló ama szederjes virágú Bársony virághoz.

TERMÉSZETI

[175] Melegítő és kevésbé szárasztó természetű.

KÜLSŐ HASZNAI

Belső hasznai nincsenek, de ha succusát, vizét vészed, a Baromnak sebet véle mosod, a férget megöli, mint a Mész és Csalán.

A levelét, virágát, magvát ha összetöröd, a Sültre kened, kelést kifakaszt.

Et Sugillata, azaz a kék veres helyeket elviszi, ha ezzel kötözed, vagy az új Sajtót mézzel összehabarod, azt kötöd a kék vert testre.

Ha Sót, Myrhát összeölgitesz, az is igen jó a kék tört verés helyre. Columella, Plinius mondják.

DE RANUNCULO

Ranunculus	Kakas láb	<i>Hanen füs</i>
------------	-----------	------------------

BAtrachion Görögül, Latine Ranunculus, azaz Kis Békájú fű, Kakasláb, Pes Coruinus, azaz Hollóláb, Holló lábú fű. Flamula, azaz Égető lángas fű. Scelerata, azaz Lator Kuldus lába sebesítő fű, mert a lator kuldusok ezt a fűvet kötik a lábokra, azzal túrósítják lábokat.

Hétféle ez a Békafű. Kettei a kertben, kettei a mezőn terem. A ketteinek hasonló a levele a Málvarózsához, avagy a fejér Málvához. Sárga a virága, mint a Rózsának és a Ivollyának. A gyökere kicsin, fejér, de ugyan üstökös a sárga virágú. Németül neve *Weis Hanen füs*, azaz Fejér Kakas láb. Víz mellett, réten, Tó mellett terem, Sz. György, Pinkest hóban virágzik.

A kertit híják *Apium rusticum*nak, azaz Paraszt *Apium*, hasonló a levele az *Apium*hoz, Németül *Gefüller Hanenfüs*.

A másik *Apium* *Risus*, Méhek nevetése. *Sardonio herba*. A vizek, források, Tók mellett terem. Ez oly átkozott fű, hogy ha ki megeszi, az Ínakat összevonsza. A száját kétfelé vonsza, soha össze nem kucsolhatja.

Sardonius risus, azaz Farkas nevető fű. Vízi méreg, Csomorika, akit a Barom, Juh, Kecske, ha megészik, hamar meghal.

Ötödikféle a réteken terem, hasonló a Petreselyemhöz a levele. Sárga virága, mint egy Sárkerép, mint az *Apium*. Ez nem [176] mérges, mint aki a sárban, tóban, mocsáros helyen, források mellett terem, de Németül *Kleiner Hanenfus/Druszwurtz*. Meny gyökér.

Még a kettő Erdőn terem, de az ötödikhöz hasonló, aki olyan, mint a petreselyem a levele, a virága sárga.

TERMÉSZETI

Felette igen szárazstók és hevítők. Mint a szén, ugyan megéget, soha belől a testen ne élj véle, mert méreg.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha levelét, szárát e Béka füveknek a vak körömre, vagy száraz varra és sebhelyre billegezett helyre kötöd, mind elégeti onnat. A feltörött hámlott bőrt elviszi.

Mindenféle koszt és hajnak el nyelését és leves koszos fejet hertelen meggyógyít, ha reá kötöd, a vizével, succusával mosod.

Perniones, azaz Hideg-vette lábakat jó véle melegíteni. Sőt a Répát süsd meg, sózd meg, tedd a hidegvett lábra. Plinius jónak mondja.

DE CORONOPPO

Pes Coruinus

Holló láb

Rappenfűs

Coronopus Görögül, azaz Holló láb. Más neve Sanguinaria, véresfű, Herba acetaria, azaz ecetes fű. Astrion, azaz Csillagfű. Ennek a szára, virága olyan, mint a Lavendulának, a levele is hasonló a Lavendulához, szőrös a levele.

TERMÉSZETI

Szorító természetű a gyökere, a virága, levele lágyító.

BELSŐ HASZNA

Ha paréj módra eszed, mint az egyéb parét, igen jó Colicás és hasfájó embernek. Galenus, Dioscorides, Plinius mondják. Igen jó a gyökerét is Salátául, paréul enni.

DE SINAPI ET ERUCA

Sinapi

Mustár

Senff

[177] Sinapi, azaz Mustár. Ez a Mustár sokféle. Egyik kerti Mustár. A kettei mezei, Erdei Mustár. Eruca sylvestris, azaz Repce.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazító mindenikféle Mustár.

BELSŐ HASZNAI

Ha gyakran élsz a besózott Mustárral (a fejrlevelű, fejr-magú Mustár jobb, akit jó Mustban csinálnak) hát felindítja a megholt férfliságodat, mint a Borsfű a Tehénhússal főve. Vizeletet indít, Hastekerést, fájást gyógyít.

Ha borban főzed a magvát és iszod, Scorpio, Kígyó harapás, méreg ellen jó véle élni.

A mezei Mustár jobb, aki a folyó víz mellett terem.

Ha a veresvirágú Mustárt, akit Nöstén Verbenának, azaz Szapora fünek hínak, mézzel, borral főzed, gyakran iszod, Melynek, Szív fájását, hurutot gyógyít, minden Náthát kiűz a főből.

Igen jó a száraz kórságosoknak, Phtisicis, azaz megrothadt vízivó kórságosoknak. Morbum Regium, azaz a Királyok betegségét, azaz a Sárgaságot meggyógyítja. Jó borban méreg ellen enni.

KÜLSŐ HASZNAI

A magvát, ha ecettel összetöröd, a testre kötöd, kegyetlen himlőt, varat, koszt gyógyít.

Ha a magvát vízzel, mézzel összetöröd, liszttel össze csinálod, a torok dagadására, nyelvcsap alájövéseire kötöd, hertelen meggyógyítja.

Ha a Mustár magot mézzel, vízzel összetöröd, a nyelvcsapot azzal mosod, meggyógyítja. Ezen orvosság Rásztot, Farsábát gyógyít.

Ha mézzel összetöröd a Mustár magot, a nyírlő haját, koszt meggyógyítja és a törött kék veres helyt eltörli.

A fejér Mustár gyökerét, magvát borban főzd, kösd a törött csontra, testre, összeforrasztja.

A Mustár vize, succusa, a setét szemet megvilágosítja.

[178] DE HERBA SANCTAE BARBARAE

Herba S. Barbarae

Sz. Barb. füve

S. Barbarn kraut

Szent Barbára asszony füve. Hasonló a Nöstin Szapora fűhöz és a Mezei Mustárhoz, akit Deákul Eruca sylvestris, azaz Erdei Mustárnak hínak. A mezőn terem. A Babák bűvölnek véle. Zöld a virága, ugyan vékony hüvelykéje vagyon, mint a Borsónak, Babnak, apró magva vagyon a hüvelykében, sárga a virága, a szántóföldön terem. Eruca sylvestris, azaz Reptze, mint a Mustárnak, olyan a magva.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárazító, mint az Eruca, a Reptze.

HASZNAI

Rothadt sebet a vizével mosni, a magvát törni, reá kötni igen jó. Vad húst kiveszt a sebből.

DE CHELIDONIO MAIORE

Chelidonium maius
Hirundinaria

Fecske fű
Arany fű

Schelwurtz
Schwalbenkraut

Chelidonium, azaz Fecske fű. Chelidonia kétféle: Egyik nagyobb, másik kisebb. Azért híják Fecske fünek, hogy a Fecskek a fiók szemét ezzel gyógyítják.

A nagynak a levele szőrös, sárga virága, mint a Violának, mint a Sáfrány, olyan a vize a levelének, szárának, virágának, ha megtöröd. Hasonló a levele a Medve talphoz és a Málvárózsához.

TERMÉSZETI

A nagy Chelidonia melegítő és szárazító.

BELSŐ HASZNAI

A nagyobbik Chelidoniának a gyökerét főzd meg fehér borban és vess Anisumot, azaz Bécsi Kömén magot belé, azt igyad, Sárgaságot gyógyít. Ezen haszna a vizének.

Ha egy marokkal a Chelidoniában rózsza [179] ecettel megfőzsz, s megsűröd, azután Terjeket vetsz belé, igen jó minden hasfájás, dög és egyéb hastekerés ellen.

KÜLSŐ HASZNAI

A Chelidonia vize, succusa igen jó a setét, hályogos szem ellen, ha gyakran mosod véle. De így csináld a Chelidonia succusát,

vizét. Egy réz edényben összeölgitvén mézzel, eleven szénön főzd meg, szürd meg, ezzel mosd a setét szemet. Igen jó.

Fogfájást gyógyít, ha megfőzed, fejér borban Bécsi Köménnyel együtt, fogad megmosod véle, vagy fűvét rágod. Galenus, Dioscorides mondják.

Ha penig leveléből, gyökeréből kifacsarod a vizét, a virágából is, az árnyékon száraztód, megsűrösedik, ezen orvosságokra igen jó véle élned borral és Bécsi Köménnyel ölgitve.

DE CHELIDONIO MINORE

Chelidonium minus
Scrophularia minor

Kis fecske fű
Sül fű

Klein Schelwurtz
Frigwartzenkraut

Chelidonium minus, kisebb Fecske fű. Más neve Scrophularia minor, azaz Gelyvarontó fű, Sül fű, Mezei Sül fű. Galambbégynek híják. Ez igen hasonló a Violához, Fejér virága vagon. A töve penig, mint a Sülfűnek, a földi Mogyorónak, függő darabos. Terem a szőlők hátaiban és mesdjén, kertekben, nedves árnyékos helyen. Tavasszal virágzik.

TERMÉSZETI

Szárazasztó, melegítő természetű a kis Fecskefű.

HASZNAI

Belől nem jó véle élni, mert igen erős fű, de kívül jó. Ha gyökere-
restül e fűvet borban megfőzed, jó főtt, dagadt száját, torkot
véle mosni, kipökní. Igen jó turt, varat véle mosni. Sebet tisztí-
tít, Embernek fejét tisztítja. Náthát kihoz, ha orrodba szívod.
Ezen haszna, ha vizét vészed, vagy succusát mézzel timporáloed
össze. Az orrodát, szájadat mossad véle, de összefőzd a mézzel.

A gyökere, levele, succusa, vize, pora, Mariscas, azaz Strumas,
a nagy Gelyvákát, Sülöket elrontja, ha véle kötözed, mo[180]sod
gyakran. Columella, Galenus mondja. Ezért híják Scrophularia
minornak, azaz Kisebbik földi Sülfűnek.

DE FUMARIA

Fumus terrae

Földi füst

Erdrauch

CApnos Görögül. Fumaria, Fumus terrae, azaz Föld füsti. Kétféle: Egyiknek a levele, mint a Nesitfű levele, veres virága, a kertben terem.

A másik föld füstinek olyan a levele, mint a Rutának. Az első Föld füstinek a virága piros, mint a Violának, ugyan hüvelykék vannak a szárán, mint a vad Borsónak. Ezt híják Kakaslábnak, mert hogy kijő a földből, olyan, mint a Kakasnak a sarka. Ezt nékik kerék almájú Farkas almának híják. Németül *Holwurtz/Hanensporn*. De nem igazán híják Farkas almának, hanem Kakas taré, kakas sorok neve, Hüvelykés föld füsti. Szinte olyan a Föld füsti, csak hogy hüvelykéje terem, mint a vad Borsónak.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárasztó, mert keserű: azért tisztító természetű.

BELSŐ HASZNAI

Ha gyakran iszod vizét, succusát, levét a Föld füstinek, igen jó Frantzus var ellen. Minekelőtte purgatiót vennél hozzád, igyad a Föld füsti vizét egy kis Terjéssel, takarodjál bé és izzadj meg utána, igen undok vért kitisztít. Minden belső dög ellen jó, míg ISTEN akarja.

Ha a Gőz feredőbe mégy is, igyad előszer a Föld füsti vizét, a lator rút varat kitisztítja.

Ha a Föld füsti succusát a kis Ebtéjnek porával hat pénz nyomónit belévetsz az Ebtéjnek gyökere porába, azt melegen iszod, Vízi kórságot, Frantzut, sárt kiűz.

Ha a succusával szájadat mosod, rothadást meggyógyít.

Ha a Föld füstit és a Kömént együtt borban főzed, gyakran iszod, a Rásztot, vesének, ágyéknak szorulását kiviszi.

KÜLSŐ HASZNAI

[181] A Föld füstinek a vizével, ha szemedet mosod, vérét, fájását elvészi.

Ha Föld füsti succusát Gummi Arabicummal összefőzed, a fejedet, szemedet mosod véle, szórt nevel, kopottságot elűz, megszörösít.

Ha a Föld füsti succusát összetimporálod egyaránt a Lapu gyökere vízével és ecetel, mézzel ölgited, összefőzed, mindenféle koszt, varat gyógyít. Próbált dolog.

Pilulae de Fumo terrae

Végý Aloest 3. 7. hét drachmát, harminchat pénz nyomónyt, végý felénit, amennyit akarsz csinálni. Scamoniát 3,5. öt arany nyomónit, vagy harminc pénz nyomónit. Myrolanum Citrinum, azaz Sárga Arabia momáront, Föld füsti succusát, vizét, amennyi elég, ezt formáld össze, csinálj Pilulát, apró Bakszar formájú golyóbist, egyél benne egy drachmát, hat pénz nyomónit, belső rútságot kiviszen, varat, rihet meggyógyít.

DE ALSINE

Morsus Gallinae

Tyik húr

Hünerdarm

Alsine, azaz Árnyékszerető fű, Morsus Gallinae, Tyik harapta fű, Tyikbégy, Tyikszem. Az egyikféle Auricula muris, azaz Egérful, Lúdfiak étke, Pipehúr, mert a Lúdfiakat kicsin korokban ezzel tartják, nagy sűrű apró levele vagyon. A szőlőkben, kertekben terem. Igen hasonló amaz apró Disznó porcsinhoz. Tyikhúr magyar neve. Lúdhúr, hogy a Ludok észik. Ez háromféle is vagyon.

TERMÉSZETI

Nedves és hidegítő természetű.

BELSŐ HASZNAI

A Tyikhúrnak, Lúdhúrnak azon haszna, aki a Disznó Porcsinnak. Ha a vizét iszod borral, vagy a fűvét borban, vagy Lőrében főzed, igen jó szárazság, aszú kórság ellen.

A gyermecskékeknek jó innya adni a vizét, véle mosni, mikor igen meghevülnek, Kórságot, görcsöt, Gutát elűz.

KÜLSŐ HASZNAI

[182] A füve, vize, succusa, leve e Lúdhúroknak, Porcsinoknak igen jó mindenféle sebeknek dagadására kötni, véle mosni a tüzes sebet, Májnak, szűnek hévségét megoltja.

DE ANAGALLIDE

Anagallis

Kakuk terjék

Gauthhey

A Nagallis, Tyikszem, Tyikbégy: Kétféle. Egyik veresvirágú, bogyója vagyon, mint a Nyúlárnyékának.

A másiknak kék virága vagyon, Bogyója vagyon, mint az Eb szőlőnek. Hasonló a Parietariához, azaz falon termő fűhöz hasonló, de kisebb. A Bábák cigánkodnak véle, mint Plinius mondja, háromszor köszöntik reggel, úgy szedik. De hamis Bálványozás Isten ellen. Egyik neve Corchoros, azaz Keserű mérges paré.

TERMÉSZETI

Ennek természeti melegítő, szárazító.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban megfőzéd a Tyikbégyet, igen jó sebet véle mosni és minden mérget kitisztít emberből, ha issza.

Igen jó minden dögös belső hasfájás ellen, de mikor iszod, izzasd meg utána magadat.

Ha iszod a vizét, succusát és a sebet véle mosod, a dühös Eb harapását meggyógyít.

Ha mely Agarát a Vadak megmarnak, ezzel e fűvel mosod, kötözed, meggyógyítja.

Ha iszod a vizét, succusát gyakorta, betakarod utána magadat, vagy borban főzöd, úgy iszod, követ ront, Vizi kórságot gyógyít, Vesét, hólyagot tisztít.

KÜLSŐ HASZNAI

Igen jó a Tyikszemnek vizével, succusával a sebet mosni, tisztítani.

Ha megmosod a sebet a vizével, a fűvét magostól reá kötöd, vasat, töviset, mérget kivonszon az ember testéből. A mérges kelést, mérges fakadást emberen megérleli. [183] A szemnek homályát, hályogát elrontja, ha mézzel összeölgited a vizét és a szemedet azzal mosod.

A succusát, ha orrodba szívod, fejet tisztít, fogfájást gyógyít, ha fogadat véle mosod.

A seggi remeseit kivonsza a veresvirágú him Tyikbégy. De a kék virágú a Nőstíny betolja, ha reá kötöd. Plinius mondja.

DE POLYGONO

Polygonum

Porcsin fű

Wegdrik

Polygonon Görögül, azaz sok Térdű fű, azaz Disznó porcsin, aki az úton elfut. Más neve Seminalis, Sanguinaria, Vér-állató Porcsin, Corrigiola, Térd kötő fű, Centum nodia, száz bötkövű fű, Disznó porcsin. Az egyik kövér porcsin. Tótok és Barátok saláta, mert igen eszik a Tótok és Cserifakók ecettel, kövér a levele, a kertben terem.

TERMÉSZETI

Hideg és szárasztó természetű e Porcsin fű.

BELSŐ HASZNAI

A porcsinoknak vizei, succusai igen jók mindenféle sebek dagadása, rothadása ellen, ha véle mosod.

Fülnek, szájnak fájását, rothadását gyógyítja és a szeméremtestnek és combodnak dagadását megállítja, ha a succusával, vagy vizével mosod, a fűvét reá kötöd.

DE CLEMATIDE

Clematis
Unica peruinca

Folyó fű
Lones

Singrün
Magdpalme

Clematis Görögül, azaz Unica peruinca. Lones, Magyar Börveifű. Mindenkör zöld, kék virága, mint a Violának. Kertben, fák alatt terem. A szegény parasztleányok koszorút kötnek belőle.

TERMÉSZETI

Igen szárazsító, kevésbé melegítő természetű.

BELSŐ HASZNAI

Ha borban megfőzed e Börvejt, vagy Lon[184]csot, hasfájást, folyást és vérfolyást megállat.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha megtöröd e füvet, succusa, füve, vize minden mérges harapás ellen jó.

Ha az Asszonyállat testébe belébocsátod a vizét, fűvét áztatod ruhával, vagy Spongyával, vagy párlod véle, a Matra fájását megállatja.

Ha pedig e füvet a zavaros borba töröd, veted, a száját bezárod és benne tartod, megtisztítja szépen. Próbált dolog.

DE LAURO ALEXANDRINA

Laurus Alexandrina
Pagana lingua

Csap fű
Torok fű

Zapffenkraut
Keelkraut

Laurus Alexandrina, azaz Alexandriai Laurus, vagy földi Borostyán fű, Torok fű. Más neve Vuularia, Victoralia, azaz Diadalmas fű, a levele, mint az Útifűnek, veres bogyója vagyon, mint egy Borsó akkora. Mint a Papmónyanak ugyan burkos gyümölcse, hólyagja vagyon. Más neve: Hippoglottim,

Lónyelvű fű. Asszonyember teste fű, Pera fű neve a Babáknál és Olaszoknál.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárazító természetű a Pera fű.

BELSŐ HASZNAI

Ha a gyökerét e fűnek megszáraztad, porrá töröd, édes borban, vagy Malozsában megiszod, hamar szülést téssen, könnyebbíti a szülést.

Ha hat pénz nyomónit iszol benne, minden berekedt vért, havi kórságot, követ kiindít, kihoz.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha porrá téssed a levelét, gyökerét e Borostyán fűnek, minden leves varat, kelést megszárazt és a fűve az Asszonyember leszállott Matráját felviszi, ha reá kötöd.

DE CERVICARIA

Ceruicaria
Campanulla

Nyakfű
Harang fű

Halfzkraut
Glockenwind

[185] Ceruicaria, azaz Válnak és nyaknak gyógyító fűve, vagy nyakfű, a levele, mint a Csalánnak. Veres virága, mint a holt Csalán, avagy a Menta fű. Más neve Campanula, Harang fű, Csengető vállas torok fű, Erdei répa. Mint a Macska mézelke olyan. A kertek, fővények mellett terem, piros virága, mint a piros Violának olyan a virága, mint egy Tölcsér, csengettyű a virága.

TERMÉSZETI

E Csengettyű, harangfű száraz természetű.

HASZNA

Igen jó megveszett száját, dagadt torkot, vállat véle párlani, kötözni.

DE POLYGONATO

Polygonatum

Fejér gyökér

Weißwurtz

Polygonatum Görögül, Sok térdű gyökeres fű. Más neve: Sigillum Salomonis, Salamon pecséti, hegyen terem, fehér virági függnek alá, hasonló a nyelves fűhöz. Erdei Sülfű neve, sok bötkője vagyon, mint a Porcsin fűnek, csakhogy felnő. Ezt híják Laureolának, azaz Vékony levelű kis földi Borostyánnak. Erdőn, cseren sok nő, a fehér virágok alá függnek rajta renddel, mint egy Pecsét, ezért híják Salamon pecsétinek, Chamae daphnae, azaz Földi borostyán fű.

A másik fái Borostyán Laurus fa, akiből a Laurus olajt csinálják. Földi Laurus fű neve, mert a levele, bogyója olyan, mint a Fái Laurusnak.

TERMÉSZETI

Melegítő és szárasztó természetű.

BELSŐ HASZNAI

Mint a széleslevelű Laurus borostyánfű, úgy ez is, ha megfőzed borban és iszod, követ ront, aludt vért kitisztít, belső fakadást gyógyít.

Ha tizenkettőt a magvában, bogyójában észel, vagy fűvét, gyökerét borban főzed, iszod, Sárt és egyéb rútságot, hurutot, nyálat kitisztít.

KÜLSŐ HASZNAI

A zöld levelét, ha rágod, Náthát tisztít, a [186] gyökere törött kék véres helyt gyógyít. Ezen haszna a vízének: Minden sömört, varat eltisztít a vize, succusa.

DE FLORE CUCULI

Flos Cuculi

Kakuk virága

Gauchblumen

Flos Cuculi, Kakuk virága, Kakuk pökte fű, mert a Kakuk, mikor sokat szól, reá pökik. Olyan a levele, mint az Egér-fűnek és Hysopnak, a virága veres, mint az Erdei Szegfűnek. A réten, erdön, hegyen is terem. Kettfelé ágazik a levele, vad Szegfűnek híják sokan, mert hasonló a Kerti Szegfűhöz.

TERMÉSZETI

Melegítő, nedves, de igen haszontalan.

DE VERATRO VERO

Veratrum nigrum

Fekete hunyor

Nieswurtz

Veratrum nigrum, azaz Fekete Hunyor. Más neve Elleborus, Melampodium, azaz Juhok tisztító Hunyor. A fekete Hunyor, aki igaz, az aki bojtos, temérdek ágú, két szál nő fel, olyan apró levele, mint a Cyprosnak, Isten fájának, mint egy temérdek Bakfark, úgy nő fel. Ezt nem jó megenni, a testen belől véle élni.

Vagyon kétféle e kívül: Egyiknek olyan a levele, mint a Bűröknek és a Turbolyának.

A harmadik, mint egy vad Kendernek a levele, a virága, mint egy Konkolynak. Igen mérges, állat hegyes helyen terem. Ezzel a Vadászok minden állatot megölnek, mikor étetőbe csinálják, nekik vetik. Szintén mint a mérges étetű Csomorica, aki a rétekben terem.

E heti fekete Hunyor a széleslevelű, mint a vad Kender mindeniknél jobb az, aki az Isten fájához hasonló. Aki a Petreselyemhöz és Turbolyához hasonló levelű, az is jó. De ama Vad kender levelű, aki igen hasonló a Basarózsához is bolondító.

HASZNAI BELŐL

A Petreselyem levelűt, ha borban főzed, áz[187]tatod, vagy hat pénz nyomónit vész, megtisztít. Ez jó, akit Németül *Christwurznak* híják.

Ama szeles Vad kender levelűt mondja Tragus, hogy jó embernek véle hordozni, hogy a méreg ne ártson. De ha ezt megészed, megöl.

KÜLSŐ HASZNAI

A hamis fekete Hunyorról a Juhászok a Juhok dögét orvosolják, mint Columella mondja, de Columella, Plinius mint egy agg Babák *urasolnak*.

Ha valaki a Hunyort megészi és megveszne tőle, egyék Kecsketejet reá melegen, mindjárt meggyógyul.

Ha borban megáztatod a Hunyort és a Fekete hunyor porában egy arany nyomónit iszol, Kórságosnak, Guta ütőknek, Hasfájásoknak, hideglelőknek, bolondozóknak, elálmélkodóknak igen jó meginnya.

Az elsőféle Fekete hunyort vehedd belől, akit odafel nevezék Németül, Karácson gyökér neve, vagy hamis fekete Hunyor. Sz. Mihály hóban virágzó, bojtos a gyökere, hasogatott a levele.

Ha spongyában, vagy ruhában az Asszonyállat testébe tészed a Hunyort, ecetben főzed, áztatod, mindenféle undok leves, koszos varat meggyógyít.

DE VERATRO ALBO

Veratrum album
Elleborus albus

Fejér hunyor
Ördög rakollya

Weis Niefwurtz
Scampanie wurtz

Veratrum album, Elleborus albus, azaz Fejér hunyor. A fejér hunyornak a levele olyan, mint az Útifűnek. A virága sárga, mint egy Ökörfarnak, apró magvai vannak. Hegyes és hideg helyen terem.

TERMÉSZETI

Melegítő, szárasztó, mint a Fekete hunyor.

BELSŐ HASZNAI

Ha egy éjjel nappal mézes vízben áztatod a fejér hunyort és egy fél arany nyomónit adsz innya a kemény természetű embernek, jó bolondozás, hideglelés, aszú kórság ellen, mint a Fekete hunyor. De hogy [188] megáztatod ecetben a Hunyort, azután törd meg három pénz nyomónit, úgy add borban innya.

Igen jó a hunyorokkal Egereket Pogácsában, legyeket téjben ölni, a tetveket is megöli, ha Hájban csinálod, megkened véle. Így is jó, két napig áztasd borban a Hunyor gyökerét, ezen levében főzd meg és ebben adj innya a betegnek egy Tyik-mony héjjal.

KÜLSŐ HASZNAI

Ha Majoránnával együvé csinálod, az orrodba tészed, felette igen tisztítja a fejet.

Ha penig megfőzed ecetben és a fogadat mosod véle, igen jó. Minden régi rothadt sebet, varat jó ezzel mosni, a porával hinteni. Ha lúgban megfőzed a Hunyort, tetvet, serkét megöl. Ha kenőt csinálsz a Hunyorból, ezen haszna. Ha mézzel, tész-tával össze csinálod, Egereket, Patkánt megöl. Téjben legyeket megöl, erősb erre a fekete.

DE ARUNDINE

Arunda

Nád

Rhor,

A Nádnak természeti hidegítő, száraztő.

KÜLSŐ HASZNAI

A Nádnak a gyökerén termett lágy liszt szabású gyömgyökét, vagy darab csomókat, ha megtöröd, a testbe szorult vasat, töviset kivonsza. Ha ecettel összehabarod, a combodnak dagadását megállatja. A leveleit a Nádnak, ha megtöröd és reá kötöd, Orbáncot és egyéb tüzes fakadást gyógyít.

DE GRAMINE

Gramen

Sás

Gras

GRamen, Sás. Ez a sás a vízi sás, gyeken, Káka. A réti sás Perje szabású. A földi sás csepiös.

TERMÉSZETI

A vízi Sásnak a töve hidegítő és szárasztó.

HASZNAI

A Káka gyökere főzve borban melegen innya gyakorta jó Colicásnak, kő ellen, vizeletet indít.

A tövét főzd meg borban, Mézet vess belé, temjént, borsot, egy kis Mirhát, főzd meg rézedényben, igen jó fogfájást, megomlott száját véle mosni. A magva jó Kígyómarás ellen. A káka gyökere törve a sebet összeforrasztja.

FINIS

MELIUS JUHÁSZ PÉTER

Írta Dr. BÁN IMRE (Debrecen)

Debrecen egykori nagyhatalmú „püspök-plébános”-ának 1578-ban megjelent Herbariuma váratlanul és meglepő módon zár le egy harcos, hitvitázó, teológus életpályát. Az emésztő szenvedélyek izgatott hangjai, a skolasztikus kereteket szétrobbantó indulatkitörések után, amelyek egyébként oly jellemzőek Melius egyéniségére, mindent inkább váránk, mint egy szelíd és közhasznú botanikai kézikönyvet. 1572-ből, élete utolsó évéből Melius egyetlen más írását sem ismerjük, mintha ez a folytonos tettvágytól sarkallt, testi-lelki lázban sorvadó ember megpihent volna, s bár valószínűsíthető, hogy füveskönyvét nem egyvégtében írta, mégis az az érzésünk, hogy korán alkotó életútjának végén mással már nem foglalkozott. A kéziratot mindenesetre befejezve hagyta hátra.

Jelen tanulmányunk nem lép fel azzal az igénnyel, hogy Melius Juhász Péter egész életművének értékelését adja. Úgy véljük nem lenne helyénvaló a magyar tudománytörténet e becses dokumentuma, a Herbarium bevezetéseként a szentháromságtani vitákról, s Meliusnak bennük játszott jelentékeny szerepéről részletesen értekezni. Az irodalomtörténetíró feladata azonban, hogy a „debreceni keresztyén reszpublika” megszilárdítójának, az „áros és tőzsér népek” polgári rendje kemény kezű és kíméletlen védelmezőjének szellemi arcképét megrajzolja, egyben megmutassa: a Herbarium, minden látszat ellenére, nem idegen test Melius életművében, sorait ugyanaz a szellem diktálta, ugyanaz a kéz vetette papírra, amely többi műveit is létrehozta.

1.

Debrecen a XVI. század derekán Magyarország egyik, vagy éppen a leggazdagabb városa. Tinódi Sebestyén 1553-ban a város földesuránál, Török Jánosnál vendégeskedve, „aranylábúnak” nevezi; nyilván gazdagságára akar célozni ezzel a nem mindennapi jelzővel. Érdemes idézni legújabb monográfiájának néhány sorát: „A XVI–XVII. század folyamán Debrecen mind a népesség számát, mind a gazdasági és kulturális jelentőségét tekintve Tiszántúl legnagyobb városa. Ha a városi életnek oly külső jegyeit, mint a nyugat-európai vagy még a szerencsésebb felvidéki vagy erdélyi városokban nem is találjuk itt meg, nem vitás, hogy gazdasági, társadalmi és kulturális élete alapján valóban jogosult a város megjelölése. Kalmárainak kereskedelmi kapcsolatai Danzigtól Isztambulig, Brassótól Augsburgig érnek. A városban dolgozó 14 céh a kézműipar komoly differenciálódását jelzi, a most már évente hét ízben két-két hétig tartó vásárain nemcsak a közvetlen környék árucseréje bonyolódik le, hanem főleg a Balkán félsziget és a Baltikum közötti áruforgalom is.”¹ Melius idejében lakosainak száma nyolc-kilencezer között mozoghatott, sáncsal és árokkal kerített belső területe pedig minden bizonnyal tágasabb volt valamennyi magyar városénál. Bár ebben az időben még az Enyingi Török-család birtokolta, önkormányzata az 1361-es Nagy Lajos-féle városi statutum és a Hunyadiaktól szerzett sok kiváltság alapján már szinte teljesnek mondható. Melius Juhász Péter egyéni életsorsát, szellemi küzdelmeinek alakulását nagy mértékben ez az „áros-tőzsér” reszpublika, ennek igényei határozták meg; bár egyáltalán nem állítható, hogy a kíméletlenül következetes fiatal püspök mindig a legjobb viszonyban lett volna a „nemes város” magisztrátusával.

Melius (Melios) Juhász (Ihász) Péter a török hódoltság vihariban elpusztult Somogy megyei Horhiban született, ezért írta magát olykor Horhi Péternek, Somogyi Péternek, vagy „somogyi fiú”-nak. Melios a magyar Juhász név humanista szokás szerint görögösített alakja. Társadalmi hovatartozásáról, osztályhelyzetéről nincs kétségtelenül bizonyos adatunk, maga-

tartásának fölényéből, tradicionalista gondolkodásmódjából, magyar történelmi öntudatából azonban nyugodtan következethetünk nemesi eredetre.^{1/a} Hosszú időn keresztül tartott a vita születési évről: régebben 1515-re tették, míg azután egy, az 1930-as évek végén ismertté vált cseh forrás² végleg el nem döntötte, hogy az 1530-as évek valamelyikében, alighanem 1536-ban kellett születnie. Így halálakor is legfeljebb 36 éves lehetett, amit bizony nehéz elhinni, ha meglevő és elveszett műveinek tekintélyes jegyzékét szemléljük, s felidézzük vitáinak hosszú sorát, társadalmi-politikai tevékenységének szinte fergeteges lendületét.

Ifjúkoráról is szűkös adatokkal rendelkezünk csupán. 1553–54 táján Tolnán iskolázott, mint Eszéki Imre és Szegedi Kis István tanítványa. 1556 őszén már Wittenbergben találjuk Károlyi Gáspárral együtt, s hamarosan a magyar bursa seniorává választották. Úgy látszik, a vezetés talentuma igen hamar jelentkezett nála. 1558-ban Enyingi Török János vitte Debrecenbe, előbb nyilván udvari papjául, később azonban a város is megválasztotta lelkészének. 1561 végén már püspökként emlegetik. Nyilván kivételes képességek és szuggesztív akaratoőr állhattak mellette ajánlókként. Egykorú adatok szerint az erasmusi „szent nyelvek” (latin, görög, héber) ismeretén kívül beszélt németül és törökül is, ami éppen nem volt gyakori a Wittenberget járt és a hódoltságban lakó magyar értelmiségiek között: amott kizárólag latinul beszéltek, idehaza pedig a török tanult meg magyarul. Ez utóbbi tudományának akkor vette hasznát, midőn 1562-ben a török fogságba jutott Szegedi Kis Istvánért járt közben Szolnokon, vakmerő bátorsága miatt maga is csaknem veszélybe jutva.³ Ez az akadályt nem ismerő tette-készség Melius legjellemzőbb vonásai közé tartozik. A fentebb már idézett cseh forrás is azt mondja róla, hogy a helyesnek tartott ügy érdekében bármikor kész negyven mérföldet is utazni. Csakugyan élete jelentékeny részét úton töltötte, zsinatokban, főúri pártfogóknál, egyéb tanácskozásokon. Haner luteránus superintendens⁴ pl. személy szerint neki tulajdonítja az erdélyi magyarságnak a sacramentárius (református) hitre való átvezetését: ez pedig rengeteg személyes tárgyalás,

rábeszélés nélkül nem mehetett. Az önmaga kímélésének hiánya annál feltűnőbb, mert már fiatalon súlyos betegség gyötörte: magyarbródi cseh ismerőse azt közli róla, hogy olykor a szőszéken lett rosszul. Nehéz lenne betegsége természetére következtetni, annak alapján azonban, hogy egykorú adat szerint dalás, szép férfi volt⁵, a legközségesebbet, a debreceni „száraz betegséget”, úgy vélem, mégis ki lehet zárni.

Melius Juhász Péter életének eseményekben leggazdagabb szakasza az 1561 és 1571 közé eső évtized. Révész Imre kiváló tanulmányában ezt a tíz esztendőt „Debrecen lelki válsága” időszakának nevezi, tágabb értelemben véve az egész magyar politikai és szellemi élet vajúdásának évtizede volt. Dereka táján, 1566-ban megindul a világhódító Szulimán szultán utolsó rohama Magyarország ellen, Szigetvár és Gyula odavész, de az agg császár is ott marad Sziget falai alatt: a török hatalom ereje hanyatlani kezd. Az 1567-es drinápolyi békekötés 25 esztendőös nyugalmi helyzetet teremt ugyan, de az évtized nagyobbik része a töröktől való apokaliptikus félelemben telik el. Itt a világ közeli vége, hirdeti Károlyi Gáspár 1563-ban megjelent Két könyv-e,⁷ erre tesz célzást Heltai Gáspár Száz fabulá-jának (1566) remekbe készült 99. meséjében.⁸ A magyar reformáció további osztódása meggyorsul: Arany Tamás 1561-ben már antitrinitárius és egyéb észak-olaszországi eredetű eretnek tanokat hirdet Debrecenben; Egri Lukács a Tiszán-innen lép fel hasonló eszmékkal; 1566 tavaszára kiderül, hogy a magyar protestantizmus két vezető szelleme, Dávid Ferenc és Melius Péter nincsenek egy konfesszión, megindul közöttük az emésztő vita, amelyben a szabad szellemű, folyton a jobbra törő Dávid Ferenc, János Zsigmond fejedelem pártfogásával, mind merészebb léptekkel halad a dogmák felszámolásának útján, nem anélkül azonban, hogy a rajongó anabaptista tanok hatása alól ki tudná magát vonni. 1567-ben megjelent Rövid magyarázat-ában misztikus spekulációval hirdeti 1570-re az Antikrisztus uralmának felszámolását, a reformáció végleges győzelmét, Krisztus „ezeréves birodalmának”, a béke és a szociális igazság uralmának eljövetelét.⁹ Mindezt pedig az ellenreformáció megindulása festi alá. Oláh érsek 1561-ben a

jezsuiták betelepítésével kísérletezik. Verancsics érsek és a királyi hatóságok mind következetesebben üldözik a prédikátorokat, Heltai 1570-es művében, a Háló-ban már az inkvizíció hazai megjelenésének komor árnyékát vetíti a kortársak elé: „Ezt kívánják, ezt szomjúhozzák az ördögnek hóhéri és ezt keresnek minden voltaképpen türajtatok is művelni, atyám-fiai magyarok mind Erdélyben s mind Magyarországon. Ezért gyűltenek volt ennyi papok, barátok mindenfelől Maximilianus császár táborában, mikor az vén török császár vitatja és vészi vala Szigetet és Gyulát”.¹⁰ — Magában Debrecenben is megmozdul a talaj Melius lába alatt: a népfelkelés fergetege forrong körülötte, 1569-ben megjelenik Debrecenben Karácsony György, a titokzatos fekete ember, 1570-ben pedig kevésben múlik, hogy meg nem valósul a lázadó nép anabaptista Sion-királysága.¹¹

Ilyen történelmi-társadalmi körülmények közé kell helyezni Melius életének utolsó mozgalmas évtizedét. Harc és makacs kitartás minden vonalon: ez teszi ki lényegét. Hátrálásra kényszeríti Arany Tamást; 1562-ben az egri vitézeknek és az egervölgyi nemességnek nyújt segítséget az ellenreformáció politikai támadása ellen egy nagy hitvallás megszerkesztésével; 1564-ben az erdélyi luteránusokkal vitázik, majd Egri Lukács ellen vonul fel Károlyi Gáspár segítségével. Az erdélyi antitrinitárius előretöréskor, 1566-ban összegyűjti a debreceni zsinatot és a Tiszántúlt a sacramentárius erők bástyájává építi ki. Vitáról vitára jár, polemizál Dáviddal, olykor kevésbé eredményesen, de vereségét soha el nem ismerve. Egyik művét a másik után adja sajtó alá, csökönyösen ismételve meggyőződését, féktelen és komor szidalmakkal árasztva el ellenfeleit. Nem egy ízben kerül szinte komikus helyzetbe, egyik váradi dispután (1569) János Zsigmond leckézteti meg: „Ne papálkodjék a műbirodalmunkban”, majd hamarosan egy igen tehetséges unitárius szerző (alighanem Válaszúti György) ír ellene csúfondáros komédiát, a híres Debreceni disputát, amelyben Péter pápának nevezi, gúnyosan célozva Meliusnak a katolikusokénál semmivel sem ésszerűbb dogmatikai merevségére. A Karácsony-féle népforrongás idején — úgy látszik — egészen háttérbe szorul

(egyetlen debreceni adatunk sincs róla ebből az időből!), de János Zsigmond halála után (1571), az antitrinitárius hullám elapadtával, ismét élre kerül Debrecenben, s kíméletlen eréllyel számol le az unitárius tanokat már 1568 óta hirdető paptársával, földijével, Somogyi Mátéval. Nem mondható természetesen, hogy Melius nem éli át e súlyos évtized apokaliptikus izgalmait, bár a rajongásra minden kortársánál kevésbé hajlamos. Az intellektuális meggyőződés és meggyőzés heve azonban oly erős nála, hogy ez tartja szinte állandóan izgalomban. Azonnal elkomorul, ha valaki a legcsekélyebb mértékben is másként gondolkodik, mint ő. Jellemző, hogy a sok tekintetben rokon hitelveket valló cseh-morva testvérközösséggel sem tudja magát megértetni, a szelíd lelkű nagy humanistával, Dudith Andrással pedig éles polémiába keveredik; van arra is eset, hogy még Kálvinnak is ellenemond.¹² Szótárában ismeretlen fogalom a türelem. A Dávid-féle „semperreformari” elvet vagy Dudith András derűs szellemi fölényét, dogmáktól megszabadult, egyetemes emberségét Melius, meggyőződésének lázától fűtve, farizeusi képmutatásnak minősíti és súlyosan megrója. Mi sem jellemzőbb rá, mint az a rövid latin válasz, amellyel Dudith Krakkóból 1571. január 30-án kelt levelére felel, ugyanezen év augusztus 16-án. Igaz, hogy Dudith is kemény volt: szemére vetette, hogy Meliusék ellenfeleiket („így nevezitek — úgymond — azokat, akik töletek különböznek”) kivégezni szeretnék, s ez az állítás meg is felel a valóságnak: Melius kánonaiban csakugyan több ízben szerepel az eretnokség halálbüntetéssel sújtása, bár ilyesmire a magyar protestáns gyakorlatban sohasem került sor, a szomorú nagyharsányi esetet kivéve.¹³ Bennünket azonban most csak Melius komor bibliás pátosza, mereven elutasító, ellenfelét megvető magatartása érdekel: „Isten fia helyesen nevezi meszelt siroknak, kívül megtisztított, belül undokságokkal rakott poharaknak a képmutatókat. A fűgefák gyakran hoznak levelet gyümölcs nélkül, s az éhező Krisztusnak nem nyújtanak eledelt. Elszáradnak és elpusztulnak a sziklára és az útszéltre hullott magvak. Téged is azok számából valónak ismertelek meg, akik szájjal vallják, cselekedeteikkel megtagadják az Urat. Hitvallásod és írásaid bizonyítják, hogy meszelt fal vagy,

konkoly a búza között, kecskebak a juhok között, vadkan és báránybőrrel fedett farkas. Írásaimat add tehát haladéktalanul Threcius Kristóf úr kezébe. Ha ezt nem teszed, a bectelenség vádját el nem kerülöd. Él jöl!”¹⁴ Roppant jellemző e levél azért is, mert kiérezni belőle, hogy Melius fékezi lávaömlésű haragját: a nemzetközi tekintélyű Dudith Andrással szemben hideg és fölényes akar maradni, noha legjobban szeretne úgy odamondani neki, ahogyan a pápának és a „csalárd cseri fakók”-nak szokott.

A konfesszionális szempontú protestáns egyháztörténetírás Melius e kemény magatartását a református egyház megerősítéseként, sőt megmentéseként ünnepelte, és szívesen hasonlította Kálvin genfi tevékenységéhez.¹⁵ Nem kétséges, hogy Melius Péter tudatában a vallási motívumok játszották a vezető szerepet, és a Trinitas-dogma elfogadását, az európai közvélemény túlnyomó részével együtt, a kereszténységhez való tartozás nélkülözhetetlen ismertető jegyének tartotta.¹⁶ Ez a vallásos ideológia azonban nagyon világosan kirajzolódó társadalmi és gazdasági követelmények szellemi köntöse volt. A reformáció mozgalmának egésze polgári törekvéseket hordozott, de Európaszerte mindenhol ki kellett egyeznie a feudális rend kereteivel: így azután az egyes országok társadalmi viszonyainak megfelelő módon, nagyon tarka egyházi képződmények jöhettek létre. Legújabb irodalomtörténeti, kutatásaink, főleg Pirnát Antal monográfiája¹⁷ óta egyáltalán nem szükséges fenntartanunk azt az álláspontot, hogy az antitrinitárius mozgalom a magyar reformáció plebejus-népi változata volt. Társadalmi felfogásuk, a jobbágykérdésben vallott álláspontjuk tekintetében az erdélyi háromsfogadók sem különböztek lényegesen Meliustól,¹⁸ másutt volt a szakadék közöttük. Melius megállt a dogma talaján, s próbálta megmagyarázni az érthetlent, az erdélyi antitrinitáriusok racionális dogmakritikája pedig, az európai humanizmus legújabb tudományos vívmányait (főleg Erasmusét) felhasználva, már előre mutatott a felvilágosodás felé. Melius magatartása az európai feudális rendet meggyőződéssel vállaló nemesi és „áros-tőzséri” felfogás következménye, amely ebben a társadalmi rendben Isten világtervének megvalósulását látja, megváltoz-

tatását súlyos eretnekségnek bélyegezi. Az antitrinitárius polgári gondolkodók (Sommer János, Paleologus Jakab, Dávid Ferenc, Dudith András) viszont az ész ítélőszéke elé vonják e feudális felépítmény bizonyos tételeit, anélkül, hogy a radikális társadalmi következményeket — mint azt a lengyel antitrinitáriusok egy része teszi! — le mernék vonni. Az persze nem tagadható, hogy az antitrinitárius (unitárius) eszmevilág éppen szélsőségesen racionalista spekulációi következtében olykor hajlamos volt átlendülni a másik végletbe, az irracionalizmusba, s nem egy helyen lehet kimutatni náluk, a csakugyan plebejus jellegű anabaptista rajongás tüneteit. Melius azonban — érdekes módon — nem ezeket támadta, sőt, mint már mondtuk, nélkülözni vagyunk kénytelenek a véleményét Karácsony György anabaptista jellegű népi mozgalmáról is. (Számomra természetesen nem kétséges, hogy ez a vélemény súlyosan elítélő volt!) Meliust nem annyira „megalkuvónak”, mint inkább a nemesi rend csökönyös védelmezőjének kell tekintenünk, anélkül persze, hogy magatartásának társadalmi háttére tudatossá vált volna számára. Egy író azonban mégis saját művei, írásos nyilatkozatai jellemeznek legjobban. Az alábbiakban néhány szemelvénnel szeretnők bemutatni Melius társadalmi nézeteit, egyéniségét, írói modorát, stílusát. Csak magyar nyelvű műveire szorítkozunk.

2.

Melius mérhetetlen szenvedéllyel fordul a katolikus egyház feje, papjai, intézményei ellen. Vakmerően, kivételt nem tűrve általánosít: a papság intézményét, a katolicizmus minden megnyilvánulását a lelki paráznaság bűnében marasztalja el, és, ótestamentumi példára, a testi paráznaság képeivel szidalmazza. Sőt, minthogy erre a XVI. századi katolikus klérusnak csakugyan erkölcstelen élete módot nyújt, Melius kedvtelve, olykor egészen visszatetsző módon, keveri össze a testi és lelki „paráznaság” leírásait. Ha csak ezeken a szidalmakon mérnők le Melius ideológiájának jellegét, azt kellene mondanunk, hogy a feudalizmusnak nincs nála nagyobb magyar ellensége. Az igaz-

ság persze az, hogy Melius pusztán a feudális rend „megtisztított”, bibliásabb változatát kívánta maga körül látni.

„A pápa pedig halandó bűnös ember, ördög kamoraszéke, semmi igazság benne nincsen, paráznák, francusok, mint a hatodik Benedek pápa, hogy a francuban holt meg is, ördög bordéli, Antikrisztus, Sátán országa, s hogy lehet tehát feje az Anyaszentegyháznak? ... Hogy menthet meg ördögtől és a bűntől, ha francus, meghal, elvész, ördögnek rabja és minden undokságnak kútfeje?”¹⁹

„Ontások ki a disznóknak, pápának minden moslékját!”²⁰

„Mint az Antikrisztus országában, pápa és Mahumet országában ezt hányták és hazudták, hogy lélek jelent meg nekik, angyal jelöntötte meg, hogy misét mondjanak, angyalt szolgáljanak, holt szenteket imádjának, böjtöljenek, bulla-leveleket vegyenek, templomot csináljanak, baráttá, misegyártó legényekké és Beliál pilises papjaivá legyenek, apácákká legyenek, alamizsnában és emberi érdemben bízzanak, gyertyát szenteljenek, keresztül járjanak, szentelt vizet csináljanak, kocsanyát szenteljenek... Rontja, rútolja, hátra veti, semmivé teszi szent Pál barátoknak, papoknak, fatalpú kuklya Ferencnek és a szűz kurváknak, az apácáknak minden színmutató hazugságokat. Azt hazudja Ferenc-barát, hogy a megfeszült Krisztus jelent meg neki, hazud, mint eretnek, mert ha jelent is, az ördög jelent meg neki.”²¹

És így folyik tovább a szidalomáradat a Válogatott predikációk (1563), a Magyar predikációk (1563), az Apokalypsis-kommentár (1568) és Az egész szentírásból való igaz tudomány (1570) számos lapján. Melius a prédikáló biblíamagyarázat minden alkalmát megragadja, hogy a katolikus papság ellen táplált féktelen gyűlöletét kiöntse. Képtelen arra, hogy az aktualizálás legkisebb lehetőségét elmulassza. Midőn a Keresztelő Jánoshoz kivonult különböző zsidó szekták mivoltát meg akarja magyarázni, a farizeusok törvénytiszteletét „külső tettetes színő lator baráti jámborság”-nak értelmezi, a sadduceusokat „álnok carthúsiánus csali barát, fekete és fecskefarkú dominicanes, franciscanek” nevezi, akik „cseri barát módra apácát,

azaz barátágyat tartottak, rút, fertelmes, parázna életűek, pogán jesuiták voltak”. Az erkölcsös életű esseusok pedig az „érdemes hajas szentek, pikhárdok, anabaptisták, szűz paráznák” minősítést kapják.²² Ez utóbbi mondat azért érdekes, mert Meliusnak a valóban népi-forradalmi vallásosság, az anabaptizmus iránt érzett megvetése világlik ki belőle.

Nyíltan a társadalmi igénynek tesz eleget Melius, amikor a szolgák kötelességeit magyarázza az apostoli levél nyomán: „... a szolgák engedjenek uroknak, hiven szolgáljanak, ne lopva, se hát megé, vagy csak szembe, hogy csak akkor munkálkodnék, mikor az ura látja, csak szeresse és kedveskedvén hízkeljék urának. Ura pedig eltávozván, aludjék. Lopók és hamisak aféle szolgák... Ha igazán szolgálász testi uradnak, oly kedves, mintha a mennyeknek szolgálnál.”²³ Az urak is megkapják a bibliai figyelemztetést, ami azonban nem több, mint „az igazán való megfűzetés”, a szolga „bérének és ételének igazán való megadása”, a család húzás-vonás elkerülése és az emberséges bánásmód:²⁴ pontosan annyi, amennyi a hűbéri gazdasági-társadalmi rendnek magának is érdeke.

Melius nemzetfogalma lényegében azonos a nemesi rendével, az ismert szittya-büszkeség ez, de a reformátorok nemzeti büntudata járja át, amellet ott van benne a nemzeti egység vágya és a honvédelem megbecsülése. Legérdekesebben Az egész szentírásból való tudomán (Debrecen 1570) c. művének sok személyes mondanivalót tartalmazó bevezetéseiből világlik ki:

„Ez bosszúságért, az kit Attila, az hét kapitányok, Mathias király is, és az Ördögös Lajos Király az kit ezeken mívelt, nem felejtetik el (a) figét az olaszok. Noha az szegény magyar nemzet a Noe fiátul, a Jáfettül való, ennek második fia Magog vala, ettül valók az magyarok, és Magognak ismeg unokája vala Hun aut Hunyor, ettül mondatnak hunyusoknak avagy hungarusoknak, bosszuságból sokat hazudnak az szegény magyarokra, de lásd Gen. 10, s Par. 1, 5 az magyarok igaz nemzetiségét. Vajha az Isten ollyan szerelmet, egyességet adna közénk, mint Attila, Lajos, Mathias király idejében, úgy hallgatnók egymást, a pártolást, árulást, sokféle király válogatást, hitnek

tétova hányását elhagynók, Isten diadalmat anna (= adna) az mi nyomorult nemzetünknek.

De miolta az Dobsa király és az táncos, játékos, részög és gondviseletlen, nyúlászó és pápa papjai, parázna püspökök, érsekek kezdék bírni az országot, és az ország hasznát elszopni, kurvákra költeni, nem a szegény soldos, vitéz, jámbor csatázó urakra, hanem barátok apácák, papok bordélyára, tobzódásra, táncra kezdék költeni, azolta veszték az országot.”²⁵

Felsorolja Melius e nevezetes bevezetésben, de egybeült is,²⁶ a magyarság veszedelmének nyolc okát, azaz a nemzeti bűnöket. Az a megvesztegethetetlen tisztánlátás, amely a század reformátorainak sajátja, még Melius tollát is vezeti, emidőn ezt a súlyos társadalomkritikát papírra veti. E bűnöket egyébként így állítja rendbe: a bálványozás, a „tobzódás, haja-huja, éktelen undok paráznaság”, a törvénytelenység, az igazság ki nem szolgálhatása, a „község” (= a szegény nép) nyúzása, fosztogatása, a hamis fortély, az eretnokség és végül az egymás gyűlölése. Bibliai szigorúságában addig megy, hogy megrója nemzetét, mert „az emberi szerzésért, decretóért, István, László király, Verbóczi István decretómaiért Isten és a természet törvényét, az Mózes által kiadott törvényt megutálja”.²⁷ Melius szilárdan, de nem fenntartás nélkül védi a rendi-nemesi társadalom szerkezetét, és a magyar világot el tudná képzelni Werbóczi jogrendszere nélkül abban a Debrecenben, ahol a Tripartitum 1565-ben magyarul is megjelent. A „biblia mint törvénykönyv” protestáns-puritán fictióját a Meliusnál sokkalta haladóbb Apáczai Csere János is fenntartja; az ő eszméit azonban már az angol forradalmi independentizmus táplálja.²⁸ Melius még főúri pártfogóihoz (Török Ferenchez, Báthory Miklóshoz, Mágócsi Gáspárhoz) intézi szavait, első sorban tőlük várja a segítséget és — ami roppant jellemző rá — az eretnokség (az antitrinitáriusok) visszaszorítását. Melius, akárcsak a többi reformátor, nem tud a teológiai circulus vitiosusból kitörni, s a helyesen felismert társadalmi körkép igazi okainak feltárására képtelen. Történelmietlen követelés lenne egyébként ezt várni tőle vagy bármelyik kortársától.

Érdemes még két részletet idézni Melius írásából, mennyire

összeforrott városával, s mily kemény szóval tudott védelmére kelni főrangú fosztogatóival szemben is. Az egész szentírásból való tudomán... (1570) már említett bevezetésében ezt olvasuk a város szenvedéseiről: „Ezolta fogva (ti. 1558 óta) itt az szegény nyomorólt várossal nyomorgottam, kinek égése lön A. D. 1564. Az első 4 die Septemb. hora 7 az predikáció alatt, az másik lön 6 Septemb. 7 órakor. Akkor ége meg az templom és a plébánosság háza. Támada ez a Csapó utcából, az István deák házául. Rettenetes égés lön. A harmadik lön Székely Antal által, ki az kastélyt gyútá meg először, azután sok nyiri pór fita (=elvetemedett) hajdúkat, grabantokat az boltoknak állata, azt vágatá, dúlatá, az várost égeté, kiből pénzt, ezüst marhát, bécsi, krakkai, török országból költ marhát vitt el harmadfél százezer forint árrát. Az házak égetésében is tött sok ezer forint kárt... Mindezeket számlálom elő azért, hogy megértsük az mi nyomorult országoknak romlását, három felé való szakadását: egy felé a török császáré, más felé az római imperátor, harmad felé az erdéli birodalom bírja és kínozza. Látjuk ezt, hogy mind az két idegen nemzet becstelenül tart, ront, nyúz, fogyat naponként.”^{28/a}

1570. november 26-án kelt levelében kemény szóval ostorozza Brebiri Melith Ferenc diósgyőri kapitányt, aki megdúlatta Debrecent: „Ha Isten szava igaz, ezt elhiggye te kegyelmed, hogy a debreceni dúlásért megdúlatja kegyelmedet... Aki az híveket dúlatja a Christus szeme fényít üti ki... Te kegyelmed megbocsásson, mert Isten látja, hogy nem lehetek néma eb, trombita, kiáltó szó vagyok, nem magamtul, de Istenébül szólok.”^{28/b}

Melius írásai távol vannak minden művészi törekvéstől, a retorika bennük csak itt-ott, szinte önkéntelenül lebbenti meg szárnyait, evvel szemben kevésbé méltányolt erényük, hogy roppant közel maradnak a hétköznapi valósághoz, s ezt nem egyszer pompás nyomatékkal fejezik ki. Melius sokszor kúsza fogalmazású, sebtében papírra vetett sorai között minduntalan tetten lehet érni az egykorú debreceni magyar életet, azt a nemesi-polgári világot, amelyet Melius kormányoz, fedd, szidalmaz és egyben kiszolgál. Íme pl. a kereszteleési utasítás:

„Ez után ezt mielő, hogy ennek (ti. a szülők megvizsgálásának) végére mentél: egy kannába vagy korsóba, vagy valami fürdő szerszámba tölts vizet és vidd a kereszteleket a gyülekezet helyére, ahol prédikálsz, prédikáció után reggel, vagy valamely közönséges helyt és időt választ a kösség, azzal szabad, csak hogy tisztességgel, jó móddal, isteni félelemmel és rőtö-géssel, ne bordélyba, pápista templomba, ne fürdőházba vagy korsomán, hogy a lelki fürdőt a testivel öszve ne ölcíts, hanem ahová gyűlnek, józanon, könyörgéssel az hívek gyülekezetibe keresztölj.”²⁹

A házassodás szabályai közül: „Fiakorát agg bábanak, mint Váradon, ne adjad, se leányakorát agg ducha el ne végye... Hát átkozottak, akik Isten ellen igyenetleneket (= össze nem illőket) öszveszöröznek, csak pénzért, marháért apjakorához megyen. Végre meg nem adhatja egyik fél az adósságot. A gazda-asszony igen iffiú, te elaggottál mellőle, nem adhadd meg a természet adósságát, sem magva nem lehet, segítség nem lehet, a paráznság sem távoztathatik el e féle egyenetlen házasságba, semmi vége (= célja) nem lehet igazán meg ez házasságnak...”³⁰

Magát az esketési aktust szinte akusztikai pontossággal adja elő, ahogyan nap mint nap gyakorolja a debreceni civis közösség-ben: „No im értitek házasok tiszteteket, Isten öszvekötött és megáldott, mert Isten szerént házasultatok. Azért már soha ember el nem választhat. De mégis, hogy atti házasságtok e világ előtt erősb légyen, im öszveeskütlek. Fogjátok meg egymás kezit.

No mondjad Gál bíró..., hogy te e Kati asszont szereted... No Dorkó néne mondjad te is..., hogy a jámbor uradat szereted...

Ama pápai módot elhagyjátok (ez már az eskető papnak szól!)... Cigán lova futtatás ez!”³¹

Melius egyébként másutt is lépten-nyomon hangsúlyozza a házassági szövetség testi oldalának fontosságát, minden szem-forgató kegyeskedés vagy aszkézis távol van tőle: a magyar reneszánsz bővérű világában e tekintetben sem akar egyebet, mint kiegyensúlyozott polgári rendet. Nem tiltja meg a vigasságot sem: „illik keresztýén módra örülni, vigadni, táncolni, mint

a jámbor szentek, mert a tisztának minden tiszta.”³² A virág-éneket ugyan ő is elítéli, életközelsége és érdeklődése azonban annyira terjed, hogy közülük háromnak még a címét is feljegyzi — egyedüli kivételként az egész XVI. században.³³ A hegedősök erkölcstanító, hazafiasan buzdító énekeit megbecsüli, a többi magyar reformátorhoz hasonlóan szinte szövetségestársnak tekinti őket: „...vigasságtévő szerszám mellett mondó és éneklő dicsérettel, mint a hegedősök, kik ékes dicsérettel énekeljenek, kivel intsenek, tanítsanak, építsenek, parázna virág-éneket ne mondjanak...”³⁴ Olykor még mintha esztétikai érzéke is megmozdulna: egy helyen azt fejtegeti, hogy „a pápa miséje, ceremóniái, orgonái, gyertyái, ruhái, írott képei, drága öltözeti, oltári, bömbölési, discantolási, köröszől járási” szépeknek tetszenek, de nem jók, haszontalanok, mert nincsenek a bibliában.³⁵ Az orgonának, a hangszeres zenének — sok reformátor társával ellentétben — egyáltalán nem ellensége: „Mind hegedő, mind virginal, orgona mellett énekelhetni ilyen módon akárhol. Mint Dávid és a próféták sokféle vigasságtévő szerszámmal énekeltenek.”³⁶

Képei, hasonlatai minduntalan a legegyszerűbb napi életbe visznek, s a dogmatikai mondanivaló érthetővé tételét szolgálják: „Miként te nem szereted Kati asszont, ha a paráznák, a hajdúk ruhájába jár, noha aran lánc, aranyas ruha, fedél, szép saru rajta, mert adták neki azt a paráznaságért, kivel a te tisztességed romol, feleséged elvész, de te atte feleségedet, noha paraszt braszlai (ti. köntös), akkit adtál, akkit jámborul visel, abba szereted, akkibe téged szeret, és tisztességedet viseli, úgy Christus...”³⁷ A bibliai pubikánust így magyarázza: „ravók, fukárok, emengek, harmincadosok voltak.”³⁸ Megjelöli tehát a korabeli összes kifejezéseket, még a török emeng (emin) szót is, hátha valaki csak így érti. Pilatusról egyszer azt mondja: kadia.³⁹ Maga előtt látja hosszú, s nem egyszer kegyetlenül száraz prédikációi alatt ellankadt híveit, és szemükre is hányja figyelmetlenségüket: „mikor hallgatod is az Isten igéjét, aluszol, alig várod, hogy vége legyen, izzad a nyakad, furdal a hajdú ördöge, mert a telhetetlenség, gazdagság, ez világi rútság nagyon eszedbe.”⁴⁰

Hosszú sort lehetne összeállítani Melius élettől duzzadó „feddőzései”-ből a pusztá stilisztikai értékelés céljára is; megkapják itt a magukét az erőszakos főurak, a csaló és kapzsi debreceni tőzsérek, a duhaj, parázna katonák, a testi életbe belemerült parasztok: de minden feddés csak a visszaterelés, a bibliai alapozású társadalmi rend fenntartása és erősítése céljából hangzik el. Ezt mutatják a Melius szerkesztette hitvallások is (az 1562-es egervölgyi, az 1567-es debreceni), amelyekben legalább ugyanannyi társadalomszabályozó részlet van, mint dogmatikai.

Félrevezetnők azonban az olvasót, ha Melius szellemi portréjának megrajzolása során nem figyelmeztetnénk arra, hogy írásainak nagy részében mégis a dogmatikai elem van túlsúlyban. Melius első renden hitvitázó, hittani művek, latin és magyar confessiók szerzője, s munkásságának ez a része ma már irodalmilag sem él. Pázmány magyar nyelvű teológiai fejtegetései avult tartalmuk ellenére is nyújthatnak élvezetet a stílus iránt érzékeny modern olvasónak, Melius vitázó-dogmatikus művei ma már olvashatatlanok. Minden olyan esetben azonban, amikor a magyar társadalom valamelyik időszerű kérdéséről van szó, Melius küszált mondatai megelevenednek. Arca nem fordul a jövő felé, egész egyéniségét a csökönyös konzerválás szenvedélye jellemzi, amit azonban jelenéről mond, az mindig figyelemre méltó.

3.

A Herbarium a magyar nyelvű növényteni irodalom legkorábbi opusa.^{40/a} Nem tudjuk pontosan megállapítani, mi készítette Meliust egy orvosi füveskönyv összeállítására, feltehetjük azonban, hogy a gyakorlati szükséglet, hiszen a kor teológusának, mint a tudományok egyetemessége birtokosának, igen gyakran hívei testi gyógyítását is vállalnia kellett. Melius humanista érdeklődésének és segítőkészségének szép bizonyása e mű, amelynek receptjeit bizonyára nem egyszer gyakorlatban is alkalmazta. A Herbarium számos utasítása végén ezt olvashatjuk: „Próbált dolog”. Komoly magyar kortársának egyet-

len mű számítható, Szikszai Fabricius Balázs Latin—magyar szójegyzéke, amely nyomtatásban ugyan csak 1590-ben látott napvilágot, de szerzőjének már 1574-ben bekövetkezett halálakor készen volt, és Szikszai alapos növényteni ismereteiről tanúskodik. Melius nem használhatta, közös növényelnevezéseik azonban akadnak.⁴¹

Debrecen tudós püspöke idegen források nyomán volt kénytelen indulni úttörő műve megalkotásakor. Növényteni szakirodalmunk, elsősorban Fialowski Lajos, már a múlt században megállapította, hogy Melius műve *Lonicerus Historiae naturalis opus novum* (1569) c. műve alapján készült, ennek sorrendjét végig megtartotta, később azonban Tragus, Matthiolus, Fuchs, Dioscorides, Plinius, Galenus könyveiből bővítette szövegét. A *Herbarium* első nyolc cikke feltűnően rövid, a további 44 már bővebb, a reájuk következő 70 nagyjából egyezik *Lonicerus* szövegével, az utolsó 111 pedig meghaladja *Lonicerus* terjedelmét.⁴² Ebből a tényből a magyar botanikai szakirodalom arra következtet, hogy a mű nem egyszerre, hanem négy részletben készült. Fialowski az Akadémiának benyújtott tanulmányában a 2000-re menő magyar növénynevet 627 növényre vonatkoztatja, 1892-es előadásában 620-ra. Sok növénynek csak egy-két magyar név jut, de számos más tucatnyi névvel szerepel. A *Papaver hybridum*-nak 16, a *Papaver rhoeas*-nak 12, a *Melilotus officinalis*-nak 11 nevét közli a *Herbarium*.⁴³ A gyapjúfű vagy a kakasláb elnevezés tíz-tíz növényfajtának jut, a csókaorrú fű hét felét jelent.⁴⁴

Gombocz Endrének a Melius-féle terminológia ingadozó volta, a Linné előtti általános rendszertani zűrzavar miatt csak 394 növényfaj azonosítása sikerült, ezeket részletes nomenclaturában közli említett művében.⁴⁵ Ma ezt tekinthetjük a *Herbarium* legjobb tudományos feldolgozásának, magunk részéről legfeljebb azt kifogásoljuk, hogy a feldolgozás nem Melius cikkeinek rendje szerint történt, hanem betűsorban, így mindig fáradtságos „visszakereséssel” kell megállapítanunk, hogy a *Herbarium* éppen felütött cikkében előforduló növényeknek mi a hivatalos modern neve. Még legkönnyebb a helyzet a fák esetében, mert a meliusi *Ficus*, Linné szerint is *Ficus carica*, a *Malus Cydonia*

Cydonia oblonga, a *Buxus sempervirens*, a *Coryllus Corylus avellana*, a *Fagus* pedig *Fagus silvatica*. Az egyéb növénynevek tekintetében azonban sok a nehézség. Melius kétségkívül botanizált, gyűjtés alapján ismert számos növényfajt, másokat viszont átvett forrásaiból, olyanokat is, amelyek hazánkban nem honosak. Az egymáshoz hasonló vagy közelálló fajokat összekeverte, más esetekben összetartozókat választott szét. Mindezen nincs mit csodálkoznunk, a botanika korabeli színvonalán még így is jó munkát végzett. Lássunk azonban egy taláalomra kiválasztott cikket, az ilyfajta rövid vizsgálódás legjobban feltárja a Herbarium botanikai színvonalát.

A 83b lapon találjuk a *Lathyris* címszót, mellette még a *Cataputia minor*, *Tithymalus*, *Esula minor* megjelöléseket, majd az apró sár mag, hasindító, ebtej, nap után néző magyar neveket. A *Cataputia* és a *Tithymalus* manapság nem használatosak nemzetség-nevek gyanánt, a *Lathyris* név pedig egyáltalán nem jelenti a modern *Lathyrus* fajokat (= lednek), hanem valamennyi *Euphorbia* (= kutyatej) féle. Melius is négyet ír le, ezeket Gombocz Endre⁴⁶ az *Euphorbia amygdaloides*, *Euphorbia cyparissias*, *Euphorbia helioscopia* és az *Euphorbia lathyris* fajtákkal azonosítja. Ez utóbbi a magyar flórában nem fordul elő.⁴⁷ Hozzáveti azonban még Melius: „Az ött levelő ebtej az erdön is terem”, ez pedig nem lehet már *Euphorbia*, hanem Gombocz szerint az *Impatiens noli tangere* (= nenyúljhosszám) a *Balsaminaceae* családból. A Nyírségen és a Szamos mentén csakugyan előfordul gyertyános tölgyesekben, ligeterdőkben, égerlápokon, erdei patakok mentén.⁴⁸

Melius füveskönyvének egyik érdemét abban szoktuk látni, hogy irodalmunkban elsőnek jegyzett fel lelőhelyeket. Ezeket, érdekességük miatt, mind bemutatjuk, egy-kettővel meg is szerezve, olyanokkal, amelyekre az eddigi kutatás nem figyelt fel:

33b lap: *Portulaca*, porcsinfű, disznó orrja (*Portulaca oleracea* = porcsin). „Az tótok salátája, az kunok paréja, ecetben az horvátok igen laknak véle”.

36b—37a lap: *Trixago*, *Chamaedris*, cserlevelő fű (*Teucrium chamaedris* = gamandor). „Az harmadiknak kék az virága,

nőstön fű ez, a Cserén igaz elég terem". Csere v. Nagycsere Debrecennek ma is erdős határrésze.

41b lap: *Tribulus aquaticus*, *Lappa campestris*, sullyom, kuldos tetű (*Lappula echinata* = bojtorjános mizsót, koldus-tetű). „... az fancesikái réten, az Úrréten az fű között, széna között elég vagyon”. Fancesika ma is erdős debreceni határrész, az Úrréte kuszáló a mai Nyulas nevű városrész helyén volt^{48a}

51b—52a lap: *Mandragora*, *Morion*, nagydragula, bolond fű, elalutó fű (*Atropa belladonna* = nadragulya). „Az almája mint egy kis macsi dinnye. . . Magyar országban is az havasokon terem a nőstennye, az egyik. . .” Macs Debrecen mezőgazdasági művelés alatt álló határrésze volt már a XVI. században is. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy *Melius* leírása nem igen illik az *Atropa belladonnára*, ennek bogyótermése ugyanis csak jókora cseresznye nagyságú, a virága pedig kétivarú, s így a kétlakiságára utaló megjegyzés sem vonatkozhat rá. A havasok emlegetése arra mutat, mintha *Melius* járt volna a királyi Magyarországi felső vidékein. Életrajzi adatunk erre nincs.

55b—56a lap: *Lithospermum*, *Milium Solis*, tengeri köles, napkása (*Lithospermum arvense* = gyöngyköles). „Madár köles, meddű sovány földön terem, mint a Nyíri föld.”

78b—79a lap: *Condrilla*, *Endivia sylvestris*, apró kotang, disznókék (*Chondrilla juncea* = nyúlparéj). „Szalában saláta gyanánt észik”. Érdekes gyermekkori emlék a somogyi *Melius*nál. Soó—Jávorka szerint⁴⁹ manapság már Somogyban és Zalában is ritka, a Tiszántúl pedig csak Hajdúnánáson mutatták ki. A XVI. században bizonyára mindkét helyen közönségesebb volt.

85a—86a lap: *Solanum*, *Solatrum* . . . ebszőlő, szépszőlő, papmonya (*Solanum nigrum* vagy *Solanum dulcamara* = csucsor, ebszőlő). „A sárban a Malomgátnál terem, istár neve.” *Melius* itt ismét több növényt kever össze, az istárnak vagy csomorikának semmi köze a *Solanum*-félékhez, hanem ez a *Cicuta* virosa, a legveszedelmesebb mérges növények egyike. A Malomgát folyása a debreceni határban Bánk pusztá Haláp felőli részén a fancesikai földek közelében feküdt; valamikor talán Bánkfalva vízimalmát hajtotta.⁵⁰

88a—88b lap: *Prunella*, toroknak öröme, szilva levelű fű (*Prunella laciniata* = fehér gyíkfű vagy *P. vulgaris* = közönséges gyíkfű). „Sok terem a réteken, a Nyírben, a pércsi és bodóházi földeken.” Pércsen a Debrecen közelében fekvő Mikepércset kell érteni, Bodóháza mikepércsi határrész.

92a lap: *Amaranthus*, *Flos amoris*, *Helichrysum*, *Chrysanthemum*, bársonszép, fonnyadhatatlan fű, ázhatatlan fű, szeretők füve, aranyvonó fű, aranyvirágú fű. (Ismét több faj, nemzetség, sőt család összekeverése, csak a *Helichrysum arenarium*-ról, a szalmagyopárról lehet szó, mert az *Amaranthus caudatus* Magyarországon nem termő dísznövény.) „A Nyírben homokos, száraz helyen terem.” Jegyezzük meg, hogy Soó—Jávorka szerint csak a Dunántúl és az Alföldön terem, tiszántúli területeink közül csak a Nyírségben.⁵¹

183b lap: *Clematis*, *Unica peruvina*, folyó fű, lone, magyarbörvei fű. (Valószínűleg a *Clematis viticella* = olasz iszalag, vagy a *Clematis integrifolia* = réti iszalag.) Felvethető, bár éppen nem bizonyos, hogy Magyarbörve a Nagykároly közelében fekvő Börvely községgel azonos. Van régi börvény növénynevünk is, ez azonban télizöldféléket (*Apocynaceae*) jelöli.

Melius növényleírásainak jellemzése céljából mutassunk le egy közismert növényt. A 77b lapon találjuk az *Intubus* címszót, mellette a *Cichorium*, nap után járó fű, vad cichoria, kotangkóró növényneveket: „Intybus vagy intilus kétféle: egyik az mezei, ennek a neve *heliotropion*, *solsequium*, azaz nap után járó fű. Ez a mezei is kétféle: egyik mint a konkolynak vagy búzavirágnak kék virága vagyon, az nap után fordul, ez a kotang. A másiknak a virága fejr szabású, nem terül el úgy, mint a kotangnak, a nap után járó fünek. Az réteken, szántóföldeken igen terem. Ezt hívják *Cichoriának*, *Scariolnak*. *Serisnek* hívják az patikáriusok, *Endiviának* azaz keserű vad salátának.

Az másik *Intybus*, nap után járó fű, *Endivia*, akit vetnek, amaz keserű fodor saláta, szintén olyan az kórója, mint az kotangkórónak. Ezzel ették a zsidók a húsvéti báránt. Ez igen keserű, fodor a levele, a virága kék és fejr, mint a nap után járó fünek, fodor ennek a levele, mint egy német gallér.”

Lényegében csak két növényről, a *Cichorium* (= katáng) két fajtájáról van szó (*Cichorium intybus*, *Cichorium endivia*.) Érdemes megfigyelni *Melius laza*, egymás mellé rakosgató stílusát. Egyéb növénynevei és leírásai közül még néhány szemléletesebbet! A *Pimpinella* *saxifraga* = földi tömjén; a Csaba íre mai nevén *Sanguisorba minor*; az *Aquilegia* (65a) megjegyzi: „... mint az asszonyember tarsolya olyan a virága” (*Aquilegia vulgaris* = harangláb); egy a *Buphtalmum* (= ökörszemmel) összekevert virágról (71a) azt írja: „széles, mint egy lengyel garas”. Tulajdonképpen az *Anthemis arvensis*-ről, a pipitéről van szó. A *Gentiana cruciata*-ról még nem tudja, hogy ez a Szent László füve.⁵²

Melius önálló fej. hivatkozik ugyan tekintélyekre, de nem követi őket szolgálilag. Kifakad pl. a nagytekintélyű *Mattioli* ellen is: „Jóllehet *Matheolus* igen csácsog az orvosok ellen, mint egy *Valla*, de *Dioscorides* is az egyik nigellán az konkolyt érti” (59a) — „Ezt *Alsinénak*, *Anagalisnak*, azaz tyikbegynek, tyikszemnek mondja *Fuchsius*, de nem igaz”. (80a) „A bábák cigánkodnak véle, mint *Pilinius* mondja, háromszor köszöntik reggel, úgy szedik. De hamis bálványozás Isten ellen.” (182a) — „Az hamis fekete hunyorral az juhászok a juhok dögét orvosolják, mint *Columella* mondja, de *Columella*, *Plinius*, mint egy agg bábák urasolnak (= varázsolnak).” (187a)

Első magyar füveskönyvünk népszerű orvosi műnek készült, egyéb öncélú tudományos feladata nem is volt. Először is érdekes gyűjteményt lehet belőle összeállítani a régi magyar betegségnévekről: rászt = lépdaganat (26b, 37a), arabiai francu = elephantiasis (39b), rothasztó fene seb = cancer, tág v. tágy = kelés (63b), kimenyült tagok = luxata membra (112a), mérges köves kelés = furunculus (116b), hagymáz = phrenesis (117b), farsába = ischias (119a), izekre járó köszvény = morbus articularis (119b), száraz kórság = phtisis (117a–b), királyok betegsége = sárgaság, morbus regius (177a–b), kegyetlen himlő (177b). Olykor a betegséget illetve tüneteit röviden le is írja. „Az elephantiasis, azaz arabiai francu, mikor az malus var az egész testet befogja, mint egy fekete bőr” (39b). — „Ám az carci-

nomot, azaz cancer morbus vagy cangrénát, vagy amaz cacoetést, azaz rothasztó fene sebet e pápafűnek vize, succusa, főtt vize, ha füvestől, gyökerestől megfőzed, kötezed a fene sebet vagy antaltűzét véle, meggyógyul valóban, késértett dolog (46a). A Cnicus benedictus-ról, a benedikfűről van szó.

Ez utóbbi leírással már át is léptünk a Herbarium legterjedelmesebb rétegének — a gyógyító eljárások leírásának — tárgyalásához. Íme a Carduus: (= bogács) félék sok haszna. Legfeljebb még annyit jegyezzünk meg, hogy Melius vagy forrása összekeveri őket a Dipsacus: (= mácsonya) félékkel. Ez a tévedés azonban eléggé érthető.

„Külső hasznai. A bogács kóró fejében termett férget egy bőrben az negyednap hideglelőknek a kezére kötöd, vagy gyökereivel az férget öszve töröd disznóhájjal vagy popiommal (= nyírfakenőccsel), és kened vele kezét, hasát, vak szemét, lábát, meggyógyul az negyednap hidegből, Dioscorides mondja.”

„Az bábák (= kuruzsló javasasszonyok) nyakára kötik (ti. a betegnek); az levét vagy succusát, ha megtöröd (ti. a bogácsot), az hagymázt meggyógyítja, fejét, nyakát kened vele.

Ha az levelének vizét veszed, az fülben való férget megöli a succusa, azaz kifacsart succusa, ha az fülben töltöd.

Ha az vizével omlott száját mos(s), meggyógyítja.

Ha az gyökerét borban addig főzed, mig olyan lészen, mint egy olvasztott viasz vagy pép, ha az alfeled fakadásit vele kened, meggyógyul, ezt cserépben töd(d) az orvosságot, élhetsz vele télben is.

Ha amely víz levelében megáll, a szemedet mosod véle, hállyogot, homált a szemben gyógyít, és sömört az orcáról eltöröl, özön (= itt, ezáltal) elvész.” (43a–b)

Orvosságait olykor igen eredeti modorban ajánlja, pl. a birsalmát: „Te paraszt ember, süsd meg, és úgy egyed a zabálódás után” (5b). — „Ha penig igen alunnék ez mandragora italért, az fejére önts ecetet, az orrába borsot, vagy prösszöktető hunyort, felseinken” (52b). A mandragora mint szerelmi bájjal volt használatban, így néha súlyos mérgezési esetek fordultak elő. — A spenót vagy mint Melius mondja, barát paré: „Igen jó

parénak, jobb az östörnél is. Az ember hasát lágyítja. Ha penig gyakran észed, hígan megyen a ganéj söprője, ki nem mégyen (azaz eddig megszorult). Igen okádtat, és sok f...ást és szelet csinál.” (91a). A régi magyar orvosi nyelv még nem ismerte a finomkodást. — Az ezerjófű (Dictamnus albus): „A tagokba lőtt nyilakat kivonsza, ha fellyül reá kötöd e füvet. Vasat, golyóbist kivonszon a testből. Virgilius mondja, hogy még a baromból is, lóból kivonsza a vasat, golyóbist, ha reá kötik és a vizét belé facsarják. Virg. Aeneid: 12” (109a). Az utalás Vergilius eposzának híres jelenetére vonatkozik, amikor Venus sebesült fiát, Aeneast a dictamnus fű varázsos erejével gyógyítja:

„Hic Venus indigno nati concussa dolore
Dictamnium genetrix Cretaea carpit ab Ida.”

(XII. én. 411—412. sor.)

Nagyon szellemes az alábbi utalás: „Ha megégeted a rozmarint, dögös házat tisztít a füst, mint a fenyő mag, de a halált el nem űz, csak bűzt (126a). — A zord prédikátor is nem egy helyen megmutatkozik: „A bábák boszorkányokat, éjjeli rettegést, azt hazudják hogy e balhafüvel és a csengő füvel elűzhetni: de kész hazugság. Az Isten lelke az, aki az igaz hittel az Sátánt, afféle rettegést elűzi, mint írva vagyon Psal. 91: Aki veti segedelmét etc. — Amely házba tartod, férget űz, de nem őltalmaz mennyütő kötől, mint Plinius mentirigál (hazudozik)” (139b). Annál kedvesebb, hogy ez a női hiúság és pipere ellen gyakran mennydörgő prédikátor számos szépítőszert ajánl a fehérnépnek. A gyermekláncfű (Taraxacum officinale): „Az vén asszonyok, ha az orcájokat az vizével mossák, agg színt, sömörgést elveszi” (76a). — Az zsálya hajfeketítő szer (124b) — „A virágának vize a szagos ökörfarknak igen jó az friss asszonynépek orcáját véle mosni” (147b—148a). — A liliumolaj is kiváló szépítőszer (165b). — „Ha magvát míg zöld, megtöröd ecetben és a nap hevén melegited, és megkened vele, Alphos az az Vitilignes, azaz ama fejr szeptlöt eltörli” (169b). Az Althaea officinalis-ról (= ziliz) van szó.

Felsorolja könyvében, ez a roppant gyakorlati érzékű, a mindennapi élet minden realitásával számoló ember, az összes korában használt aphrodisiacumokat is. Stílusa itt nem egyszer mulatságos, a barátokkal, papokkal gúnyolódó, olykor nyers. „A csalán a veséket megtisztítja, és felindítja a barátokat az apácákra hogy nyerítsenek. Akinek virgája meglankadt, csak főzze ezt borban, ezzel éljen, a főt csalánnal kötözzé” (99a—b). — A fodormenta „akit megkötnék, felsekenti Kati asszony mellé” (105a). — „Ha főve észed (ti. a borsfüvet) tehénhússal, ha főzöd, iszod, felgerjeszti benned jámbor feleséged szerelmét” (120b). — „Ez füvel a satyrosok, az buja természetűek éltek, mert ez kétféle fű; az borsfű és Sz. János füve. Az elveszett férfiságot gerjeszti, ha borban issza, éteken főzi. Ez is próbált dolog” (123a). Melius itt a *Satureja hortensis*-ről beszél. — A nyúlárnyéka (*Asparagus officinalis*) „meddőséget elűz, mint a borsfű, szaporítja a férfiságot és szaporító magot” (148a). „A lenmagot törd meg, mézzel, borssal, szerezsen dióval timporáld öszve; ha megesezed, hurutot gyógyít, és neveli a férfiúságot és szenet (= tüzet) az emberben, mint a borsfű” (163a). — Részletesen leír egy szeretetre hajtó fűnek vagy ágyban takaró fűnek nevezett növényt, majd így folytatja: „Csak a bűvös bájos bábák urázsolnak vele. Az házasságokat akarják vele ... szerettetni. De az Isten az ki mieli, azután az egyeség és adósság megfizetése és engedelem. Eph. 5, 6” (166b). Az „adósság megfizetésén” Melius itt, és más helyen mindig a házastársi kötelesség teljesítését érti. — „Ha gyakran élsz a besózott mustárral (a fejér levelű, fehér magú mustár jobb, akit jó mustba csinálnak), hát felindítja férfiságot, mint a borsfű tehénhússal főve” (177a). — A „lidércesség” (= magfolyás) ellen viszont jó a rózsa (23a), a saláta (74a), a ruta (uo. és 132a), az ebnyelv (150a), a kendermag (63). Ez utóbbi, nagy mértékben használva, magtalanná tesz. Ajánl receptet a Herbarium a szülés megkönnyítésére is (pl. 184b). Keményen küzd, mint kora egész orvostudománya a syphilis ellen; számos orvosságot ajánl, mint a guaiacum (31b), a szapon fű (54a), a Csaba íre (67a), az ebnyelv (150b), főleg azonban a föld füstinek nevezett *Fumaria officinalis*: „Ha gyakran iszod vizét, succusát, levét a föld füst-

nek, igen jó francus var ellen. Minek előtte purgációt vennél hozzád, igyad a föld füsti vizét egy kis terjékkel, takaródjál be, izzadj meg utána, igen undok vért kitisztít. Minden belső dög ellen jó, míg Isten akarja. Ha a gőzferedőben mégy is, igyad először a föld füsti vizét, a lator rút varat kitisztítja" (180b).

Számos helyen fakad ki Melius a babonák és a varázslás ellen. A holdrutáról (*Botrychium lunaria*) megjegyzi: „Az bábák babonás füve" (55a), a borbálafűről (*Barbarea vulgaris*) szintén: „A bábák bűvölnek vele" (178a). Fentebb néhány más ilyfajta nyilatkozatát már közöltük. Egészen természetes azonban, hogy nála is megtaláljuk a csodás antik természetrajz — a *Physiologus* — több, akkoriban hitelesnek vélt meséjét: A kőrifa (*Fraxinus excelsior*) alatt kígyó meg nem maradhat; a csodafát (*Ricinus communis*) viszont a vakondok (Meliusnál: vakandag) nem tűri.

Se szeri, se száma Melius Herbariumában a gyakorlati tanácsoknak. A XVI. századi magyar gazda utasítást kap a borkezelésre (27a, 102b, 182a), a poloskairtasra (40a), a sertésvész elleni küzdelemre (44a), a szablya acéljának edzésére (80b), patkány- és tetűirtásra (157a), denevér- és egérűzésre (57a, 188b), a moly (93a) és a bolha (113b) ellen való védekezésre. Olvasunk a húskonzerválás (59a), a könyvfestés (136a) módjáról; ellenszert kapunk a méhcsípés (114a, 148b) és a kopaszság (150b, 176a, 181a) ellen. A keresztes fűvel (*Gentiana cruciata*) sebes, sánta, túros lovakat kell kezelni, a méhfű (*Melittis melissophyllum*) jó légyűző. Jó tintareceptet közöl a könyv (16a), a sajtkészítésre ad tanácsot (17b), sőt még a fokhagymabűz elűzésére is: a ruta jó ellene (133a). Mondanunk sem kell azonban, hogy nem ezeknek az apróságoknak a megemlítése, hanem a növényi gyógyszerek hatásának részletes taglalása alkotja a Herbarium lényegét.

Irodalomtörténetünk ezideig meglehetősen elhanyagolta a Herbarium elemzését, noha sikerült talán bemutatnunk, hogy tartalmi szempontból Meliusnak hozzánk legközelebb álló műve. Ezt is a prédikátor, a keménykezű társadalomszervező alkotta, de soraiból sokkal több megértés, humanista együttérzés árad, mint bármely más írásából. Ez a megállapítás, úgy véljük, némi-

leg színesíti Melius Péter oly vigasztalanul komornak tűnő szellemi portréját.

1572. december 16-án éjjel 11 órakor halt meg, amint azt Debrecen város jegyzőkönyvének pontos feljegyzéséből tudjuk. Eltemették másnap délután két órakor a város közönségének tömeges részvételével a Cegléd utca végén elterülő nagy sírkertben. Özvegye, Kiss Erzsébet, Kiss Jakabnak. Bocskay György kismarjai gazdatisztjének leánya és gyermekei, Anna és Dorottya gyászolták. A család sorsáról, néhány apró peres adaton kívül, azt tudjuk, hogy a város minden adófizetés alól felmentette őket, míg az atya nevét viselik. 1593 márciusában mindkét leány férjnél volt már. Okmányból ismeretes Melius házának a helye: a Nagytemplomtól nyugatra, a Hatvan utca torkolatánál állott. Melius sírját 1908-ban próbálta megkeresni Zoltai Lajos, Debrecen múltjának lelkes bűvara. Valószínűsíthető, hogy az eredeti, egyébként jeltelen sírkövet megtalálták, ma a Déri Múzeum szomszédságában látható 53.

*

Debrecen szellemi életének régibb és újabb vizsgálói gyakran mutattak már rá a város kettős arculatára: a haladás fáklya-vívója éppúgy volt, mint „a maradandóság városa”. Lehetetlen e kettősséget már Meliusban fel nem fedezni, s bátran mondhatjuk, hogy a nagymúltú civitas csak napjainkban fordítja arcát egyértelműleg a jövő felé. Ez azonban nem akadályozza meg abban, hogy múltját bíráló szemmel nézve, méltassa és méltányolja, ami benne érték.

Jegyzetek

1. Balogh István: Debrecen, Bp. 1958, 16—17. (I. Magyar Műemlékek)
- 1a Bod Péter nemesi eredetéről tud (Hist. Hung. Eccl. Bp. 1888, I. köt. 253. l.), ugyanígy Wespriemi István (Succincta ... biographia, Lipsiae 1774, I. köt. 104—105. l.) Szatmár megyében nemesi birtokai voltak (I. Novák B. alább idézendő művének 76. lapján)

2. Révész Imre: Méliusz Péter levélváltása a cseh-morva atyafiakkal, Theol. Szemle, 1938. és 1939. évf. — E forrásban egy Debrecen és Magyar-Bród között kereskedő cseh polgár azt mondja, hogy a magyar város hatszorta nagyobb, mint a morvaországi.
3. Meliusz életrajzi adatainak legpontosabb összeállítása Zoványi Jenő (Cikkei a theol. lexikon részére... Bp. 1940.) és Horváth János (A reformáció jegyében, 2. kiad. Bp. 1957, 279. skk. l.) művében található. A régebbi irodalomból kiemeljük Novák Béla: Méliusz Péter és munkái, Bp. 1899. c. könyvét.
4. Idézi Novák Béla említett dolgozatának 12. lapján.
5. Ezt az életrajzírók által elhanyagolt adatot tulajdonképpen Sinai Miklós találta meg Beregszászi János: *Επιθαλαμιον in honorem nuptiarum Clarissimi... D. Petri Caroli...* Wittenberg 1559. (RMK. III. 591.) c. görög nyelvű művében. A szerző az Ilias II. énekének 671. sorára hivatkozva Meliust a legszebb férfiak közül valónak állítja. Vö. Pap Károly: Méliusz Péter arcképe, It. 1913, 366 l.
6. Debrecen lelki válsága 1561–1571, Századok 1936. évi LXX. kötete, különlenyomatban: Értekezések a történeti tudományok köréből, XXV. köt. 6. sz.
7. Vö. Harsányi András: A Két könyv, Károlyi-émlékkönyv, Bp. 1940, 26–39. l. és *Kathona Géza*: Károlyi Gáspár történelmi világképe, Debrecen 1943, 6., 25. skk. l.
8. Heltai Gáspár válogatott munkái, sajtó alá rend. Székely Erzsébet, Bukarest 1957. 230. l.
9. RMK. I. 61. Hasonmás kiadása Boros Györgytől, Kolozsvár 1910, 40–42 l.
10. Székely E. id. kiad. 252. l.
11. Lásd minderre Révész Imrének a 6. jegyzetben idézett művét.
12. Egy ilyen esetet Révész Imre idéz Méliusz és Kálvin c. tanulmányában, Kolozsvár 1936, 16. l. 26. jegyzet (Erdélyi Tudományos Füzetek, 85. sz.)
13. L. Horváth János id. m. 330. l. — Az 1567-es kánonok rövid kivonata uo. 289. l.
14. Dudith és Meliusz levélváltása a Bibliotheca Fratrum Polonorum, Amsterdam 1610. c. nagy unitárius kiadványban található. Én a debreceni Kollégiumi Könyvtár R. 707, 4/a számú XVIII. századi kéziratos másolataiból ismerem őket. A latin szöveg fordítása tőlem.
15. Vö. Bod Péter: *Historia Hungarorum Ecclesiastica*, Bp. 1888, I. köt. 256–57, 405. l., Tóth Ferenc: *A... túl a tiszai...* református püspökök élete... Győr, 1812, 61. l. Nyomukban azután a modernnek, pl. Czakó Gyula: Méliusz Juhász Péter élete és működése, Debrecen 1904.

16. Soós Béla: Melius Péter szentháromságtana c. művében (Debrecen 1930) ismerteti a XVI. századi európai véleményeket az „arianismus”-nak nevezett antitrinitárius felfogásról (9–10. l.).
17. Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren, Bp. 1931. — A Pirnát A. kutatásai előtt elfogadott álláspontot legjobban Klaniczay Tibor foglalta össze A magyar irodalom története 1849-ig Bp. 1957. c. műben (73. és 85–86. l.). Vö. még Bán Imrének Pirnát Antal kandidátusi vitáján előadott opponensi véleményével, A Magyar Tud. Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának közleményei, Bp. 1961, XVII. köt. 357–58 l.
18. Pirnát A. id. m. 157. és 159. l.
19. A Szent Pál apostal levelének, melyet a Colossabelieknek írt, praedicacio szerint való magyarázatja, Debrecen 1561. Az Incze Gábor-féle modern kiadást idézem, Bp. 1937, 5. l. — VI. Benedek pápa i. u. 973–74-ben uralkodott, így nem is szenvedhetett az Európában akkoriban még ismeretlen „francia betegség”-ben. Melius nyilván a reneszánsz erkölcs-telen életű pápáira gondol.
20. Uo. 94. l.
21. Uo. 126. l. — Fatalpú kuklya Ferencen Assisi Ferencet kell érteni, s az Alverna-hegyi csodáról van szó.
22. Válogatott prédikációk, Debrecen 1563, 133–134. l.
23. Colossabelieknek, id. kiad. 158. l.
24. Uo. 161. l.
25. B verso — Bjj recto lap — A Gen. 10 a Genesis, azaz Mózes I. könyvének 10. részét, az 1 Par. 1, 5 a Paralipomena, azaz a Krónikák I. könyvének 1. és 5. részét jelenti (A Károlyi-biblia szerint).
26. Pl. az Apokalypsis-magyarázat bevezetésében. Vö. Novák B. id. m. 80–81. l.
27. Ajjj recto lap.
28. Lásd a Magyar Encyclopaedia X. részének XXV–XXVIII. szakaszát Bp. 1959, 356–363. l. (Magyar Klasszikusok).
- 28a Ajj verso — Ajjj recto
- 28b Irodalomtört. Közl. 1929, 463. l.
29. Válogatott prédikációk, 363. l.
30. Uo. 400–401. l.
31. Uo. 409. l.
32. Magyar prédikációk, Debrecen 1563, O oo verso lap. Idézi Révész Imre: Méliusz igehirdetéséről. (A 19. jegyzetben említett kiadás bevezető tanulmánya, 17–18. l.)
33. Colossabelieknek id. kiad. 146. l. — Vö. Horváth János: Hír három virágénekről, Magyar Nyelv, 1949. évf. Újra Tanulmányok, Bp. 1956, 61–71. l.

34. Ua. 154. l. — Vö. Klaniczay Tibor: A magyar reformáció irodalma, Irodalomtört. Közl., 1957., 20—21. l.
35. Uo. 132. l.
36. Uo. 155. l.
37. Válog. préd. 297. l.
38. Uo. 143. l.
39. Uo. 119. l.
40. Magy. préd. O o o 1. Idézi Révész Imre.
- 40a Melius Herbariumát (RMK. I. 141) a Debreceni Református Kollégium H 795a jelzetű példányában használtam. A könyv a híres kartézianus gondolkodó, a debreceni születésű Apáti Miklósé (1662—1724) volt, amint az 1a lap alján olvasható bejegyzése bizonyítja: „Ex libris Nicolai Apáti de Debrecen de Matre nepotis authoris”. Apátiról írt életrajzi tanulmányomban (Filológiai Közlöny 1958. évf.) nem említettem ezt a régebbi irodalmunkban felbukkanó hagyományt, hogy Melius nőági leszármazottja volt, mert nem tartottam hitelesnek: íme reá a sajátkezű bizonyosság. — Itt említem meg, hogy lapszámidézeteim Gombocz Endre lapszámadataitól némileg eltérnek. Ebből arra következtetek, hogy a műnek Heltainé sajtójából több, ún. nyomdai változata került ki, s ezek egymással pontosan nem egyeznek.
41. Vö. Melich János: Szikszai Fabricius Balázs latin—magyar szójegyzéke 1590-ből, Bp. 1906. és Gombocz Endre: A magyar botanika története, Bp. 1936, 22—25. l.
42. Fialowski Lajosnak Melius Herbariumáról készített kiváló tanulmánya kéziratban maradt, sőt elveszett, vagy lappang. A Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományi Osztályának 1884. nov. 17.-i ülésén mutatta be Eötvös Lóránd r. tag, és ma is csak annyit tudunk róla, amennyit a III. Osztály Értesítőjének III. (1884—85. évi) kötete ismertetésként közöl (19—22. l.) Ugyanezt németül is közreadta a Mathematisch-Naturwissenschaftliche Berichte III., 1884—85. évi kötete (104—107. l.). Fialowski még a Természettudományi Társulat egyik ülésén is értekezett Melius növényneveiről. Lásd Term. Tud. Közl. 1892, XXIV. köt., 270—271. l. — Mindehhez még Gombocz E. id. m. 31—33. l. — Használtam még Soó Rezső: A botanika 400 éve a Tiszántúlon c. tanulmányát is, Debrecen, 1938.
43. Eötvös Lóránd id. beszámolója 22. l., Term. Tud. Közl. 1892, 271. l.
44. Uo.
45. 37—56. l.
46. Id. m. 44. l.
47. Soó Rezső — Jávorka Sándor: A magyar növényvilág kézikönyve, Bp. 1951, I. köt. 469—475. l.

48. Gombocz 45. l., Soó — Jávorka 377. l.
- 48/a. Zoltai Lajos: Ismeretlen részletek Debrecen multjából, Debrecen 1936, 101. l.
49. II. 719
50. Zoltai Lajos: Debrecen vizei...Debrecen 1935, 23. l.
51. II. 668.
52. A Szent László füve elnevezés először a Clusius-Beythe-féle Stirpium Nomenclator Pannonicus-ban (1583) fordul elő. Vö. Gombocz E. id. m. 127. l.
53. Tóth Ferenc: Túl a tiszai püspökök élete, Győr 1812, 62, l.; Novák Béla id. m. 44—45. l.; Zoltai Lajos: Jelentés Melius Péter sirja kereséséről, Debrecen 1908; Csűrös Ferenc: A debreceni városi tanácsülések jegyzőkönyvéből kiírt adalékok Melius Péter életéhez, Irodalomt. Közl. 1910. 106—111. l.

ADATOK A „HERBARIUM” ORVOS-BOTANIKAI ÉRTÉKELÉSÉHEZ

Írta: Dr. HALMAI JÁNOS (Budapest)

Melius Péter személyét, életét és munkásságát, a Herbárium keletkezését, egyes népi gyógyászati vonatkozásait, növényeit, a szerző és könyvének értékét és hatását többen ismertették, bírálták, esetleg méltatták. E munka tanulmányainak szerzői is e célból fogtak tollat és a mai kutató szemével és tudásával írták meg bevezető dolgozatukat.

Ha egy művet és annak szerzőjét a késői kor bírálni kívánja, akkor azt helyesen és tárgyilagosan csak úgy végezheti el, ha mindkettőt korával, körülményeivel szoros összhangban, vagyis keletkezésében, létrejöttében, működésében és hatásában, tehát dialektikusan, vagyis mindenkori környezetével összefüggésben és nem abból kiragadva, elvontan és elszigetelten tárgyalja. Ezt az utat választották e tanulmányok szerzői is, hogy irodalmunk e régi, de haladó szellemű termékét új köntösében méltóan vezessék be a XX. század közepének értékes könyvei közé.

Melius szellemi arcképét, a Herbárium néprajzi értékelését, valamint növényeit egy-egy bevezető tanulmányban megkapja itt az olvasó. Részemre az orvos-botanikai ismertetés, helyesebben értékelés maradt. Kíváncsiak vagyunk arra, hogy Melius gyógynövényei közül ma melyeket ismerjük, mire használjuk és mire használta az orvostudomány akkor. E kérdést kétféle kell választani: Melius könyvét a nép számára írta, tehát mit vett át a nép és mit az akkori és a késői hivatalos gyógyászat, másszóval az orvostudomány; továbbá mai és akkori szemmel

nézve, illetőleg értékelve: babona, kuruzslás volt-e, vagy pedig a kor színvonalán álló orvostudományt tükrözte-e és a mai orvostudomány miként értékeli azokat a gyógyszereket? Mindezeket összevetve pedig haladó szellemű, természettudományos volt-e a materia medica és az ordináció?

Nagy kérdések, melyekre a részletekbe menő elmélyedés, az alapos szaktudás, a távlat felmérése és a tárgyilagos bírálat adhat választ. A kérdések teljes megoldására nem vállalkozhatom, részben az előbbieket, részben az idő és hely hiányában. Igyekeztem sok adatot hozni és a végén néhány konklúziót is levonni. Remélem, hogy mindezek segítségével az olvasó maga tudja megadni a választ a felmerülő egyéb, és részletekbe menő kérdéseire.

A következőkben A, B, C sorrendben — Gombocz Endre azonosítása alapján — közlöm a Herbáriumban szereplő növények latin nevét, esetleges szükséges szinonimáit vagy más auktorát, azután a betegségeket, amelyekre használták a XIX. sz. végéig összegyűjtött irodalmi adatok szerint Dragendorff, majd nálunk a század közepén a népgyógyászatban is, esetleg a külföldön is használatosakat Augustin—Jávorka—Giovanni—Rom könyve szerint, továbbá közlöm azt, hogy szerepel-e gyógyszerkönyveinkben, valamint a legújabb Szabványos vényminták között (Fo—No) és kiegészítem hazai előfordulásával Jávorka: Magyar flóra-ja alapján. Amennyiben hazai forrásokban szerepel, végül mai népgyógyászati felhasználásáról is adok még mutatót Oláh A. békésmegyei gyűjtéséből.

E források részletes címét a végén közlöm, itt csak a rövidítéseket említem meg: Drag.—Aug.—Jáv. — Gykv. és Oláh gyűjt.

Érdekes adatul kívánczik Pápai Páriz Ferenc, a nagyenyedi kollégium tanítójának, a fejedelem házi-orvosának Pax corporis című művében szereplő betegségek, orvoslásuk és növényi gyógyszerek összehasonlítása Melius anyagával, mivel 110 év múlva készült és mind a kettő ugyanazt a célt szolgálta, vagyis a nép egészségének helyreállítását; azonban ez utóbbit nagy tekintélyű orvos írta.

A Pax corporis-ban szereplő növényi származású gyógyszereket a következőkben ismertetem:

Agaricum; Alma, sült édes-, — lágy húsa, édes-, savanyú-; Aloe; Alkermes; Angelica gyökér; Anizsmag, -olaj; Apró-Bojtorján levele (Agrimonia); Arannyal versengő levele (Chelidonium minus); Ábel vagy sárkány vére (Sanguis Draconis); Ámbra; Árpa, -liszt, -kása-pergelt; Árva-leány haja (Capillus Veneris); Árva tsalán;

Bab-liszt, — második leve, -virág víz, -levelű fű; Babér; Balha fű; Baratzk mag, -olaj; Barkótza; Bagoly-borsó; Basarózsza, -tő, -vize, -mag, -gyökér; Bál-fű mag; Bárány-üröm; Bába kalátsza gyökere (Chamaeleon, Carlina); Belénd vagy bolondító fű, — gyökere, -mag, -olaj; Bemöyn; Betonica=seb-fű; Béka-lentse; Birs alma, — új levele; Bistorta gyökere; Bik-fa; Borrago; Bors, - asszú, -fű; Bogáts kóró; Bodza fának gyenge töve, vén-, -oldalán vagy tövéen termett gomba, — belső zöld héja, borza virág nyers vagy asszu; Búza liszt, tiszta búza; Buglossa; Bűdös bürök nyers; Bűdös aszát (Asa foetida);

Calamus aromaticus; Calendula (fülemüle fű); Casia, Cassia; Castoreum, -olaj; Camphor; Centaurea, Centauria; Cephalica; Cichoria gyökér, -viz; Citrom, -lé, -héja, -olaj; Chinae radix; Coriandrom; Cseresznye mag, -fa mézgája; Cubium mag = Cubeba; Cynoglossa; Czékla levél; Cziprus, fái = Sabina (Cyprus), -fa ág; Czitvar-gyökér;

Dinnye mag, -görög, sárga; Dió, -bele, -zöld, -vize; Dictamnus gyökere; Disznó tök levele, -bab, -tök; Dragacantum;

Ebtei kóró (Sittin kóró) levele; Ebnyelvű fű (Cynoglossa); Eb-szőlő, -tej, -gyökér héja, -fű; Egres, -leve, Egér fark fű, -fülfű (Auricula muris); Eperj levele, gyökere; Erdei édes gyökér (Polypodium); Ezer levelű fű; Eufrasia; Euphorbium; Édes gyökér;

Fa olaj; Fahéj víz, -olaj, -szirup; Fagyal; Fagyöngy Fái sóska; Fái bodza; Farkas-alma gyökere; Fejér fűzfa levél, vörös — gyenge ága; fejér málva, — -levél, — — gyökér; Fejér lilium, — — töve; Fejér fűzfa levél; Fejér pesztertze fű (Marrubium album); Fejér üröm; Fekete-nadály gyökere;

Fekete üröm; Fekete tsalán gyökere, melyet varjűmogyorónak is hínak (*Radix Scrofulariae*); Fenyő mag; Fenyő tövis, -fa, — — héja, -mag, -szurok; Fige, füge; Fok-hagyma; Fodormenta; Föld epe, — — fű (*Centaurea minor*), -tök; Földi bodza, — — gyűmölcese; Földi tök; Földi fűst (*Fumaria*); Földi borostyán; Fűl fű; Fűz levél, -fa hamva; Fűrtös viola mag (*Lupinus*);

Galles; Galbanetum; Genista-fű gyökere; *Gentiana minor* = Szent László füve; Geleszta por (*Semen Cinae*); Gesztenye héja; Görög dinnye; Görög széna mag; Gummi Arabicum; Gummi Ammoniacum; Gummi Gajacum; Gvajacum; Gyapot, tisztá; Gyanta-olaj, -fűst, -por; Gyenge-gyökér (*Sigillum Salamonis*); Gyopár (*Stoechas*), fekete = szurokfű; Gyömbér, eleven —; Gyöngyvirág; Gyopár;

Havasi ugorka (*Cucumis sylvestris*), — — töve (*Cucumis asinus*); Harang virág, — — levele; Hagyma, -lé; Hársfa virág; Hunyor, -levél;

Indiai tárkony gyökere = *Pyrethrum*; *Imperatoria*-gyökér; Isóp, — virág; Isten fája, — — víz;

Ju-üröm; Kakuk-fű; Kapir-mag, -olaj; Kapor-mag, -olaj; Kaporna olaj; Kapotnya-gyökér, -fű (*Asarum*); Kaláris, tört; Karó répa, — — mag; Karmasin szint festő mag (*Grana kermes*); Katáng kóró, — — levele, — — gyökér; Kása virág = Szent György virág, Káposzta torzsa, nyers- levele, kék-, -levele; Kender mag; Kerti bogáncs (*Carduus Mariae*) Keserű mandola olaj, — —, — — bele; Keserű lapu, — -gyökér; Keményítő; Kék liliom gyökere, *Viola* gyökérnek is híjják; Korom; Komló (asszu); Kökény, -fa moh, -asszu; Köles; Kömény, -vad, -olaj, -gyökér, -kerti, -levél, -mag; Kőrös fa leve, — — olaj, — -sava, — -héja, — -nyers; Kőrontó fű (*Saxifraga*); Köszvény fű (*Chamaepythis*); Körtvély sült, -fa gyöngye; Kövér portsin = *Portulaca*;

Laudanum; Laurus olaj; Lavendula; Lenmag, gyenge-, csepű- levelű fű (*Linaria*); Lentse; Levisticum, -mag, -gyökér; *Lentiscum* fa reszelt forgácsa; Lémonya; *Lignum Santum*; Liliom (fejér) gyökere; Lörum gyökere = lósóska (*Lapathum acutum*), -levele;

Majorana, Manna; Malosa szőlő, mazsola-; Martilapu; Mastix; Matska páré (Urtica mortua, Lamium); Mák, -fejér, — -magva; -tokja, mezei-, vad-, -vize; Málva, -rósa, fehér-, — — -gyökér, -rósa levele, virága; Medgy, asszu; Melissa; Mezei sóska gyökere, — —; Mezei menta, vad-; Méh-fű (melyet Dobronicának is hínak), — -kerti, — -mezei; Méz; Mondola, -olaj; Mogoró fa olaj = Ol. Heracleum, -veres mogoró bél; Moschus; Mirtus olaj; Muharcza veres gyümöltse; Muskotály alma; Mustár, -mag; Myrha;

Nádaly fű; Napra forduló virág; Narants héj, —; Nád-méz = Saccharum; Noszpolya; Nyárfa asszu héja; Nyakas tők virágja; Nyírfa-gomba; Nyúl-káposzta (Sonchus);

Opium; Ökör-nyelv fű, -fark kóró levele, -virág; Örmény gyökér; Öt levelű fű;

Pap erszénye fű (Bursa pastoris); Paponya (Alcecegi); Paréj; Pápa fű, -zöld; Perje fű; Petasitesz gyökere; Petre-zselyem, -mag; Pimpinella = bába ire; Portsín-fű (Portulaca, Polygonum); Pirostító gyökér (Rubia); Pólé (Pulegium); Póma granát, -héja; Ports fű; Puszpáng, -olaj; Pyrethrum = indiai tárkony gyökere;

Retek, — reszelt, -fekete; Répa; Rhabarbarum; Ris-kása; Rontó-fű; Rósa olaj, -víz, -méz, veres-; Rosmarin; Ros; Rubia (pirosító, büzer); Ruta, -levél nyers, -olaj, aszu-, vad-;

Salamon pecséti gyökere (lenge gyökér); Salsaparilla, Sarsaparilla = sárga, szártsa gyökér; Saláta; Santálum fa; Sállya; Sáfrán, sáfrány; Sárkány vér; Sártök; Seb fű = Betonica; Senna; Somkóró (Sárkelep); Sóska, fáji, mezei-, sóska-fa (Berberis) belső sárga haja megaszalva, -gyökér; Somkóró, -levele, — -virágostól; Spárga (Asparagus); Spondia; Spicárd, Spicárd, -víz, -olaj; Succinum; Süly-fű, — gyökér (Radix Aronis);

Szaporá fű, -nyers; Szappanozó fű (Saponaria); Szarvas nyelvű fű (Scolopendrium); Szártsa gyökér = (Salsaparilla); Szederj levele, szederje; Szeg-fű, -olaj; Szent László füve, gyökere (Gentiana major), kék virágú = Gentiana minor; Szent László füve, kis; Szent György virága = kása virág = Primula veris töve; Szeretsen dió, -virág; Szék-fű, -olaj; Szent János

kenyere, -gyökere (Polypodium); Szőlő levelek, -venyige, -mag; Szilva, asszu, -fa mézgája, szilvából spiritusz; Szurok fű (Organum = fekete gyopár), szü-fű;

Tabák füst, -hamva, nyers- leve, száraz-, (asszu-); Tál-mosó fű (Equisetum); Tárkony, -gyökér, házi- töve; Tamarindus, Tamarindus kérge; Tengeri szőlő; Téli saláta (Endivia); Terijék; (Terpentina, terpentin-olaj, -spiritusz; Temondád-fű gyökere (Eryngium); Tormentilla-gyökér, Tármentilla; Tök, -levele, disznó-; Tölgyfán termő gyöngy, -makk, -tokja, -levelei; Torma vízi, -kerti; Tömjén; Tsalány gyökér, -levele, -mag, -töve; Tsába-ire gyökere, és -fű (Pimpinella); Tseresznye (fekete) spiritusza; Tserfa levele, -deszka, — -héja, -fa jövésének és gyenge levelének vize, — — gyenge jövése, -belső veres héja; Tserfa levelű fű (Chamaedris); Tsengő kóró, -fű, -virága, -levele, -virág (Hypericum); Tsombord; Turbolya, -víz; Tyúkhur-fű; Tyúkszem-fű (Anagallis purpurea);

Ugorka mag; Úti fű gyökere, — — (Auricula muris)?!

Vad-kömény; Vad-mák; Vad szőlő virága; Vad fekete tseresznye; Vad tseresznye-fa gyökere; Varjú mogyoró; Veres hagyma, -belső réttyei; Veres tészla; Vérehulló fű, -gyökere; Viola (fürtös)-mag (Lupinus), szederjes-; Viola gyökér (Radix Ireos), -levele, -szirup; Vízi petrezselyem (Apium palustre) Vízi torma (deredze v. becabunga); Vízi tök (Nymphaea); Vradits kóró magva;

Zab; Zászpa, -gyökér; Zászpa kisebbik féle, melyet Helleborasier-nek hívnak; Zedoaria v. Czitvar gyökér.

Melius művében szereplő gyógynövények és használatuk.

Kormofila növények

1. *Abies alba* Mill. (= *A. pectinata* D. C., *Pinus Picea* L.) strassburgi terpentin, illóolaj. (Drag. 69.) — Jáv. 32.
Acanthus mollis L., mucilaginosum, emolliens, hurut, hasmenés, vérköpés elleni szer és csőrében is adták. Egyike az öt, lágyító herbának. (Herbae quinque emollientes). (Drag. 616.)

Acer pseudoplatanus L., nedvét skorbut, vizeleti betegségek stb. ellen, kergét összehúzó szernek alkalmazták. (Drag. 405.) — Jáv. 694.

Aconitum vulparia Reichenbach. (= *A. Lycoctonum* auct. non L.) *Aconitum Lycoctonum* L., farkasölő sisakvirág, nálunk a ssp. *vulparia* (Rechb.) Sch. et K. a Magyar Középhegységben és Dunántúl bükkösökben, vegyes erdőkben, erdőszeleken, nyirkos, humuszos vagy törmeléktalajon élő évelő; (Soó—Jávorka. 215.) farkas, patkány, egerirtásra. Az előbbi növény a Közép-Duna vidékén, a Kárpátokban, Dunántúl erdőkben élő, népies nevei farkasfű, tetűrontó, tetveső, rókaölő sisakvirág, farkasölő. — Jáv. 359. (Drag. 224.)

5. *Adonis aestivalis* L. (= *A. flammea* Jacq.) kő- és vizeleti fájdalmak ellen. (Drag. 229.)

+ *Adonis vernalis* L. szívbetegek esetében (Botkins és iskolája), régebben *Helleborus hamisítására* is használták. (Drag. 229.) — IV. Gykv herba. A gyógyászatban akkor használják, ha a beteg nem bírja a digitalist. (Aug. 102.)

Agrimonia eupatoria L., herbáját sebgyógyításra, belsőleg májfájdalmak, hasmenés, bélféreg ellen, öblögetőszernek száj- és garatgyulladásakor (Drag. 280.) Fo—No IV-ben herbája a *Species agrimoniae composita* (cholagogum) és a *Species fragulae composita* (laxativum) alkotórésze. Belsőleg bél-, tüdő-, májbántalmakban, epeképződésben; külsőleg pedig mandulagyulladásban, szájpenészen, torok- és szájöblögetésre. (Aug. 132.) — Oláh gyűjtés.

Agrostemma githago L., (*Lychnis githago* Scop. Drag.) magja vizelethajtó, köptető, féregűző; gyökerét aranyér, bőrkiütések ellen használják. (Drag. 207.) — Jáv. 321. *Ajuga chamaeptytis* (L.) Schreb., izzasztó, vizelethajtó, erősítő, közhvény és reuma elleni szer. (Drag. 570.) — Jáv. 862.

10. *Alectrolophus crista gali* (L.) Mb. (= *Rhinantus minor* Ehrh., Rh. c. g. Pollich, Rh. c. g. v. Drag.) magvait rovarölőnek használják. (Drag. 608.)

Alisma plantago aquatica L. Gyökértörzse összehúzó, vizelethajtó, tejképző; használják vízkórság, aranyér, skorbut, víziszony ellen. Friss nedve hólyaghúzó lenne; (Drag. 76.) — Jáv. 48.

Alliaria officinalis Andrz. (= *Sisymbrium alliaria* Scop. Drag.) herbáját és magját sebekre teszik; hasmenés, vérköpés, vízkór, bélféreg ellen használják. (Drag. 254.) Gennyedő sebekre, belsőleg magas vérnyomás, hasmenés ellen. (Aug. 335.)

Alnus glutinosa L. Dragendorffban a szerző W. (*Betula alnus* L.) Hatás nem szerepel. A hazai *A. viridis* D. C. havasi éger levele, kérge, izzasztó, lázellenes; levelét külsőleg tejcsomók, szifilisz stb. ellen használják. Kérgében és rügyeiben sok a csersav. (Drag. 169.)

+ *Aloe* sp. 24 fajának beszárított nedve szerepel drasztikumként (Drag. 117–118.) I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos szer. A két utóbbiban + nélkül. — Oláh gyűjt.

15. *Althaea officinalis* L. (*mucilaginosum*) nyálkás szerek, nyákos bevonók. (Drag. 422.) I., II., III., IV., V. Gykv-ekben hivatalos szer a levél és gyökér. A gyógyászatban gyökerét, főzetét és virágját is használják főleg légzőszervek hurutos bántalmainál; köhögés elleni cukor, szörp is készül belőle. Levelét torok- és szájbölgető tea készítésére; virágjának főzetét szemgyulladásoknál használják. (Aug. 169.) Oláh gyűjtésében kenőcs szerepel. *Althaea rosea* L. Cav. gyökerével hamisítják az orvosi zilizt; a sötétvirágú változatok szirmait köptető és festő anyagul használják. (Drag. 422.) A szíromlevelekből technikai festékanyag is készül. A virág főzetét torokvíznek is használják. (Aug. 172.)

Amaranthus caudatus L. magjait táplálékul használják Közép-Ázsiában. (Drag. 199.) Magyar neve csákós disznóparéj; népies neve báránfyfa; kerti dísznövény. (Jáv. 295.) — Kerti díszfaj a bőkoló (vagy csákós) östör. (Jávorka és társai: Növényhatározó 580.)

Anagallis arvensis L. herbája vizelethajtó, vízkórság, sorvadás, rüh, veszettség stb. ellen rendelik. Türkmenióban

a magvát (bartang) használták. (Drag. 513.) Epekór, sárgaság, vízkór ellen. (Aug. 336.)

Anagallis femina Mill. (= *A. coerulea* All.) használják miként az *A. arvensis*-t. (= *Anagallis mas.*) (Drag. 513.) — Jáv. 814.

20. *Anchusa officinalis* L. gyökere és virágzó herbája lágyító, hűtő, köptető szer. Virágja egyike a négy szívreható virágnak (*Flores quatuor cordialis*). (Drag. 562.) — Jáv. 846.

Antennaria dioica (L.) Gärtn. sorvadás és számarköhögés ellen. (= *Flores pilosellae albae* és *Flores pedis cati*). (Drag. 667.) Főzetét epebetegségeknel, sárgaságnál, hólyag- és vesebántalmaknál alkalmazzák; régi népi gyógyszer. (Aug. 306.)

Anthemis arvensis L. Virágja féregűző; kőbántalmak (lithiasis) ellen és sebvíznek használják. (Drag. 675.) Kamilla hamisítása. (Aug. 306.)

Anthemis cotula L. Virágja és herbája görcsoldó, féregűző; vérhas, váltóláz, hideglelés ellen, továbbá sebgyógyító-szernek is használják; bőrizgató (!), hólyaghúzó (?) (Drag. 675.) különösen szerepe van a kamilla hamisításában. (Aug. 306.)

Anthriscus cerefolium (L.) Hoffm.? A herbája köptető és vizelethajtó; használják a vízkórság, sorvadás ellen; külsőleg a tejcsomók (cysta), pangás és aranyér ellen. Konyhafűszerként (zamatos turbolya) is szerepel. (Drag. 490.) Tavaszi kúrákhoz gyomorerősítőnek is használják, fűszernövény is. A gyógyászatban nincs nagy jelentősége. (Aug. 184.)

25. *Antirrhinum orontium* L. herbáját daganatokra, sebekre teszik; mérgezőnek tartják és varázsszerűl is használják. (Drag. 602.) — Jáv. 991.

Aquilegia vulgaris L. A teljes növényt skorbut, sárgaság ellen és izzasztónak használják. (Drag. 223.) Magvait könnyen össze lehet cserélni a *Plantago psyllium* magjaival, ezek azonban keserű ízűek és nem nyálkásak. (Aug. 284.)

Arctium lappa L. (= *A. l.*-Schkuhr Drag.) gyökere izzasztó

szer, reuma, köszvény, érbetegségek, fekélyek, égés esetében alkalmazzák (Japánban főzelékül); termését kőbántalmak ellen; herbáját fekélyekre, égési sebekre külsőleg használják. (Drag. 687.) Belsőleg és külsőleg ember- és állatgyógyászatban vizelet és hashajtónak, továbbá bőrbetegségek, fekélyek gyógyítására használják. A homoeopata gyógyászatban és Kneipp teakeverékeiben is szerepel; ő gyomorpanaszok, szájbetegségek, hajhullás ellen is ajánlotta. (Aug. 324.) — Oláh gyűjt.

Aristolochia clematitis L. gyökerét ízületi gyulladás, köszvény, sorvadás, köhögéses vérköpés ellen, továbbá méhvérzést elősegítő szernek (emmenagogum) használják. (Drag. 187.) Óvatosan adagolandó, idegesség, étvágytalanság ellen. Külsőleg régóta használják sebgyógyító szernek, rosszindulatú daganatok, gennyező sebek, láb-szárfekélyek esetében. (Aug. 81.)

A. longa L. gumóját gyenge havi- és gyermekágyi vérzés, láz ellen, altesti fájdalmakban használják. (Drag. 187.)

30. *A. pistolochia* L. gyökerét fűszernek, ízesítő és görcsoldó szernek használják. (Drag. 187.)

A. rotunda L. ugyanúgy használják, mint a *A. longa* gumóját.

Armoracia lapathifolia Gilib. (= *Cochlearia* a. L. Drag.) gyökértörzse konyhafűszer, bőrvörösítő, köptető, vértisztító, reuma, köszvény, vízkór, skorbut stb. elleni szer. (Drag. 253.) Bőrkiütések, skorfulózis stb. ellen. (Aug. 335.) — Oláh gyűjt.

Artemisia abrotanum L. herbája erősítő, izgató, férgek, hisztéria, hurut, láz, sápkór, havivérzés kimaradása, reuma, nehéz vizelet elleni szer; külsőleg zúzódások, ficamok esetén és molyűző szernek is használják. (Drag. 679.) — Jáv. 1132.

A. absinthium L. herbája amarum, digestivum; golyva, skorbut, sárgaság, vízkór, podagra (lábköszvény), bénulás, idült reuma, férgek elleni szer. Herbája az I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos szer. Keserű teakeverékek, tinktúrák alkotórésze. Kis adagban nyugtató, vérnyomást

- emelő, étvágyjavító és gyenge vizelethajtó. Közepes adagja az idegeket izgatja, nagyobb adagja pedig heves görcsöket vált ki. Tinktúráját rovarcsípésekre, gyökerét élősdirovarok elűzésére, továbbá gennyes daganatokra, furunkulusokra használják. Ürmös borok alkotórésze. (Aug. 312.)
35. *A. campestris* L. gyökértörzse és gyökere epilepszia, ideg és nemiszervek betegségei, aranyér ellen; gyomorerősítő, erősítő (tonicum) és konyhafűszerként használatos. (Drag. 679—680.) — Jáv. 1131.
- A. pontica* L. hasonlóképpen mint az *A. absinthium* (Drag. 678.) — Jáv. 1132.
- A. vulgaris* L., úgy, mint az *A. campestris*-t (Drag. 680.) Összetéveszthető a fehér ürömmel (Aug. 314.)
- Arum maculatum* L. gyökértörzse és földfeletti része, csípős ízű; kérge reuma ellen, külsőleg fekélyekre, nedvét neuralgiákra, mérges állatok harapására teszik; Japánban méhvéризést elősegítő szer. (Drag. 106.) Állatgyógyászatban hánytató szer. Régen lázesillapítónak használták, de használata veszedelmes, mert mérgezést, eszméletlenséget okozhat. Tüsszentőporba és bőrélősdiek, tetvek, bolhák ellen használják. (Aug. 47.)
- A. dracunculus* L. (= *Dracunculus vulgaris* Schott., Drag.) mint az *A. maculatum*-ot. (Drag. 106.)
40. *Arunculus silvester* Kostel. (= *Spirea arunculus* L. (Jáv.) gyökér, levél és virág, erősítő, összehúzó és lázellenes szer. (Drag. 271.) — Jáv. 475.
- Asarum europaeum* L. gyökértörzse hánytató, izgató, vízkórság, ízületi gyulladás ellen, továbbá izzasztó, havi-vérzés indító szer; levele tüsszentő szer. (Drag. 187.) Az ókorban vizelethajtónak és hánytatónak használták. A nép ma tüsszentőporba teszi, Olaja mérgező, vérbőséget, vesegyulladást, sőt halált is okozhat. Leclerc kitűnő köptetőnek tartja. (Aug. 79.)
- Asparagus officinalis* L. fiatal hajtása táplálék; gyökere egyike az öt nagyobb meghajtó gyökérnek (*Quinque radices aperientes* majores); termése vizelethajtó; hólyag-

bénulás, szívbetegségek és vízkór ellen is használják. (Drag. 125.) — Jáv. 183.

Aster amellus L. gyökere és herbája vastagbél előreesés, torokgyulladások, szemgyulladások ellen; belsőleg gyomorsav ellen használatos. (Drag. 663.) — Jáv. 1101.

Astragalus glycyphyllos L. levele és magja vizelethajtó; használják vizeleti és kőfájdalmak esetében, továbbá hashajtóként. (Drag. 323.)

45. *Astrantia major* L. gyökere csípős ízű és hashajtó hatású. (Drag. 485.) Renyhe emésztés ellen használják. (Aug. 336.)

+ *Atropa belladonna* L. levele, gyökere, termése erősen mérgező; asztma, szemárgás, sarlah, vesztesség, láz, köszvény, neuralgiák, rák stb. ellen használatos; pupilla tágítására, fájdalomcsillapító borogatásokra, kenőcsökbe, tapasztokba használják. (Drag. 589.) I., II., III., IV., V. Gykv.-ben a levele, I., II. Gykv.-ben a gyökere hivatalos szer. Görcsoldó szer, bélbántalmak és asztma esetében, tifuszos láz csökkentésére, gyomorvádék csökkentésére, tüdőgyulladásos eszméletlenség ellen is használják. A mag olaja nem mérgező. (Aug. 253.)

Ballota nigra L. belsőleg hisztéria, hypochondria ellen; külsőleg köszvény ellen használják. (= *Marrubium nigrum* v. *foetidum*) (Drag. 574.)

Barbarea vulgaris R. Br. skorbut ellen és főzelékül használják. (Drag. 257.) — Jáv. 417.

Bellis perennis L. levele és nedve mellkasi fájdalmak, köszvény, menstruációs nehézségek ellen, továbbá vértisztító és sebgyógyító szerként használatos. (Drag. 662.) — Vértisztító tea, vízibetegség esetében; homoeopáták kedvelik. (Aug. 294.)

50. *Betula pendula* Roth. (B. *verrucosa* Ehrh. Jáv. = B. *alba* L. Drag.) kergét váltóláz, vízkórság, köszvény, tüdőbetegségek; külsőleg kelés, tályog, viszketés, sömör, lábizzadás ellen használják. Tavaszi nedvét vese- és hólyagbetegségeken, továbbá nyírfabor készítésére; rügye fűszer (aromatikum); fájából készül az *Oleum rusci* vagy

Ol. empyrheumaticum, mely külsőleg antiszeptikum és reuma ellenes; vizeleti és menstruációs fájdalmak ellen belsőleg is használatos. (Drag. 168.) A gyógyszerül használatos higanysóok hatását nyírfalevél forrázatával lényegesen fokozni lehet. A tisztított nyírfakátrányt hajvíz készítésére, hajnövesztő és fejbőr fertőtlenítő szernek használják. Levele a svájci V. Gykv-ben hólyagtisztító teakeverék alkotórésze. (Aug. 67.)

Borrage officinalis L. herbája hűsítő, puhító, láz ellenes teakeverékek alkotórésze. (Drag. 561.) Vizes forrázatát búskomorságnál és gyulladásoknál nyugtatóul ajánlja a nép; a friss növény levele hűsítő, nyugtató hatású; régóta használják konyhafűszernek is. (Aug. 219.)

Botrychium lunaria L. Sw. sebek és fekélyek ellen külsőleg használják. (Drag. 60.) — Jáv. 17.

+ *Bryonia alba* L. gyökere hashajtó és hánytató; köszvény, váltóláz, epilepszia, vérfolyás ellen használják. (Drag. 650.) Gyökere hashajtó, vizelethajtó hatású; nagyobb adagban mérgezést, sőt halált is okozhat. Külsőleg csúzos, köszvényes bántalmaknál és daganatokra alkalmazzák. A homoeopaták vakbélgyulladás és más gyulladásos betegségek, reuma, májbántalmak esetében alkalmazzák. (Aug. 291.) — Oláh gyűjt.

Buxus sempervirens L. levele hajerősítő, hashajtó és a szülési tevékenységet emeli. (Drag. 392.)

55. *Calendula officinalis* L. Herbája és virága izzasztó, hashajtó, sárgaság, méh-, gyomor — és bélfájalmak, tifusz, pestis, rák ellen használatos. (Drag. 683.) Régebben a virágok kivonatát sebek külső és belső kezelésére alkalmazták. Kneipp daganatok gyógyítására és gyomorfekélyekre alkalmazta. (Aug. 322.)

Calluna vulgaris (L.) Hull. (Auct. Sal. Drag.) herbáját köbántalmak (főleg húgykő ellen); vágott sebre, nedvét szemgyengeség esetében használják. (Drag. 511.) — Jáv. 802.

Caltha palustris L. levele és virágja csípős. (Drag. 223.) — Jáv. 351.

Campanula trachelium L. torokgyík (angina) és víziszony ellen. (Drag. 655.) — Jáv. 1075.

Cannabis sativa L. magja nyálkában és olajban gazdag; gyakran használják emulsiók és borogatások készítésére. A meleg vidékeken kultivált női ágesűcsok (+ *Cannabis sativa* var. *indica*) narkotikus hatásúak. I., II., III. Gykvben herbája hivatalos szer. Használják még hurutok, kolera, migrén, méhfájdalmak ellen. (Drag. 178.) Az előbbi magvainak hidegvizes kivonatát gyulladásokra alkalmazzák. (Aug. 76.)

60. *Capparis spinosa* L. gyökértörzse hashajtó, összehúzó, menstruációs nehézségek elleni szer. Virágbimbója fűszer (kapri). (Drag. 260.) — Jáv. 448.

Capsella bursa pastoris (L.) Medic. (auct. Mönch-Drag.) herbáját véres folyás, vérzés, malária stb. ellen használják. (Drag. 259.) Vérzéscsillapító hatású. Újabban a nőgyógyászatban is használják. (Aug. 117.)

Cardamine pratensis L. herbáját salátának és növényedvek készítésére (Käutersaft); magját, mint a mustárét használják (Drag. 258.) — Jáv. 425.

Cardiospermum halicacabum L. gyökere és levele szaponint tartalmaz. Izzasztó szer, vizelethajtó hólyagbetegségekben; vízkórság, heregyulladás, reuma, ideg- és tüdőbántalmak, havivérzés kimaradása esetében alkalmazzák. (Drag. 104.)

Carex sp. a szárcsagyökér (*Sarsaparillae radix*) pótlására (szifilisz, reuma, köszvény ellen) használják. (Drag. 92.) — Jáv. 128.

65. *Carlina acaulis* L. gyökere vizelethajtó, izzasztó, havivérzést elősegítő, gyomorerősítő szer; tifusz, pestis, nyelvbénulás stb. ellen használják. (Drag. 685.) — Vizelethajtó, lázas hörghurut ellenszere. (Aug. 337.)

C. vulgaris L. ugyanúgy, mint a *Carlina acaulis*-t. (Drag. 685.) — Jáv. 1148.

Carpinus betulus L. kérgében sárga színanyag van. (Drag. 168.) — Jáv. 244.

Carthamus tinctorius L. levele és termése izgató, hashajtó, vízkór ellenes, méhvérzést elősegítő, abortív, köptető, tüdőgyulladás ellenes szer; a termés olaját reuma és benu-lás ellen használják. (Drag. 688.) A népgyógyászatban a virágok főzetét erős köhögés és fulladás ellen használják. Régebben selyemfestésre és ajakpirosító festék készí-tésére is felhasználták. Az összetört mag vizes főzetét vízkórságban adják. (Aug. 327.)

Carum carvi L. termése gyomorerősítő, szélhajtó, görcs-ellenes és fűszer. (Drag. 488.) Az I., IV., V. Gykv-ben termése hivatalos szer. Illóolaját gyomorgörcs, felfúvódás, fogfájás esetében alkalmazzák; sokat használ fel a likőr-ipar. (Aug. 191.) — Oláh gyűjt.

70. *Cassia senna* L. A cassia-fajok levele. (Drag 302.) Az I., II., III., IV., V. Gykv-ben levele és az V-ben termése hivatalos szer. Laxativum. (Aug. 353.) — Oláh gyűjtésében a levél és termés is szerepel.

Castanea saliva Mill. termésének olaját gyógyításra; a terméshéj és kéreg összehúzó; a levelek kivonata légcső-hurut és számarköhögés elleni szer. (Drag. 165.) Számár-köhögésben, száraz, görcsös köhögésben rég bevált szerként alkalmazzák. Ajánlják fehérjevizeléskor is. (Aug. 68.) *Cedrus libani* L. (Auct. Bar. Drag.) gyantája és magva vizelethajtó; fáját füstölésre használják; mannát is ad. (Drag. 68.)

Centaurea centaurium L. (nagy ezerjófű) gyökere gyomor-erősítő, vizelethajtó, köptető, asztmaellenes stb. szer. (Drag. 686.)

C. montana L. virágja vizelethajtó, skorpió-szúrás elleni szer, szemvizeknek stb. használják. (Drag 686.) — Jáv. 1171.

75. *Centaureum umbellatum* Gilib. (= *Erythrea centaurium* Pers. Drag.) herbája gyomorerősítő, emésztést elősegítő, dizentéria, vízkór és lázellenes szer (Drag. 28.) I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos herbája. — Jáv. 822. Oláh gyűjt.

Chaerophyllum bulbosum L. gyökere főzve ehető; a növényben illó alkaloida van. (Drag. 490.) — Jáv. 764.

Cheiranthus cheiri L. a virág, herba és mag eloszlató, hashajtó, havivérzést elősegítő szer; a virágját olajban főzve csőrében is alkalmazták. (Drag. 259.) — Jáv. 439.

Chelidonium majus L. herbáját és gyökerét az altest és kapuérrendszer betegségei, sorvadás ellen; külsőleg kígyóharapás-fájdalmak csillapítására, szemölcsök ellen használják. (Drag. 248.) Gyomor, vese és főleg epebántalmakban fájdalomcsillapítónak használják. Állatgyógyászatban felfúvódáskor adják. Friss tejnedvével szemölcsöt irtanak. (Aug. 104.)

Chenopodium Botrys L. herbája izgató, asztma, hurut, görcs, migrénellenes szer. (Drag. 195.) — Jáv. 285.

80. *C. rubrum* L. herbája demulcens (lágyító, ernyesztő), rovaírtó stb. szer. (Drag. 195.) — Jáv. 289. *C. vulvaria* L. herbája havivérzést elősegítő és hisztéria, reuma ellenes szer. (Drag. 194.) — Jáv. 286.

Chondrilla juncea L. levele ehető; gyökere hasmenés és kígyóméreg ellen, beszárított tejnedve menstruációs betegségeknel használatos. (Drag. 691.) — Jáv. 1191.

Chrysanthemum balsamita L. (= *Tanacetum balsamita* L. Jáv. kerti disznővény) herbája görcs, epilepszia ellenes, havibaj indító, féregűző; az ópium ellenmérge; külsőleg migrén elleni borogatásra és sebek gyógyítására használják. (Drag. 676.)

C. leucanthemum L. (= *Leucanthemum vulgare* Lam. Drag.) virágja görcsellenes szer; a teljes növény rovarölőnek használatos. (Drag. 675.)

85. *C. parthenium* (L.) Pers. izgató, emésztő, hisztéria ellenes, havibajt segítő, láz, bélféreg ellenes, fertőtlenítő, rovarölő szer; külsőleg dagadás, duzzadás ellen használatos. (Drag. 676.) — Jáv. 1127.

C. segetum L. sárga színanyagban gazdag 675. (Drag.) — Jáv. 11, 26.

C. vulgare (L.) Bernh. (= *Tanacetum v. L.* Drag.) Herbája, virága bélféreg elleni, emésztő, fertőtlenítő, hipochondria,

köszvény, reuma, méhfájdalmak elleni szer. (Drag. 676.) A növény és virága kitűnő és biztos hatású féregűző szer; az adag túllépése izgalmat, izomgörcsöt, mérgezést, sőt halált is okozhat. A népgyógyászatban visszerek gyógyítására a friss virággal bedörzsölik a comb alsó felét. Jó molyűző szer. (Aug. 307.)

Cicer arietinum L. szár és virága vizelethajtó; magja ehető, kataplazmának is használják. (Drag. 331.) — Jáv. 643.

Cichorium endivia L. kultiválják étkezési célokra. (Drag. 694.) — Jáv. 1181.

90. *C. intybus* L. gyökér, virág, termés (mely egyike a négy kisebb hűsítő magvaknak, quatuor semina frigida minora) hashajtó, atóniás emésztési nehézségekben; hurut, hipochondria, hisztéria, sárgaság, víziszony, skorbut, vér-vizelés ellen és külsőleg karbunkulusokra használják. Gyökere pörkölve kávépótlékkul szolgál (Drag. 694.) A Fo-No IV-ben herbája a *Species agrimoniae composita* (chologogum) alkotórésze; belőle készül a *Sirupus cichorii*. Epehajtónak, étvágyjavítónak, friss gyökerét pedig sárgaság ellen alkalmazzák. Leveléből készült főzetet szem-sérüléskor borogatásra használják. (Aug. 330.)

+ *Cicuta virosa* L. Igen mérgező gyökértörzsét, termését és levelét régen alkalmazták. Kínában görcsoldó és köszvény ellenes szer. (Drag. 487.) Homoeopata gyógyászatban epilepszia ellenes szer. (Aug. 189.)

Cirsium acaule (L.) Scop. (= *C. a.* All. Drag.) étkezési célokra használják. (Drag. 689.) — Jáv. 1157.

C. arvense (L.) Scop. (= *C. arvense* Lam. Drag.) herbáját és virágját altesti dugulás, gubacsszerű kinövéseit aranyér ellen használják. (Signatura tan!?) (Drag. 689.) — Jáv. 1158.

C. oleraceum (L.) Scop. (= *C. o.* All. Drag. *Cnicus oleraceus* L.) étkezésre használják. (Drag. 689.) — Jáv. 1159.

95. *Citrus aurantium* L. terméshéja gyomorerősítő, roboráns, magja vizelethajtó, levele idegerősítő és illatosító. (Drag. 357.) I., II., III., IV., V. Gykv-ben terméshéja hivatalos;

amarum és aromaticum; I. Gykv-ben levele volt hivatalos. Virága aromaticum; terméshéjának sárga, külső kérge emésztési rendellenességet gyógyít és galenusi készítményekben mint ízesítő szerepel. (Aug. 346.)

C. medica L. ssp. *limonum* Risso, termésheja hűsítő, leverő szer. Gyökerét váltóláz ellen; levelét és szárított termésheját illatosító szernek használják. (Drag. 359.) Termésheja az I., II., III. Gykv-ben hivatalos szer.

Cnicus benedictus L. herbája amarum, lázellenes, hipochondria-, méhfájdalmak-, hisztéria- és hurut elleni szer. Termését oldalszúrások ellen alkalmazzák. (Drag. 689.) Herbája az V. Gykv-ben hivatalos, amarum. A drog régi idők óta ismeretes, emésztést elősegítő és étvágyjavító szer. A középkorban a gyomor és belek rákos betegségeiben belsőleg és külsőleg is alkalmazták. A likőriparban fontos szerepet tölt be. (Gyomorkeserű likőrök.) (Aug. 328.)

+ *Conium maculatum* L. herbája és éretlen termése megnyugtató szer; neuralgiák, fogfájás esetében alkalmazzák; külsőleg mirigykeményedésekre stb. teszik. (Drag. 487.) Erősen ható kábítószer, melyet már csak az állatgyógyászatban alkalmaznak, régebben görcsök, asztma stb. csillapítására használták. Belsőleg kis adagban görcsoldó, nyugtató hatású; Amerikában szamárköhögés ellen ma is használják. (Aug. 187.) — Oláh gyűjt.

Consolida regalis S. F. Gray (= *Delphinium consolida* L. Drag.) herbáját és magját érzéstelenítőnek, bódítónek, izgatónak, erjedés ellen összehúzónek, bőrvörösítőnek, rovarölőnek, asztma és szamárköhögés ellen használják. (Drag. 227.) A Fo-No IV.-ben virágja (*Calcatrippae flos*) a *Species hypotensiva* (vasodilatator) alkotórésze. A virágot teakeverékekbe használják. (Aug. 97.)

100. + *Convallaria majalis* L. virágja tüsszentő szer. Az egész növény, de főképpen gyökértörzs szívfájdalmak, epilepszia ellen és drasztikumként stb. is használatos. (Drag. 126.) Szívműködés szabályozására és erősítésére, a Digitalis helyettesítésére használják. Friss virágját és levelét

a népgyógyászatban bedörzsölésre reuma ellen használják. Régen meghűlés ellen a levélporát tüsszentőporba tették. Külföldön epilepszia gyógyítására is alkalmazzák. (Aug. 54.)

Cordia myra L. (Egyiptom, Arábia, Kelet-India) termése köhögés, mellkasi fájdalmak ellen, kérge toroköblítésre; gyökere purgálásra használatos. (Drag. 58.)

Coriandrum sativum L. termését, miként az ánizsét, használják. Az I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos. (Drag. 500.) Szélhajtónak, konyhafűszernek és a likörgyártásban is használják. (Aug. 185.)

Coris monspeliensis L. magvát szifilisz ellen; gyökerét sebgyógyításra használják. (Drag. 514.)

Cornus mas L. termését hasmenés, vérhas, láz ellen; levelét teapótlékkul használják. (Drag. 504.) — Jáv. 795.

105. *Corydalis solida* (L.) Sw. (= *C. bulbosa* D. C.) gyökérgumóit havivérzés elősegítésére és bélférges ellen használták. (Drag. 255.) — Jáv. 390.

Corylus avellana L. kergét váltóláz ellen, magját kövek ellen, pollenjét az állatgyógyászatban hasmenés ellen alkalmazták. (Drag. 168.) Barkáit meghűléskor izzasztó-szerül, hasmenésnél összehúzóznak, kergének forrázatát váltóláz ellen alkalmazzák. Külföldön terméseit vérszegénység és sápkór gyógyítására használják. (Aug. 66.)

Crataegus monogyna Jacqu. termését diarré ellen használják; kérge kristályos crataegint (esetleg quercitrint) tartalmaz; a fiatal hajtás kéksavat tartalmazó desztillátumot ad; a virágban quercitrin van (Drag. 253.) A Fo-No IV-ben termése a *Species hypotensiva* (vasodilatátor) alkotórésze. A virágok és ágvégek forrázatát idősebb emberek szív-működésének erősítésére használják. Páter Béla ütőér elmeszesedés ellen ajánlotta. (Aug. 122.)

Cupressus sempervirens L. kérge és fája összehúzó; hasmenés, mellbetegségek, bélférges ellen használják; balzsamos kigőzöltetéseit tüdőbetegségek ellen alkalmazzák. (Drag. 21.) — Jáv. 33

Cuscuta sp. nálunk tíz faja él. Ezek közül a *C. europaea*, L. közönséges aranka az egész ország területén és a *C. epithymum* (L.) Mur., továbbá a *C. trifolii* Bab. et Gips. a leggyakoribb. A *C. europaea* L. herbája hashajtó, vizelethajtó, láz, angina, kutyaharapás stb. ellen használatos. (Drag. 558.) — Jáv. 833.

110. *Cydonia oblonga* Medic. (= *C. vulgaris* Pers., Jáv.) termésedve köptető, lágyító, hűsítő szer; magja nyálkás, szemvizekbe is teszik. (Drag. 274.) Magva enyhén hashajtó, torokgyulladás ellen öblögető szer. (Aug. 336.)

Cymbalaria muralis G. M. Sch. (= *Linaria c.* Mill., *C. m.* Pers. Drag.) skorbut, viszketés elleni szer és sebekre teszik. (Drag. 603.) — Jáv. 989.

Cynara scolymus L., articsóka; levél, gyökér, szár erősítő (tonicum), eloszlató, vizelethajtó; vízkóráság, isiás, sárgaság ellen használatos. Virágbimbóit főzelékül eszik. (Drag. 688.)

+ *Cynoglossum officinale* L. gyökere és herbája frissen feldolgozva kurare-szerűen ható cynoglossin alkaloidát tartalmaz. Köhögés, véres folyás, hasmenés elleni szer. (Drag. 561.) — Jáv. 842.

Cytisus nigricans L. fürtös zamót. M. e. t. (Jáv.) A *Cytisus*zások vizelethajtók, hashajtók, hánytatók; sőt összehúzó szer is van köztük. (Drag. 313.) — Jáv. 607.

115. *Daphne gnidium* L. használták, mint a *Daphne mezereum*-ot. (Drag. 459.)

D. mezereum L. kérge hólyaghúzó, bőrizgató, szifilisz-ellenes szer; levele, termése, vízkóráság ellen hánytatónak, hashajtónak és halméregként használatos. (Drag. 460.) Kérge erős hatású; külsőleg szemölcsökre jó. (Aug. 336.)

Datura stramonium L. herbáját és magvát úgy használják, miként az *Atropa belladonna*-ét, (Drag. 598.) I., IV., V. Gykv-ben levele, I. Gykv-ben magja hivatalos. (Aug. 264.)

Delphinium staphisagria L. magját kenőcsökben bélélősdiek ellen, belsőleg bélférges ellen és erős hashajtónak (drasztikum), hánytatónak használják. A mag olaját aggkori

viszketés és rovarok ellen alkalmazzák. (Drag. 226.) — Jáv. 357.

Dictamnus albus L. magja ellenszere a kőbántalmaknak; fehérfolyás (fluor albus) ellen, a havi és gyermekágyi folyás elősegítésére, féregűzőnek, görcsoldónak és hisztéria ellen; levelét, virágját reuma stb. elleni bedörzsölőszer készítésére használják. (Drag. 352.) Izzasztószer, váltóláz és hasmenés ellen alkalmazzák, nagy ezerjófűnek, erős-fűnek is nevezik. (Aug. 336.)

120. + *Digitalis purpurea* L. levelét és magját a szívtevékenység mérséklésére; szívfájdalmak, vízkórság ellen; külsőleg kelések, tályog ellen alkalmazzák. (Drag. 606.) Levele az I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos cardiacum. (Aug. 274.)

Dipsacus fullonum L. gyökerét szifilisz, sorvadás ellen; virágját és magját veszettség ellen; az összenőtt levél-alapok közötti vizet szembetegségekre használták. (Drag. 645.) — Jáv. 1057.

Echinops sphaerocephalus L. izzasztó, vizelethajtó és bőrbetegségeken használatos szer. (Drag. 685.) — Jáv. 1146.

Echium vulgare L. vértisztító szer; epilepszia, kígyómarás esetében használják. (Signatura tan!?) (Drag. 563.) — Jáv. 855.

Equisetum arvense L. vizelethajtó (Drag. 61.) III., IV., V. Gykv-ben herbája diureticum. Kovasav tartalmaért tüdővész ellen, vérzéscsillapításra, továbbá vizelethajtónak és fekélyek kezelésére használják. (Aug. 37.)

125. *Erodium cicutarium* L. (Auct. Sn. Drag. 340. Bűrök géморr Me. t. Jáv. 604.) *E. moschatum* L'Herit. (pézsmá géморr, itt-ott behurcolva. Jáv. 664.) Herbája vizelethajtó, izzasztó, sebgyógyító (Drag. 339.) A nőgyógyászatban erős vérzéscsillapító hatású. (Aug. 153.)

Eryngium campestre L. gyökere mellkas-betegségek, vízkórság, lábödéma, gyenge havifolyás, kutyaharapás ellen; levele salátának is használatos. (Drag. 485.) A nép tüdő-

- vész, számarköhögés és vízibetegségben vizelethajtóként használja. (Aug. 182.)
Euphorbia amygdaloides L. használják mint az *E. lathyris*-t. (Drag. 391.) — Jáv. 686.
E. cyparissias L. használják mint az *E. lathyris*-t. (Drag. 391.) — Jáv. 685.
E. helioscopia L. herbája és kérge szifilisz ellenes szer, de mérgező. (Drag. 388.) — Jáv. 684.
130. *E. lathyris* L. magját és annak olaját hashajtónak, hánytatónak és szifilisz ellen használják; gastroenteritis-t (gyomor-bélhurut) okoz! A halakat bódítja. Levelét szemölcsök, fogfájás ellen használják, ugyanígy a magját is. (Drag. 391.) — Jáv. 680.
E. palustris L. gyökere és kérge bőrvörösítő, vízkórás, láz, fogfájás elleni szer; tejnedve edzőszer szemölcsök, tyúkszemek ellen (Drag. 389.) — Jáv. 683.
Euphrasia officinalis L. szemhurut, köhögés és emlékezetnehézség elleni szer. (Drag. 608.) Külsőleg és belsőleg szembetegségeknel használják (Aug. 279)
Fagus silvatica L. magjából emulziót, táplálékot és olajat készítenek. Mag- és terméshéjában állítólag egyes állatokra ártalmas anyag van. Hildegard szimpátia-szerként írta le. (Drag. 164.) — Jáv. 248.
Ficus carica L. termése lágyítószer; a régi idők népgyógyászata nagyon kedvelte. (Drag. 173.) — Jáv. 258.
- 135 *Filago germanica* L. vérhas és hasmenés ellen használják. (Drag. 667.) — Jáv. 1105
Filipendula ulmaria (L.) Maxim. (= *Spirea ulmaria* L. Jáv.) Gyökere, levele és virágja vizelethajtó, göresoldó, gyomorerősítő; használják férgek, hasmenés, fehérfolyás ellen. (Drag. 272.) Vizelethajtó, lázcsillapító. A nép a vizeleti utak betegségeinél, hólyaghurutnál, vesegyulladásnál, reumánál használja. (Aug. 130.)
Fraxinus excelsior L. kergét váltóláz, férgek ellen és erősítő szernek; levelét vizelethajtónak, reuma ellen; termését vesefájdalmak ellen alkalmazták (Drag. 524) Levele enyhe hashajtó. (Aug. 336.)

Fumaria officinalis L. sárgaság, hypochondria, aranyér ellen, vértisztító teákba használják. (Drag. 251.) Aug. 113.
Genista tinctoria L. levelét, virágját, magját víziszony, vízkórság ellen és hashajtónak használják. (Drag. 311.)
(— Jáv. 605.)

140. *G. germanica* L. hasmenés és vérfolyás elleni szer. (Drag. 311.) — Jáv. 605.

Gentiana cruciata L. bélférges, láz, pestis ellen; utóbbi időkben víziszony esetében. (Drag. 530.) — Jáv. 824.
G. lutea L. gyökere erősítő, gyomorerősítő; láz, köszvény, hisztéria, hypochondria, golyva ellenmérege. Tragus-nál a sebek (most a méhszáj) tágitására. (Drag. 529.) Emésztési zavarok, bélrenyheség, étvágytalanság ellen. (Aug. 214.) Oláh gyűjt.

Geranium sp. nálunk 21 faja él. (Jáv.) Általában cseranyagot tartalmaznak. A *G. Robertianum* pl. váltóláz, golyva, vízkórság, hólyag- és epekő, köszvény ellen és sebgyógyításra használatos. (Drag. 339.) A friss növény a bőrön enyhe gyulladást okoz. Belsőleg hasmenésnél, külsőleg vérzés csillapítására és bőrbetegségeknél használatos. (Aug. 152.)

Geum urbanum L. gyökere idegerősítő, általános erősítő (roboráns), összehúzó és hasilázak elleni szer. (Drag. 277.) Máj- és epemegbetegedéseknél, továbbá a gyomor- és bélsatorna görcsös, hasmenéses megbetegedéseinél használják. (Aug. 129.)

145. *Glaucium flavum* (L.) Cr. herbája és gyökere vizelethajtó; kőnehézségek ellen, külsőleg fekélyekre használják. (Drag. 248.) — Jáv. 387.

Glycyrrhiza glabra L. gyökerét és futószárait (stolo) elnyálkásodás és hurut ellen, továbbá ízjavítónak ma is használják. (Drag. 319.) Az I., II., III., IV., V. Gykv-ben gyökere hivatalos szer. Főzete légzőszervi megbetegedéseknél, hólyag- és vesebajoknál jön számításba, porát köhögés ellen használják. Gyökeréből készül a szalmiák- és medvecukor. (Aug. 148.)

Gnaphalium stoechas L. (= *Helichrysum* st. D. C.) virágja vizelethajtó, feregűző; vízkórás, sárgaság, bőrbetegségek ellen és molyűzőnek is használják. (Drag. 667.)

Guajacum sanctum L. Kérge és gyantája (fája is!) szifilisz, reuma, bőrbetegségek elleni, valamint izzasztószer. Európában a XVI. sz. eleje óta használják. (Drag. 345.) Gyantája az I. és II. Gykv-ben hivatalos.

Helianthemum nummularium (L.) Dun. (= *H. vulgare* Gärtn. Jáv. 725.) Vérhas, hasmenés, fekély ellen, sebekre teszik; gyökerét hasonlóan; levelében sok csersav van. (Drag. 447.) — Jáv. 725.

150. *Helichrysum arenarium* (L.) D. C. (Auct. Mönch. Drag.) Ugyanúgy használják, mint a *Gnaphalium stoechas*-t. (Drag. 667.) Virágja a Fo-No-IV-ben a *Species agrimoniae composita* (cholagogum) alkotórésze. Népgyógyászatban bélrenyheség, sárgaság és májfájás ellen alkalmazzák. Gyermekeknek gilisztazűző-szerként is adják. Külsőleg köszvényes tagok borítására használják. Forrázata a vérnyomást emeli, fokozza a szekréciót. (Aug. 296.)

+ *Helleborus niger* L. gyökere hánytató, hashajtó; használják vízkórás, epilepszia, melankólia, sárgaság és váltóláz ellen. (Drag. 22.) A mellékgyökereit marhák fülébe, vagy szügyébe húzzák „kelevény” és egyéb betegségek ellen. Porát madulaolajjal keverve fülzúgás ellen alkalmazzák. Kenőcsben pora tetűirtó hatású. (Aug. 94.) Oláh gyűjt.

Hemerocallis flava L. Fekélyekre, daganatokra külsőleg; belsőleg is használják; virágja izgató. (Drag. 116.) — Jáv. 167.

Heracleum sphondylium L. gyökere epilepszia és vérhas ellen; herbája eloszlató; termése görcsök és hisztéria ellenes szer. (Drag. 499.) Sárgás tejnedve a bőrön gyulladást okoz. Forrázatát emésztési zavaroknál használják. (Aug. 204.)

Hesperis matronalis L. herbája és magva hurut elleni, izzasztó és vizelethajtó szer. (Drag. 260.) — Jáv. 446.

155. *Hieratium murorum* L. herbája sebekre, bélféregűzőnek és mellkasbetegségekben használatos. (Drag. 694.) — Jáv. 1218.

H. pilosella L. gyökere, levele, virágja oszlató szer, hasmenés, váltóláz, bélférgek, mellkasbetegségek stb. ellen használják. (Drag. 695.) — Jáv. 1206.

Hordeum sativum L. (= vulgare L.) magvából lisztet, darát, malátát stb. készítenek; főzete nyálkás szer (mucilaginosum). (Drag. 88.) — Jáv. 116.

+ *Hyoscyamus niger* L. herbáját és magvát használják, miként az *Atropa belladonna*-ét. Levele az I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos, magja pedig az I. Gykv-ben. (Aug. 259.) Olaja Oláh gyűjtésében.

Hypericum montanum L. használják mint a *H. perforatum*-ot. (Drag. 437.) — Jáv. 720.

160. *H. perforatum* L. herbáját dizentéria, sorvadás, vérköpés, isiás, veszettség, menstruációs fájdalmak ellen; sebekre is teszik; a belőle főzött olajat külsőleg reuma és köszvény ellen használják. (Drag. 437.) Helyenként fehér szőrű lovak viszketéssel járó bőrgyulladást kapnak tőle. (Aug. 179.) Oláh gyűjt.

H. sp. Hasonló célokra, mint a *H. perforatum*-ot használtak más *H.* fajokat is. Továbbá ismeretes összehúzó szerként is.

Hyssopus officinalis L. herbája köptető, hurut és asztma ellenes szer. (Drag. 580.) Légcsőhurut, asztma, éjjeli izzadáskor és étvágygerjesztőnek; külsőleg öblögetésre, folyásoknál, a szájüreg gyulladásai esetében használják. (Aug. 238.)

Impatiens balsamina L. sebgyógyításra és hajhullás ellen használják. (Drag. 410.) — Jáv. 697.

I. noli tangere L. herbája vizelethajtó, nagyobb adag hánytató, hashajtó, állítólag diabetest okoz; vízkórság, vese- és hólyagkövek, aranyér ellen használják; sebekre is teszik. (Drag. 410.) — Jáv. 697.

165. *Iris germanica* L. (Drag. 137., de alkalmazás nincs.) Az I., III., IV. Gykv-ben gyökértörzse hivatalos. Szoba-

füstölőben, fogporokban, pilulák behintésére, íz- és szagjavítónak, továbbá mellteákban köptetőszernek alkalmazazzák. Esztergályozott darabjait csecsemőknek adják fogzás elősegítésére. (Aug. 59.)

I. foetidissima L. drasztikus és diuretikus hatású; nedvét vízkórság, golyvák stb. ellen használják. (Drag. 138.)

Inula conyza L. (Auct. D. C. Drag.) Herbája sárgaság, szélbántalmak ellen; izzasztó, seb és viszkető szer; szűnyogok ellen is alkalmazzzák. (Drag. 675.) — Jáv. 1109.

I. helenium L. gyökere hurut, asztma, sárgaság, vízkórság, aranyér, bőrküütések elleni szer. (Drag. 665.) A gyökér főzetét elnyálkásodás, gyomor- és bélhurut ellen; külsőleg reuma és köszvény elleni bedörzsölőszer. (Aug. 298.)

Isatis tinctoria L. herbája dagadásra, sebekre; belsőleg lépbetegségekben használatos; hasmenést, hányást, vesekölikát okozhat. (Drag. 294.) — Jáv. 410.

170. *Juglans regia* L. éretlen termése szifilisz, sömör, bélférgék ellen; levele golyvára és differitisz (roncsoló torokgyík, -lob) ellen használatos; a mag olaja veszettség, szalagférgék elleni szer; külsőleg sömörre, égési sebekre stb. teszik. (Drag. 160.) Levele a Fo-No IV-ben a Species hypotensia (vasodilator) alkotórésze. Vértisztító, gyomorjavító, emésztést elősegítő és féreghajtó hatású; külsőleg elősdiék ellen. (Aug. 46.)

Juncus sp. (25 hazai faj ismeretes. — Jáv. 153.) Vizelethajtó, hólyagbántalmak, nehéz vizelés, vízkórság, hasmenés, méhvérzés eseteiben használják. (Drag. 112.)

Juniperus communis L. bogyója vizelethajtó, reuma és köszvény elleni szer. Termése a II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos; a roob (íz) a II. Gykv-ben. Vizelethajtó, izzasztó csúsz- és köszvénybántalmakban. Fájából készült kátrányt a bőrgyógyászatban használják. (Aug. 41.) Oláh gyűjt. *J. Sabina* L. havivérzést elősegíti, abortivum, menstruációs zavarok, anyaméhfájdalmak ellen használják. (Drag. 71.) Az I., II., III., Gykv-ben ágesücsa (frondes) hivatalos. — Jáv. 34.

- Kicksia spuria* (L.) Dum. (= *Linaria spuria* Mill. Drag.) Skorbut, viszketés ellen és sebekre használják. (Drag. 545.) — Jáv. 989.
175. *Knautia arvensis* (L.) Coult. Levele, virágja és gyökere rüh, sorvadás, sömör és bőrbetegségek elleni szer. (Drag. 646.) — Jáv. 1060.
- Lactuca sativa* L. Laktukáriumot is készítenek belőle, melyet altatónak, megnyugtatónak, köhögés, asztma, mellkasi vízkórság, szívdobogás ellen alkalmaznak. Friss nedvét szembajokra használják; termése egyike a négy kisebb hűsítő magvaknak (= quatuor semina frigida minora), hasonlóképpen használatos sorvadás ellen. (Drag. 691. — Jáv. 1197.
- Lamium maculatum* L. virágját hurut, levelét vérhas, véres folyás, golyva, sorvadás, fehérfolyás ellen és lép-betegségekben használják. (Drag. 574.) — Jáv. 874.
- L. galeobdolon* (L.) Cl. hurut elleni szer. (Drag. 574.) — Jáv. 873.
- Lappula echinata* Gilib. (= *Echinosperrmium lappula* Lehn, Jáv.) Használják, mint a *Cynoglossum officinalét*. (Drag. 561.) — Jáv. 843.
- Larix decidua* Mill. Velencei terpentín, oranienburgi gummi, brianconi manna; kérge cseranyagban gazdag. (Drag. 69.) Balzsama az I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos. (Jáv. 31.) Terpentínje Oláh gyűjtésében.
- Lathyrus pratensis* L. a *Lathyrusokat* úgy használják, mint a *Vicia sativát*. (Drag. 331.) — Jáv. 653.
- Laurus nobilis* L. levele és termése illatosító és izgató szer; termése és olaja külsőleg aranyér stb., sőt kártékony rovarok, férgek ellen használatos. (Drag. 245.) Termése az I. Gykv-ben hivatalos. Csúsz elleni bedörzsölő alkotórésze, levele konyhafűszer. (Aug. 350.) Zsirja Oláh gyűjtésében.
- Lavandula spica* L. virága kólika, szél-bántalom ellen; külsőleg bedörzsölőnek, illatos fűpárnákba, borogatásokra stb. használatos. (Drag. 571.) Virága az I., V. Gykv-ben hivatalos. Forrázatát az idegrendszer bajainál, görcs,

felfúvódás, ájulás esetében és vérnyomás csökkentésére alkalmazzák. Külsőleg borogatásul, daganatokra, sebek öblítésére; illóolaját belélegzésre és illatosításra használják. Illóolajának a parfümériában nagy szerepe van; a virág jó molyűző. (Aug. 224.)

L. stoechas L. tüdő- és gyomorfájdalmak, asztma, hurut elleni szer. Régebben Flores stoechados arabici néven rendelték. (Drag. 571.)

185. *Ledum palustre* L. levele izzasztó, magzatűző; használják számarköhögés, bőrbetegségek és rovarok ellen (Drag. 506.) — Jáv. 799.

Lens culinaris Medic. (= *Ervum lens* L. Drag.) magját táplálékul és hasmenés, sorvadás stb. ellen használták. (Drag. 330.) — Jáv. 650.

Lepidium latifolium L. gyökere és herbája skorbut, vízkórás, idegbántalmak, emésztési zavarok ellen és vértisztító teákba használatos; külsőleg bőrbetegségekre, fogfájásra. (Drag. 252.) — Jáv. 410.

L. rudemale L. herbáját váltóláz és rovarok ellen használják. (Drag. 252. — Jáv. 402.

Levisticum officinale Koch. gyökere, herbája, termése vizelethajtó és vízkórás stb. elleni szer. (Drag. 494.) Aug. 202.

190. *Ligustrum vulgare* L. levele és virágja száj és nyaki fekélyekre, skorbut ellen használatos. (Drag. 526.) — Jáv. 819.

Lilium candidum L. hagymája vízkórás ellen; külsőleg égési sebekre; virágjaiból készített spiritusz és olaj fül-fájáskor és méhfájdalmak ellen használatos. (Drag. 121.) Háziszer sebekre, zúzódásokra, rovarcsípés, dagadt fog ellen. Belsőleg görcsök, vérmérgeзések és epilepszia esetében ajánlotta Kneipp. (Aug. 53.)

Linaria vulgaris Mill. a virágzó növény vizelethajtó, hashajtó; vízkórás, isiás ellen; kenőcs alakjában aranyér stb. ellen; bőrbetegségek borogatására; rovarölő. (Drag. 602.) Epebetegségek, hólyaghurut ellen, sebek kezelésére. A népgyógyászat szemgyulladásra is alkalmazza. (Aug. 271.)

Linum usitatissimum L. magja lágyító, eloszlató; hurut, hasmenés, gonorrhoea, rendellenes havivérzés elleni szer; külsőleg zsíros olajban szegény lisztjét meleg borogatásként alkalmazzák. (Drag. 342.) Magja az I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos, a kipréselt mag pogácsájából készült liszt az V. Gykv-ben hivatalos. A mag forrázatát bevonó-szernek, ingercsillapítónak, sőt hashajtónak is használják. (Aug. 153.) Oláh gyűjt.

Lithospermum arvense L. terméséből emulzió készül kőbántalmak, gonorrhoea, vérhas ellen és a szülőfájdalom elősegítésére. (Drag. 563.) — Jáv. 852.

195. *Lolium temulentum* L. magja mérgező; lisztjét régebben fájdalomcsillapító borogatásokra és bőrkkiütésekre használták. Belsőleg hőszám-pangás stb. ellen. (Drag. 86.) — Jáv. 111.

Lotus corniculatus L. külsőleg; gyengén összehúzó hatású. (Drag. 316.) — Jáv. 631.

Lychnis coronaria (L.) Desr. levelét fekélyekre teszik. (Drag. 208.) — Jáv. 309.

L. flos cuculi L. szaponin tartalmú. (Drag. 207.) — Jáv. 329.

Lycopus europaeus L. lázcsillapító; méhvérzések ellen használják. (Drag. 583.) — Jáv. 405.

200. *Majorana hortensis* Moench. (= *Origanum majorana* L. Drag.) kenőcs formájában kólika, szélbántalom ellen, tejcsomók eloszlatására és tüszentőpornak is használják. (Drag. 582.) A Fo-No IV-ben herbája (flos!) a Species cynosbati composita (roborans) alkotórésze. Forrázatát belsőleg köhögés, gyomorgörcs, hasmenés, kólika ellen használják. Illóolaja először izgatólag, majd kábítólag hat. Fontos fűszer. (Aug. 239.)

Malva alcea L. gyökere az orvosi ziliz gyökerének pótlására használatos. (Drag. 421.) — Jáv. 716.

M. neglecta Wallr. gazdag nyálkatartalmú. (Drag. 421. V. Gykv-ben levele hivatalos. A levél forrázata daganatok borogatására és toroköblögetőnek torokgyulladás, továbbá foghús-daganat esetében. (Aug. 175.) Oláh gyűjt.

M. pusilla With. használják mint a *M. neglectát*. (Drag. 421.) — Jáv. 717.

M. silvestris L. mint a *M. neglectát*. (Drag. 421.) az I., II., II., IV., V. Gykv-ben levele és virágja hivatalos. Leveléből készült forrázat légsőhurutokban, daganatok borogatására, torokgyulladás esetében gargarizáló-szerként használatos. (Aug. 174.)

205. *Mandragora officinarium* L. gyökere, gyökérkérgé, levele, termése érzéstelenítő, altató, afrodiziákum; számos babonás célra használják. (Drag. 597.)

Marrubium vulgare L. krónikus hurut, sorvadás, sárgaság ellen. (Drag. 571.) A IV., V. Gykv-ben herbája hivatalos. Köhögéscsillapító, gyomorerősítő; légsőhurutok, máj- és epekőbántalmak, gyomorfekély és szívdobogás eseteiben használják. Nagyobb adagban hashajtó. Zsírban vagy olajban főzött levele külsőleg mirigycsomót, daganatot osztat. (Aug. 227.)

Matricaria chamomilla L. virágját görcsök ellen, idegerősítőnek, láz, tifusz, vizeleti fájdalmak ellen, lágyítószernek, fürdőkbe, fűpárnákban használják. (Drag. 677.) Az I., II., III., IV., V. kiadású Gykv-ekben virágja hivatalos. Gyulladáscsökkentő, görcsoldó szer. A gyógyászatban kiterjedten használják. Forrázatát a nép gyomor-, bél-, hólyaghurut, csecsemők görcsei, nők ideges zavarai esetén régóta használja. Külsőleg szem-kötőhártya gyulladásban, árpa, a gége és hallójárat betegségeiben, a fejüreg betegségeiben, inhalálásra, borogatásra, sőt hajápolásra stb. előszeretettel alkalmazzák. (Aug. 302.)

Melilotus albus Medic. (Auctor Desf. Drag.) virágzó hajtásából tapasz és borogatás megkeményedések, reuma ellen; magját gargarizáló víz készítésére használják. (Drag. 315.) Vértolulás, migrénes fejfájás esetén, főleg a homeopata gyógyászatban szerepel. (Aug. 146.)

M. officinalis (L.) Medic. (Auctor Lam. Drag.) használják mint *M. albust*. (Drag. 315.) A nép a légzőszervek megbetegedéseiben használja; lágyító teakeverékek és tapasz

- alkotórésze; virága dohányvillatosító, szippantószer-keverékek alkotórésze és molyűző. (Aug. 145.)
210. *Melissa officinalis* L. szélhajtó, görcsoldó; kólika, hasmenés, hisztéria, hipochondria, mellkasbetegségek, felfúvódás, bénulás, menstruáció megakadása elleni szer. (Drag. 579.) Herbája a Fo-No IV-ben a Species chologoga alkotórésze. Főzete már régóta nyugtató-szer szívidegesség, álmatlanság, búskomorság és terhes asszonyok hányása esetében. Újabban görcsoldó-szer hólyag- és méhgörcsöknél; az epe kiválasztást is fokozza. (Aug. 234.)
- Melittis melissophyllum* L. hasmenés, nyak-, torok- és szájfekélyek ellen, sebgyógyító, vizelethajtó és hurutellenes szer. (Drag. 573.) — Jáv. 870.
- Mentha arvensis* L. használják mint a *M. crispát*. (Drag. 583.) — Jáv. 951.
- M. aquatica* L. Kólika és asztma ellen. (Drag. 583.) Főzetét a nép vizelési nehézségeknél, szívbajnál alkalmazza és levelét méhcsípés helyére teszi. (Aug. 252.)
- M. crispa* L. görcsoldó, gyomorerősítő, élénkítő szer. (Drag. 583.) Levele az I. és V. Gykv-ben hivatalos. Régóta használják gyomorfájás, felfúvódás, bélrenyheség esetében. Illóolaját a kozmetikában a rágógumi illatosítására használják. (Aug. 250.)
215. *M. pulegium* L. számarköhögés, asztma, hisztéria, köszvény ellen, szélhajtónak és rovarölőnek (bolha) alkalmazzák. (Drag. 584.) — Jáv. 906.
- M. silvestris* L. ókori szerzők és keleti népek mentája. (Drag. 584.) — Jáv. 906.
- Mespilus germanica* L. éretlen termése és magva hasmenés, vérhas ellen; levele toroköblítésre használatos; érett termése ehető. (Drag. 273.) — Jáv. 483.
- Momordica charantia* L. levelét kólika, férgek, hurut ellen, gyermekágyi folyás elősegítésére, sebgyógyításra; magjának olaját hajhullás ellen; gyökerét afrodiziákumnak használják. (Drag. 647.) — Jáv. 1070.
- Morus alba* L. termését mellkasi fájdalomra, gyökérkérgét

eloszlatónak és vizelethajtónak, levelének nedvét láz és seb gyógyítására használják. (Drag. 173.)

220. *M. nigra* L. gyümölcséből szirup, íz készül; gyökérkérgé hashajtó. (Drag. 171.) A II. Gykv-ben hivatalos a Syrupus mororum. Levelét újabban cukorbetegség gyógyítására használják; gyökérkérgét Kínában cukorbetegség, vízi-betegség ellen alkalmazzák; terméséből készült szörp gyenge hashajtó és köptető. (Aug. 73.)

Myagrurn sativum L. (= *Camelina* s. Crantz, Drag.) magva és herbája lágyító borogatásra, herbája szemgyulladásra használatos. (Drag. 259.)

Myosotis scorpioides L. A Myosotisok gyökerét szemfájások ellen használják. (Drag. 561.) Hazai tíz faja. Jáv. 849.

Myristica fragrans L. (auct. Houtt.) termése, arilluszfa fűszer, illatosító; gyomor- és bélbántalmak, kólika, reuma esetében használatos. Nagyobb adagja narkotikus hatású (a régi arabok is tudták). (Drag. 218.) Az I., II., III., IV. Gykv-ben hivatalos szer.

Myrtus communis L. levele és termése illatosító, gyomorerősítő; hasmenés és hurut ellen; toroköblögetésre, kozmetikai célra is használják. (Drag. 468.) — Jáv. 742.

225. *Narcissus* sp. A *N. pseudodonarcissus* hagymája és virágja hánytató; vérhas, görcsök, epilepszia ellenes szer; külsőleg fekélyekre alkalmazzák a többi fajt is. (Drag. 132.) Hazai hét faj. — Jáv. 187.

Nardostachys jatamansi L. gyökértörzse és gyökere görcs, epilepszia, hisztéria ellen; fűszer és kenőcsillatosító. (Drag. 645.)

Nasturtium officinale R. Br. használják mint a *Cardamine pratensis*-t. (Drag. 258.) Bőrkiütések, skrofulózis stb. ellen használják. (Aug. 335.)

Nepeta cataria L. levele izgató, görcsoldó, izzasztó; sápkór, szélbántalom, bél- és tüdőhurut, havivérzés kimaradás ellen alkalmazzák. (Drag. 572.) Összetéveszthető a citromfűvel, szaga a citromra emlékeztet. (Aug. 236.)

Nigella arvensis L. Úgy használják, mint a *N. sativát*; a tejelválasztást elősegíti. (Drag. 223.) — Jáv. 354.

230. *N. sativa* L. Magja eloszlató, vizelethajtó, sárgaság, bél-
férges elleni szer, sőt fűszer is. (Drag. 222.) Felfúvódásnál
szélhajtónak, vizelethajtónak és féregűzőnek használták.
(Aug. 95.)
Ocimum basilicum L. levele illatosító, lázellenes és konyha-
fűszer. Termését vesefájdalom, hurut ellen, hűsítő itálnak,
nedvét fülgyulladás (otitis) ellen használják. (Drag. 586.)
— Jáv. 971. Oláh gyűjt.
Olea europaea L. levele és kérge váltóláz, golyvaellenes
szer; terméséből olivaolaj készül; gyantája lázellenes és
illatosító. (Drag. 525.) Olaja, Oleum olivarum az I. Gykv-
ben hivatalos. — Jáv. 819. Oláh gyűjt.
Ononis spinosa L. gyökere vizelethajtó; vízkórság, hólyag-
hurut, reuma, köszvény ellenes szer. (Drag. 314.) Gyökere
az I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos. Vesekő bán-
talmakra és vizelethajtó teakeverékekbe is használják.
(Aug. 142.)
Onopordon acanthium L. gyökere vizelethajtó, gyomor-
erősítő; gonorrhoea, mellkasi fekély ellen használatos;
nedve viszketés-, ótvar- és rákellenes szer. (Drag. 688.)
— Jáv. 1162.
235. *Ophioglossum vulgatum* L. friss herbáját külsőleg sebekre,
fekélyekre stb. teszik. (Drag. 60.) — Jáv. 17.
Origanum dictamnus L. (= *Amaracus* d. Benth. Drag.)
méhvérzést elősegítő és szülést serkentő. (Drag. 581.)
O. heracleoticum L. (auctor Benth. Drag.) köptető, sor-
vadás, méhfájdalmak, sterilitás, epilepszia, veszttség,
víziszony ellen használják. (Drag. 581.)
O. vulgare L. használják, mint az *O. heracleoticum*-ot.
(Drag. 581.) Köptetőnek, meghűléses betegségeknél, ét-
vágytalanság; külsőleg fogfájás ellen használják. A homoeo-
pátiában hisztériás betegeknek és ideges eredetű nemi
izgalmak ellen ajánlják.
Papaver dubium L. használják mint a *P. rhoeas*. (Drag.
250.) — Jáv. 388.
240. *P. rhoeas* L. szíromlevelei lágyító és köptető stb. hatásúak.
(Drag. 250.) A Fo-No IV-ben virágja a *Species thymi*

- composita (expectorans) alkotórésze. Csecsemőknek nyugtató szernek, továbbá festőszernek és mellteáknak használják. (Aug. 112.)
- P. somniferum* L. éretlen termése megnyugtató és altató; tejnedvéből készül az ópium; magja étkezési, olaja ipari célt szolgál. (Drag. 249.) Az ópium a II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos; terméséből készült szirup pedig a II. és III. Gykv-ben (*Syrupus diacodii*). (Aug. 106—111.) Szirupja Oláh gyűjtésében.
- Paris quadrifolia* L. gyökere, termése, herbája hánytató és veszettség elleni szer. (Drag. 127.) — Jáv. 184.
- Pastinacia sativa* L. gyökere és levele táplálék; gyökere sorvadás, kőbántalmak, láz stb. ellen használatos. A vadontermő növény gyökere mérgező, és a friss vágási felületen hólyaghúzó hatású. (Drag. 498.) — Jáv. 791.
- Pedicularis palustris* L. herbája vizelethajtó; erőshavivérzés, fekély ellen és rovarölőnek használatos. (Drag. 608.) — Jáv. 1019.
245. *Petroselinum sativum* L. szélhajtó. (Drag. 488.) (Auct. Hoffm. Drag.) Vizeleti utak hurutja, vízkórság ellen; a havivérzést elősegíti. (Aug. 336.)
- Peucedanum officinale* L. gyökere emésztést elősegítő, vizelethajtó, havivérzést előmozdító, skorbut és viszketés ellenes szer. (Drag. 497.) Gyomorerősítő és asztmaellenes szer. (Aug. 336.)
- Phoenix dactylifera* L. termésnedve köptető, éretlen termése összehúzó, aranyér elleni szer; vizelet- és tejelválasztást fokozza; a datolyaméz enyhe hashajtó. (Drag. 93.)
- Phragmites communis* L. gyökértörzse vizelethajtó; izzasztó, ehető. Nyálkáját Amerikában rovarszúrásokra teszik. (Drag. 85, auct. Trin.) — Jáv. 85.
- Phyllitis scolopendrium* (L.) Newm. (= *Scolopendrium vulgare* Sn. Drag.) Tüdő-, hólyag-, lépfájdalmak ellen; sebgyógyító; Görögországban mérges harapásra teszik. (Drag. 22.) — Jáv. 11.
250. *Physalis alkekengi* L. bogyója diuretikum, fájdalom és vérzéscsillapító, köszvény, reuma és sárgaság elleni szer.

(Drag. 596.) Levelét a nadragulya és a maszlaglevéllel gyakran összetévesztik. (Aug. 257., 266.)

Picea excelsa (Lam. et D. C.) Lk. fáját váltólázra, kergét összehúzószernek, ezen kívül illóolaját, gyantáját, balzsamát használják gyógyászati célra. (Drag. 68.) — Jáv. 31. Terpentin és szurok Oláh gyűjtésében.

Pimpinella saxifraga L. gyökere köptető, hurutellenes, gyomorerősítő, köbántalmak, láz elleni szer; seb-, szem- és torokvíznek, nedvét kozmetikumnak használják; főzelekül is eszik. (Drag. 489.) Tüdőelnyálkásodás, hurut, gyomor- és bélrenyheség, vesekő és emésztési zavarok ellen ajánlják. (Aug. 195.)

P. anisum L. termése és illóolaja hurut, görcs ellen; gyomorerősítő, tejszaporító és fűszer. (Drag. 489.) Termése az I., II., III., IV., V. Gykv-ben hivatalos. Olaja a gyógyszerészetben és likőriparban nagyon keresett cikk. (Aug. 193.)

Pirus saliva Lam. et D. C. (= *P. communis* L. Drag.) szirupja vizelethajtó és hashajtó. (Drag. 275.) — Jáv. 477.

255. *Pistacia terebinthus* L. chiosi terpentín; méhrák, szifilisz, bélférgék ellen, fájdalomcsillapító; a termés ehető; olaja reuma, köszvény ellen; kérge és levele havibaj-pangás, vérhas, fehérjevizelés elleni szer (Drag. 395.) — Jáv. 690. *Plantago coronopus* L. levelét veszettség ellen és mint a *Plantago major* levelét használják. (Drag. 619.) — Jáv. 1031.

P. lanceolata L. használják mint a *Pl. maior*t. (Drag. 619.) (Aug. 279.)

P. maior L. magja, levele sebgyógyításra, szemgyulladásra, gyökere véres köhögés, reumatikus fogfájás ellen ismeretes. (Drag. 618.) A nép a kis leveleket gyulladásos daganatokra, fekélyekre, égési sebekre kötözi hűsítőnek; belsőleg vérzéscsillapító és használják vérhányás, tüdőbaj, véres vizelet, hasmenés esetében. (Aug. 281.)

P. media használják mint a *P. maior*t. (Drag. 619.) — Jáv. 1033.

260. *P. Psyllium* L. magja nyálkás szer, vérhas, hasmenés, hurut, vizeleti betegségek ellen használják; külsőleg szembajokra, fekélyekre, gyulladásokra teszik. (Drag. 618.) Nyálkaanyaga jó hashajtó. (Aug. 283.)

Polygonatum officinalis All. gyökértörzse külsőleg sebekre, belsőleg veszettség, reuma, köszvény ellen; bogyója hányást és hasmenést idéz elő. A kínai gyógyászatban cukorbetegség gyógyítására használják; a népgyógyászat a gyökértörzs forrázatát sebek, zúzódások, gyulladások borogatására és reumás ízületek gyógyítására használja. (Aug. 53.)

Polygonum aviculare L. herbáját vese- és kőbántalmak, reuma, köszvény, skorbut, aranyér, véres folyás ellen, külsőleg sebekre használják. (Drag. 192.) Régi háziser vérzés csillapítására, bélbajok kezelésére. Az V. svájci Gykv-ben a Species siliciferae alkotórésze. (Aug. 83.)

P. persicaria L. herbáját használják mint a *P. aviculare*-t. (Drag. 193.) — Jáv. 277.

Polypodium vulgare L. gyökértörzsét tüdő-, hólyag-, lépfájalmak ellen; sebekre is teszik; Görögországban mérges harapásokra is. (Drag. 57.) Már az ókorban használták tüdőbántalmak, mellfájás, tüdőhurut esetében mint köptetőt, illetőleg nyálkaoldót. (Aug. 36.)

265. *Portulaca oleracea* L. herbáját vérköpés, skorbut, hólyag- és vesefájalmak ellen. Magja egyike a négy kis hűsítő magvagnak (Semina quatuor frigida minora). (Drag. 205.) — Jáv. 300.

Populus alba L. kérge váltóláz, isiás ellen; rügye hurut és kenőcsökben aranyér ellen stb. használatos. Rügyei illatosítók is. (Drag. 163.) — Jáv. 233.

P. nigra L. úgy használják mint a *P. albat*. (Drag. 163.) Rügyeiből hörghurut és reuma esetében főzetet készítenek; külsőleg hajkenőcsök, hajolajok készítésére használják. Kenőcse daganatot oszlat és fagyást gyógyít. A nyárfaszén a gyomoremésztést elősegíti és a gyomormérgeezést szünteti. (Aug. 61.) Oláh gyűjt.

Primula veris Huds. (= *P. officinalis* Jacq. Drag.) mell-betegségek, migrén ellen; altató, érzéstelenítő, köptető és tüsszentő szer; köszvény és reuma ellen is szedik. (Drag. 512.) Az V. Gykv-ben gyökere hivatalos. A nép régen vizelethajtónak, idegnyugtatónak és tüsszentőpornak használta. Virágából készült főzet jó száj- és fogöblögető. (Aug. 211.)

Prunella lacinata L. — Jáv. 870. (Drag. 573.)

270. *P. vulgaris* L. hasmenés, torok- és szájfekélyek ellen, seb gyógyítására. (Drag. 573.) — Jáv. 870.

Prunus avium L. termése ehető; szirupot, bort, pálinkát készítenek belőle; magjában amigdalín. (Drag. 284.) Leveleit és kocsányait tea pótlására használják. (Aug. 141.) Újabban *cardiacum*.

P. communis (L.) Arcang (= *Amygdalus c. L.* Jáv. 592., = *P. amygdalus*, Stock. Drag.) Édes változata emulzió, olaj készítésére, lágyító, hurutellenes szer. A keserű fergek, láz stb. ellen; Zsíros és illó mandulaolaj. (Drag. 282.) — Jáv. 592. Mandulaolaj Oláh gyűjtésében.

P. domestica L. Pulpa *prunorum*, bor, pálinka készítésére, gyümölcse étkezésre stb. (Drag. 283.) — Jáv. 593.

P. persica L. (auctor. Sieb et Zucc. Drag.) Használják levelét, virágját, termését; magját, mely amygdalint tartalmaz. (Drag. 284.) — Jáv. 592.

275. *P. spinosa* L. virága vértisztító szer, levele teapótló; gyökere, kérge asztma, hasmenés, vízkórság stb. ellen; terméséből hűsítő italok, gyümölcsbor készül; számos részében ciánhidrogén-glikozida. (Drag. 284.) — Virágából készült főzet vese- és vértisztító hatású, enyhe hashajtó. Terméséből kökénypálinkát készítenek. (Aug. 139.)

Pulicaria dysenterica (L.) Bernh. (auct. Gärtn. Drag.) herbája és virága vérhas, vérköpés ellen; virágját atóniás láz, váltóláz, agyrázkódás, bénulás, véres folyás; különleg zúzódásra, sebekre teszik. (Drag. 667.) — Jáv. 1112.

P. vulgaris Gaertn. (auct. Stev. Drag.) herbája füstölve rovarölő és babonás célokat szolgál. (Drag. 667.) — Jáv. 1112.

Pulsatilla grandis Wender (= *P. vulgaris* Mill.?) friss herbája hólyaghúzó, bőrvörösítő; fogfájás, reuma, köszvény, nyálkásodás, láz ellen is. Egyes helyeken bőrbetegségek és szifilisz elleni szer. (Drag. 228.) A *Pulsatilla nigricans* és a *P. grandis* készítményei a nemiszervekre megnyugtatólag hatnak, esetleg hipnotikus hatásúak. Vizes kivonata baktericid hatású, friss leve bőrvörösséget, hólyagokat idéz elő. Főleg a homoeopatiában használják szülés könnyítésére, a tejkiválasztás fokozására, vérkeringési zavarokban, heregyulladások, húgycsőhurutban, légutak betegségeiben, fül- és szembántalmak esetén. A British Pharmaceutical Codex 1934. szerint fejfájáskor és neuralgiában alkalmazzák. (Aug. 100.)

Punica granatum L. gyökérkérgé szalagférgek ellen, összehúzó és havibaj-segítő, levelét külsőleg daganatokra, gyulladásokra teszik; belsőleg fehérfolyás ellen, virágját és magját férgek, vérhas, hasmenés ellen; ugyanígy használják terméshéját, mely külsőleg összehúzó szer; alkalmazzák prolapsus ani esetében. A termés nedve hűsítő, lágyító ital, szemgyulladás stb. ellenes szer. (Drag. 463.) Kérge az I., II., III., IV. Gykv-ben hivatalos szer. — Jáv. 742.

280. *Quercus cerris* L. csersavban gazdag kérge összehúzó; gubacsa is csereanyagban gazdag; leveleit dagadásokra, borogatásként használják. (Drag. 165.) — Jáv. 250.

Q. sessiliflora Salisb. ugyanúgy használják, mint a *Q. cerris*. (Drag. 165.) Kérge az I., II., III., V. Gykv-ben hivatalos, friss és pörkölt makkja az I. Gykv-ben hivatalos. Égési sebekre, belső vérzésre, hasmenéskor, alkoholmérgezések esetén használják. Forrázatát golyva, vérhas, vérhányás ellen adják. Külsőleg az állatgyógyászatban összehúzó, szárító és fertőtlenítő hintőpor. A pörkölt makk-kávét a népgyógyászatban régen vérszegénységnél, sápkórnál, tüdővérsznél alkalmazták, feketekávé pótszer is készül belőle. (Aug. 70.)

Q. robur L. használják, mint a *Q. cerris*. (Drag. 165.) Kérge az I., II., III., V. Gykv-ben hivatalos. (Aug. 70.)

Ranunculus sp. speciális hatásuk nincs. (Drag. 230.)
R. aconitifolius ugyanúgy, mint *R.* (Drag. 230.) — Jáv. 371.

285. *R. asiaticus* L. mint *R.* (Drag. 230.)

R. bulbosus L. mint *R.* (Drag. 230.) — Jáv. 374.

R. ficaria L. (= *Ficaria ranunculoides* Möench. Drag., auct. Rot. Jáv.) Herbája golyva, skorbut, aranyér ellen használatos; gyökérgumója ehető; régen láz ellen is ajánlották (Hildegard). (Drag. 231.) — Jáv. 371.

R. flammula L. mint *R.* (Drag. 230.) — Jáv. 373.

R. sceleratus L. hólyaghúzó (Toscanában használják). (Drag. 230.) — Jáv. 374.

290. *Reseda luteola* L. herbája és gyökere retek szagú, vizelet-hajtó, izzasztó, féregűző hatású. (Drag. 273.) — Jáv. 448.

Rheum palmatum L. hashajtó, erősítő, epehajtó stb. (Drag. 189.) Gyökértörzse az I., II., III., V. Gykv-ben hivatalos. Gyökere hashajtó. (Aug. 335.) Szirupja Oláh gyűjtésében.

Rhodiola rosea L. (= *Sedum r.* Scop. Drag.) gyökerét fejfájás, skorbut esetében és étkezésre is használják. (Drag. 267.) — Jáv. 452.

Ricinus communis L. az ókor óta termesztik; magjának zsíros olaja kiváló hashajtó. (Drag. 379.) A II. Gykv-ben magja, az I., II., III., IV., V. Gykv-ben pedig olaja hivatalos. A ricinusolaj egyike a legfontosabb vegyipari termékeknek (törökvörös olaj, kenőolaj, kenőcsalapanyag). (Aug. 159.) Oláh gyűjt.

Rosa canina L. kérge veszettség ellen; virága hashajtónak és véres folyás ellen; termése kcmptónak, íznek, hasmenés ellen; magja (aszmag termés) kőfájdalmak, vizeleti homok stb. ellen használatos. A *Cynips rosae* szúrása után keletkezett kinövés (gubacs) narkotikum, továbbá vese- és kőbetegségekből használatos szer. (Drag. 281.) Az V. Gykv-ben terméshúsa hivatalos. C-vitamin tartalmáért teának is isszák. Leveleiben is sok C-vitamin van. Magvai enyhe vizelethajtók. A csipkebogyó forrázatát vese- és hólyagbántalmakban, fehérjevizeléskor, emésztés javítására már régóta használják. A bogyókat nyersen

bélféreg úzésére is alkalmazzák; a homoeopáták a friss szíromleveleket a vizeleti utak betegségeire és számárköhögs ellen alkalmazzák. (Aug. 135.)

295. *R. hortensis* sp. az I., II. Gykv-ben szíromlevele hivatalos szer.

Rosmarinus officinalis L. levele izzasztó, havi-vérzést elősegítő, illatosító, antiszeptikus; szélbántalom, bénulás ellen, továbbá hajnövés elősegítésére használják. (Drag. 570.) Az I., II., III. Gykv-ben levele hivatalos. Szeszben áztatva reuma, migrén ellen, forrázata epe- és vizelethajtó, étvágygerjesztő szernek, külsőleg nehezen gyógyuló sebekre használatos. (Aug. 337.) Oláh gyűjt.

Rubus sp. általában leveleik összehúzó, hasmenés, vérzés ellen használatosak; toroköblítő; Kínában szembajokra használják. Egyesek termését étkezésre, szirupnak, bornak, hűsítő, ízesítő szernek; újabban levelét teapótlékkul használják. (Drag. 278.) Az *R. idaeus* terméséből ecetet, bort és pálinkát főznek, a gyógyászatban ízesítésre használják. A *R. caesius* levelének forrázatát hasmenéskor; ennek és több fájának levelét tea pótlására használják. A *R. procerus* Muell. (= *R. fruticosus* p. p. fekete szeder) levelét, termését úgy használják, mint az előbbieket. (Aug. 122—125.)

Rumex acetosa L. levele antiszeptikum, skorbut ellenes; gyökere és magja hasmenés esetében erősítő, összehúzó szer. (Drag. 190.) — Jáv. 274.

R. sanguineus L., használják mint a *R. acetosát*. (Drag. 190.) — Jáv. 270.

300. *Ruscus aculeatus* L. gyökértörzse (*Radix bruci*) egyike az öt nagyobb hashajtó gyökérnek (*Radix quinque apertientes majores*), oszlató, fekélyek, gyűrűs férgek ellen; magja kávépótlékkul, hajtása főzelékkul használatos. (Drag. 126.) Vizelethajtó. (Aug. 335.)

R. hypoglossum L. nyak-, torok-, gégefájdalmakra gyökerét hólyag- és anyaméh-fájdalmak ellen ajánlják. (Drag. 126.) — Jáv. 183.

Ruta graveolens L. a friss növény bőrvörösödést, gyulladást okoz; belsőleg abortivum; szárítva görcsoldó, idegerősítő, izzasztó, féregűző, havivérzést elősegítő, antiszeptikus stb. szer. (Drag. 351.) A V. svájci Gykv-ben hivatalos és erős hatású drog. Légzési nehézség, szívdobogás ellen használják. Hat a méhre is. (Aug. 156.) *Salix* sp. Általában a kérgük cseranyagban gazdag, ezért összehúzó hatású. (Drag. 162.) Az kéreg főzetét régóta lázcsillapításra és hasmenés esetén alkalmazzák. A népgyógyászatban fürdőket is készítenek belőle. (Aug. 63.) *Salsola kali* L. szódanövény (Drag. 198.) — Jáv. 295.

305. *Salvia sclarea* L. használják mint a *S. pratensis*-t, továbbá göres, hurut ellen, havivérzés-pangáskor stb. (Signaturatan?) (Drag. 577.) — Jáv. 880.

S. pratensis L. Állítólag a sört és bort bódítóvá teszi. (Drag. 577.) — Jáv. 882.

S. nemorosa L. (= *S. silvestris* L. Drag.) termése mucilaginosum. (Drag. 577.) — Jáv. 881.

S. officinalis L. herbája erősítő, bátorító szer. Sorvadásosok éjjeli izzadása ellen, angina és aphtás szájgyulladás esetében öblítő szer, tejapasztó stb. A I., II., III., IV., V. Gykv-ben levele hivatalos szer. Belsőleg általában a betegségek által kiváltott fokozott váladék csökkentésére, a hólyaghurut tüneteinek csökkentésére; külsőleg fekélyek, rosszul gyógyuló sebek, folyások öblítésére, a gége és mandulák betegségeiben, a szájüreg gyulladásainál rég bevált öblítő szer. (Aug. 234.) Oláh gyűjt.

Sambucus ebulus L. használják mint a *S. nigrat*-at, de erősebb hatású; bogyói hashajtók. (Drag. 641.) A néphiedelem szerint termése mérges, gyermekeknél hányást, szédülést, eszméletlenséget, sőt halált is okoz. A kéreg és bogyó vizelet- és hashajtó hatású. Gyökere izzasztó, szünteti a köhögési ingert, és vesetisztító. Leveleinek főzete a köhögési ingert csillapítja. Zúzott, zöld leveleit a nép rühes testtagokra szokta kötni. Bogyóiból hashajtó lekvár készül. (Aug. 286.) Oláh gyűjt.

310. *S. nigra* L virága, termése, kérge vizelethajtó, izzasztó, vízkórellenes; külsőleg oszlató borogatásokra használják. Nagyobb adagja hashajtó és hánytató. Levele és törzs-kérge szárítás után hatástalan. (Drag. 640.) Az I., II., III., IV., V. Gykv-ben virágja; a II-ban ize (roob) hivatalos. Izzasztószerül, a virágok forrázatát gennykeltő bacillusok pusztítására alkalmazzák. Virágja a népgyógyászatban ősidők óta használatos, hűléskor mint izzasztó szer. Az Aqua sambucit arckozmetikában használják; a virág kenőcs, pomádé és kozmetikai készítmények alapanyaga. A leveléből kenőcs és olaj készül. A kergét ritkán használják; vizelet- és hashajtó hatású; állítólag isíásban is jó szer. (Aug. 288.)

Santolina chamaecyparissus L. herbája és termése féregűző; sárgaság és görcs ellen, gyomorerősítőnek és molyűzőnek is használják. (Drag. 673.) — Jáv. 1124.

Saponaria officinalis L. gyökértörzse, gyökere és futószára (stolo) reuma, köszvény, szifilisz ellen és köptető szerként stb. használatos. (Drag. 206.) Ugyanarra használják, mint a *Gypsophila paniculatát*. (Aug. 92.)

Sarothamnus scoparius (L.) Wimm. (= *Cytisus* sc. Lk. Drag.) herbája, virágja, magja vizelethajtó, fehérje-vizelés ellen, nagyobb adagban hashajtó, hánytató hatású. (Drag. 313.) — Jáv. 606.

Satureja acinos (L.) Scheele (= *Calamintha* a. Denth. Drag.) herbája szélhajtó és illatosító. (Drag. 579.) — Jáv. 883.

315. *S. hortensis* L. herbája idegerősítő, izzasztó, gyomorerősítő, hurut és bélféreg elleni szer; konyhafűszernek is használják. (Drag. 580.) Vizes forrázata a belekre nyugtatólag hat. Főzetét a nép étvágytalanságnál, felfúvódásnál, bélhurutnál régóta használja. Fűszerkeverékbe, borspótlóba és önálló fűszerként is felhasználják. (Aug. 237.) *Scirpus* sp. általában összehúzó, vizelethajtó, hasmenés elleni szer. (Drag. 90.) — Jáv. 112–126.

Sedum album L. használják mint *S. acret*. (Drag. 266.) — Jáv. 454.

- S. acre* L. friss herbája hashajtó, hánytató, skorbut és epilepszia ellenes szer: külsőleg szarubőr burjánzás, skorbut, rákos fekélyek ellen és bőrvörösítőnek használják. (Drag. 266.) Gennyező sebekre, szemölcsökre teszik. (Aug. 336.)
- S. maximum* (L.) Krock. Hasonló célból használják, mint a *S. acret.* (auct. Suter, Drag. 266.) — Jáv. 452.
320. *Sempervivum tectorum* L. mint a *Sedum acret.* (Drag. 267.) Gyomorhajókra, torokhajókra, nedves szemölcsökre, tyúkszemekre használatos. (Aug. 336.)
- Senecio Jacobaea* L. herbáját krónikus köhögés, vérhas, hasmenés, vízkórság, gonorrhoea, havivérzés kimaradás ellen, méhvérzés elősegítésére; kataplazmának és szájvíz készítésére használják. (Drag. 682.) — Jáv. 1142.
- S. vulgaris* L. nedvét férgek, kólika, menstruációs nehézségek, hisztériás görcsök, epilepszia ellen; herbáját külsőleg lágyító szernek, továbbá aranyerek, emlőkeményedések, köszvény, karbunkulusok stb. gyógyítására használják. (Drag. 681.) Vérzés- és fájdalomcsillapító hatású, a népgyógyászatban cukorral készítve használják. Külsőleg tejben főtt levelét gyulladásos emlőkre szokták kötni és aranyeres csomóknál alkalmazzák. Az állatgyógyászatban levelének levét gilisztaűzőnek használják. (Aug. 321.)
- Silybum marianum* (L.) Gärtn. gyökere és herbája váltóláz, vízkór, méhfájdalmak ellen, termése oldalszúrások, léggyulladás, vérköpés, sárgaság elleni szer. (Drag. 688.) — Jáv. 1161.
- Sinapis alba* L. (= *Brassica a.* Hook fil. et Th. Drag.) magja bőrvörösítő. (Drag. 256.) — Jáv. 411. Mustárliszt Oláh gyűjt.
325. *S. arvensis* L. Scop. Herbája és magja tüdőhurut, forróság, hólyagfájdalmak ellen jó. (Drag. 253.) — Jáv. 408.
- S. sophia* L. herbája és magja sebekre, továbbá hasmenés, vérköpés, vízkórság és bélférges elleni szer. (Drag. 254.) — Jáv. 408.

- Solanum melangina* L. levele lágyító, fájdalomcsillapító kataplazmákba, fargyulladásokra, fogfájás ellen, szemölcsökre, kígyóharapásra stb. használatos; termése ehető. (Drag. 591.) — Jáv. 978.
- S. nigrum* L. herbája külsőleg kataplazmákba; belsőleg vizelethajtó, nedve hánytató. (Drag. 591.) — Jáv. 979.
330. *Sonchus arvensis* (L.) Hill. gyökere és herbája májfájdalmak, sárgaság ellen; vértisztító teákba; nedvét szem-betegségekben használják. (Drag. 692.) — Jáv. 1195.
- S. asper* L. (auct. Will. Drag. — Hill. Jáv.) Használják, mint a *S. arvensis*. (Drag. 692.) — Jáv. 1195.
- S. oleraceus* L. Használják mint a *S. arvensis*. (Drag. 692.) Jáv. 1195.
- Sorbus domestica* L. (= *Pirus sorbus* Gärtner. Drag.) termésének vasas kivonata erősítő; vizelethajtó, havi vérzést elősegítő, hasmenés és hurutellenes szer. (Drag. 276.) — Jáv. 480.
- Spinacia oleracea* L. étkezési célra (spenót). (Drag. 196.) — Jáv. 289.
335. *Stachys officinalis* L. (= *St. betonica* Benth. Drag. *Betonica* of. L.) Gyökere hánytató, hashajtó, herbája erősítő, hurutellenes, szélhajtó, nyugtató, köszvény, hólyag- és vesefájdalomellenes, nyári gastroenteritis ellen használatos. (Drag. 575.) — Jáv. 876.
- S. recta* L. hurut, epilepszia, hisztéria, tifusz, láz ellen használják. (Drag. 575.) A Fo-No IV-ten herbája a *Species agrimoniae composita* (*Cholagogum*) alkotórésze. (= *Sideritis herba*. Forrázatát a nép vese- és hólyagbántalmaknál, asztmánál alkalmazza. Régen babonából a csecsemőket fürösztötték benne. (Aug. 230.)
- S. silvatica* L. herbáját mirigyduzzanat, kólika ellen, vizelethajtónak és havi vérzés elősegítésére használják. (Drag. 575.) — Jáv. 878.
- Staphylea pinnata* L. magja hashajtó; olajat is előállítanak belőle. (Drag. 402.) — Jáv. 693.
- Stellaria holostea* L. aranyerek, kiütések, szemgyulladás

- ellen; a vér egyes betegségeiben belsőleg és külsőleg; fürdőkbe is teszik. (Drag. 208.) — Jáv. 305.
340. *S. media* (L.) Vill. Használják mint a *St. holosteat.* (Drag. 208.) — Jáv. 305.
- Succisa pratensis* Mneh. gyökere vízkórság, férgek ellen és sebgyógyításra használatos. (Drag. 646.) — Jáv. 1059.
- Symphytum officinale* L. gyökere, levele, virágja vérköpés, hasmenés, hurut ellenes; összehúzószerként sebekre teszik. (Drag. 562.) Gyökere az I. Gykv-ben hivatalos; légzési nehézségek esetében, csontbántalmaknál, csontrepedések-nél, töréseknél, olykor zúzódásoknál használják. (Aug. 218.) Oláh gyűjt.
- Tagetes patulus* L. levele vizelethajtó, izzasztó, féregűző, izgató, havivérzést serkentő, hisztéria ellenes stb. szer. (Drag. 672.) — Jáv. 1116.
- Taraxacum officinale* Webb. használják mint a *Sonchus arvensis*. (Drag. 690.) Az I., II., III., IV., V. Gykv-ben gyökere hivatalos. Vértisztító, gyomorjavító, hashajtó. Étvágyjavító, epehajtó, gyenge vizelet- és hashajtó. Ajánlják epe- és májbántalmakra, továbbá a cukorbeteg-eknek. Levele vizelethajtó; gyökere pörkölve jó kávé-pótló. (Aug. 333.)
345. *Teucrium chamaedrys* L. herbája gyomorerősítő, golyva, köszvény, vízkórság, vérköpés, láz, oldalszúrás elleni szer. (Drag. 569.) Étvágytalanság, gyomorhaj ellen, külsőleg nehezen gyógyuló sebekre. (Aug. 336.)
- T. lucidum* L. használják a *T. chamaedryst.* (Drag. 569.)
- Thlaspi arvense* L. magja csipős, fokhagyma ízű; duzzadás, felfúvódás, reuma, isiás stb. ellen használják. (Drag. 253.) — Jáv. 405.
- Thymelaea passerina* (L.) Coss. Lehetséges, hogy azonos a *Passerina thymelaea* D. C.-val, melynek kérge hólyag-húzó, görcsoldó, szifilisz elleni hatású, levele és termése hánytató hashajtó, halméreg és vízkórság ellenes szer. Ugyanilyen hatásúak más *Thymelaeák.* (Drag. 459.) — Jáv. 738.

350. *Thymus* sp. ?

T. vulgaris L. herbája gyomorerősítő, szélhajtó, anti-szeptikum, sőt konyhafűszer. A IV., V. Gykv-ben herbája hivatalos szer. Szamárköhögés gyógyítására, a nyugati államokban hűsfűszernek is használják. (Aug. 245.)

Tilia platyphyllos Scop. virágzata izzasztó, vizelethajtó, illatosító stb. Nyálkás kergét régebben sebekre, fekélyekre tették; fájának szenét (*Carbo tiliae*) is használták. (Drag. 418.) Az I., II., III., IV., V. Gykv-ben virágja hivatalos szer. Nátha, idült köhögés, hurut esetén izzasztó. A hársfa-szenet gyomorbántalmak, felfúvódás esetében és fogporok készítésére alkalmazzák. (Aug. 166.)

Tragopogon orientalis L. gyökere hashajtó és köptető; szára főzelékül használatos. (Drag. 693.) Az *Arnica montana* hamisítására használják. (Aug. 321.)

Trapa natans L. magja ehető; hasmenés, kőbántalmak stb. ellen; herbáját hűsítő borogatásoknak használják. (Drag. 483.) — Jáv. 794.

355. *Trifolium arvense* L. mint a *Tr. pratense*. (Drag. 314.) — Jáv. 627.

T. hybridum L. ? — Jáv. 622.

T. pratense L. herbája, virágja, magja köptető, köszvény ellenes szer; külsőleg kataplazmák, fekélyek, szemfoltok ellen és égési sebekre. (Drag. 314.) — Jáv. 625.

Trifolium sp. ?

Trigonella coerulea (L.) Ser. használják mint a *Melilotus albust*. (Drag. 315.) — Jáv. 612.

360. *T. foenum graecum* L. magja szélhajtó, afrodiziakum, mellkasi és lépfájdalmak ellen kataplazmában is és élősdirovarok ellen. (Drag. 316.) Régi hizláló szer gyenge, leromlott gyerekeknek. Magjának porát állatgyógyászatban marhapornak alkalmazzák. (Aug. 145.)

Typha latifolia L. gyökértörzse vérhas, gonorrhoea, fekélyek ellen és étkezésre, buzogánya (virágzata) égési sebekre használatos. (Drag. 74.) — Jáv. 39.

Ulmus glabra Mill. (auct. Sm. Drag.) Belső kerge nyálkában és cserzőanyagban gazdag, hurut, lázellenes, erősítő

szer; levelét és gyökerét — Toscanában a termését is — sebekre teszik. (Drag. 170.) A népi gyógyászat gyenge összehúzó szernek ismeri, külföldön hólyaghurut, étvágytalanság, reumás bántalmak és kiütések ellen ajánlják. (Aug. 72.)

Urtica dioica L. fiatal levelei főzelékül használatosak; vérzések, sorvadás, hasmenés, köszvény ellen; külsőleg aranyér és csalánkiütés ellen használják; gyökere, magja vérhas és férgek elleni szer. A Fo-No IV-ben mindkét csalán herbája alkotórésze a *Species cynosbati compositae*-nak (roborans) és a *Species urticae compositae*-nek (expectorans). A népgyógyászatban régóta használják reuma és köszvény ellen; levelének főzete vér- és vesetisztító hatású; jó ellenszere a tüdőnyálkásodásnak. A leveléből előállított klorofilt ételek, cukorkák, sütemények, konzervek festésére használják. (Aug. 78.)

U. urens L. használják mint az *U. dioica*-t és galactogogumnak is. (Drag. 179.) — Jáv. 259. Oláh gyűjt.

365. *Valeriana cellica* L. gyökértörzse idegerősítő, a gyermekágyi folyást elősegíti, füstölőszer stb. (Drag. 644.)

V. dioica L. használják mint a *V. officinalis*-t. (Drag. 644.) — Jáv. 1055.

V. officinalis L. gyökere tonico-excitans, görcsoldó, idegerősítő, hisztéria és epilepszia elleni szer. (Drag. 643.) Az I., II., III., IV., V. Gykv-ben gyökere és gyökértörzse hivatalos szer. Nyugtatószer idegesség, izgalmak megszüntetésére stb., felfúvódás elleni teában is szerepel. A svájci gyógyszerkönyv a friss gyökérből készítetteti a gyógyszereket. (Aug. 289.) Oláh gyűjt.

V. phu L. használják, mint a *V. officinalis*-t. (Drag. 644.) + *Veratrum album* L. neuralgia, köszvény, altesti betegségek ellen; hánytató, tüsszentő, görcsoldó, rovarölő, viszketés elleni stb. szer. (Drag. 113.) Az I., III., V. Gykv-ben gyökere hivatalos. Külsőleg izgató szer nehezen hámosodó sebek, fekélyek kezelésében. Állatgyógyászatban hánytató szer. Régen lázcsillapítóul alkalmazták. Tüsszentő-

- porokba és bőrelődsiek, tetvek, bolhák pusztítására használatos. (Aug. 50.)
370. *Verbascum blattaria* L. molyűző szer. (Drag. 602.) — Jáv. 984.
V. lychnitis L. mint a *V. phlomoides*. (Drag. 602.) — Jáv. 985.
V. nigrum L. halak kábítására használják. (Drag. 602.) — Jáv. 987.
V. phlomoides L. levele és virágja mucilaginosum, köptető, hurut és hasmenés, köszvény ellenes; külsőleg lágyító kataplazmának; gyökerét szalagférgek ellen; magja és herbája méreg. Az I., III., V. Gykv-ben virágja hivatalos. Köhögés és hurutos bántalmaknál jó izzasztó szer; hasmenés ellen is alkalmazzák; mellteák alkotórésze. (Aug. 270.)
Verbena officinalis L. láz ellen. Régi időkben szent növény, továbbá univerzális gyógyszer és varázslószer volt. (Drag. 564.) Sárgaság, lép, vesebetegségek, nehéz légzés esetén ajánlják; külsőleg sebek, fekélyek gyógyítására. A nők változás-idejének zavaraiiban is használják. (Aug. 223.)
375. *Veronika chamaedrys* L. használják mint a *V. officinalis*. (Drag. 607.) A népgyógyászatban régóta használatos a légutak hurutos betegségeiben. Köptetőnek, izzasztó szernek, vizelethajtónak, tüdővész megelőzésére, ízületi bántalmak, vesemedence gyulladás, mellékvese-bántalmak esetében is ajánlják. (Aug. 273.)
V. officinalis L. hurut ellenes szer; vérköpés, sorvadás, reuma, köszvény, vizeleti utak betegsége stb. esetében használatos. (Drag. 607.) Aug. 273.
Vicia faba L. szára és virágja vizelethajtó; magja táplálékul és kataplazmákhoz használatos. (Drag. 330.) — Jáv. 643.
V. sativa L. magját himlő és kanyaró gyógyítására belsőleg, külsőleg kataplazmának használják. (Drag. 330.) — Jáv. 650.
Vinca minor L. levele összehúzó, vértisztító, skorbut, hasmenés, sorvadás elleni és sebgyógyító szer. (Drag.

- 39.) — Jáv. 831. (Jelenleg hypotensivumot gyártanak belőle.)
380. *Viscum album* L. ágai és levelei görcscsillapítók és epilepszia ellen használatosak; bogyóit daganatok, duzzadások eloszlatására alkalmazzák. A Fo-No IV-ben szára és levele alkotórésze a *Species hypotensiva*-nak (vasodilatator). Hatóanyagait befolyásolja a gazdanövény, továbbá az, hogy friss vagy száraz. A népgyógyászat vérnyomás csökkentésére alkalmazza és ősrégóta rákgyógyításra is használja. (Aug. 79.)
- Vitex agnus castus* L. A herba és termés illatosító, havi-vérzést elősegítő, méhlepény és magzatburok leválását serkentő; gonorrhoea esetében és nemi ingerlékenység csökkentésére is használják. (Drag. 566.) — Jáv. 856.
- Vitis vinifera* L. Bor, szőlőcukor, éretlen bogyó, aszubogyó használatos. Kacsa összehúzó, ugyanígy levelei és tavaszi nedve (lacrima Vitis) szemvíznek; a mag zsírosolaja hasmenés ellen használatos. Az I., II., III., IV., V. Gykv-ben bora hivatalos. — Jáv. 203.
- Xanthium strumarium* L. (Auct. Roscoe, Drag.) Gyökere, levele, termése hurut, golyva, lepra, görvély, sömör, rák, vérhas, hólyagfájdalmak ellenes; izzasztó stb. szer. A maszlag és a zilizlevéllel gyakran összetévesztik. (Aug. 266.) — Jáv. 1114.
- Zingiber officinale* L. gyökértörzse csípős fűszer; emésztési zavarok, felfúvódás ellen, illatosító, szélhajtó stb. szernek használják; magját aromatikumnak. Gyökértörzse az I., II., III., IV. Gykv-ben hivatalos. Oláh gyűjt.
385. *Zizyphus sativa* Gärtn. termése ehető és hurut ellen használatos. (Drag. 410.) — Jáv. 6198.

Telepes növények

- Amanita caesarea* Pers. (= *Agaricus caesarius* Scop.) becsült ehető gomba. (Drag. 38.)
- Boletus bulbosus* Schaff. (= *B. esculentus* Pers.) igen jóízű gomba. (Drag. 37.)

Hellvella elastica Bull. gyógyszerül használatos. (Drag. 33.)
Lactaria piperita Scop. Gerard lecitint talált benne. (Drag. 27.)

390. *Lycoperdon* sp. A *L. bovista* Pers. vérzéscsillapító, a *L. giganteum* Batsch. rothadást gátló, érzéstelenítő; Kínában hangvesztés és vérfolyás ellen, továbbá havivérzés elősegítésére és köptető szereként használták. (Drag. 27., 31., 44.)

Polyporus officinalis (Vill.) Fr. gyomorerősítő, hashajtó és sorvadásokok éjjeli izzadása ellen használt. (Agaricum). Az I., II. Gykv-ben *Agaricus chirurgorum*.

Psalliota arvensis Schaff. (Drag. 27., 39.)

Morchella esculenta L. étkezésre és diétás táplálékul. (Auct. Pers. Drag. 27–33.)

Moha.

394. *Muscus* sp. Általában antiszeptikus vérzéscsillapító, köptető, köhögéscsillapító hatásúak; egyesek a havivérzés zavaraiiban is ajánlják. (Drag. 25., 47., 48.)

A felsorolásra vonatkozó bővebb tudnivalókat a következőkben adom meg.

Melius munkájában 600-nál több növényfaj és mintegy 2000 növénynév (Natter-Nád) szerepel. Ezek közül Gombocz E. 394-et sorol fel, illetőleg 384 speciést azonosított, hét kétes volt, négynél pedig csak génuszt sikerült tisztázni. A növények között több külföldi származású szerepel (*Aloe*, *Capparis*, *Cassia*, *Cedrus*, *Chrysanthemum*, *Citrusok*, *Guajacum*, *Mandaragora*, *Myagrum*, *Nardostachys*, *Olea*, *Phoenix*, *Punica*, *Rheum* stb.). Ez a gazdag anyag igazolja, hogy a szerző számos korabeli munkát ismert, melyek főleg Közép-Európa gyógynövényeire vonatkoztak és a hazai flórát is jól ismerhette.

Felsorolásomban a növények latin neve után, Dragendorff könyve alapján közöltem a használatukra vonatkozó adatokat. Ebben a rendkívül értékes könyvben mintegy 13 000 növény gyógyászati felhasználását találjuk meg rendszertani felsoro-

lásban, az irodalomban addig (1898) közölt adatok alapján. Szerzője hangyaszorgalommal gyűjtötte össze a legrégibb idők-től kezdve az írásos emlékeket és adatokat; kritikát is alkalmazva közli olykor a hatóanyagokra, továbbá történeti vonatkozásokra is kiterjedő anyagát. Ez a mű tehát kiválóan alkalmas arra, hogy Melius anyagát összehasonlítsuk vele és így 400 esztendő múltán értékelhessük azt. Ennek a munkának a felbontását, vagyis tételről tételre való összehasonlítását és értékelését az olvasóra bízom, mert hely és idő nem volt; én csak a sommázását vállaltam.

Az érdekes munka módszere a következő: A Herbarium növényének latin nevét megkeressük Natter-Nád felsorolásában, aki ezt a Herbáriumban követett sorrend szerint közli. Azután az én A, B, C rendbeli felsorolásomban megkeresi a latin nevet, mely után megtalálja azokat a betegségeket, amelyekre Dragendorff szerint használják vagy használták a kérdéses növényt, illetőleg bizonyos részét és így a kettőt összehasonlítva, a kiértékelést elvégezheti az olvasó.

A betegségeket Dragendorff latin nevükön közli a legtöbb esetben. Pl.: amenorrhoea (havi vérzés kimaradása), aphonia (hangvesztés, hangtalanság), arthritis (köszvény), catarrhus (hurut), flatulentia (szélbántalom), dysuria (nehéz vizezés), dysmenia (rendellenes havi vérzés), hämoptöe (vérköpés), hydrops (vízkórság), haemorrhagia (vérzés, vérfolyás), orchitis (herelob), prurigo (viszketés), rabies (veszettség) stb. vagy a hatástani csoport latin nevét közli, amelybe a gyógynövény tartozik, pl.: antisepticum (fertőtlenítő szer), anodyna (fájdalomcsillapító), aperiens (megnyitó), carminativa (szélhajtó), febrifugum (lázűző), demulcens (lágyító szer), diaphoreticum (izzasztó szer), stimulans (izgató), vesicantia (hólyaghúzó) stb.; több esetben a német nevet közli pl. Bescherwd (teher, fáradság), Blähung (duzzadás, felfúvódás), Blattern (himlő), Blutfluss (vérzés, véres folyás), Bräune (torokgyulladás) stb.

Gondot okozott nekem, hogy miként közöljem a gyógyszerek és betegségek nevét; ha latin nevükön, akkor tudományosabban hangzik, de kevesen értik, nehéz az összehasonlítás Melius szövegével; ha magyar nevükön közlöm, akkor sokan meg-

értik, könnyű az összehasonlítás és népi színezetet kap. Így döntően ez utóbbit választottam több megfontolás alapján:

1. A Herbarium a nép számára készült. Az ő nyelvén írta Melius, tehát nekünk is így kötelességünk kommentálni, ki egészíteni és összehasonlítani.

2. Egyes betegségek régi latin neve ma már nem használatos. Pl. Phthysis (aszkr, sorvadás, valószínű tbc.), lithiasis (kőbántalom), confortativum (erősítő, bátorító szer), vagy igen ritkán használatos, pl. resolvens (elozslató), emmenagogum (méhvézést elősegítő szer), viszont magyar nevük a nép körében még nagyon jól ismeretes.

3. Egyes latin neveket meghagytam, mert hiszen ezek közismertek, pl. antiszeptikus, difteritisz, gonorrhoea, szifilisz, tetanusz.

4. Itt kötelességszerűen hangsúlyozom azt, hogy ezek alapján senkinek sem szabad sem önmagát, sem másokat gyógyítani, hanem csakis arra képesített, tehát orvosi diplomával rendelkező személynek. Ez a veszély fennáll, ha a betegségek és gyógyszerek nevét magyar nyelven tesszük közzé. Ugyanis a hurut, a láz, a véres folyás vagy köpés nemcsak egyszerű kezdeti betegséget jellemez, hanem gyakran súlyos (tbc., rák stb.) kór, esetleg halálos betegség végső stádiumát jelző tünet. Ma már dolgozó népünk 95%-a szociális biztosításban részesül és így betegségében feltétlenül igénybe kell vennie az orvos tanácsát és segítségét.

5. Végül arra is rá kell mutatnom — a figyelmes olvasó erre magától is rájön —, hogy milyen sok betegség leselkedik az emberre és a hozzá nem értő milyen könnyen általánosít. Hurut pl. igen sokféle van, köfájdalom is lehet az epe, vese, hólyag, urether betegségeiből származó, nem is említve a méh (uterus) és a mellkas számtalan betegségét, továbbá az egyén, az alkot és az idő befolyását is.

Dragendorff adatai után közlöm azt, hogy szerepel-e a gyógynövény valamely része hivatalos gyógyszerkönyveinkben (I. kiadás 1872-ben, II. kiadás 1888-ban, ennek függeléke 1898-ban, III. kiadás 1910-ben, a IV. kiadás 1934-ben, az V. kiadás pedig 1955-ben lépett életbe). Továbbá az 1958-ban megjelent Szab-

ványos vényminták (Formulae Normales = Fo-No) vonatkozásait; ez utóbbi ugyanis elég haladó szellemben 15 teakeveréket tett hivatalossá és ezekben 18 új gyógynövény szerepel. E két forrás adata tükrözi a gyógynövények hivatalos orvosi elismerését.

Kiegészíti ezeket Augustin—Jávorka—Giovanni—Rom: Magyar gyógynövények című, 1948-ban megjelent értékes, korszerű munkája, mely 190 hazai gyógynövényt részletesen és 42-t röviden ismertet, kiegészítve népi és külföldi használatukkal. E könyv adatait is ismertetem.

Ez a három forrásmű — mondhatjuk — védjegyzí a hazai származású gyógynövényeket, melyeknek száma azóta is gyarapodik. A népgyógyászatban használatos gyógynövények száma pedig ezeknek kb. hatszorosa. (Halmi: Magyarországi gyógynövényekről, Gyógyszerészek Lapja 1936.)

A népgyógyászat körébe egy kis bepillantást is kívántam adni, midőn dr. Oláh Andor Békés megyei gyűjtésének anyagából — szíves engedélyével — idézem a vonatkozó gyógynövény-adatokat. Természetesen kritikát egyikhez sem fűzhetek; ez nem célom és feladatam. Relata refero. Ez vonatkozik a többi forrásra is.

Végül, de nem utolsó sorban egyik igen értékes forrásomról teszek említést. Ez Jávorka: Magyar flórája 1925-ből. Két célom volt adatainak ismertetésével. Az egyik az, hogy igazoljam Melius anyagának döntő számú hazai származását. Tehát ahol nincs gyógyszerkönyvi, Fo-No vagy Augustin hivatkozás, ott a hazai származást Jávorka adata igazolja. A második ok pedig az, hogy ez a mű a Melius korabeli Magyarország növényeit veszi számba, későbbi flóraműveink pedig a jelenlegit és a kettő nem azonos. Ha tehát a XVI. századbeli könyvet boncoljuk, akkor csakis a korabeli viszonyok között tehetjük, másképp hamis eredményt kapunk.

Adataim helyességének ellenőrzésére közlöm a forrásművek lapszámát is, ami nagyobb munkát jelent, de — úgy vélem — megérdemelte a fáradságot és méltó volt.

Végezetül azt a konklúziót vonhatjuk le, hogy Melius Herbariumában szereplő kb. 660 növényfaj közül kb. 480-nak az

azonosítása sikerült (Gombocz), ezek közül mindössze négy *Ranunculus* faj gyógyászati felhasználásáról nem tudunk az említett irodalmi forrásokban, a többit — 99% — mint gyógynövényt tartjuk nyilván (Dragendorff), 62 szerepel gyógyszerkönyveinkben és a *Formulae-Normales*ben, vagyis kb. 400 év elmúltával a hivatalos orvostudomány rendeletben ismerteti és 138 szerepel ma is mint elismert hazai gyógynövény Augustin—Jávorka—Giovanni—Rom könyvében, vagyis a mai elismert gyógynövénykincsünk 72,6%-át megtaláljuk Melius Juhász Péter 1574-ben megjelent *Herbárium*ában. Ez a két szám (99% és 72,6%) ékebben beszél és meggyőzőbben hat, mint a sok oldalas írás.

IRODALMI FORRÁSOK

1. *Augustin—Jávorka—Giovanni—Rom: Magyar gyógynövények* Bp. 1948. Földművelésügyi Minisztérium.
2. *Barts, J.: Orvos—gyógyszerészeti műszótár.* Bp., Pozsony, 1884. Heckenast G. utóda Drodtleff R.
3. *Dragendorff, G.: Die Heilpflanzen der verschiedenen Völker und Zeiten.* Stuttgart, 1898.
4. *Gombocz E.: A magyar botanika története.* Bp. 1936. Magyar Tudományos Akadémia.
5. *Halmi J.: Magyarországi gyógynövényekről. Gyógyszerészek Lapja,* 1936. folytatásokban.
6. *Halmi J.: Kossuth-csillag Vénus-sarucska.* Bp. 1948. Magyar Gyógyszerészek Centenárius Bizottsága.
7. *Halmi J.: A Formulae Normales teakeverékei. Gyógyszerészet,* 1950. 7. sz.
8. *Halmi J.: Pápai Páriz Ferenc gyógynövényei. Gyógyszerészet,* 1961. 6. sz.
9. *Jávorka S.: Magyar Flóra.* Bp. 1925. Studium.
10. *Jávorka—Árokszállásy—Bánhegyi—Boros—Hortobágyi—Szatala: Növényhatározó,* Bp. 1952. Tankönyvkiadó Vállalat.
11. Oláh Andor kézírata (Békés megyei népi gyógyszerek), 1961.
12. *Soó—Jávorka: A magyar növényvilág kézikönyve.* Bp. 1951. Akadémiai Kiadó.

A HERBÁRIUM NÖVÉNYEI

Írta: NATTER-NÁD MIKSA (Budapest)

Első magyar nyelvű füveskönyvünk, a Herbarium jellegzetes szellemi terméke a XVI. századnak, a nagy felfedező utazások, a humanizmus és a reformáció korának. E kor humanista tudósai, főként pedig orvosai szinte vetélkedtek egymással, hogy felhasználván a fejlődő könyvnyomtatás adta lehetőségeket, megnyissák az újkor eszméinek zsilipjeit, megvessék a gyakorlati tudomány alapjait s minél részletesebben és terjedelmesebben ismertessék azokat a növényeket, amelyeknek gyógyító erejéről és hatásairól már az ókor és a középkor orvosai és természetrajzírói, így Hippokratész, Theofrasztusz, Dioszkoridész, Cornelius Celsus, az idősebb Plinius, Claudius Galenus, az angol-szász Beda Venerabilis, a mainzi Hrabanus Maurus, a bingeni Hildegard, a középkor nagy természetkutatója, Albertus Magnus, az arab orvosok, a kolostorok gyógyító barátai, a salernói iskola magiszterei írtak és tudtak.

A füveskönyvek voltak az úttörői, maguk módján a felvilágosítás előfutárai, a természet rejtett erőinek a feltárói és hatásos eszközei az új korszellem kialakításának. Tulajdonképpen a nép nyelvén a nép számára íródtak bajaik, betegségeik enyhítésére, gondjaik csökkentésére, életük meghosszabbításának, megkönnyítésének javára és mindezekon kívül művelődésükre is. Ebben a korban nem volt olyan iskola és univerzitás, ahol a skolaszticizmust ne szorította volna háttérbe a természet megismerésének tudománya. Az iskolák, az egyetemek hallgatói valóságos rajongással vetették rá magukat, hogy ennek a tudománynak adeptusai lehessenek.

Ez történt a Somogy megyei, hajdani Horhi nevű helységében született Juhász Péterrel is, aki a magasabb tudományok elsajátítására és az új hit tanainak a megismerésére ment Wittenbergába, az egyetemre, amelyet 1502-ben a szász választó fejedelem, Bölcs Leó alapított. Az egyetemhez tartozó templom ajtajára függesztette ki Luther 1517. október 31-én az indulgenciák árusítása körül elkövetett visszaéléseket kárhóztató 95 tételét, s ez a ténykedése tulajdonképpen az első lépés is volt a reformáció felé. Juhász Péter 1556 őszén jelentkezett a wittenbergai egyetemen, amely már akkor Luther tanainak fellegetvára volt. Juhász családi nevét az akkori szokásoknak megfelelően a hellén melios — juhokkal foglalkozó — szó deákosításával Meliusra változtatta. Az egyetemen az új hit alapelveinek tanulmányozása mellett Melius nagy érdeklődéssel fordult a füveskönyvek felé, amelyek az egyetem bibliothecájában egymás mellett sorakoztak, vagy kézírásos másolatokban közkezen forogtak. Ilyen volt a mainzi neves könyvnyomtatónak, Peter Schoeffernek kiadásában 1484-ben megjelent latin nyelvű „Herbarius”, egy év múlva kiadott német nyelvű „Gart der Gesundheit” című könyve. Az utóbbi 381 nagy fametszetet tartalmazott s közülük 368 növényeket mutatott be. A legújabb kutatások szerint Johan Cube mester, Frankfurt városának fizikusa állította össze ezeket a könyveket különböző ritkább forrásmunkák, így a strassburgi Vincentius de Beauvais „Speculum naturale”, Isidorus Hispaliensis Velencében megjelent „Etimologiae” és más olyan, csupán kéziratban levő munkák alapján, amelyek a növények gyógyító erejével is foglalkoztak. Nagy becsben állott a mainzi Jakob Meydenbach kiadásában 1491-ben megjelent „Hortus sanitatis major”, amely tulajdonképpen bővített kiadása volt a hét évvel korábban megjelent „Gart der Gesundheit”-nek. Összeállítóit nem ismerjük, de Meydenbach, akinek ez a könyv volt officinájának első terméke, úgy ajánlotta, hogy az „korunk legfontosabb természettörténelmi műve”.

Ezekről minden bizonnyal tudomása volt Meliusnak, de sokat hallhatott Otto Brunnfels latin nyelvű „Herbarium vivae icones” című, 1530-ban kiadott könyvéről, amely 1532-ben

német nyelven „Contrafayt Kreuterbuch” címmel jelent meg. A mainzi születésű Brunnfelsről sok szó eshetett az egyetem hallgatói között, főleg azért, mert ő is először egy karthausi kolostor noviciusa volt, de otthagyván a kolostort, a strassburgi protestánsok tanítója és prédikátora lett. Emellett behatóan foglalkozott az orvostannal és botanikával. Brunnfels könyvének második német nyelvű kiadása 1546-ban Frankfurtban jelent meg kisebb metszetekkel, mint az első, olcsóbb is volt, így a wittenbergai egyetem hallgatói inkább megszerezhették. A füveskönyvek közül forrásműnek kiválónak bizonyult Leonhard Fuchs, müncheni orvos, majd a tübingai és az ingolstadti egyetem professzorának pompás kiállítású füveskönyve, amely 1542-ben Baselben latin, majd a következő évben német nyelven jelent meg. Élénken ajánlgatták egymásnak az egyetem hallgatói Hyeronimus Bock „New Kreutterbuch von unterscheydt wückung und namen der Kreutter” című, 1599-ben Strassburgban megjelent könyvét. Bock is akárcsak barátja Brunnfels, eleinte teológus volt, majd négy évig Zweybrückenben iskolaigazgató, azután pedig Hornbachban prédikátor, végül pedig orvos, tehát ő is példaképe volt az egyetem néhány hallgatójának. Könyve több kiadás után 1552-ben latin nyelven is megjelent, de ebben a szerző nevéként már nem Bock, hanem a latinositott Tragus szerepelt.

Mielőtt Melius Wittenbergbe érkezett volna, jelent meg a sienai születésű Petrus Andreas Matthiolus, családi nevén Pierandrea Mattioli, olasz botanikus, I. Ferdinánd, majd II. Miksa udvari orvosának füveskönyve, a velencei Valgrisi könyvnyomtató költségén 1554-ben „Commentarii in VI. libros P. Dioscoridis Anazarbei de materia medica” címmel. Ez a füveskönyv sem kerülhette el Melius figyelmét, de a legnagyobb hatással rá mégis a wittenbergai tartózkodása idején Adam Lonicerus, orvos és botanikus könyve volt, amelynek első része „Naturalis historiae opus novum” címmel Christian Egenolffnak a Majna melletti Frankfurtban berendezett híres nyomdájában készült. A könyv nagy sikere arra ösztönözte a nyomdászt, hogy Lonicerust, aki különben a veje volt, könyve második, a növényekről szóló részének a megírására serkentse. Lonicerus

bele is fogott második könyve összeállításába és a korábban megjelent füveskönyvek alapulvételével megírta a növényekről mindazt, amit különösen érdekesnek tartott. Kompendium — és nem kompiláció — tulajdonképpen ez a füveskönyv. Összefoglalása annak, ami a gyakorlati életben a legfontosabb, vagyis a növények vagy azoknak egyes részei miként és mikor használhatók az ember bajai és betegségei esetén.

Lonicerus füveskönyvének egyszerűsége és gyakorlatiassága készítette Meliust arra, hogy ezt válassza megírandó magyar nyelvű füveskönyve alapjául. Mindenképpen nehéz és nemes munkára vállalkozott. Hiányos életrajzi adataiból azt nem lehet megállapítani, hogy melyik nyelvben volt jártasabb, latinban-e vagy németben. A latint mindenestre jól ismerte, mert abban az időben az iskolákban a latin volt a tanítási nyelv. Azért volt nemes a vállalkozása, mert — amidőn a legtöbb könyv, sőt hazánkban csaknem minden tudományos könyv latin nyelven íródott — nemzetének magyar nyelvű könyvet akart adni. Nehéznek mutatkozott munkája azért is, mert vagy teljesen új, vagy pedig megfelelő neveket kellett keresnie a latin, görög és német növénynevek, meghatározások és fogalmak helyébe. Azok a kézzel írott és a kolostori iskolákban használt, a beszercei szójegyzékhez hasonlatos latin—magyar szöszedetek nem tartalmaztak annyi növénynevet, amelyekkel a füveskönyvek latin vagy német neveit magyar szóval lehetett volna megjelölni. Janus Murmellius, német pedagógus 1528-ban Krakkóban megjelent latin—német—magyar szótára is csak a növények bizonyos csoportjára adott magyar elnevezést. A szintén Wittenbergában járt Szikszai Kovács, — latinositott nevén: Fabricius Balázs Latin—magyar Dictionáriumának kéziratos jegyzetei talán még kezébe se kerültek Meliusnak akkor, amidőn Wittenbergában Lonicerus művének fordításába kezdett.

Bizonyos, hogy munkájának nagyon az elején tartott, midőn 1558-ban haza hívták Debrecenbe. Nem azért, hogy ezirányú munkáját itthon folytassa és befejezze, hanem, hogy részt vegyen abban a harcban, amely akkor a lutherizmus és a kálvinizmus, majd pedig Calvin hívei és az unitáriusok között dúlt. Melius részese lett ennek a harenak. Járt a országot,

megfordult Váradon, Kolozsvárott, Gyulafehérváron, Szolnokon, Nyírbátorban. Hitvitákat rendezett, értekezleteket, zsinatokat tartott. Összeállította az első református hitvallást, latin és magyar nyelven röpiratokat írt, Debrecenben nyomdát állított fel. Ilyen körülmények között nagyon kevés ideje lehetett ahhoz, hogy Lonicerus füveskönyvével behatóbban foglalkozzék. Az ellenben kétségtelen, hogy szabad idejében folyamatosan jegyzeteket készített belőle, jártában-keltében gyűjtötte a szóban forgó növényeknek a nép körében használatos neveit és amikor a növény német vagy latin elnevezésére nem talált megfelelő magyar szót, sok növénynek maga adott magyar vagy magyarosan hangzó nevet. Közben közvetlenül is megismerkedett számos gyógyító növényvel és tanulmányai alapján minden bizonnyal tanácsot is adott, hogy bajukban miként éljenek bizonyos növényekkel a hozzáfordulók.

Az itthoni vallási küzdelmeknek tizennegyedik évét töltötte be, amikor 1572. december 15-én Debrecenben a Piac tér mellett állott telkes házában meghalt 57 vagy pedig 46 éves korában, mert születési éve bizonytalan. Özvegye számba vette hátrahagyott iratait. Legnagyobb részüket férje barátainak, lelkész-társainak ajándékozta, a füveskönyvekből kimásolt, illetve lefordított és jegyzetekkel bőven ellátott írásait, amelyeknek értékét talán maga is ismerte, valamelyik jóakarójának tanácsára átadta Heltai Gáspárnak, férje egykori lelkész-társának, aki vallási kérdésekben gyakran ellenlábasa volt és szintén Wittenbergában szívtá magába a reformáció tanait. Heltai Gáspárnak nyomdája is volt Kolozsvárott, amelyet Hofgreff György képzett nyomdással 1550-ben állított fel. Ebben nyomtatták ki a Biblia egyes részeit magyar nyelven. Majd szakítván társával, maga vezette a nyomdát és 1566-ban kiadta „Száz fabulá”-ját, melyeket „Aesopusból és egyebünnen egybegyűjtött és öszve szörzett az fabuláknak értelmével”. Utolsó műve „Chronica az Magyarocnac dolgairól” 1575-ben már felesége nyomdai cégjelzésével jelent meg.

Heltai jól ismervén a füveskönyvek jelentőségét és nagy kelendőségét, jártas lévén ezen a téren is, murkába vette Melius írásainak összeválogatását, elrendezését és nyomdai előkészítését

Lonicerus füveskönyve szerint, amelynek egy példánya, de még más füveskönyv is rendelkezésére állott. Feltételezhető, hogy ő adta Melius írásainak a „Herbarium” címet és ő készítette annak címlapját is, sőt a három nyelvű Index, valamint a betegségeket felsoroló Lajstrom is Heltai munkája lehet, mert ilyennek összeállítása csak akkor lehetséges, amikor a könyv már paginázza van. A Herbarium megjelenését azonban már rem érthette meg, mert időközben meghalt. Ez a magyarázata annak, hogy a könyv „Nyomtatott Colosvarot Heltai Gáspárné műhelyébe 1578 Esztendőben”.

A Herbarium növényeinek sorrendje kevés eltéréssel megegyezik Lonicerus Kräuter—Buch-jának beosztásával és sorrendjével. A Kräuter—Buch 419 „Capitel”-ben mutatja be a növényeket. Ezek közül a Herbariumban csak 232 fejezet kapott helyet, többnyire kivonatossan, rövidebb szöveggel. Egyes fejezetek egészen rövidiek, csak a növény latin, német és egy vagy több magyar nevét közlik kevés szöveggel, aminek az lehet a magyarázata, hogy Melius a szöveg kibővítését későbbre tervezte vagy pedig a növényhez való szöveg időközben elkalódhatott. Lehetséges azonban, hogy egyes részek annyira összefüggéstelennek látszottak, hogy Heltai nem tudta megfelelően összeállítani s ezért inkább kihagyta azokat. A Herbarium növényeinek leírása többnyire a Kräuter—Buch szövegének szó szerinti fordítása, bár sok helyen a Kräuter—Buchtól eltérő megállapítások és megjegyzések is találhatók, ami arra vall, hogy Melius más füveskönyvekből is kijegyzett érdekesebb sorokat, sőt saját megfigyeléseit is betoldotta a szövegbe. A Herbarium első nyolc fejezetén a fejezet címéül pusztán a növény nevét tünteti fel, a többinél ellenben a növény faji vagy gyűjtő nevéhez már hozzáteszi a „de” prepozíciót. Valószínű, hogy ezt a módszert Matthiolustól vette át maga Melius, vagy talán Heltai találta helyesnek a növény fejezetek ilyenformájú felsorolását akkor, amidőn Melius írásait sajtó alá kezdte rendezni. A Herbarium a Kräuter—Buchtól eltérően a növénynevek megismertetése után a „Kraft und Wirkung” helyett a legtöbb fejezetben közli a növény „Természeti”-t, majd külön „Belső hasznai”-t, esetleg „Külső hasznai”-t. Ehhez hasonló Bock

füves könyvében is megtalálható. A Herbarium 232 fejezete, amely 600-nál is több növényfajt nevez meg, mintegy 2000-re menő magyar növénynév kíséretében, számos olyan növényről is szól, amelyek idegen tájak növényei, de Lonicerus könyvében előfordulnak. Melius bizonyára azért vette számba ezeket is, mert a patikában, mint orvosszerek kaphatók voltak, tehát fontosnak tartotta, hogy azok, akiknek füveskönyvét szánta, megismerkedjenek az idegen növényekkel is.

Első magyar nyelvű füveskönyvünk növényeinek meghatározása Gombocz Endre érdeme. „A magyar botanika története” című művében a mai nomenclatura szerint betűrendes sorrendben közli a Herbarium növényeit. Az alábbi összeállítás a Herbariumban közölt sorrend szerint kívánja bemutatni az ott előforduló növények mai tudományos nevét:

A fák hasznai

- Pyrus: körtvély fa. — *Pirus sativa*.
 Morus: szederj, eper fa. — *Morus alba* vagy *nigra*.
 Ficus: fige fa. — *Ficus carica*.
 Mespilus: nyospolya fa. — *Mespilus germanica*.
 Cerasus: cseresznye fa. — *Prunus avium*.
 Cornus: somfa. — *Cornus mas*.
 Persica: Baraszk fa. — *Prunus persica*.
 Malus citria: citrom. — *Citrus medica*.
 De Malo Narantia: — Aurea mala: narantz. — *Citrus aurantium*.
 De Malo punico: — Malus punica: pomagrana. — *Punica granatum*.
 De Malo cydonia: — Malus cydonia: bisalma. — *Cydonia (maliformis) oblonga*.
 De Phoenix: — Palma: palma fa. — *Phoenix dactylifera*.
 De Vitae — Vitis: boroszlő. — *Vitis vinifera*.
 De Labrusca. — Labrusca: vad szőlő. — *Vitis silvestris*. (Ez a vadszlő semmi esetre sem lehet Ampelopsis, illetve Parthenocissus, mivel ezek észak-amerikai származásúak és akkoriban még nem ismerhették.)

- De Oliva. — Olea; Olaj fa. — *Olea europaea*.
 De Lauro. — Laurus: bájfű fa. — *Laurus nobilis*.
 De Buxo. — Buxus: puxpám. — *Buxus sempervirens*.
 De Sabina. — Sabina: B. Asszony ága, Cypros fa, igen szagos
 Cypros. — *Juniperus sabina*.
 De Cupresso. — Cupressus: cyprus fa. — *Cupressus semper-
 virens*.
 De Junipero. — Juniperus: gyalogfönyű fa. — *Juniperus
 communis*.
 De Agno casto. — Agnus castus: ketskerágó fa, szűz fa. —
Vitex agnus — castus.
 De Salice. — Salix : fűsz fa. — *Salix alba*. (Valószínűleg ez,
 mert a népi gyógyászatban még most is elsősorban ennek
 levelét és héját használják.)
 De Populo albo. — Populus alba: nagy nyárfa, jegene fa.
 — *Populus alba* vagy *nigra*. (Lehet *Populus italica* is, amelyet
 Kitaibel pannonica-nak nevezett el.)
 De Alno. — Alnus: eger fa. — *Alnus glutinosa*.
 De Ulmo. — Ulmus: Szil fa, Alás fa. — *Ulmus glabra*.
 De Amygdalo. — Amygdalus: Mondola fa. — *Prunus communis*.
 (A Herbarium nemcsak édes, de keserű, *Prunus amara*, man-
 dulát is említ.)
 De Nuce regia. — Juglans: Diofa. — *Juglans regia* (A Her-
 bariumban említett „magyar dio”, amely a gyomorban sárt
 és hurutot csinál, talán *Lonicera* említette „nucis equinae”-re
 vonatkozik. Ez pedig alighanem az akkoriban már több
 helyen ismeretes, balkáni származású lógesztenye, *Aesculus
 hippocastanum* termése volt.)
 De Coryllo. — Corylus: Mogyoru fa. — *Corylus avellana*.
 De Pistacia. — Pistacia: Halyag fa. — *Pistacia vera*.
 De Castanea. — Castanea: Gesztenye fa. — *Castanea sativa*.
 De Quercu. — Quercus: Töly fa, Czer fa. *Quercus robur* vagy
Quercus sessiliflora vagy *Quercus ceris*. (Ezeknek levele,
 kérge és makkja használatos most is a népgyógyászatban.)
 De Galla. — Galla: Galles, Tölyfa buga. — *Galla quercus* vagyis
gubacs.
 De Fago. — Fagus: Bik fa. — *Fagus silvatica*.

- De Orno. — Ornus: Györttyán fa. — *Carpinus betulus*.
 De Tilia. — Tilia: Hárs fa. — *Tilia grandifolia*, illetve *platyphyllos*.
 De Betula. — Betula: Nyír fa. — *Betula pendula* vagy *pubescens*.
 (A Kräuter—Buch leírása és metszete szerint inkább *pubescens*.)
 De Pino Picea. — Pinus: Szömörke fa. — *Pinus silvestris* vagy *nigra*.
 De Abiete vel Picea et Larice. — Abies: Fönnyü, Veres Fönnyü.
 — A „szöke luczfönnyü” *Abies alba*, a „veresfönnyü” *Larix decidua*, de a leírás alapján vörös fenyő a *Picea excelsa* is.
 De Terebintho. — Terebinthus: Terpentina fa. (Ez a fejezet ugyanazokat tartalmazza, amit *Lonicerus* az előbbi fejezetben a *Lerchenbaum*-ról, a *Larix*-ről jegyzett fel. A *Mastix* a *Pistacia lentiscus* gyantája.)
 De Acere. — Acer: Fodor jávor vagy Juhárfa. — *Acer tataricum*.
 De Erica. — Erica: Vad Cypros. — *Calluna vulgaris*.
 De Thymelea. — Thymelaea: Gyűrö fa, Farkas hárs. — *Daphne gnidium*.
 De Chamelea. — Chamelaea: Gyalog olaj fa, Tötü fa, bűdös ebfa. — *Daphne mezereum*.
 De Genista. — Genista: Iglitze tövisk. — *Genista germanica*.
 De Spartio. — Spartium: Szanot, Vad lencze koró. — *Sarothamus scoparius*.
 De Colutea. — Colutea: Szena koró. — *Colutea arborescens*.
 (A szena kóró tulajdonképpen *Cassia senna*. A *Colutea*, amely a Kräuter—Bach-ban metszetben is látható a *Colutea arborescens*, de az „ist den Apotheken unbekant”. A *Herbarium* a „folyó szenet” főzésénél említi a köményt, *Carum carvi*-t és „a bécsi kömént”, *Pimpinella anisumot*.)
 De Cappare. — Capparis: Kapornya. — *Capparis spinosa*.
 De Cynosbato Theophrasti. — Cynosbatus: Galagonya. — *Crataegus monogyna*.
 De Cynosbato Dioscoridi. — Cynosrhodos: czipe, azaz Eb rosa.
Rubus Hungaricus. — *Rosa canina*. (Ez a fejezet igen rövid.
 A *Rubus* fajok, így a *Rubus caesius*, a hamvas szeder és a

- Rubus idaeus, a málna kimaradt a Herbariumból, bár más növények felhasználásánál mind a kettőre van utalás.)
- De Rosa. — Rosa: rózsza. — *Rosa hortensis*. (Csak „veres rosát” említ.)
- De Acte et Sambuco vel Ebulo. — Sambucus, Ebulus: Bodza, Földi Bodza. — *Sambucus nigra*. — *Sambucus ebulus*.
- De Ligustro. — Ligustrum: Fagyol fa. — *Ligustrum vulgare*.
- De Fraxino. — Fraxinus: Körös fa. — *Fraxinus excelsior*.
- De Sorbo. — Sorbus: Berkenye fa, Süvöltin körtvely. — *Sorbus domestica*.
- De pruno. — Prunussilvestris: Kőkény tövis. — *Prunus spinosa*.
- De Prunis. — Prunus-Szilva fa. — *Prunus domestica*. (Említ besztertzei és Dranczai vagyis duránci szilvát.)
- De Mica. — Mixa: Damaskusi mogyoró. — *Cardia mixa*.
- De Zizipho aut Jujube. — Zizipho. (az patikában Jujube a neve ennek a gyümölcsnek) — *Ziziphus sativa*.
- De Fungis. — Fungos: Gombák. — „Szömöréczők gomba”: *Marchella esculenta* — „Nyúlful gomba”: *Helvella elastica*. — „Keserű gomba”: *Lactarius piperatus*, esetleg *Boletus piperatus*. — „Úr gomba”: *Amanita caesarea*. — „Veres bélő gomba”: *Psalliota arvensis*. — „Temérdek rövid szárú gomba”: *Boletus regius*. — „Magas szárú gomba”: *Lepiota procea*. — „Szőke luc fenyőn termő gomba”: *Polyporus officinalis*.
- De Musco. — Muscus: Moha. — „Fekete famoha cserfán”: *Lobaria pulmonaria*. — „Fejér szagos fenyő fán terem” *Usnea longissima*.
- De Visco. — Viscum: Fái gyöngy. — *Viscum album*.
- De Cedro. — Cedrus: Cedrus fa. — *Cedrus Libani*.
- De Ligno Guaiaco. — Guaiacum: Frantzós fa. — *Guaiacum sanctum*.

A füvek hasznairól

- De Aizo. — Aizoon-Sempervivum-Barba Iovis: Házi zöld-Mindenkor élő-Fülfű. „Az első”: *Sempervivum tectorum*, „a másik” *Sedum acre*, „a harmadik, az erdei szülfű”: *Sedum album*.

De Trago. — Tragus : bakfű. — *Salicornia herbacea* vagy pedig *Salsola kali*. (A Kräuter—Buchban közölt metszet szerint inkább az utóbbi lehet.)

De Portulaca. — Portulaca : porczin fű, Disznó orrja: *Portulaca oleracea*.

De Cotyledone. — Acetabulum: Köldök fű, Szerelemnek taplója. „Két féle, az egyik”: *Sedum maximum*, „a másik”: *Sedum spurium*.

De Umbilico Veneris. — Umbilicus Veneris: Venusnak köldöke. — *Cymbalaria muralis*.

De Rhodia radice. — Rosea radix: Rósa gyökér, Olasz rosa. — *Sedum roseum*.

De Camedri. — Trixago, Chamedris: Czerlevelű fű, Széna kék, Fodorka. — „Három féle ez fodorka. Az első”: *Prunella vulgaris*, „a másik”: *Teucrium Chamedrys*, „a harmadik, a nősten fű ez a Czeren igaz elég terem”: *Veronica chamedrys*, „azon haszna, ami a Betoniának”: *Stachys officinalis*.

De Teucurio. — Teucurion: más czerlevelű fű, Nagy sarló fű. — *Teucrium lucida*

De Veronica. — Veronica, Herba tunici: Dücsőséges fű, Erdei sállya. — *Veronica officinalis*.

De Xini. — Spatula foetida: Palaszkféreg fű, Czimáz élő fű. — *Iris foetidissima*.

De Arcio. — Personata: Nagy lapu, Keserű lapu. — *Arctium lappa*.

De Xanthio. — Lappa minor. — Lappa inversa: Kemény lapu, Bojtorján. — *Xanthium strumarium*.

De Tribulo aquatico. — Tibulus aquaticus, Lappa campestris: Sulyom Koldus tetű. A sulyom: *Trappa natans*, a koldus-tetű: *Lappa campestris*. (A Kräuter-Buch szerint Lappula echinata, de a Herbarium leírása szerint, a mezei lapu, „amely a Fancikai réten, az Úr réten terem” *Arctium lappa* is lehet, mert sok helyen ezt is koldustetűnek nevezik és az orvosságos növények között is számon tartanak.)

De Cnico. — Crocus hortensis: Vad saffram. — *Carthamus tinctorius*.

- De Dipsaco. — *Carduus Veneris*: Bogáts koró, Venus asszony feredője, czapó ecset. — *Dipsacus fullonum*.
- De Chamaeleone. — *Carduus suarius*: Disznótövis, Bába kalác. — „Az első olyan, mint a disznó kék”, de szőrös a feje: *Carlina intermedia*, a „fejér virágú”: *Carlina acaulis*, „a harmadik, mint a rontófű”: *Carduus crispus*.
- De Attractyli. — *Cartamus sylvestris*, — *Colus rustica*: Vad mezei sáfrány, Parasztok rokkája. — *Serratula tinctoria*.
- De Acanthio. — *Carduus benedictus*: Pápa fű. Áldott fű. — *Cnicus benedictus*.
- De Acantho. — *Branca ursina*, *Pes ursinus*: Medve köröm, Medve talp. „Keserű saláta”: *Acanthus mollis*. — „medvetalp”: *Heracleum spondylium*, „a disznó kék”: *Sonchus oleraceus*, „a tót saláta”: *Cirsium oleraceum*.
- De Spina alba. — *Spina alba*, *Carduus S. Marie*: Fejér kerti lapu, Bo. asszony tövise, „a fejér kerti lapu”: *Echinops sphaerocephalus*, „a másik féle, a Bedegar” *Silphium marianum*, „az erdei tövis” *Cirsium arvense*.
- De Carduo Scolymos. — *Carduus Strobilus*: Olasz tövises lapu, Zab tövises lapu. — *Cynara scolymus*, „a harmadik”: *Onopordum acanthium*.
- De Anonide. — *Resta bovis*: Ökörigus, Ekeakadály. — *Ononis spinosa*.
- De Eryngio. — *Iringus*, *Centum capita*: Macska tövis, Száz fű. — *Eryngium campestre*. (Itt fordul elő a mezei petrezse-lyem a *Pastinacia sativa*.)
- De Peucedano. — *Foenum porcinum*, *Pinastella*, *Peucedanum*: Disznó kemény, Erdei vad kemény, Kénköves gyökér. — *Peucedanum officinale*.
- De Botry aut Ambrosia. — *Botrys*, *Ambrosiam*: Isten kenyere, Förtös fű. — *Chenopodium botrys*.
- De Digitali. — *Digitalis*: Gyűszű fű. — *Digitalis purpurea*.
- De Mandragora. — *Mandragora*: Nagydragula. — *Mandragora officinalis*.
- De Mala Insana. — *Mala insana*: Bolondító alma. — *Solanum ovigerum*, illetve *melongena*.

- De Charantia. — Charantia: Mamortica. — *Momordica charantia*.
- De Struthio. — Lanaria herba: szapon fű. Tajtékozó lábmósófű. — *Saponaria officinalis*.
- De Lunaria minor. — Lunaria: Hold ruta, Hold fű. — *Botrybium lunaria*.
- De Junco. — Juncus: Sás, Filemile fű. — *Juncus articulatus*, „a szagos káka” alighanem *Hierochloa odorata*.
- De Lithospermo. — Lithospermum: Tengeri köles, Nap kása. — *Lithospermum arvensis*.
- De Rusco. — Ruscus: Egér tövis, Földi Laurus. — *Ruscus aculeatus*.
- De Aloe. — Aloes: Aloé. (A Kräuter—Buch metszete szerint): *Aloe soccotrina*.
- De Coriandró. — Coriandrum, Colandran, Cigány petrezselyem. — *Coriandrum sativum*.
- De Nigella. — Nigella: Fekete colandron. — „egyik búza között”: *Nigella arvensis*, „kertben terem”: *Nigella sativa*, „harmadik, mint az konkoly a búza között” *Lolium temulentum*.
- De Papavere. — Papaver: Veres mák, Papocz, Budosó mák, — *Papaver rhoeas*, „ebmák, disznó mák”: *Papaver dubium*.
- De Papavere Sativo. — Papaver sativum: Szeligy colnandron, Kerti mák. „egyik fehér, másik fejr mák”: *Papaver somniferum*.
- De Papavere cornuto. — Papaver cornutum: Szarvas mák. — *Glaucium flavum*.
- De Anemone. — Anemone: Kökörcczin. — „a veres virágú” *Adonis aestivalis*.
- De Pseudo Melanthio. — Githago: Hamis fekete mag, Sárga mezői rosa. — *Agrostemma githago*.
- De Siderita prima. — Sideritis — Tisztes fű. — *Stachys recta*.
- De Hyosciamo. — Hyoscyamus: Belén fű, Disznó bab. — *Hyoscyamus niger*, „erdei belén” *Hyoscyamus albus*.
- De Aquilegia. — Aquilegia: Keselő fű, Czamoly fű. — *Aquilegia vulgaris*.
- De Centaureo Maiore. — Centaurium, Rhapontica: Nagyezer aranyú, Nagy rapontz: — *Centaurea centaurium*.

- De Centaurea Minore. — Centaurium minus: Kis földi epe. — *Centaurium umbellatum*.
- De Rha barbaro et Rha pontico. — Rhabarbarum: rebarbara. — *Rheum palmatum*. (Lonicerus könyve végén foglalkozik ezzel a növénnel.)
- De Lapatho aut Rumice.-Rumex. Sóska. „igen széles lapu”: *Rumex patientia*, „a másik sóska”: *Rumex acetosella*, „vizes helyen terem”: *Rumex hydrolapathum*, „kerti sóska” *Rumex scutatus*.
- De Chrysanthemo. — Chrysanthemum: Réti aranyvirág. — *Anthemis arvensis*, „folyásos réteken” *Caltha palustris*.
- De Bulphthalmo. — Buphthalmus: Ökörszem, Szt. János virága. — *Chrysanthemum leucanthemum*.
- De Caltha. — Calthula: Gyűrő virág. — *Calendula officinalis*.
- De Anthemide. — Chamomilla: Nemes székfű. — „igen jó szagú”: *Matricaria chamomilla*, „sárga a virága” (a Kräuter-Buch metszete alapján) *Chrysanthemum segetum*, „ebkapor”: *Anthemis cotula*.
- De Lactuca. — Lactuca: Saláta. — „fejes salata”: *Lactuca sativa*, „Fodor saláta”: *Lactuca scariola*, „disznó kék” *Lactuca virosa*.
- De Hieracio. — Hieracium majus, Cicorea luteum: Ölyv fű, Vad kék. — *Taraxacum officinale*. — „oroszlánfognak, barát-főnek hívják”: *Leontodon hispidus*, illetve *danubialis*.
- De Soncho. — Sonchus; Lactuca leporina: Disznó kék, nyúl kék. — „egyik, a disznó kék”: *Sonchus oleraceus*, „az erdei tövises”: *Sonchus asper*.
- De Intubo, — Intubus: Nap után járó fű, Vad cichoria. — *Cichorium intybus*. „keserű fodor salata” *Cichorium endivia*.
- De Condrilla. — Condrilla, Endivia sylvestris: Apró kotáng, Disznókék. — *Chondrilla juncea*.
- De Auricula muris. — Auricula muris, Pilosella: Egér fül, Szörös fül. — „egyik”: *Hieracium murorum*, „a nagyobb”: *Hieracium auricula*, „a harmadik”: *Antennaria dioica*, „a negyedik”: *Hieracium pilosella*.
- De Tragopogone. — Barbula hirci, Coma: Bak szakál, Kakok pogácsa. — *Tragopogon orientalis*.

- De Pygnocomo. — Barba caprina: Ketske szakálú fű. — „egyik”
Aruncus sylvester, „a másik erdön nő”: *Filipendula ulmaria*.
- De Erigero Senecione. — Erigeron, Senecio: Kő rontó fű,
 Szösös fű. — *Senecio vulgaris*. (A Herbarium itt tárgyalja
 a *Senecio Jacobaea*-t, amelyet a Kräuter-Buch külön tárgyal.)
- De Ricinio. — Ricinus, Cataputia maior: Czoda fa, Sár fű. —
Ricinus communis.
- De Lathyri. — Lathyris, Cataputia minor: Apró sár mag,
 Has indító. — „egyiknek nagy széles a levele: *Euphorbia*
amygdaloides, „a másik a nap után néző”: *Euphorbia heli-*
oscopia, „a harmadik, amelynek házi fenyőhöz hasonló a
- levele”: *Euphorbia cyparissias*, „a negyedik *Esula maior*”
Euphorbia palustris.
- De Solano. — Solanum, Solatrum: Eb szőlő, Szép szőlő. —
 „az egyik”: *Solanum hortense*: *Solanum nigrum*, „a másik
 híják *Halicambum*”: *Physalis Alkekengi*, „a harmadik
 olyan, mint a pap monya”: *Solanum dulcamara*, „a negyedik
Solanum hypnoticon”: *Atropa Belladonna*, „az ötödik,
Solanum mortale”: *Datura stramonium*. (A Kräuter-Buch
 a Mala insana után foglalkozik a *Solanum* félékkel.)
- De Pede Anserino. — Pes anserinus: Lúdláb. — *Cheno-*
podium vulvaria.
- De Astere Attico. — Aster atticus: Béka tejék, Czillag fű. —
Aster amellus. „másiknak fás a szára”: *Aster tripolium*.
- De Prunella. — Prunella: Toroknak öröme. — „egyiknek
 virága szederjes”: *Prunella grandiflora*, de lehet *Prunella*
vulgaris, „sokterem az Perczi és Bodoházi földön”, — „a
 másik veres”: *Prunella laciniata*.
- De Serpentaria. — Serpentaria; vulgo Columbrina: Kígyó
 trunk, sárkány gyökér. — „a Kígyótrank” a Kräuter-Buch
 metszete szerint: *Polygonum bistorta*, „a lapu levelű”:
Polygonum lapathifolium.
- De Ophioglosso. — Ophioglossum: Kígyó nyelv. — *Ophioglos-*
sum vulgatum.
- De Spanacia. — Spanachia, Spinacia: Spinátz, Barát paré. —
Spinacia oleracea.

- De Euphrasia. — Euphrasia: Szöm vigasztaló. — „az egyik” *Euphrasia Rostkoviana*, „a másik”: *Euphrasia stricta*, — „a harmadik, kékes virágú”: *Euphrasia brevipila*.
- De Amarantho. — Amaranthus, Flos amoris: Bársonszép, Szeretők füve. — „egyiknek bársony színű a virága”: *Amaranthus caudatus*. — „a másik sárga gyopár”: *Helichrysum arenarium*.
- De Trifolio. — Trifolium: Három levelő. — „réti lóhere”: *Trifolium pratense*. — „sárga a virága”: *Trifolium ochroleucum*. — „harmadik feje sárga”: *Anthyllis vulneraris*.
- De Asphalto. — Trifolium odoratum, Lotus sativa: Moly fű, Lóhere. — *Trigonella coerulea*.
- De Meliloto. — Melilotus, Sertula campana: Sárkerep, Nagy lóhere. — „sárga a virága”: *Lotus corniculatus*. — „nyúl borsó”: *Lathyrus pratensis*. — „kőrontó lóhere”: *Melilotus officinalis*. — „herehura”: *Trifolium arvense*. — „dutkoró”: *Melilotus albus*. — „nagylóhere”: *Melilotus altissimus*.
- De Foeni Greco. — Foenum graecum: görög széna, Bak szárú. — „hosszú hüvelykúj”: *Trigonella foenum graecum*. — „a másik”: *Trigonella momspeliaca*.
- De Cytizo. — Cytisus: Kecse három levelű. — *Cytisus nigricans*.
- De Flore Tinctorio. — Flos tinctorius: Sárga festő fű, Pogán ékesség. — *Genista tinctoria*.
- De Acalyphe. Urtica: Égető czalán. — „a nagy”: *Urtica dioica*. — „a kisebb”: *Urtica urens*.
- De Galeopsi. — Urtica mortua: Holt czalán. — „szederjes virágú”: *Lamium maculatum*. — „sárga virágú”: *Lamium galeobdolum*.
- De Marubio. — Marubium nigrum, Marubium album: Fekete peszterce. — „fekete pesztercze”: *Balotta nigra*. — „fejér pemetefű”: *Marrubium vulgare*. — „vízi pesztercze”: *Lycopus europaeus*.
- De Mellisophylo. — Melissa: Méh fű. — „igazi mézelke”: *Melissa officinalis*. — „erdei”: *Melittis melissophyllum*.
- De Calamintha. — Calamintha montana, Nepeta: Hegyi Ménta, Mezői ménta. — „hegyi ménta”: *Nepeta cataria*.

- „mezői ménta”: *Mentha arvensis*. — „vízi ménta”: *Mentha aquatica*.
- De Mentha. — *Mentha rubra*, *Mentha crispa*: Házi ménta, Veres ménta, Fodor Ménta. — „Bódog Asszony méntája”: *Crysanthemum balsamita*. — „fodor ménta”: *Mentha crispa*. — „veres ménta”: *Mentha gentilis*.
- De Sisymbrio. *Mentha aquatica*, *Nasturtium aquaticum*: Vízi ménta, Forrás torma. — „a polaj”: *Satureja villosa*, — „kertben terem”: *Satureja hortensis*. — „vízi torma”: *Nasturtium officinale*.
- De Diptamo. — *Diptamus*: Ezer jó fű. — „egyik a crétai (talán *Origanum creticum*, de a Kräuter-Buch metszetéből sem lehet megállapítani, miféle növény) — „a másik”: *Dictamnus albus*.
- De Ocimo. — *Basilicum*: Brasion. — „Egyik”: *Ocimum basilicum*. — „másik”: *Satureja acinos*. — „a harmadik”: *Galium verum*.
- De Amaraco. — *Maiorana*: Majorána: Nemes majorána. — *Maiorana hortensis*.
- De Glecho. — *Pulegium*: Póla. — *Mentha pulegium*.
- De Origano. — *Origanum*, *Cunilla*: Gyopár, Varga majorána. — „egyik”: *Origanum vulgare*. — „ketskék szerető füve”: *Origanum heracleoticum*.
- De Serpyllo. — *Serpyllum*: kakuk fű. — „egyik”: *Thymus glabrescens*. — „másik”: *Thymus praecox*.
- De Thymo. — *Serpyllum romanum*: Olasz kakuk fű. — „egyik”: *Thymus serpyllum*. — „másik”: *Thymus vulgaris*.
- De Thymbra. — *Satureia*: Bors fű. — „egyik kerti”: *Satureja hortensis*. — „a másik”: *Satureja grandifolia* lehet. (A Kräuter-Buch csak kertit említ.)
- De Hysopo. — *Hyssopus*: Isop. — „az egyik kerti”: *Hyssopus officinalis*. — „a másik”: *Hyssopus pilifer* lehet.
- De Ormino. — *Orminum*: Sebes sállya, Iscarlát fű. — „egyik, kit Szt. János füvének hívnak” lehet: *Salvia sclarea*. — „a másik, kit Szt. Ilona füvének hívnak” lehet: *Salvia nemorosa*, de Szt. Ilona füve, a *Lysimachia vulgaris* is.

- De Salvia. — Salvia: Sállya. — „egyik kerti”: *Salvia officinalis*.
— „mezei, erdei vad sállya”: *Salvia pratensis*.
- De Libanotide. — Rosmarinus: Rosmarin. — *Rosmarinus officinalis*. — „a másik, kit Lengyelországból hoznak”: *Libanotis pyrenaica*.
- De Stoeade. — Stoechas: Frantzia spica. — „egyik”: *Lavandula Stoechas*.
- De Nardo. — Nardus: Római spica. — *Lavandula italica*. — „Nardus Indica”: Nardostachys Jatamansi cserjéből készült olaj.
- De Lavendula. — Pseudonardus, Lavendula: Spicanárd, Lavendula. — *Lavandula spica*.
- De Nardo Celtica. — Nardus celtica, Saliunca: M. Magdolna füve. — *Valeriana celtica*.
- De Nardo Agresti. — Valeriana, Nardus agrestis: Maczka gyökér, Therjék fű. — „mezei Nardus”: *Valeriana phu*. — „a másik”: *Valeriana dioica*. — „terjék fű”: *Valeriana officinalis*.
- De Asaro. — Asarum: Kapotnyak. — *Asarum europaeum*.
- De Caryophyllata. — Herba benedicta, Gariophyllata: Benedikt gyökér, Szekfű szagú fű. — *Geum urbanum*.
- De Pegano. — Ruta, Ruta. „kerti”: *Ruta hortensis*. — „mezei”: *Ruta montana*.
- De Hyperico. — Hypericum: Czungő fű. — *Hypericum perforatum*.
- De Ascyro. — Ascyrum: Nagy czungő fű. — *Hypericum ascyron*.
- De Androsaemo. — Androsaemum: Férfiu vir. — *Hypericum androsaemum*.
- De Bellide. — Bellis minor, Primula veris: Kisebbik nadály, Tavaszfü. — (Ez a fejezet eltérően a Kräuter-Buchtól egybefoglalja a Bellist a Primulával és egyéb növényekkel.) „egyik nagyobbik, ám az sárga rózsa”: *Bupthalmum salicifolium*. — „mezőn terem”: *Primula veris*. — „a harmadik”: *Chrysanthemum leucanthemum*. — „Szt. Jakab füve”: *Chrysanthemum segetum*.

- De Alismate. — *Alisma*, *Barba Sylvana*, *Plantago aquatica*: Olasz útifű, Erdei szakál, Vízi úti fű. — „Vízi útifű”: *Alisma plantago* — *aquatica*. — „sárga a virága”: *Arnica montana*.
- De Conysa. — *Conysa maior*, *Conysa medica*, *Conysa minor*: Száraz fű, Ebszem, Balha halál. — „maior”: *Inula conysa*. — „media”: *Publicaria dysenterica*. — „minor”: *Publicaria vulgaris*.
- De Psyllio. — *Psyllium*, *Publicaria maior*: Balhafű, Balhamag. — „ebfejű balha fű”: *Plantago psyllium*.
- De Helenio. — *Enula campana*, Örvin. — *Inula helenium*.
- De Gentiana. — *Gentiana*: Keserű gyökér. — *Gentiana lutea*.
- De Aristolochia. — *Aristolochia*: Farkas hézag gyökér. — „kerek almájú”: *Aristolochia rotunda*. — „hosszúalmájú”: *Aristolochia longa*. — „sokgyökerű”: *Aristolochia pistolochia*. — „a folyó fű”: *Aristolochia clematitis*.
- De Verbena. — *Verbena*, *Columbaria*, *Herba sacra*, *Centrum Galli*: Szapora fű, Galamb fű, Szent fű, Kakas címer. — „szapora fű”: *Verbena officinalis*. — „kakascímer”: *Rhinanthus alectorolophus*.
- De Pera Pastoris. — *Bursa pastoris*, *Sanguinaria*: Pásztor tarsoly, Szűkes fű. — „nagy béka lence”: *Capsella bursa pastoris*. — „kis béka lence”: *Potentilla tormentilla* vagy *Thlaspi arvense*.
- De Verbasco. — *Verbascum*, *Candela Regia*, *Tapsus barbatus*: Gyapju fű, Király gyortya, Ökör fark. — „ökör fark”: *Verbascum thapsus*. — „Fejérvirágú”: *Veratrum album*. — „másik fejér virágú”: *Verbascum lychnitis*. — „fekete ökörfark”: *Verbascum nigrum*. — „negyedik”: *Verbascum phlomoides*. — „kis ökörfark”: *Verbascum blattaria*. — „szőrös levelű mint az atrcel”: *Centaurea montana*. — „mint a Vad mák”: *Licnis coronaria*. — „kék virágú ökörfark”: *Verbascum phoenicum*.
- De Asparago. — *Asparagus*: Kalaris fű. — *Asparagus officinalis*.
- De Arnoglosso. — *Arnoglossum*, *Plantago*: Bárány nyelv, Úti fű. — (Ebben a fejezetben tulajdonképpen a Kräuter-

- Buch és annak metszete szerint a *Plantago maior*-ról, illetve a *Plantago media*-ról van szó.)
- De Cynoglosso. — *Lingua canis*, *Cynoglossum*: Eb nyelv, Atratzél. — *Cynoglossum officinale*.
- De Echio. — *Borago*, *Buglossum*: Mezei ökörnelyv, Vadökör-nelyv. — „az Atratzélhoz hasonló”: *Echium vulgare*.
- De Vero Buglosso. — *Buglossum verum*: Igaz ökör nelyv. — *Borago officinalis*.
- De Symphyto. — *Consolida maior*, *Solidago*, *Consolida petraea*: Nagy Nadály, Fekete Nadály, Köves Nadály. — „az egyik”: *Symphitum officinale*. — „A másik”: *Symphitum tuberosum*.
- De Scabiosa. — *Scabiosa*, *Graecis Psora*: Kelés fű, Var fű. — „a kosz fű”: *Scabiosa columbaria*. — „a szöszke fű”: *Knautia arvensis*.
- De Succisa Praemorsa. — *Succisa*, *Morsus diaboli*: Elharapot fű, Ördög marta fű. — *Succisa pratensis*.
- De Aconito. — *Faba alba*: Farkas bab. — *Aconitum vulparia*. (A szövegben említett *Pardalianches*: *Paris quadrifolia*, amelyről a Kräuter-Buchban külön fejezet van.)
- De Staphide Agria. — *Pedicularis herba*: tetű fű. — „mezei kalász”: *Delphinium staphisagria*, — „a másik”: *Pedicularis palustris*. — „nátha fű”: *Achillea Ptarmica*.
- De Cruciata. — *Cruciata*: Keresztes fű. — *Gentiana cruciata*.
- De Isatide. — *Isatis*: kék fonál festéke. — *Isatis tinctoria*.
- De Absinthio. — *Absinthium*: feje üröm. — „bárány üröm”: *Artemisia pontica*. — „fekete üröm”: *Artemisia vulgaris*. — „feje üröm”: *Artemisia absinthium*.
- De Abrotano. — *Abrotanum*: Isten fája. — „egyik”: *Artemisia abrotanum*. — „a másik”: *Sisymbrium sophia*.
- De Artemisio. — *Artemisia*, *Matricaria*, *Tanacetum*, *Indica*: Fekete üröm, Szt. János öve, Mátra fű. Fűnek anyja, Varadicz, Indiai virág. — „fekete üröm”: *Artemisia dracunculus*. — „mátra fű”: *Chrysanthemum parthenium*. — „varadies”: *Chrysanthemum vulgare*. — „indiai virág”: *Tanacetum*, illetve *Chrysanthemum indicum*.
- De Geranio. — *Rostrum Ciconiae*: Eszterág orra. — *Erodium cicutarium*. — „Vagyon hat féle is” — írja a Herbarium.

(A Kräuter-Buch szerint ezek *Geranium-félék*, még pedig: *Geranium Phaeum*, *Geranium pratense*, *Geranium sanguineum*, *Geranium pusillum*, *Geranium Robertianum* és *Geranium sylvaticum*.)

De Canabe. — Canabus: Kender. — *Cannabis sativa*.

De Lino. — Linum: Len. — *Linum usitalissimum*.

De Pseudolino. — Sesanum: Vad len. — *Linum catharticum*.

De Linaria. — Linaria: Len levelű fű. — „sárga virágú”: *Linaria vulgaris*. — „kék virágú”: *Linaria arvensis*.

De Antirrhino. — Buceranion, Cynocephalaea: Borju orrú fű, Eb fejű fű: *Antirrhinum majus*. — „mezőn terem”: *Antirrhinum orontium*.

De Catanche. — Amatoria, Catanance: Szeretetre hajtó, Erősítő fű. — (Valószínűleg az Olaszországban előforduló *Catananche coerulea* nevű növényről lehet szó, mert vannak olyan levelei, mint a „Gym nyelvű fünek”, a *Phyllitis scolopendrium*-nak. Ez a fejezet különben Pál apostolnak az efezusiakhoz intézett leveléből vett idézettel végződik.)

De Malva. — Malva: Malva. — „kerti magasan felnő”: *Althea rosea*. — „haslágýtó fű”: *Malva neglecta*. — „apró malva”: *Malva silvestris*.

De Althea. — Ebiscus: Feyér malva. — *Althea officinalis*.

De Alcea. — Alcea, Herba Siemeonis: Erős malva rósa, Szt. Simon füve. — „vad erdei malva”: *Malva pusilla*. — „Sz. Simon füve”: *Malva alcea*.

De Chamaecyparisso. — Chamaecyparissus. — „ki kertekben terem”: *Santolina Chamaecyparissus*. — „mezei cypros”: *Artemisia campestris*.

De Chamaepity. — Aiuga, Abiga: Vad cypros, In fű. — *Ajuga chamaepytis*.

De Nasturtio. — Nasturtium: Torma. — „kerti”: *Armoracia lapathifolia*. — „vízi torma”: *Sisimbrium cardamine*. — „mezei vad torma”: *Cardamine pratensis*.

De Thlaspi. — Thlaspi majus, Nasturtium album: Tengeri retek, Vad mustár. — „egyik béka lencze”: *Lepidium rudemale*. — „másik béka lencze”: *Thlaspi arvense*.

- De Allearia. — Allearia: Vad mezei foghagyma. — *Alliaria officinalis*.
- De Lepidio. — vulgo Piperitis: Sásafű. — *Lepidium lapatifolium*.
- De Mydropipere. — Hydropiper, Zinziber canium: Vizi hunyor, Eb gyömbér. — *Polygonum persicaria*.
- De Ranunculo. — Ranunculus: Kakas láb. — „égető fű”: *Ranunculus flammula*. — „fejér kakasláb”: *Ranunculus aconitifolius*. — „kerti”: *Ranunculus asiaticus*. — „réti”: *Ranunculus acer*. — „nagy gyökerű”: *Ranunculus bulbosus*. — „méhek nevetése”: *Ranunculus sceleratus*. — „réteken termő”: *Ranunculus arvensis*.
- De Coronopo. — Pes corvinus: Holló láb. — *Plantago coronopus*, illetve *Plantago lanceolata*.
- De Sinapi et Eruca. — Sinapi: Mustár. — „kerti”: *Sinapis alba*. — „mezei”: *Sinapis arvensis*.
- De Herba Sanctae Barbarae. — Sz. Barbara füve. — *Barbarea vulgaris*.
- De Chelidonio Maiore. — Chelidonium maius, Hirundinaria. Fekete fű, Arany fű. — *Chelidonium majus*.
- De Chelidonio Minore. — Chelidonium minus, Scrophularia minor: Kis fetske fű, Sül fű. — *Ranunculus ficaria*. (A Kräuter-Buch metszete szerint.)
- De Fumaria. — Fumus terrae: Földi füst. — *Fumaria officinalis*. — „másik földi füst”: *Corydalis solida*.
- De Lasine. — Morsus Galinae: Tyik húr. — „tyik harapta fű”: *Stellaria media*. — „ludhur”: *Minuartia verna*.
- De Anagallide. — Anagallis: Kakuk terjék. — „veres virágú”: *Anagallis arvensis*. — „kék virágú”: *Anagallis foemina*.
- De Polygono. — Polygonum: Porczin fű. — „térdkötő fű”: *Polygonum aviculare*. — „kövér porczin”: *Portulaca oleracea*.
- De Clematide. — Clematis, Vinca pervinca: folyó fű, Lone, — *Vinca minor*.
- De auró Alexandrina. — Laurus Alexandrina, Pagana lingua: Czap fű, Török fű. — *Ruscus hypoglossum*.
- De Cervicaria. — Cervicaria, Campanulla: Nyak fű, Harangfű. — *Prunella vulgaris*.

De Polygonato. — Polygonatum: Feyér gyökér. — *Polygonatum officinale*.

De Flore Cuculi. — Flos Cuculi: Kakuk virága. — *Lichnis flos cuculi*.

De Veratro vero. — Veratrum nigrum: Fekete hunyor. — „egyik fekete hunyor széles levelű”: *Veratrum nigrum*. — „vadkender levelű”: *Helleborus viridis*. — „Christwurz”: *Helleborus niger*. — „turbolyához hasonló levelű”: *Helleborus foetidus*.

De Veratro albo. — Veratrum album, Elleborus albus: Feyér hunyor, Ördög rakollya. — *Veratrum album*.

De Arundine. — Arundo: Nád. — *Phragmites communis*.

De Cramine. — Gramen: Sás. — „vizi sás”: *Carex flacca*. — „réti sás”: *Carex caepitosa*. — „Káka”: *Scirpus palustris*. — „gyékény”: *Thypha angustifolia*.

A fűfélék felsorolásával fejeződik be a Herbarium s így a fejezetek száma alapján első magyar nyelvű füveskönyvünk éppen a fele Lonicerus Kräuter-Buchjának, amelyben még 200 „Capitel” ismerteti a különböző gyógynövények erejét és hatását. Ezek közül sok valamilyen vonatkozásban megtalálható a Herbariumban tárgyalt növények sorában. Így a Herbarium fejezeteiben a következő növényekre történik utalás a megjegyzésekben már kiemelteken kívül: bab (*Vicia faba*), lencse (*Lens culinaris*), lednek (*Vicia sativa*), szeges borsó (*Cicer arietinum*), árpa (*Hordeum sativum*), fehér liliom (*Lilium candidum*), kapor (*Anethum graveolens*), lestyán (*Levisticum officinale*), szerecsen dió (*Myristica fragrans*), myrtus (*Myrtus communis*), retek (*Raphanus sativa*), repce (*Brassica arvensis*), mezei pastica (*Pastinacia sativa*), apró petrezselyem (*Petroselinum sativum*), turbolya (*Anthriscus silvester*), baraboly (*Chaerophyllum bulbosum*), Csaba ire (*Pimpinella saxifraga*), narcissus (*Narcissus poeticus*), mezei sárga liliom (*Hemerocallis flava*), Szent György füve (*Convallaria majalis*), téli viola (*Matthiola incana*), kerti ibolya

(*Chairanthus cheiri*), apró bojtorján (*Agrimonia eupatoria*), arany fonal fű, „kit Guren fünek hívnak” (*Cuscuta epythimum*), sanicor (*Astrantia major*), bürök (*Conium maculatum*), csomorika (*Cicuta venosa*), tálmosó fű (*Equisetum arvense*), Szentjánoskenyér (*Ceratonia siliqua*, de lehet *Poypodium vulgare* is), vadalma (*Malus silvestris*) és a kerti alma, a Malusnak valamelyik, ma már meg nem állapítható fajtája. Mindezeknek megemlítése is arra vall, hogy Melius alaposan áttanulmányozhatta a Kräuter-Buchot, sőt feltételezhető, hogy a kétszáz Capitel növényeiről bővebb jegyzetei is lehettek, de ezeket a Herbarium összeállítója — mint már említettük — összefüggéstelenségük miatt nem tudta felhasználni, illetve a könyvbe beilleszteni.

Kár, hogy Melius nem fejezhette be munkáját és nem maga rendezte azt sajtó alá, mert ebben az esetben a Herbarium egyenlő értékű lenne e kor füveskönyveivel és bizonyára még több növényünk ősi magyar nevééről lenne tudomásunk. Így csak részleges mű, bár egyes fejezetei sok tekintetben felülmúlják forrásművének, a Kräuter-Buchnak adatait, némely tekintetben eltér azoktól, helyesebben csoportosítja az egyes növények külső és belső hasznát, az összehasonlításoknál közvetlenebb példákat használ. Ha összekeveredik is a fejezetekben a hippokratészi, a galenusi és paracelsusi felfogás, és a régi humorális rend szerint közli a növények karakterisztikumait, tehát azt, hogy melyik mennyire nedvesítő, szárító, melegítő vagy hidegítő, több helyen már meg is kritizálja a régebbi füveskönyvek íróit. A Herbarium egyik érdekessége, hogy egyes növényeknél már pontos előfordulási helyeket említ. A lelőhelyek feltüntetése már a növénytan körébe tartozik. De ez még messze van attól, hogy botanikai műnek legyen tekinthető, mert nincs semmi rendszere és nélkülözi a morfológiai leírásokat, akárcsak a többi korabeli füveskönyv. Sadler József, magister pharmaciae, orvosdoktor, a pesti egyetem professzora írta a múlt század negyvenes éveiben a Herbarium szerzőjéről: „Tisztelet illeti őt, mert első lévén a hazában, aki a növénytant megkedveltette, annak gyakorlatiasságára és a gyógyító növények sokféleségére magyar nyelven hívta fel népünk figyelmét.

IRODALOM

- T. P. Chaumeton, Chamberet et Poiret*: Flore medicale. Paris 1915—18 C. L. F. Panckoucke.
- Gombocz Endre*: A magyar botanika története. Bpest, 1936. M. Tud. Akadémia.
- A. Lonicerus*: Kräuter-Buch. Frankfurt. 1557 Egenolffs Erben.
- Dr. Fr. Loseh*: Kräuterbuch. Unsere Heilpflanzen in Wort und Bild. Eszlingen und München, 1914. J. F. Schreiber.
- Prof. W. L. Schreiber* (Potsdam): Die alten Kräuterbücher. Zeitschrift für Bücherfreunde, 1904—1905. Bidefeld-Leipzig. Velhagen-Klasing.
- Szó-Jávorka*: A magyar növényvilág kézikönyve. Bpest, 1951. Akadémiai kiadó.

ÚTMUTATÓ A HERBARIUM HASZNÁLATÁHOZ

Írta: Dr. INCZE GÁBOR (Budapest)

Bán Imre, Halmai János, Natter-Nád Miksa tanulmányai után Melius mostani Herbarium kiadása, ha betűhíven jelennék is meg, akkor sem okozna olvasása különösebb nehézséget, mégis, hogy könnyebb legyen, több betűt átírtunk az eredetileg 376 oldalnyi szövegben.

Az eredeti szöveg a szóvégi *k-t* mindig *c-nek* írta, a kettős *k-t ck-nak*, *cs* helyett mindig *cz-t* írt, *c* helyett *tz-t*, *j* helyett *i-t* vagy *y-t*. *U* helyett *v-t* írt, *v* helyett *u-t*. Az igekötőt mindig külön írta; a névelő használata bizonytalan, mássalhangzó előtt hol *a*, hol *az* áll. *Y* helyett gyakran ' áll hog', eg', ebben azonban nem következetes vagy az író, vagy Heltai Gáspárné kolozsvári „műhelye”.

A rövid és hosszú magánhangzók (*a-á*, *e-é*, *o-ó*, *u-ú*, *ü-ű*) felváltva szerepelnek, az *o* helyett néhol *u* van (szuruk).

Ezek az eltérések valószínűleg csak írás-, illetőleg nyomda-technikai okok következménye, ezért bátran át lehetett írni, viszont megmaradt az *ö-zés* (Döbrötznön, tötte, vövé) és a szóvégi *u*, *ü* helyett használt *o*, *ö*, mert ezek meg minden valószínűség szerint fonetikus jelzések.

Az alább következő szavaknak is csaknem mindegyike valamiféle fonetikus eltérést mutat, csupán néhány olyan, amelyet ma már kevésbé ismerünk, vagy más értelemben használunk, mint a XVI. században. Öröm az, hogy ezt a csaknem négyszáz esztendőös könyvet, ennek a pár szónak a kivételével, olyan jól megérthetjük.

Az eredeti könyvben az Elöljáró beszéd és az Index nincsenek lapszámozva, csak maga a Herbarium számozott, 188 lap

számmal, tehát 376 oldal. A mi számozásunk mellett a szövegben olvasható az eredeti oldal számozás is. Erre azért van szükség, mert az Index számai az eredeti oldal számokra utalnak.

akar (akár)
alacson
alatlanság (álmatlanság)
alunék (aludnék)
alutó (altató)
araszni
asag (piszkavas)
asszon
aszt (aszt)
atracél (ebnyelv, ökönyelv)
állat (állít)
ásztat (áztat)

bábák, vagy bábok, vagy
babák
baccaja (apró gyümölcs héja)
bárán
barbély
bárson, vagy bársony
bégy (begy)
belől (belül)
berge (a fakéreg belső része)
berkenyéhöz
betegök
bikkfa, vagy bykfa
billegez (bélyegez)
bisalma
bódog
bögek (böfög)
bökögés (böfögés)
börköt (békát?)
bötköü fű (százesomójú fű)
bötkő (dudorodás)
bubuliskó (gyökeren nőtt gumó)
budosik, budosó
buga (tölgyfa gubacsa)
burító (borító)
burokot (burkot)
bügnek (párosodnak)

cigán, cigánkodik
Cypros, vagy Cyprus
Csába ire (Poterium)
csepiös (cseppjes)
csével (csővel)
csoklás (csuklás)
csöpő (csípő)

dragma, vagy drachma
dücsöséges

ecset borosta (kefe)
egyie (egyike)
egib (egyéb)
eggyult (együtt)
éhjom, éhom (éhom)
elalut (elaltat)
elfogyatja
elföttig (elfogytig)
elgit, vagy ölgit (elegyít)
éleled (éried)
elmellyed szakála (elhullik)
émeleg (émelyeg)
enyü (enyv)
eperj (eper)
erei (erői)
erőtetés (eröltetés)
érreld (éried)
esmer (ismer)
észi, eszed (eszi, eszed)
eszt (eszt)
étető (mérgező szer)

Fantzika kisközség Ugocsa
vm-ben
fejér (fehér)
fekél (fekély)
feküő (feküvő)
feledékenség
feléni

fellyül
 féne (fene)
 fereszt
 férre vonó betegség (ideg-
 zsába)
 ficsemlés (ficamlás)
 ficsemlött (ficamlott)
 ficsmány (férfi szeméremtest
 előbőre)
 fige
 filemile
 focskandó (fecskendő)
 fontné (fontnyi)
 fottáig (fogytáig)
 földén
 főnyő, vagy főnyü (fényő)
 főnyen (fönyön)
 fővén, vagy fővény
 főzed (főződ)
 Frantzu (Morbis Gallicus,
 Lues venerea)
 fulakodás (fulladozás)
 fulak (fulánk)
 füe, füek, fűhez
 függjen (függjön)
 fülöt (fület)
 fűrészült (fűrészelt)

galiszta (giliszta)
 ganéos (ganéjos, trágyás)
 gelva (golyva)
 görbök (görbék)
 gym nyelvő fű (asplenium)
 gyak, gyakás (szúr, döf, szú-
 rás, döfés)
 gyapár (gyopár)
 gyék (gyik)
 gyékén
 gyékénezt (behúz, befed)
 gyortya (gyertya)
 gyökere (gyökerű)
 gyöngyet (gyöngyöt)
 györtyán (gyertyán)
 gyut (gyújt)
 gyutokvány, vagy gyujtok-
 vány

gyűrő, vagy gyűrű
 gyűsző (gyűszű)
 gyűt (gyűjt)

háborod (habarod)
 halvánság
 halyag, halyog, vagy hólyag
 hámol (hámlik)
 hán (hány, dob)
 hánd (hányd, dob)
 hány belé agyának (ágyának)
 hasznak (hasznok)
 hasznaja (haszna)
 havasok (havonkinti, havi
 betegség)
 heia (héja)
 hé (héj)
 héjastúl
 herehura (lóhere fajta)
 hertelen
 himnak (hímnek)
 himja (hímje)
 hí, híjak (hív, hívják)
 hitván
 hívesít (hüvösít)
 hörpites (hörögös, ziháló)
 hővitő (hevítő)
 hurutás (köhögös betegség)

iglitze (tövises bokornövény)
 igyenes (egyenes)
 ined (inod)
 a fog inének (ínjának)
 innya (inni)
 ire (írja)
 irmet (ürmöt)
 irmös bor
 ischasok (farzsábások)
 ismég (ismét)
 ivolya (ibolya)
 izzatja (izzasztja)

juiuback, vagy jujube (szeder)

kábálkodó (bolondozó)
 kakok (kakuk)

kalán (kanál)
 kaláris fű (spárgafű, asparagus)
 kaphatd (kaphatod)
 kedig, vagy penig, vagy pénig
 kemén, kemenség
 kelevén
 kenőd (kened)
 kerék (kerek)
 kérődés (kérődés)
 késért (kisért, próbált)
 kevén, vagy kíván, kívánság
 kevér (kövér)
 kicsin, kicsinded
 kificsemlött (kificamodott)
 kificsemül (kificamlík)
 kimennyült (kificamlott)
 kocsai (kacsai)
 konkol, vagy konkoly
 koszoró, vagy koszorú
 kökeresin
 kökén, vagy kökény
 költ (kelt)
 kömén, vagy kömény
 könyves (könnyes)
 köpöl (köpöly)
 környül (körül)
 köszvén
 kötéd (kötöd)
 követ (követ)
 kucsol (kulcsol)
 kuldus, vagy koldus
 különbez
 küvöl (kívül)

lángas (lángos)
 lapis (lapos)
 lasnak (fürtös pokróc)
 lavendula, vagy levendula
 lednek (vad lence, vad zab)
 lélegzetés
 lév, lévben
 leveg (lebeg)
 lictariom (lekvár, gyümölcsíz)
 lidércesség (magömlés)
 lijkas (likas)

lorom (lósóska)
 lőre (borizú lé)
 ludok (ludak)

macska mézelke (macskafű)
 Magdalna
 magostúl
 malosa, vagy molozsa (mazsola)
 massa
 másuvá (máshová)
 matra (anyaméh)
 meddőé (meddővé)
 meddű (meddő)
 megállatja
 megesmer
 megfőzed (megfőzöd)
 meginditta (megindította)
 megitt (megivott)
 megöntez
 megvészöd (megveszed)
 mell, vagy mely, vagy melly
 mélyyed a haja (hullik)
 mentirigál (hazudik)
 mesdje (mesgye)
 messzelni (messzelynyi)
 miel (mivel)
 mihelt
 (róka) mon (tök)
 mondola
 mony (férfi szeméremteste)
 monyocskó (tök, testiculus)
 monyu (tökű)

natragulya
 nausea (csömör)
 négyszegű (négyszögű)
 nékik (némelyek)
 nevi (növi)
 nomás (fekélyes)
 nospolya, vagy nyospolya
 nősten
 nőstinnak (nősténynek)
 nőstön fű
 nyalad (nyalod)

nyarlott bor (megnyálasodott bor)

elnyerlés (elhullás)
nyihány (nehány)
nyirlett szőr (kihullott)
nyírlő (hulló)
nyírtűs (hulló)
nyomóni, vagy nyomónyi,
vagy nyomóné
nyugot (nyugtát)

obulusné (obulusnyi)
onts (önts)
osztán (azután)
öker, vagy ökör
ölgit, vagy ölgvit (elegyít)
öntez (öntöz)
örvin, vagy örvén (örvény)
örvöndöztet
őszve
ötvesek (ötvösök)

palaszok (palack)
papacs (pipacs)
pap monja (paponya, hali-
cacabus)
papiom (nyírfakenőcs)
paré, vagy paréj (paraj)
patkán (patkány)
penig, vagy pénig (pedig)
peterselyem
piheskedők (rövid lélekzetűek)
pinkest (pümkösd)
pipacs (pipacs)
pogán (pogány)
pohárni (pohárnyi)
prösztögtető (prüsszentető)
prözöktetés (prüsszentetés)
puptenevér (denevér)

rapontz (vad repce)
rast, vagy rászt (lépdaganat)
ravátos, vagy ravatkos (rová-
tos)
remese (bélszakasz)
resina (fa nedve, terpentin)

rettenetős (rettenetes)
rih (rüh)

sába (zsába)
sáfrán (sáfrány)
sandal (félszemű, kanesi)
sárkeróp (somkóró fű)
savanyut (savanyít)
sennyedés, vagy senyvedés
serke (pete)
sérés (sérülés)
sérödni (sérülni)
sohonnan (sehonnan)
solval (megold, lágyít)
sorok (sarok)
sömör (csömör), sömörgőzés
söprő
succusa (leve)
sugillata (ütéssel megkékített)
sugorodás (zsugorodás)
süteg (süveg)
sül (fenéken levő füge alakú
var)

szacska, vagy szákesó (zacsó)
Szalában (Zalában)
szapon (szappan)
szár (lábszár)
szárazt (száraszt)
szederj (szeder)
személdek (szemöldök)
szemnyét (szemnyit)
szénakék (cserleveledű fű,
fodorka)
Szent Antal tüze (orbánc)
szilid, vagy sziligy (szelid)
szobásu (szabású)
szű (szív)

tag (tág)
tág (kelés)
tekerges (tekergős)
temső, vagy timső
temjén
tenér (tenyér)

tenevér (denevér)
teremtött
terés (törés)
timporál (elegyít)
tóka (tokja)
torokgyek (torokgyík)
tödd (tedd)
tökörő (tekerő)
töltöd (töltöd)
tölgy (tölgy)
tőü, töv (tő)
töred (töröd)
törül (terül)
tötű (tetű)
tur (gennyes seb)
tzomja (combja)
tyík (tyúk)
tyikhur (fűnév)
tyíkmóni (tyúktojás)
tyíkmóny héban (tojáshé-
ban)

ujobb (újabb)
üdöl (üdül)
ürös (üres)

vadnak (vannak)
vakandag (vakondok)
var (gennyedés, megszáradt
sebválladék)
vas úr (tisztos fű)
vékomb, vékombik (vékonyb)
virginalt (cimbalmot)
vizölet, vagy vizelet
vizt (vizet)
vizvövőben (vízvevőben)

Wraszlásra (varázslásra)
Wraszolnak (varázsolnak)

zúrholod (bottal zavarod a
folyadékot)
zsaratnak (zsaratnok)

РЕЗЮМЕ

Венгерская Государственная Библиотека Истории Медицины выпускает сочинение «Гербарий», (Herbarium) дебреценского проповедника Петра Мелиус Юхаса (Meliusz Juhász Péter). Сочинение было издано первый раз в 1574 году. Эта была первая ботаническая работа (сочинение), написанная на венгерском языке. Сочинение выпускается оригинальной ортографией по случаю 10 летия существования библиотеки.

Текст книги опередит четыре учения, короткое содержание которых следующее:

Имре Бан (Bán Imre): Петр Мэлиус Юхас (Meliusz Juhász Péter).

В первой части работы автор описывает картину города Дебрецена нынешнего века, жизнь и творчество Мэлиуса и оценивает его со стороны церковной истории.

Во второй части работы автор говорит о его общественных взглядах, индивидуальности, писательского обращения и о стиле. В третьей части автор говорит о происхождении гербарии и о его терминологии и объяснением и об отечественных источниках. Подробно ознакомляет с описанием растений, описывает старые венгерские названия болезней и методы лечения. Автор определяет, что Мэлиус каким оригинальным методом предлагает свои лекарства, иногда комически, и иногда резко, но во всех случаях в весьма тесной связи с практической жизнью.

Автор в своей работе часто пишет против суеверия и колдовства — чародейства, его мысли наполнены чувством гуманизма.

Автор хорошо показывает, что Мэлиус служил делу прогресса, ценность автора в том, что оценивает и критикует с точки зрения марксизма.

2. Янош Халмаи (Halmái János): Данные о медицинско-ботанической оценке гербарии.

В гербарии описано около 600 сортов растений, из них автор дает данные о 380 сортах, идентифицированных на основании венгерских официальных и различных зарубежных литературных источников. В виде сравнения автор цитирует Ференца Папаи Париша (Papai Páris Ferenc) придворного врача князя Трансильвании — работу «Пакс Корпорис» (Pax Corporis), которая была издана в 1690 году, в этой работе описаны лекарства растительного происхождения. Автор делает вывод, что в гербарии Мэлиуса описаны такие идентифицированные растения 99% которых фигурируют в различных литературных источниках, 15% в офи-

циальных венгерских фармакопеех и в «Формулаэ Нормалесу» (Formulae Normales), а 72,6% такие растения, которые и в настоящее время дают больным. Значит гербарий в свое время отражает уровень лечения в эту эпоху, материя medica (Materia medica) и ординация велось в духе прогрессивном.

Микша Наттер-Над (Náttler-Nád Miksa) Растения гербарий. Автор пишет об обстановке издания гербарий и говорит об отдельных частях работы, кратко знакомит читателя с работами Брунфелса (Brunfels) Бокка (Bock), Фукса (Fuchs), Лоницеруса (Lonicerus) книга по ботанике и современным гербариями. Затем автор сопоставляет гербарий Крэйтэрбуху (Kräuterbuch) написанному автором Лоницерусом (Lonicerus).

В сообщенном порядке перечисляет названия растений, о которых говорится в гербарии.

Автор отмечает, что автор гербария Мэлиус (Melius) изучал в полной мере работу Лоницеруса (Lonicerus), но жаль, что не он собрал под печать. Он сторонник старого гуморального распределения, но критикует прежних авторов. В некоторых частях работы точно описывает местонахождения, он первый, кто обратил внимание на ботанику и множественность лекарственных растений и заставил любить их.

После этого следует полный текст гербария, в конце находим разработанный Габором Инцэ (Incze Gábor) сборник венгерских слов, которые в настоящее время не применяются. При этом объясняется современное значение этих слов.

Zusammenfassung

Die Landesbibliothek für Medizingeschichte lässt anlässlich der zehnten Jahreswende ihres Bestehens das im Jahre 1574 herausgegebene, „Herbarium...“ betitelte Werk des Predigers von Debrecen, Péter Juhász Melius, — das erste in ungarischer Sprache verfasste botanische und fitotherapeutische Buch —, mit der originalen Orthographie erscheinen.

Diesem Texte gehen vier Studien voraus, deren kurzer Inhalt hier folgt.

Imre Bán: Péter Juhász Melius.

Im ersten Teil des Aufsatzes wird das zeitgenössische Leben in Debrecen, Melius' Leben, seine Tätigkeit und seine kirchengeschichtliche Rolle geschildert, bzw. bewertet; der zweite Teil befasst sich mit seinen sozialen Anschauungen, seiner Persönlichkeit, seinem schriftstellerischen Stil und seiner Schreibart. Im dritten Teil erörtert der Autor das Entstehen des Herbariums, dessen Erklärung und Terminologie, sowie die heimischen Fundorte. Es folgt die Beschreibung der Pflanzen, der alten ungarischen Krankheitsnamen und der Heilverfahren. Die originelle Art Melius', seine Medikamente einmal in unterhaltsamer, einmal in ziemlich roher Weise, jedoch immer im Zusammenhang mit

dem praktischen Leben anzupreisen, wird auch geschildert. Melius greift den Aberglauben und die Zauberei mehrmals an; seine Gedanken sind die eines Humanisten. Einer seiner dominierenden Züge war, dem Fortschritte gedient zu haben, was in der markanten Studie gebührend hervorgehoben wird; ihr besonderes Verdienst ist die auf marxistischer Grundlage ruhende Anschauung und Kritik.

János Halmai: Angaben zur ärztlich-botanischen Bewertung des Herbariums.

Von den im Herbarium vorkommenden cca 600 Pflanzenarten gibt uns der Autor die Angaben der 380 identifizierten Sorten, auf Grund der offiziellen heimischen und ausländischen, die Volksheilkunde betreffenden Literatur. Zum Vergleich werden die aus Pflanzen gewonnenen Medikamente mitgeteilt, welche das im Jahre 1690, unter dem Titel *Pax corporis* erschienene Werk von Ferenc Páriz von Pápa, Hofarzt des Fürsten von Siebenbürgen, anführt.

Autor gelangt zum Ergebnis dass 99% der im Meliusschen Herbarium beschriebenen und identifizierten Pflanzenarten in den literarischen Quellen vorkommen, 15% in den offiziellen ungarischen Arzneibüchern und in den *Formulae Normales*, 72,6% jedoch auch heute noch gebräuchliche, heimische Heilpflanzen sind.

Das Herbarium spiegelt also die auf der Höhe der Zeit stehende Heilkunde; die *materia medica*, als auch die Ordination standen im Zeichen des Fortschritts.

Miksa Natter-Nád: Die Pflanzen des Herbariums.

Autor erläutert die zeitgenössischen Kräuterbücher, die Werke von Brunfels, Bock, Fuchs, Lonicerus, die Umstände der Herausgabe des Herbariums, sowie einige Abschnitte desselben und vergleicht es dann mit dem Kräuterbuch von Lonicerus.

Die heute gebräuchlichen wissenschaftlichen Namen der im Herbarium vorkommenden Pflanzen werden in derselben Reihenfolge aufgezählt.

Autor stellt fest, dass Melius das ganze Werk von Lonicerus studiert hatte; es ist zu bedauern, dass nicht er es war, der das Buch druckfertig machte. Melius folgt der alten humoralen Einteilung, kritisiert jedoch die älteren Autoren; hie und da verbessert er die von Lonicerus angeführten Angaben von Fundorten; er ist auch der erste, der die Botanik bei uns beliebt machte und die Aufmerksamkeit auf die Mannigfaltigkeit unserer Heilpflanzen lenkte.

Diesen Studien folgt in unserem Buche der vollständige Text des Herbariums. Die Zusammenstellung der zeitgenössischen, heutzutage nicht mehr gebräuchlichen ungarischen Worte und ihre moderne Deutung ist die Arbeit von Gábor Incze.

Summary

On the occasion of the tenth anniversary of its existence the Library of the Medical History publishes, in the original orthography, the „Herbarium...” of the preacher of Debrecen, Péter Juhász Melius, the first botanical and phytotherapical work in Hungarian, which appeared in the year 1574.

The text of the book is preceded by studies which are summarized as may be read below.

Imre Bán: Péter Juhász Melius.

Author deals first with the contemporary picture of Debrecen, the life, activity and church-historical role of Melius, then with his social opinions, his personality, his literary style and finally, with the genesis of the Herbarium, its explication, its terminology and the Hungarian habitat. This is followed by an explanation of Melius' description of medicinal herbs, of old Hungarian denominations of illnesses, and methods of procedure in treatments. Author also relates the original manner adopted by Melius to commend his medicaments which was alternately funny or rough but always adapted to the realities of life. He often attacks superstition and witchery, thus showing the mentality of a humanist.

Melius was a champion of progress which fact is duly emphasized in the study, one of its outstanding merits being further the attitude and criticism of the author, based on marxist principles.

János Halmai: Data on the medico-botanical appreciation of the Herbarium.

Based on the official Hungarian, and on foreign literature on mass-therapy, author gives us data about 380 identified herbs out of the total of roughly 600 listed in the Herbarium. For comparison, he publishes the medicines of vegetal origin contained in the work of Ferenc Páriz of Pápa, courtphysician to the Prince of Transylvania, entitled *Pax corporis*, which appeared in 1690.

Author states that out of the identified species of plants enumerated in the Herbarium, 99% are to be found in the literary sources, 15% in the official Hungarian pharmacopoeia and the *Formulae Normales*; 72,6% are medicinal herbs which grow in our country and are in use even to-day.

This the Herbarium reflects the medical science of its time which was on the level of its epoch; both the *materia medica* and the treatment were progressive.

Miksa Natter-Nád: The plants contained in the Herbarium.

Author discusses the herbaria of his time, gives a short survey of the works of Brunfels, Bock, Fuchs and Lonicerus, sketches the circumstances of the Herbarium's publication and some of its contents, and finally compares it to the herbal of Lonicerus.

He lists the current scientific names of the Herbarium's plants in the original sequence.

Author states that Melius studied the work of Lonicerus thoroughly and regrets that former was in no position to prepare it for the press. Melius follows the old humoral division, criticizes the older authors and makes a few corrections concerning the habitat given by Lonicerus. It is Melius merit to have made botany popular in our country and to have pointed out the variety of our medicinal herbs.

The studies are followed by the text of the Herbarium in extenso. The list of contemporary Hungarian words and their modern meaning has been drawn up by Gábor Incze.

Sommaire

A l'occasion du dixième anniversaire de son existence, la Bibliothèque de l'Histoire Médicale publie, avec l'orthographe de l'original, le „Herbarium...” du prédicateur Péter Juhász Melius de Debrecen, le premier livre botanique et phyto-thérapeutique en langue hongroise, paru en 1574.

Le texte de cette oeuvre est précédé par quatre articles lesquels nous résumons comme suit.

Imre Bán: Péter Juhász Melius.

Dans la première partie de son article, l'auteur peint la vie contemporaine de Debrecen, puis la vie, le travail et le rôle dans l'histoire ecclésiastique de Melius; dans la seconde, ses opinions sur l'ordre social, sa personnalité, son style littéraire. La troisième partie s'occupe avec l'origine, la terminologie, l'explication du Herbarium et avec l'habitat de notre pays. L'auteur trace les descriptions des plantes du Herbarium, les anciens noms des maladies et les procédés thérapeutiques. Il nous raconte de quelle manière originale Melius recommandait ses médicaments; ses conseils parfois amusants, parfois brusques visaient pourtant toujours la vie quotidienne. Il s'empporte plusieurs fois contre la superstition et contra la magie d'une manière vraiment humaniste.

Melius était un champion du progrès ce qui est dûment souligné dans l'article, dont un autre mérite est la manière de voir et la critique d'esprit marxiste.

János Halmay: Données sur l'évaluation médicobotanique du Herbarium.

L'auteur nous communique des données sur 380 espèces de plantes identifiées du total d'environ 600 énumérées dans le Herbarium, basées sur la littérature officielle hongroise et la thérapeutique des masses, ainsi que sur la littérature étrangère. Pour comparaison il nous rapporte les médicaments phytogènes

figurant dans le livre intitulé *Pax corporis* de Ferenc Páriz de Pápa, médecin de cour du Prince de Transylvanie, paru en 1690.

L'auteur constate que 99% des espèces des plantes mentionnées dans le *Herbarium* se trouvent dans les sources littéraires, 15% dans la pharmacopée officielle hongroise et dans les *Formulae Normales*; 72,6% sont des herbes médicinaux indigènes, ayant cours même dans nos jours.

Ainsi le *Herbarium* reflète la thérapeutique contemporaine qui se trouve être au niveau de l'époque; la *materia medica* et aussi les consultations étaient progressistes.

Miksa Natter-Nád: Les plantes du *Herbarium*.

L'auteur s'occupe avec les *herbaria* contemporains, donne une courte esquisse des oeuvres de Brunfels, Bock, Fuchs et Lonicerus et mentionne les circonstances de la publication du *Herbarium* et certaines parties du livre, le comparant ensuite avec celui de Lonicerus. Il énumère alors les noms scientifiques actuels des plantes du *Herbarium* dans l'ordre de l'original.

L'auteur constate que Melius avait étudié l'oeuvre total de Lonicerus et regrette que le premier n'était pas en état de classer et ordonner aux fins de publication l'oeuvre mentionnée. Melius suit l'ancienne division humorale, il critique les auteurs précédents et parfois corrige les données de Lonicerus sur l'habitat. Son mérite est encore d'avoir été le premier à populariser la botanique dans notre pays et d'avoir attiré l'attention sur la diversité de nos herbes médicinaux.

Après ces articles suit le texte in extenso du *Herbarium*. La liste des mots hongrois anciens, et leur explication est l'oeuvre de Gábor Incze.

Complexio

Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica, occasione anniversarii conditionis suae decimi adducta, in orthographia originali in publicum prolatura est opus Petri Melii Juhász, praedicatoris illius Debrecinensis, anno 1574. titulo „Herbarii” editum, quod primum est operum botanicorum et phytotherapeuticorum, quae unquam lingua Hungarica conscripta sunt.

Textui huius libri quatuor studia praefixa sunt, quae breviter haec sequentia continent:

1. *Petrum Melium Juhász*, a viro Bán Imre (Emericus Bán) conscriptum. Auctor prima studii parte imaginem Debrecini contemporanei cum vita et opera, ac tum aestimatione historica Melii praebet. Altera parte opiniones sociales, naturam moresque tum proprietates scriptoricias et stylum illius pertractat. Tertia parte ortu terminologiae et explicatione „Herbarii”, tum sedibus herbarum in patri inventicus operam dat.

Fusius refert descriptiones illius botanicas, nomina morborum Hungarica vetusta simulatque curas morborum olim usitatas. Statuit rationes Melii originales in persuadendo medicinas suas, illo tunc incundo, tunc rudi, sed semper cum vita practica coniuncto modo. In opere suo Melius saepius in vehitur in substitutiones et res magicas. Mentem eius sensus humanisticus complet.

Virtus Nostri penitus regnans est officium progrediendi generale, quod ab hoc studio praecellenti rectissime praedicatur. Virtus operis eximia est conspectus rerum Marxisticus cum critica eadem mente coniuncta.

2. Res „Herbarium” medico-botanice recensendum attinentes, per virum Halmai János (Johannes Halmai) scriptas.

Auctor e sescentis fere generibus plantarum „Herbarii” trecentorum et octoginta generum identifierum res recenset hic secundum litteras rei curandi populi vernaculas et externas publicas. Comparandi causa communicat Noster medicinas plantares in libro Francisci Pápai Páriz archiatri illius principis Transylvaniae, „Pax corporis” nuncupato qui anno 1690 prodiiit. Haec disserens eam coniecturam facit, et undecentum parte generum plantarum identifierum in Herbario Melii tractatorum in fontibus litteralibus, quindecim partes in opharmacopeis Hungariae publicis et in Formulis Normalibus exstent, septuaginta duae partes autem et sex millésimae hodie quoque usitatae herbae medicales putriae sint.

Itaque „Herbarium” suo tempore rationem medendi aetati aequalem testatur. Progrediens erat ergo in eo cum materia medica etiam ordinatio.

3. Plantas Herbarii, a viro Natter Nád Miksa (Maximilianus Natter Nád).

Auctor hic de herbariis contemporaneis, de operibus Brunfelsii, Bockii, Fuchsii, Loniceri breviter, de rebus editionis Herbarii partibusque huius operis nonnullis disserit, deinde cum „Kräuterbuch” Loniceri comparat id.

Ordine in „Herbario” communicato enumerat nomina plantarum hodierna in arte recepta.

Statuit Melium auctorem Herbarii etiamsi toti operi Loniceri operam dederit, dolenda ratione non ipsum illud typis exscribendum curasse. Cum porro etiam divisionem antiquam humoralem sequatur in priores auctores invehere eum; aliquos locis sedes accuratius plantarum esse descriptas apud eum quam apud Lonicerum eum esse primum, quibotanicam apud nos grutam fecerit ad varietatem herbarum plantarum nostrarum medicatarum animos admonuerit.

Hoc sequitur in libro textus integer „Herbarii”. Postremo legi possunt verba contemporanea Hungarica hodie iam non usitata, eum recentibus suis significationibus, a viro Incze Gábor (Gabrielle Incze) collecta.

